

చెన్నపట్టణము, మే ౧౯౨౮ 5\1928

సంపుటము ౫ విభవ సంవత్సరము వైశాఖమాసము సంఖ్య ౫

సీతాంజనేయము

సెట్టి లక్ష్మీనరసింహము గారు

ఆహా! యెంతటి చల్లనైన నుడి! యన్నా పావనీ, నాదు సం
దేహం బాఱఁగ పల్కుమా మరలః మ చ్చిత్తేందు కాంతోల్లస
న్నీహారాంశు నిభుండు నావిభుఁడు తా నిక్కంబుగా నాపయిన్
మోహంబున్ విడనాడకుండ ననుఁ గన్గొమ్మంచు నిన్నంపెనా?

నా విభుఁడు, నా ప్రభుఁడు, నాదు దేవుఁడు నను-వెదుక నిన్నంపె నను నుడి వీనులందుఁ
బడి, మడియః నున్నయట్టి నా ప్రాణపు మొల-కలకు నమృతరసపు జడిగాఁగఁ దేలె.

దయితుని క్షేమంబును, నా ప్రియునికి నాయెడలఁ గలుగు ప్రేమంబును నీ
క్రియఁ దెలియవచ్చుటం బతి-వియోగసాగరము నీఁద వీలు ఘటిల్లెన్,

"చచ్చితి లక్ష్మణా", యని నిజంబుగ భర్తృగళ స్వరంబుతో
వచ్చిన కేక నాకు వినవచ్చినదాదిగ సోకుమూకచే

వోచ్చెనో నాథుఁడంచును మనోగతసంశయ మొందు కల్గి నే
నిచ్చలుఁ గుందుచుందు: నది నేఁటికిఁ దీఱెను నీదు మాటలన్.

"అమ్మా, యన్నకు వచ్చినట్టి భయమేమి? మమ్మేటి శ్రీవిష్ణు వే
సుమ్మా, దైత్యుల మాయలం బడకు", మంచున్ లక్ష్మణుండన్న, నే
నమ్మంజాలక యమ్మఱంది నతి నిందావాక్యముల్ పల్కి పా
పమ్ముం జేసితిఁ, దత్ఫలం బనుభవింపన్ యోగ మిట్లుంటచే.

మఱఁది మాటలటుండ, నేనెఱుఁగనె పురహారధనుష్ఖండనుఁడు, ఖరాద్య సురదండ
నప్రచండ దోర్దండమండనుఁడు నైన-మామక మనోవిభుని మహిమంబు మున్న?

అప్పటి కేమిమాయ కనులం దకటా! పొగమంచు కైవడిం-
గప్పెనొ కాని, లక్ష్మణుని గానకు గెంటుటె కా కతండు న
న్నెప్పుడు దాఁటకుండ విధియించిన గీఁతను దాఁటివచ్చి యీ
త్రిప్పుల పాల నేను బడితిం; జెడితిన్ శని నెత్తిఁ దన్నుటన్.

శని వేఱే మఱియేల? భిక్షుకుని వేషంబూని యేతెంచి, గీఁ
తను నే దాఁటిన యంత నే పదితలల్, దట్టంపుమీసంబు, లె
ఱ్ఱని గ్రుడ్లిర్వది చేతులున్, నిడుదకోఱల్, జుంజురున్ వెంట్రుకల్
తనరన్ రావణుఁడౌచుఁ దె నష్టమశని స్థానంబు నాపాలికిన్.

వాని వెడరూపుగని పయి-ప్రాణంబులు నాకుఁ బైకిఁ బాఱిమె యుండున్
నే ననుభవింపవలసిన-నానాకష్టముల బలము నన్నిల నిలిపెన్.

నా కష్టంబులు లోకమందు మఱి-యే నారుల్ పడంబోరు; ము
ల్లోకంబుల్ వడఁకింపఁజాలు పతి యాలున్ నేను; రాకాసి త్రేఁ
డేకాన్నిమ్మటువంటి నన్ బలిమిమై నిట్లీడ్చునా లంకకున్?
కాకుల్ గ్రద్దలు పీఁకఁగా వలదె తత్కాయంబు నీపాటికిన్?

గ్రద్దయైన జటాయు వా ఖలుని కాయ-మును నఖంబులఁ బీఁకఁగాఁ బూనుకొనెను
గాని, 'పాపీ చిరాయు'వన్నా-రణమున, నా యభాగ్యంబునను జావఁడాయె వాఁడు.

ననుఁ జెఱగొన్న యా దనుజనాథుని పాపపుఁ జేతులెప్డు కూ
లునో? మరులొంది నన్గని ముదుంగని పాపపుఁ గన్నులెప్డు వ్రే

లునో? ననుఁ గాఱులాడుటకు లోఁగని పాపపు నాల్క లెప్డు ప్రీ
లునో? యలపాపి మేను చితిలోఁబడి బగ్గున నెప్డు కాలునో?

అంత దనుకను బగ్గుబగ్గనుచుఁ గాలు-చుండుఁగాని, నాదుఃఖాగ్ని యుడుకు చెడదు:
నడుమ నడుమ నద్దానికిఁ బుడకలయ్యె-రావణుఁడు వచ్చియనిన దుర్భాషణములు.

కుతకుత మండుచుండుఁజుమి కోపమహాగ్నియు దుఃఖవహ్నితో
జతయయి, నాఁడు పల్కు పరుషంబులు విన్నతఱిన్ మహానల
ద్వితయమిదేల కాల్పదు మదీయశరీరము? నన్ మహాపతి
వ్రత నిటుఁక్షోభపెట్టియును వాఁడును భస్మముకాఁడదేటికో?

అటులు నేఁజావకున్న నేమాయె? తల్లి-భూమిదేవి నాకన్నీటిబొట్లు పడిన
యపుడు వానిలోనికిఁ గొన్నయట్లు నన్నుఁ-గూడఁ దనలోనికిం జేర్చుకొనఁగ రాదె?

ఆకరణిన్ ధరంబడిన యశ్రువు లొక్కటి రెండు మూడు నా
ల్గా? కనులే ద్రవించినటు కంటికిమంటికి నేకధారగా
శోకము నేనుబొందుట, నశోకవనంబిది నేతిబీరకా
యే కద? శోకముఁబుట్టుగుట నేడ్చుచు నున్నవి చెట్లు నిచ్చటన్.

భర్తృవిహీనపకా బ్రదుకుఁ బాయుట కాదని నిశ్చయించి యుం,
గర్తృత యిందు నిక్కముగఁ గాంతుని కున్నది గాని నేను సం
పూర్తిగ నస్వతంత్ర నను బుద్ధిని బ్రాణములన్ భరించి, త
న్మూర్తిని సంతతంబును మనోగతదృష్టులఁ జూచి మ్రొక్కుదున్.

క్రొమ్మెఱుంగుల మ్రింగు గుబురు మబ్బుల రంగు మించి చాల వెలుంగు మేనితోడ,
నిండు పున్నమనాఁటి పండువెన్నెలసాటి నాఁదగు తగుపాటి నగవుతోడ,
తేనియల్ దిగజాఱు తెలిదామరల మీఱుచును గనికరమూఱు కనులతోడ,
మగఁటిమిసిరికింద మందిరమ్మన సుందరమ్మయిన వెడంద ఱొమ్ముతోడ,
మూర్తిమంతుఁడై మన్మనోముకురమందు-నావిభుండు ప్రత్యక్షమై, "దేవి, భయము
వల" దనుచుఁ దెలుప నిబ్బరంపడుచునుంటి-నావిభుని క్షేమమునుగూర్చి నన్నుఁగూర్చి.

విభుని క్షేమంబెఱుంగు టవ్విధిని కాదు-నేలఁ బొరలి, కేలుదగిలి, నీళ్లఁగడిగి
యును జెడక నానొసట నిల్చియున్న యట్టి-కుంకుమపుబొట్టు జంకు పోఁగొట్టుచుండు.

ఆబొట్టును, బతికట్టిన-యీబంగరు తాళిబొట్టు, నివి విడిచినచో
నే బిట్టుగాఁగ నేడ్వం-గాఁబడు కన్నీటిబొట్లు కలవిఁక నాకుఁ.
మఱచితిన్ మఱచితి; మఱియొక్క నగయును,-నాకుఁ గలదు: శోభనంపు రాత్రి
నే నెఱుంగకుండ నా నెఱులందు-వ,రుండు పెట్టినది శిరోమణి యిది.

అంబరవీథి నన్గొని దశాననుఁ డేగిన వేళ ఋశ్యమూ
కంబున మిమ్మొ కావలయుఁ గంటిని నే నపు డాత్మభూషలె
ల్లం బతి కిస్తురంచును నిలం బడవైచి, పరాకుచేత నే
నిం బడ్వైవ మానితిని: నేడిది పంపెద నానవాలుగన్.

రమణుం డంపిన యుంగరంబిది శిరోరత్నంబుగాఁ దాల్చి జీ
వములన్ నిల్పెద: శ్రీసమేతముగ మత్ప్రాణేశు పుణ్యంపు నా
మమునన్ వర్ణములెన్ని దీనఁ గలవో, మాసంబు లింకన్ని యే
సుమి నాకున్ మితి పెట్టె రావణుఁ: డిటంచున్ నాథుతోఁ జెప్పుమా.

నా దేహంబును వాఁడు వ్రేలి మొననైనన్ ముట్టలేఁడంచు నన్
ఖైదుం బెట్టిన యాది నేనెఱుఁగుదుం; గానం దనుం గాంచి త్మ
మీఁదన్ నేఁ బడియున్న యప్పుడును నామేనంటకుండంగ న
న్నానైత్యుండు ధరిత్రితోఁ గలిపి తీయఁగా లేపె చెట్టున్ బలెన్?

అటులు రథంబు మీఁదికి దశాస్యుఁడు నన్గొని వచ్చి లంక కి
చ్చటికిని వెచ్చునప్పుడు దిశల్ ప్రతిశబ్దములీన భర్త పే
రటవిని నిండె; నేఁ బలికినట్టిది కాదది: భార్య యట్లు ప
ల్కుట యుచితంబు కాదనెడి కోవిద వాక్యము నే నెఱుంగనే?

అది మొదలుగాఁగ నెపుడున్-మదనుచ్చరిత పతినామమయనాదము నా
పెదవుల వెలువడినటులగు-హృదయధ్యానము వెలుపటికే తెంచెననన్.

గోళ్లతోనైనఁ జిక్కును దీయకున్న నా-నిడుదపెన్నెఱులెల్ల జడలుగాఁగ
పయినుండి మేదినిపై కేకధారగాఁ-గాఱు కన్నీరు మిన్నేఱుగాఁగ
అనలకణంబట్టు లలరు కుంకుమబొట్టు-నెన్నొసటంగల కన్నుగాఁగ
స్నానంబులేమి నెమ్మేనునఁ గడు దట్ట-ముగఁ బాదవినధూళి బూదిగాఁగ

ఈశునకు వెలిగా సగమా శరీర-మమరఁ దారకనామమంత్రము నిరంత
రము జపించెడి సతినని రావణుండు-భయపడియెనేమొ తాశివభక్తుఁ డగుట ?

అరచేతి దళసరికన్న హెచ్చుగ మేనునం దట్టకట్టియున్నట్టి మన్ను
తెరతెరలై నిరంతర మేకధారఁగా గాఱుచు నున్నట్టి కంటినీరు,
బడబానలంబుకై వడిని నాయెడఁద సదా కుతకుతమండు శోకవహ్ని
యుడుకు డెందమునుండి వెడలెడి నావిరియును బోని వేఁడినిట్టూర్పు గాలి
నాకనుల చూపు కను వట్టి యాకసంబుఁ-గలిసి పంచభూతంబులై వెలసి, నాదు
మేను నిలిపియుండఁగనోపు: లేనిమోహ-సంతరింపదే నాకాయ మాంజనేయ ?

ఈదృశమైన మద్విధము నెల్లను దెల్లముగాఁగ నీవిఁకన్
నాదు మనోధినాథుని మనంబు కరంగ నెఱుంగఁ జెప్పి, త
త్పాదపయోరుహద్వయముపైని మదీయశిరంబుఁ జేర్చి, యీ
మాదిరిగాఁగ నంటిననుమా హనుమా, యనుమానమేటికిన్ ?

"నెగకంటి దేవర సింగిణిన్ విఱిచినట్టిది మీబాబాగు మీకెదురు గలదె ?
లక్ష్మణుతో వచ్చి లంకలో విజయలక్ష్మినూన్నవయులై మెఱఁగ వలదె ?
నను దెచ్చి దనుజుండు మనియుండ మీకీర్తి రమ మొగమ్మున మసిరంగు నలఁదె;
సింగ మేన్గును జీల్చుభంగి మచ్చిత్తదాహకుని గూల్చి పని మీయొకప తెలదె;
రణమునందు వేవేగ రావణు వధించి-చిరవియోగ దుఃఖాంతను నన్ జేకొనుఁ"డను
తనకు నేవిన్నవించితి ననుచు నీదు, ముఖమునం జెల్పు హనుమంత, పుణ్యవంత!

చేతఁబోలె, నుతిరొుకకవి హంసచేత సందేశమునుగూడ బంపెను. అవి లోకమున నున్నను లేకున్నను కవులు వర్ణించునెడల, వానికిని బయోాదములకును నెయ్యము చెప్పిరా? అన్యము చెప్పిరా? అనుటయే మనకుఁ బ్రకృతము. అవి బాతులవంటివో, కోతులవంటివో పరిశీలించి నిర్ణయించుట కిదిరేమి జంతుశాస్త్రమా?

(2) హంస, మేఘమునకు జడిసికాదు. పరుగెత్తుట—అనిచెప్పుట కెంతో శ్రమపడి రామదాసుగారు, విక్రమోర్వశీకిఁబోయి పురూరవుని పిల్చికొనివచ్చిరి. కాని పాప మాతఁ డున్మత్తుఁడు. కావుననే, జలదావృతము లయిన దిక్కు-లనుగని మానసమునకు బయలువెడలెడు హంసలనుచూచి—

"మానసోత్సుకము లయిన యీపక్షులు సరస్సునుండి ఎగిరిపోకమునుపే వీనివలన ప్రియావృత్తాంతమును తెలిసికొనవలయు" ననుచు...క. నాకొమ్మనిమ్ము హంసమ, కైకొంటి తదీయమైన కాంతిగతంబుల్...అని యడిగెను. అతఁ డడుగుచుండఁగనే అదివరకే పోవ నుంకించుచున్న ఆహంస మెగిరిపోయినది. అప్పుడు పురూరవుఁడు—"ఇది, దొంగలను దండించువాఁడు రాజా అని భయముచేత ఎగిరిపోయినది"—అనెను.

ఆమాటను ఉంకించికొని యయ్యంగారు - పురూరవుఁడు. (హంస) *తనదండనకు భయపడిపోయెననేఁగాని మేఘగర్జకు బెదరిపోయె ననలేదు. కాన హంస మేఘగర్జకు జడియదని యుపన్యసించిరి. ఏమాత్రము కావ్యజ్ఞానము కలవానికైనను పురూరవునిది ఉన్మత్తప్రలాపమని తెలియకపోదు. ఉన్మత్తప్రలాపములతో పుటలు పూరించుటయు నుపపత్తియగునా?

(3) "హంసమేఘ వైర మందందు ఆయాకవియుత్ప్రేక్షితముకాని, ప్రకృతిసిద్ధమేనియు, దాటరాని కవిసమయ సిద్ధమేనియుకా"దనియు కాళిదాసునకు హంసమేఘద్వేషమున తాత్పర్యములే"దనియు, వారివాదము.

హంస మేఘ ద్వేషమున కాళిదాసునకుఁ దాత్పర్యమే లేనియెడల§ 'కతిపయదిన' కొలఁది దినములే యుండుట మేఘములవలని ఉపద్రవముచేతను—అనుశాస్త్రులవారి వివరణ మెట్లు సంగతపడును? 'హంసమునకు మేఘముపద్రవకారి'యని గురుపాదు లుపపాదింపఁగా 'హంసమేఘములకు వైరము ప్రకృతిలోనే లే' దని శిష్యపాదులు సిద్ధాంతముచేయఁ బెనఁగుట యెంత సరసముగా నున్నది? కాక ఉపద్రవము సేయుటయు మైత్రికొక లక్షణమని యయ్యంగారి భావమా?

మేఘము హంసకు ఖేదమును, నెమలికి మోదమును గలిగించును. కావుననే కవులెల్లరును విరోధమును చెప్పుచో మరాళ మేఘములను, మైత్రిని చెప్పుచో మయూర మేఘములను జెప్పవలయునట్లు సమయము చేసికొన్నారు. "ఇది కవిసమయమే యైనచో సాహిత్యదర్పణమున నేలలే"దని రామదాసుగారి సందేహము. కవి సమయములన్నియు, నెవ్వరును సంపూర్ణముగాఁ జెప్పలేదనియు, వానినన్నిటిని సాకల్యముగా నరయుటకు కావ్యజ్ఞతయే సాధనముకాని కతిపయాలంకృతిగ్రంథపరిశీలన మాత్రము చాలదనియు సమాధానము. సమయములు చెప్పుచోట కొన్ని గ్రంథములలో, కవిలోకసుప్రసిద్ధముగు కమలార్క-మైత్రియే చెప్పఁబడలేదే? తావన్మాత్రమున కమలార్కు-లకు విరోధమును కల్పించినను కల్పింపవచ్చునని వారు వాదింతురా?

ఏపుస్తకములో నీవిషయము లేదో—అద్దానిం గూర్చి యెవరేని—ఎట్లేని చెప్పవచ్చుననియా? వీరి వాదము. తక్కు-గ్రంథముల నరయవలదా? సంప్రదాయ మెఱుఁగవలదా? కవు లెల్లరును వాడుట యే కవిసమయమన:—ఆకవులు చెప్పవలసినచోట నెల్లరును హంస

---

* పురూరవుఁ డన్నాఁడు గనుక—ఆతని ప్రియురాలి 'కాంతగతమును' హంస దొంగిలించినదియు నిక్క-మందురు కాబో లయ్యంగారు?

§ 'కతిపయదినస్థాయిహంసాదశార్ణాః' - అనుస్థలమందును, బ్రహ్మశ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రులవారు వ్రాసినట్లు వ్రాయుట నాకు దృప్తికరము గాలేదు. (న. చ. వేంకటాచార్యులుగారు, యుగంధర.)

మేఘములకు విరోధమునే చెప్పిరి. ఇంతయేల? హంస మేఘములకు మైత్రియుం జెప్పవచ్చు ననిరిగదా! మిత్రములుగా నారెంటి కలయిక చెప్పఁగూడునని ఒక్క పండితునిచేతనైన ననిపింపఁగలిగిరా?

హంసమేఘములకు విరోధము ప్రసిద్ధమని లాక్షణికాగ్రగణ్యుఁడగు కంకంటి పాపరాజకవిచేతఁ జెప్పించితిని. ప్రకృతితత్త్వవేత్తృతయందు రామరాజభూషణుని తలఁదన్నిన అయ్యలరాజు రామభద్రకవిచేతఁ జెప్పించితిని. కవితాప్రజ్ఞచే యతిని విటునిగను, విటుని యతిగను మార్పనేర్పుగల ప్రౌఢయగు సంకుసాల నృసింహకవిచేఁ జెప్పించితిని. అభినవవాగనుశాసనునిచే, కూచిమంచి తిమ్మకవిచేఁ జెప్పించితిని. కవియు, పండితుఁడును, ప్రభుఁడును నగు శ్రీకృష్ణరాయలచేఁ జెప్పించితిని కడకు జగత్త్రియ మెవ్వని యుచ్ఛిష్టమో, ఆకవి భట్టబాణుని ముఖమున సైతము చెప్పించితిని. ఆ మహామహుల వాక్యములనుగూడఁ జెవిఁబెట్టక హంసమేఘమైత్రి నెలకొలుపు తలఁపున నెంతో శ్రమపడిరి. కాని తుద కేమియయ్యెను?

(4) ఆషాఢము ఘర్మమనియు, కాదు కాదు, వర్షయనియు అవ్యవస్థితముగా నొకసిద్ధాంతమును జేసి, ఆషాఢమునఁ బొడము మేఘము తొలిమేఘమనియు నవజలధర మనియు, అది హంసల కుపకారియనియు_విమర్శకు లనిరి.

వర్షాకాలము శ్రావణశుక్లప్రతిపత్తు అను స్టేషను నుండి బయలువెడలి భాద్రపదబహుళామావాస్య అను స్టేషనులో నిక్కన ఆగిపోవు రైలుబండి కాదు. కావుననే లోకజ్ఞులగు పెద్దలు ఆషాఢమును, ఆశ్వయుజమునుగూడ యథోచితము వర్షలోనే చేర్చిరి.

ఇంతకును, సందేశములోనిది మలిమేఘము కాదు; తొలిమేఘమే యగును గాక. అయినంతమాత్రమున రామదాసుగారి కగునది యేమియును లేదు. తొలిమేఘమయినను హంసకులమునకు భయావహమే కాని, ముదావహము కాదు. తిలకింపుఁడు.

పాండురంగ మాహాత్మ్యము

క. సలిలంపు వృద్ధజలధర
ములు పూనిన యూతకోల ముత్తములక్రియన్
దొలువాన కాసులెసఁగెన్
గలహంస కులంబులెల్లఁ గలఁగంబడఁగన్.

కరకలవర్షించునవి తొలిమేఘములే. (నవజలధరములు) అందులకును ప్రమాణము కావలయునందురా? ఇదిగో—ఆముక్తమాల్యదలో

గీ. కృతపయఃపాన నవమేఘ పృథుకములకు
రాలె నొయ్యన వడగండ్లు పాలపండ్లు
మఱిబలాకా ద్విజాళి సంప్రాప్తి గలిగెఁ
బెరుగఁ బెరుగంగ ధ్వనియు గంభీర మయ్యె. ఆ. 4.

నవమేఘపృథుకమునకే యవి మరాళములు పఱచిన ట్లాకావ్యముననే:—

క. ఉఱుము విని యలకకై దిశ
వెఱఁబఱచు మరాళపటలి విడిచినఁ బడున
క్కఱచిన బిసలవ విసరము
తెఱఁగున వడగండ్లు ఘనళిపేధిలి రాలెన్. ఆ. 4.

మఱియొక యుదాహరణము:—

క. నిర్ఘరగతిఁగరకాసం
పర్కంబులు రాలె నంత ఘనపై జలదా
విర్భావమగ్న హంసీ
గర్భప్రసవాండపిండఖండము లనఁగన్.

— విక్కర్ణరసాయనము. ఆ. 6.

(కరకలనుగురించియు) తొలిమేఘ మావిర్భవించినంతనే హంసలకు గర్భస్రావములుగూడ కాదగినంతటి భయము కలుగునని పయిపద్య ముద్ఘోషించుచున్నది. రామదాసుగారేమో, అంచలకుఁ దొలిజలద ముపకారి యని వాదించుచునే యున్నారు.

“నవజలధరః సన్నద్ధః” అని ‘నవ’ మని విశేషించి రూఢిచేసినాఁడు. తాను కవికులగురువుగదా— అని యయ్యంగారు_నవం_దెచ్చికొనిరి గాని_నవయును బాధించునదే చూడుఁడు.

ఉదపాదిచ...నవ జలధరరవభయచకిత కలహంసకుల కోలాహలకోమలో...భూమణనినాదః.

—కాదంబ.

కలహంసకులమును జడిపించిన బాణుని మేఘము వలెనే కాళిదాసుని మేఘమును (కరకలను వర్షించు) నవజలధరమే. (తాం కుర్వీథాస్తుములకరకా వృష్టిపాతావకీర్ణాన్ పూ. మే. 58). కావున హంసలను బెదరింపక యేల విడచును?

ఇట్లు పెద్ద లెల్లరును తొలిమేఘము (నవజలధరము) అంచల కపకారి యనుచుండఁగా రామదాసుగారు ఉపకారియని సిద్ధాంతింప గోరకొనుట కానిపనికదా!

ఆషాఢము వర్షలోఁ జేరుచో, నామేఘము వర్షామేఘమును అగును. అగుచో నది యంచలను దప్పక బెదరించియే తీరునుగదా!

(5) హంసమేఘ వైరనిర్ణాయకములుగా నుదు దాహృతములగు పద్యములలో నొకటియగు.

క. నిర్భరగతిఁ గరకాసం
దర్భంబులు రాలెనంత ధరపై జలదా
విర్భావమగ్నహంసీ
గర్భస్రవదండపిండఖండము లనఁగన్.

అనుపద్యములోని—అనఁగన్—అను ఉత్ప్రేక్షావాచకము హంసమేఘ విరోధములేమిని తెలుపుచున్నదని విమర్శకులు మఱికొంత ప్రసంగముఁగావించిరి.

ఆపద్యములోని ఉత్ప్రేక్షావాచకము కరకలు, అండపిండ ఖండములు కావని తెల్పునేకాని మేఘహంస, తద్విరోధాదికము లబద్ధములని తెలుపనే తెలుపదు. ఇది అలంకార తత్త్వజ్ఞులకు విప్పి చెప్ప నక్కఱలేదు. తక్కిన పద్యములలోని ఉత్ప్రేక్షావాచకములను గూడ నిట్లే అన్వయించు కొందురేని విమర్శకులు—ఉదాహృత పద్యములు హంసమేఘముల విరోధములేమిని తెలుపుచున్నవనిగాని—ఆరెంటికిని వైరమేకాంతముగా సిద్ధింపదనిగాని యనరు. మఱి ఉత్ప్రేక్షావాచకములు లేని

"పరమహంసలఁబాఱఁదఱుమని ఘనుఁడు"

"అరిహంసపంసదభ్రాగమంబు"

"అపూర్వ నిర్వహిత్రుహంసఘనాఘన"

మున్నగు వాక్యముల కేమి యర్థము? హంసలు లేవనియా? మేఘములు లేవనియా? ఆరెంటికిని విరోధము లేదనియా?

(6) ఆదికవివాల్మీకి, ఊరక "సంప్రస్థితా మానసవాసలుబ్ధాః" అనిమాత్రమే చెప్పెను. గాని...మేఘభయమును జెప్పఁడాయెను. కనుక రాయంచలకును, మేఘునకును వైరము లేదు—అని రామదాసుగారిది మఱియొకయుక్తి.

ఆదికవి అంతమాత్రమైనను, అనెనుగాని మఱి యెందఱో కవులు, ప్రావృడ్వర్ణనమున, హంసలమానసగమనమునే చెప్పిరి. ఇంత యెందులకు, వర్షర్తులక్షణ నిర్ణయమును గావించుచోఁ గావ్యాలంకారచూడామణికర్త.

క. తటిదటన మేఘపటలీ
ఘటితాంబర శక్రచాప కరకావ్రాత
స్ఫుట ధారాసారాది వి
కటత నుతింపంగవలయు ఘనకాలమునన్.

అని చెప్పెనేకాని హంసలసంగతి చెప్పకపోయెను. కాబట్టి వర్షర్తువున హంసలు మానసమునకుఁ బోవుట అబద్ధమనవచ్చునా? హంసమానసగమనమును వర్ణించుట ఆయాకవుల పొరపాటందురా? అట్లనుట సరికాదు. వాల్మీకిగాని, మఱియొక కవిగాని హంసమేఘవిరోధమును దనకావ్యమునఁ జెప్పియేతీఱవలయునని ప్రభుశాసనము లేదు. చెప్పినఁ జెప్పవచ్చును; చెప్పకపోయినను, బోవచ్చును. అందువలనఁ బ్రత్యవాయము పుట్టదు. కాని, చెప్పుచో హంసమేఘములకు వైరమునే చెప్పవలయును గాని మైత్రిని జెప్పఁగూడదనిమాత్రము కవిసమయము. కావుననే గదా! కవులెల్లరును, ప్రసక్తమైనచోట, నేకగ్రీవముగా తద్విరోధమునే చెప్పుట. మైత్రిం జెప్పకపోవుట. జలధరసమయే మానసం యాంతిహంసాః—అని కనిపట్టి రామదాసుగారు శాస్త్రముదాహరించినారు. కాని, ఆ యంచలపోకకు కారణముగా కవు లేసమయమును నిబంధించికొనిరో వారరసిరా? కాక హంస లట్లుపోయి

నష్లే గ్రంథమునం జెప్పఁబడినను—అని పురూరవుని చండ
నేకు భయపడిపోయినట్లే వారు తలఁచుచుండిరా? పురూ
రవుఁడు లేని గ్రంథములలో హంసాపగమప్రస్తావమే
కూడదాయేమి? చూడుఁడు. ఎంతెంత రీహంసమేఘ
వైరమును ఎట్లెట్లు విస్పష్టము కావించిరో!

—మృచ్ఛకటిక.

శ్లో. *ఆలోకితం గృహశిఖండిభి రుత్కలాపై
ర్హంసైర్యియాసుభి రపాకృత మున్మనస్కైః;
ఆకాలికం సపది దుర్దిన మంతరిక్ష
ముత్కంఠితస్య హృదయంచ సమం రుణద్ధి.

అపాకృతమున్మనస్కైః=అనుచో రామహాసుగా లేమిగా
నర్థము చేసికొందురో?

శ్లో. *పీత త్త్వస్ఫుతరాష్ట్రినక్తినసదృశం
మేఘాంధకారం నభో
హృష్టో గర్జతి చాతిదర్పితబలో
దుర్యోధనో వా శిఖీ;
అక్షద్యూతజితో యుధిష్ఠిర ఇవాఽ
ధ్వానంగతః కోకిలో
హంసాస్సంప్రతి పాండవా ఇవ వనా
దజ్ఞాతచర్యాం గతాః.

పాండవులవలె హంసలకు నజ్ఞాతచర్య ఘటిల్లినది;
మేఘాంధకారమున. అజ్ఞాతవాసమును హంసలకుఁ గల్గిన
యభ్యుదయమే యందురేమో విమర్శకులు?

శ్లో. ఏహ్యేహీతి శిఖండినాం పటుతరం
కేకాభి రాక్రందితః
ప్రోడ్డీయేవ బలాకయా సరభసం
సోత్కంఠ మాలింగితః;
హంసై రుజ్ఝితపంకజై రతితరాం
సోద్వేగముద్వీక్షితః
కుర్వ న్నంజనమేచకా ఇవదిశో
మేఘస్సముత్తిష్ఠతి.

ఇందు హంస సోద్వేగముగా వీక్షించుట జలదాగమనమున
కడలియా? అలరియా?

పోనిండు ఇవి కాళిదాసకవికిఁబూర్వుఁడైన శూద్ర
కుని పలుకులు. ఈవలివారేమనిరో మాత్రము.

"శ్లో. రామాకర్షణభగ్న కార్ముకభువా
ధ్వానేన రోదోరుధా;
దృష్టక్షత్రయశస్సితచ్ఛదకులే
జీమూతనాదాయితమ్"—రామాయణచంపువు.

(వ్యాఖ్యా:—దృష్టాః మదోద్రిక్తాః యేక్షత్రాః
క్షత్రియాః... తేషాంయశ ఏవ సితచ్ఛదకులం హంస
శ్రేణీతిరూపకం, తస్మిన్ విషయే జీమూతనాదేన, జల
ధరగర్జితేనేవాచరితం జీమూతనాదాయితం తస్యతన్ని
వారకత్వాదితిభావః) అని జీమూతనాదమునకు, సితచ్ఛద
కుల మడలు ననెను మహాకవిభోజుఁడు.

శ్లో. "దయితో౽సి తత స్తతః పృథివ్యా
మయిజీమూత! జనస్య జీవనేన;
విషయాదపి గచ్ఛతః కిమేతాన్
ధ్వనిభిర్నిరయసి రాజహంసాన్."

అని మఱియొక మహాకవి. ఉఱుమునకు హంస భయపడు
టను మిగుల చమత్కరించి చెప్పినాఁడు.

శ్లో. తతో ఘనా నిర్ఘ్వనానా ద్భియేవ
స్రోతామలం మానస మస్యభేజే;
కన్యాంతరక్రౌంచపథేన శోభా
యశో మరాళో యదుకన్యకాయాః—భారతచంపువు.

(వ్యాఖ్యా!—...ఘనానాం మేఘానాం తత్కాలస్యవా
ఆవిర్భవనాత్ ఉదయాత్ భియా భయేన.) దినంతర
లుపత్తిక్రియగు, ననంతకవికుంజరుఁడును, మేఘావిర్భా
వము హంసకు భయావహ మనెను.

శ్లో. *పృథ్వీతాపం సపది శమయ న్దేవకీ దక్షిణస్యాః
ప్రాదుర్భూత స్సపది మురజి న్నీలమేఘో నిశీథే;
హర్షోత్కర్షం విబుధ శిఖినాం వర్ధయ న్నాసురశ్రీ
హంసశ్రేణ్యాః కిలకలయితుం దూరదేశప్రవాసమ్.

—భాగవత చంపువు.

అసురులను హంసలకు శ్రీకృష్ణుఁడను మేఘమువలన
దూరదేశప్రవాసము చెప్పఁబడెను. అది విరోధమువల

వనో మైత్రివలననో రామదాసుగారే నిర్ణయించుకొన వలయును.

ఉ. శ్రీకశుభప్రదం బనలభీమ మనేకపక్షశోణికాసరా
నీక శరీరతాపహ మనీరతటాక, నదీ, నదాది, నీ
రాకరహర్ష కారణ మహఃపతిదీప్తి నిరోధి* కంధరా
లోకనహృష్టభీతశిఖిలోకమరాళము సోనఁదోఁచినన్.
హంసవింశతి—ఆ. ౯.

శా. సర్వద్వీపవతీ ప్రపూరిత పయస్సంబంధ ధారాధరా
ఖర్వధ్వాన భయోత్పతిష్ణు బిస భుగ్రాజి... ఆ. 4.

ధారాధరధ్వానము హంసలను భయపెట్టి ఉత్పతిష్ణువులను జేయుటయు మైత్రివలన నేనా?

నక్షత్రచిహ్నితములగు పై యుదాహరణములవలననైనను, మయూరమేఘములకు మైత్రి యెట్లు కవిసమయమో మరాళమేఘములకు వైరమును, అట్లే కవిసమయమని రామదాసుగారు తెలిసికొందురుగాక. ఇంకను ప్రయోగములు వలయునా? ఇదిగో—,

క. ఆరాజధాని కధిపతి
యై రాజిలు వసునృపాలుఁ డతఁ డసి ధారా
ధారాధర ధారాజల
భారాహత రాజహంస పద్మోదయుఁడై.
వసుచరిత్ర—ఆ. 1.

ధారాధరధారాజలపాతము పద్మము నెట్లు చిందరవందర చేసి బాధించునో అట్లే హంసమునుగూడ బాధించునని పద్యము చెప్పుచున్నదిగదా.

క. నిరతంబు రాజహంసల
బరువెత్తఁగఁ జేయు నౌర పటుచటులభవ
త్కరకరవాల కరాళ
స్ఫురితాంభోదము నృసింహభూపాలమణీ!
—కావ్యాలంకారసంగ్రహము.

పైపద్యము ప్రతాపరుద్రీయమున శ్లిష్టకేవల పరంపరితాలంకారోదాహరణమునకై రచింపఁబడిన

"ప్రతాపరుద్రదేవస్య మండలాగ్రవిధుంతుదః;
అఖండవిక్రమోద్దామో గ్రసతే రాజమండలమ్."

అను శ్లోకమున కనువాదము. శ్లోకమున విధుంతుదరాజమండలములు చెప్పఁబడఁగా, పద్యమున నంభోదరాజహంసలు చెప్పఁబడెను. విధువిధుంతుదుల కట్టిమైత్రియో, హంసమేఘములకు నట్టిమైత్రియే యనుట. నీయాలంకారిక రచనమును గనిన్యైన ఆరామదాసుగా రెఱిఁగికొందురుగాక.

సీ. మదఘూర్ణదురుసంకుమదమలీమసకుంభ
ద్విపమహోద్ధతిఁ గాంచుఁ దీగ నులియ
ఘనసారపుండ్రకగ్లాబింబనికటము
ర్మహిమాప్తి మోముదామర గలింప
నాసికానూత్నగంధఫలియుగారుపుఁదావి
నధరదంతపదముత్తాళి విరియఁ
గింకిణీక్వాణ న శంకితగర్జితస్రస్త
కాంచిఁ జంచలగతి యంచ జడియ.
* * * *
—పాండురంగమాహాత్మ్యము.

తీగెకు ద్వీపమును, తామరకు సోముఁడును, ముత్తాళికి గంధఫలియు, నట్టి మిత్రములో, అంచకు, నభ్రమును, అట్టిమిత్రమే—అని యీపద్యము తెలుపుటలేదా?

క. "గురుశరములు సితపక్ష
స్ఫురణంబున నంచపిండు పోలుపు వహించెన్
నరుబాణతతి ఘనావలి
కరణి మిగుల నొప్ప నల్లగఱుల చెలువునన్."
—విరాటపర్వము. ఆ. 5.

అని సమయజ్ఞుఁ డగు తిక్కన మహాకవి గురుశరములను అంచపిండుగను, నరుశరములను అభ్రమండలిగను వర్ణించుటలోఁ గల చమత్కారమును, ఆకళింపుచేసికొందురేని, అయ్యంగారు హంసమేఘవైరము కవిసమయము కాదను తమవాదమును మానుకొందురని నానమ్మకము.

శ్లో. లక్ష్మీవిద్యుల్లలితవపుషం తత్ర కారుణ్యపూర్ణం
మా భైషీ స్త్వం మరకతశిలా మేచకం వీక్ష్య మేఘమ్;
శుద్ధైర్నిత్యం పరిచితపద స్త్వాదృశై ర్దేవహంసై
ర్హంసీభూత స్సఖలు భవతా మన్వవాయాగ్రజన్మా.
—హంససందేశము.

స్వమతగురువులును, మహాపండితులును నగు వేదాంత దేశికుల వాక్కు—నేని అయ్యంగారు ప్రమాణముగాఁ గొనరా?

శ్లో. చిత్రంచిత్రం జృంభతే కృష్ణమేఘే
కం సంప్రాప్తా ప్రాపలోపం సమృద్ధిః,
ఆసేద్యుక్తం హానిదాఘ ప్రశాంతిః
హంసో హింసాం మానసే క్రీర్తిరుత్తా.
—విశ్వగుణాదర్శము.

వ్యాఖ్యా:—హంసః పక్షీ; అసురశ్చ. హింసాం మానసే ప్రాప్తవా నితియత్. వార్షికానసరస్య హంస హింసాకరణత్వం ప్రసిద్ధం.

"మేఘము హంసను హింసించుమనది" యాని, శ్లేష యనుక ప్రకవత్తి మహాకవి వేంకటాధ్వరి తేల్చెనుగదా! ఇంతకన్నను బలవత్తరసాక్ష్యమేమి కావలయును? మఱియు—

1. తొలకరిఁ గలఁగు నువ్వ
2. వానజాలిపులుఁగు
3. తొలకరినూఁకు. —(లక్ష్మీనారాయణీయము.)

ఇట్లు నిఘంటువులయందే హంస పక్షకు జంకుపక్షి యని నిర్వచనము కనుపట్టుచుండఁగా—అంగ పర్ష (మేఘ మున)కు కలఁగదనుటయు మీఁదుమిక్కిలి వర్ష (మేఘ) హంసములకు విరోధమునుచెప్పుట, ఐచ్ఛికముగాని, ఆవశ్యకము కాదనుటయు నెఱుఁగమిగాక యేమగును!

గ్రంథవిస్తరభీతిచే మానవలసివచ్చెఁగాక హంస మేఘవిరోధమును దెల్పు నుదాహరణములు పరశ్శతములు.

రామదాసుగారూ! ఆంధ్రకవులేకాక సంస్కృతి కవులును గద్యకవులేకాక పద్యకవులును, కవులేకాక ఆలంకారికులును, కవులు నాలంకారికులే కాక, వ్యాఖ్యాతలును, నిఘంటుకర్తలును, అగునానమలేకాక సనాతనులును, అల్పులేకాక అధికులును, వారువీరననేల యెల్లవారును హంసమేఘములకు విరోధము నిర్నిరోధముగా నిరూఢము గావించుచుండఁగా, తారెట్లు—మేఘహంస ద్వేషము ప్రకృతిసిద్ధము కా దంటిరి? ఎట్లు కవిసమయము కాదంటిరి? హంసలు మానసమున కేకారణమునఁ బోయినను, మేఘభయమువలననే పోయినట్లు వర్ణించుటే కవిసమయమనియు, హంసమేఘములకు విరోధమునే కాని నెయ్యము నుడువఁగూడదనియు నిన్ని ప్రమాణముల వలన నేర్పడుచుండఁగా—వానికి నెయ్యమునుఁగూడఁ జెప్ప వచ్చుననను తమసమాధి యెంతవికలముగా నున్నది? ఇంద్రధనువునుబోలె హంసమేఘవిరోధమునుగూడ తల్లకిందు చేయనెంచితిరా యేమి!

III. ప్రక్షిప్తములు

"తత్సందేశం జలధరవరో దివ్యవాచా చచక్షే"
"శ్రుత్వావార్తాం జలదకథితాం తాంధనేశో౽పిసద్యః"

అనుశ్లోకములు రెండును కథాసౌందర్యమును చెఱచు ప్రక్షిప్తములని నేనంటిని. రామదాసుగారును సమ్మతించిరి. కాని "అవి ప్రక్షిప్తములని పెద్దలు చిరకాలముగా చెప్పుచునే యున్నారనియు, శ్రీశాస్త్రులవారు తమ యుపోద్ఘాతమున 'ధారాసిక్త, తత్సందేశ, శ్రుత్వా వార్తామ్' అనుశ్లోకములు ప్రక్షిప్తములని యుదాహరించి నారనియు నొకకొంత అసత్యమును లిఖించిరి.

శాస్త్రులవారు,ఉపోద్ఘాతమున ధారాసిక్త *ఇత్యాఖ్యాతే,శ్రుత్వావార్తామ్,అనుశ్లోకములనుగూర్చి వ్రాసిరి గాని, 'తత్సందేశ'మునుగూర్చి వ్రాయ లేదు. కాని గురుభక్తిఁ బాపుటకో యన రామదాసుగారు,ఆమాటిలో 'ఇత్యాఖ్యాతే' తొలఁగించి, 'తత్సందేశ'మును జొనిపి, ఆపాపమును, శాస్త్రులవారికే అంటగట్టిరి.

ప్రతిభాధికులగు శ్రీ శాస్త్రులవారు, కథావిరుద్ధశ్లోకప్రక్షిప్తతను గురుతింపజాలనివారన నెవఁడు సాహసించును? కాని ఆరెండు శ్లోకములును పూర్వకథావిరుద్ధములని వారు తమ వ్యాఖ్యానమునఁ దెలుపలేదని మాత్రము నేనంటిని.

* శ్రీశాస్త్రులవారు నంబరు 39 వేయఁబోయి 56 వేసిరో! లేక 'తత్సందేశం' అని వ్రాయుటకుబదులు, 'ఇత్యాఖ్యాతే' వ్రాసిరో?

దానికి రామదాసుగారు, "వ్యాఖ్యలో కథావిరుద్ధములని తెలుపకున్న నేమి? వానికి ప్రాముఖ్యమునిచ్చి, మూలకథలోఁ జేర్చి, పదప్రయోజనాదిసారస్యవివరణము వ్రాసిన నేమి? శ్రీశాస్త్రిలవారు శిష్యులకు మాకు, ఇవి ప్రక్షిప్తములని, ముప్పదియేండ్లనుండి సోపపత్తికముగా చెప్పినారు" అని యొక నిస్సారపు వ్రాఁత వ్రాసిరి. అట్టివ్రాఁతయు, ఆక్షేపమున కొక సమాధాన మని విమర్శకులగు రామదాసుగారు తలఁచుట మిగుల నచ్చెరువుగదా!

"ముప్పదియేండ్లకుమునుపే అవి కథావిరుద్ధప్రక్షిప్తములని శాస్త్రిలవారెఱిఁగియుండియు, ఇరువదియైదేండ్ల క్రిందట ప్రతిపదార్థతాత్పర్యపదప్రయోజనాదులతో మిగుల విపులముగా రచించిన తమవ్యాఖ్యానమున ఆవిషయ మించుకయుఁ దెలుపక గ్రంథమును ముద్రించిరనుట-రామదాసుగారు శాస్త్రిలవారి జాగరూకతను, వ్యాఖ్యానపై ఖరిని కొంచెపఱచుట కాదా?

ఆరామదాసుగారు, "ఆశ్లోకములు ప్రక్షిప్తములని ఈ ప్రభవనామసంవత్సరమున సిద్ధాంతముచేయుట పిష్టపేషణము కాబోలునని యేమో నమస్కరింపఁ బోయిరిగాని అది యర్థములేనిమాట. ఏమయినను రసలుబ్ధులగు శ్రీమదయ్యంగారికి "మర్దనం గుణవర్ధనమ్" అను విశ్వాసము కలిగియుండుట శ్రేయమే.

"మఱి ప్రక్షిప్తములైనను కవనసౌభాగ్యము కలిగి వ్యాఖ్యయుఁ గలిగియున్న విడువ నిచ్చ పొడమకుండును. ముద్రింపఁబడును. అందులకేమి"___అని రామదాసుగారందురుగాని, "కవితాశిల్పము నెఱిఁగినవారట్లన"రని ప్రాజ్ఞు లందురు. కథాస్వరూపమును చెఱుపని, ధారాసిక్తాది ప్రక్షిప్తముల కొన్నిటికైనను కావ్యమున చోటు దొరకునుగాని, కథాబాధకమగు నొక్కపదమునకైనను, మెలకువగల కవికావ్యమున చోటు దొరకదు. కథాబాధకములగు (పద్యములుగాదు) పదము లెట్లో కథాగర్భమును జొచ్చినను, ప్రమాదవశమున గర్భమున జొచ్చుపక్షికల వలె నెప్పటికేని వెలువడవలసినవే కాని ఇముడునవి గావు.

గ్రంథమును పుస్తకలకు గావించిన శాస్త్రిలవారి మాట నే నుదాహరించిన తెఱంగున అసత్యము కలదనియు, అది శ్లోకములంగూర్చి... వ్రాసినమాట కాదనియు, వ్యాఖ్యానములం గూర్చినమాట యనియు విమర్శకులొక కొన్నిపంక్తులు వ్రాసిరి.

శాస్త్రిలవారి వాక్యము బొంబాయి ముద్రణములో లేనివ్యాఖ్యానమును, తన్మూలశ్లోకమును, తమ ప్రతిలో చేర్చుట కన్వయింపదా? అన్వయింపకపోవుఁగాక, ఆశ్లోకమును జేర్చుట పుస్తకలతకుఁ గాదందురా? కాకున్న మఱియెందులకు? "పూర్ణశ్లోకములకును ఒక ప్రతిలో లేనివ్యాఖ్యను పూర్ణముగానే వేఱొకదాననుండి గ్రహించుట ముద్రణమును పుస్తకలము గావించుటయే"_అని రామదాసుగారే లిఖించిరే! అటులయిన నే నుదాహరించిన తెఱంగున నసత్యమెందున్నదని నే నడుగవలదా?

అతివిస్తరమెందులకు? ఇంద్రధనూరాజహంసప్రక్షిప్తములనుగూర్చి యింతియే నాకు ప్రష్టవ్యము. నా యీ యుపన్యాసము నుపసంహరింపక మునుపే వ్యాసరచనమున నాయుద్దేశమును విజ్ఞులకు విన్నవింపం దలంపు.

మల్లినాథపాదులు, వేంకటరాయపాదులు మున్నగువారు మహాపండితులు; అలోకసామాన్య ప్రతిభానిధులు. వారు కావించినవి ఘనకార్యములు. అట్టి మహాకార్యములందు, రసాలఫలమున నాడీలేశములపగిది ప్రమాదము లుండును. భ్రమప్రమాదములు మానవ సహజములు. అందును బ్రమాదము పండితులకు వదలించుకొనరాని చుట్టము. కావుననే "ప్రమాదో ధీమతామపి"_అనుచో అపిచ ఏవకారార్థః. (పండితులకే పొరపాటు) అని లోకజ్ఞులగు విద్వాంసులు చమత్కరించియు నున్నారు. పెద్దలొనరించిన పనులలో సందియములు పొడమి పిన్నలడుగుదురేని వానికనుగుణంతవరకు సమాధానము చెప్పవలసిన బాధ్యత పెద్దలయందున్నది. గురువులు కావించు పొరపాటులను సమర్థించు శిష్యులమనీషాబలమును కొనియాడఁ దగినదే; కాని దాసపాదులవలె, నసత్యములు లిఖించియు, నపార్థములు కల్పించియు, సమర్థింపఁ జెనఁగులాడి తుదకు గోరంతపొరపాటును కొండంతచేసి,

లోకమున వెల్లడించుటమాత్రము తగనిపని. అపారపాటు లెట్లో సవరింపఁబడుచున్నమాత్రమున లోకపూజ్యులగు నాప్రసిద్ధపండితుల యశశ్చంద్రికలు తఱఁగిపోవునా? ఆజగన్మాన్యుల పవిత్రనామములు, సారస్వతభవ్యభవన భిత్తికలయం దెంతకున్నే రత్నములతో చెక్కఁబడి యున్నవి.

శ్రీశాస్త్రిలవారు– 'ఇప్పుడు కళాప్రపూర్ణు'లని రామదాసుగా రందురుగాని వా రింతకున్నే కళాప్రపూర్ణులు. గ్రంథములలో నిగూఢములయియున్న పరమార్థములను, ప్రతిభాంజనసాహాయ్యమున, చక్కఁగా గుర్తించి, గ్రహించి, వెలువరించి, పాఠకలోకమున కందించి పఠితృజనకృతజ్ఞతాపాత్రులయిన మహామహులు. వేయేల? సంస్కృతగ్రంథములకు మల్లినాథులు వోలె, ఆంధ్రగ్రంథములపాలికి శాస్త్రిలవారు పుట్టువందిరన్నను– అతిశయోక్తి కాదు.

ఇఁక మేఘకావ్యమో; 'మాఘే మేఘే గతం వయః' అని సంస్కృతవ్యాఖ్యాతృ చక్రవర్తిచేఁ గొనియాడఁబడిన మహాకావ్యము.

కావ్యకర్తయో, కనుంగడు మెలఁకువతో, పదప్రయోగౌచిత్య మించుకయు చెడకయుండ కావ్యసృష్టి కావించు కవికులమునకు గురుఁడు.

అంతటి కవికులగురువు రచించిన మహాకావ్యమున, అట్టి అపరమల్లినాథులచే వ్యాఖ్యాతమైన యుత్తమకావ్యమున, ప్రకృతివిరుద్ధములగు వర్ణనలకును, కథావిరుద్ధములగు ప్రక్షిప్తములకును చోటేల కలుగవలయు? వాని సౌందర్య మేల చెడవలయు? తన్మూలమున పాఠకులకు సందేహము లేల పొడమవలయు?

ప్రకృతివిరుద్ధవర్ణనలు చక్కఁపఱుపఁ బడుఁగాక
ప్రక్షిప్తములు తొలఁగింపఁ బడుఁగాక
కథాసౌందర్యము చెడకయుండుఁగాక
పాఠకులకు సందేహములు పొడమకుండుఁగాక.

అన్నతలఁపున నావ్యాసమును వెల్లడించితినిగాని, నా యీ విమర్శమువలన శ్రీశాస్త్రిలవారి యశోధనమునఁ బాలుగొందమన్న తలఁపునఁ గాదు. కావున శ్రీశాస్త్రిలవారు నామనవి చిత్తగింతురుగాక. తదనుయాయులు నాయెడఁ గూర్మి నింతురుగాక.

"వగచి శరణంటి నీపాదయుగళమంటి"

కోట చెంచురామయ్యగారు

౧

తెలియకయు కొన్ని, కొన్నింటి దెలిసి, పెక్కు- తెలిసి తెలియక, యఘముల సలిపినాఁడ,
గరుణఁ దిలకించి మన్నించి కావు మనఘ!-వగచి శరణంటి నీ పాదయుగళమంటి.

౨

ఆత్మజుం డెట్టిఁడైనను సానురాగ-హృదయుఁడై కాంచు జనకుని రీతిఁగనుము,
కావె జనకుఁడ వీవు లోకమున కరయ!-వగచి శరణంటి నీ పాదయుగళమంటి.

3

తజ్ఞు నరయు టదెంత? యల్పజ్ఞు నన్ను-దరికిఁ జేర్చిన సత్కీర్తి పొరయు నీవు;
పాలనము సేయరాదె కృపాలవాల?-వగచి శరణంటి నీ పాదయుగళమంటి.

కాళిదాసకవి కార్తికేయభక్తుఁడా?

ఖులుసు వేంకటరమణయ్య గారు

కాళిదాసమహాకవి కాళికాభక్తుఁడైనను, గార్తికేయభక్తుఁడైనను—అతని యిలువేల్పునుగుఱించి, విమర్శింపఁబాల్గొనుట యనుచితము. విమర్శకునిచర్చ యే విధమునవైనను, లోకోపయోగకరమై యుండవలెను. కాని, యేదో యొకటి చర్చింపఁబూనుట యనవసరము. కవియొక్క యిష్టదైవతమును గూర్చిన విమర్శనము, లోకోపకారమనుట యసంగతము. మఱియుఁ బుక్కిటి పురాణములవలనఁ గానిండు, పూజ్యులవలనఁ గానిండు—పురాతనమై ప్రబలి వాడఁబడు వాడుకను—త్యజించి క్రొత్తసృష్టిచేయుట యనవసరము. కాళిదాసమహాకవి కార్తికేయభక్తుఁడే యని, కొందఱు నిర్ధారణచేసిన పిదప, యూరకుండు టంగీకార మగుననియు, నందువలనఁ బ్రాచీనుల వాడుకకు భంగము కలుగవచ్చుననియు, నెంచి యీ వ్యాసమును వ్రాయఁ గడంగితిని.

లోకము నందలి పరంపరాగతములగు కథలు కేవలము కల్పితములని నిరాకరింపఁ దగదనియుఁ, గాళి కాలయమున శయనించిన మన కవీంద్రుని నోటిలో గాళీమహాదేవి ధీరసము నించుట నతని కీలలితకవిత యలవడెనని "స్తన్యేన కశ్చి త్కవయాంబభూవ తాంబూలసారేణ పరోజనన్యాః" అని నీలకంఠకవి గ్రంథస్థముకూడఁ గావించియున్నాఁడనియు శాస్త్రిగారే యంగీకరించిరి గదా! మఱి యెన్నఁటఁ గుదురలేదు? కాళికాదాసుఁడైనచోఁ గాళిదాసుఁడై యుండవలెనఁట! కాళిదాసుఁడన సరిపడదఁట!

"జ్యోపోస్సంజ్ఞాచ్ఛందసోర్బహుళమ్" అను పాణిన్యనుశాసనము సామాన్యవిషయముగాక యందందుఁ గన్పట్టు క్వాచిత్కప్రయోగములకు సాధుత్వము గల్గించుటకుఁ బుట్టినదనుట సాహసికమూలము; నిరాధారము. ఈ యనుశాసనము క్వాచిత్కవిషయమని యంగీకరించినచో "బహుళ-వా-అన్యతరస్యామ్-" అను మొదలగు వికల్పార్థక పదములుఁగల సూత్రములును, శాకల్య, శాకటాయన, గార్గ్యాచార్య, స్ఫోటాయన భారద్వాజాదిముని నామములుగల సూత్రములును, తదితరములగు(వ్యాఖ్యానములలోఁ గ్వాచిత్కములని నిరూపింపఁబడిన) కొన్ని సూత్రములును గ్వాచిత్కము లగుటయు, నందువలన వ్యాకరణము సంకుచితమగుటయు సంభవించును.

పై యనుశాసనము క్వాచిత్కమని శాస్త్రిగారు సులభముగ ననిరే కాని కవి కార్తికేయభక్తుఁడని యాతని పేరున నిముడ్చుట కెంతటి యాయాసముపాలైరో చూడుడు.

"కాళస్య-శివ స్యాపత్యంపుమాన్ కాళీ-కార్తికేయః తస్యదాసః - కాళీదాసః" అని విగ్రహమఁట! తొలుతఁ బ్రసిద్ధములగు నిఘంటువులఁ బట్టిగాని, కావ్యములఁబట్టిగాని యాలోచించినచోఁ బూర్వముగ నొక శబ్దము లేకుండిన కాళశబ్దము శివవాచక మగుట సామాన్యముగఁ బొసఁగనేరదు. చూడుఁడు — మహాకాలః, కాలకంఠః, మొ॥ మఱియుఁ గాలశబ్దమునకు సామాన్యమైనపరముగ నగము ప్రసిద్ధము. అట్టి సందిగ్ధమగు పదమును దీసికొని 'తస్యాపత్యంపుమాన్ కాళీ'యనియర్థము చెప్పుట మఱియు వింతగ నున్నది. కాళీయనునది యీకారాంతమగు,—స్త్రీవాచకమగు కాళికాదేవియందుఁ బ్రసిద్ధమైన రీతిగ, నకారాంత పుల్లింగమునఁ గుమారార్థమునఁ బ్రసిద్ధమై యుండలేదు. ఏ నిఘంటువులోఁ గూడఁ జెప్పఁబడలేదు. (కాళీయనిన శీఘ్రముగ — శీఘ్రముగ నేమి? ఏయర్థము స్ఫురించునో చదువరులే యూహింతురుగాక!) ప్రకృతి యగు కాళ పదమే సందిగ్ధమగునపుడు కాళిపదమును గూర్చి వేఱుగఁ జెప్ప నక్కఱయే లేదు. కాళిన్ శబ్దమునకు సమాసమున నకారలోపమును జేసికొనిరి (ద్రావిడ ప్రాణాయామమురీతి) కుదురునేమో? ఇందు (కాళిదాస పదమున) శాస్త్రిగా రెంతటి శ్రమకుఁ బాలైరో యాలోచింపుఁడు, "జ్యోపోస్సంజ్ఞాఛందసో ర్బహుళమ్" అను

దానిచే హ్రస్వము చేసినంత మాత్రమునఁ గుదురు నీపద మునకు విపరీతార్థమును గల్పింపఁదలఁచిన నింతటి కష్టము గలిగినది. వారియూహసాధనమున నేమైన లాఘవముండినఁ గదా యద్దాని నంగీకరించుట. తల్లిదండ్రు లుంచిన నామము నేమైయుండిన నుండవచ్చును. కాళీదాసుఁ డనుటచేఁ బిదపఁ గాళిదాసుఁడు కావచ్చును. ఇందు దోష మేమున్నది?

కాళిదాస మహాకవికి వాల్మీకియెడ దృఢతరభక్తి గౌరవములు గలవనుట నిర్వివాదాంశము; కాననే మహాకవి మహర్షి రామాయణ బాలకాండమున వ్రాసిన రీతినున్న కుమారసంభవకథనే తీసికొని పురాణాంతర సాపేక్ష లేకయే కుమారసంభవమును రచించెను.

కాళిదాసు తొలుదొల్త కుమారసంభవమును రచించె నని చెప్పి శాస్త్రిగారు కవికిఁగల కార్తికేయ భక్తిని సమర్థింపఁ దలఁచిరి గాని కుమారసంభవము తొలు దొల్త రచింపఁబడెననుట కాధారము లేదు. ఒకయెడ "అస్తికశ్చిద్వాగ్విశేషః" అను సాంప్రదాయానుకూల ముగఁ గుమారసంభవమే కవియొక్క తొల్లిటి కృతియని శాస్త్రిగా రనుకొనినను—దానింబట్టి కవి యిష్టదైవము కాళీదేవి యనెడి కథనుగూడ విశ్వసింపవలసి వచ్చును. మహాకవికి వాల్మీకియెడఁగల భక్తిచేఁ దద్రచిత రామా యణానుసారముగ రఘువంశరాజుల వర్ణనచే విలసిల్లు రఘువంశమునే తొలుతరచించెను.

రఘువంశమునే తొలుదొల్త రచించె ననుటకు మఱి యొక యుక్తికలదు. కవి తా రచించుఁ దొల్లిటి గ్రంథమునఁ బీఠికరూపముగఁగాని, పన్నైచ్యాను సంధానమునఁగాని తనయసమర్థతను (ఆరోపితమైనను) జెప్పుకొనును గాని మొదటికృతిలో నేమియుఁ జెప్పుకొనక రెండవదానిలోఁ గాని, మూఁడవదానిలోఁగాని తనపీఠికను వ్రాయుట యనుచితము. మనకు రఘువంశ ప్రథమ సర్గారంభముననే—

"క్వసూర్య ప్రభవో వంశః క్వచాల్పవిషయా మతిః;
తితీర్షు ర్దుస్తరం మోహా దుడుపే నాస్మి సాగరమ్.
మందః కవియశః ప్రార్థీ గమిష్యా మ్యుపహాస్యతామ్;
ప్రాంశులభ్యే ఫలే లోభా దుద్బాహురివవామనః.
అథవా కృతవాగ్ద్వారే వంశేఽస్మిన్పూర్వసూరిభిః.
మణౌ వజ్రసముత్కీర్ణే సూత్రస్యేవాస్తిమేగతిః.
(రఘువంశము, 1 సర్గ. 2, 3, 4శ్లో.)

అను శ్లోకములచే మహాకవి పీఠికా రూపముగఁ గొంత చెప్పెనని మన మూహింప వచ్చును. పిదప (మేఘసందేశ మును రచించిన పిదపఁగాని రచించుటకుఁ బూర్వమునఁ గాని-యేది యెట్లయినను మనకు విరుద్ధముకాదు) మఱి యొక కావ్యమునకుఁ గథావస్తువును రామాయణ ప్రసిద్ధ మైనదానినేవెదకుచు—బాలకాండములోని,

"కుమార సంభవశ్చైవ ధన్యః పుణ్యస్తథైవచ"

ఈమొదలగు శ్లోకములచేఁ గుమారసంభవము రచించు టకు యోగ్యమగు కావ్యమని గొంచి వాల్మీకి మతాను సారముగ నతనియందలి భక్తిచే దానినే రచించెను. కాన నీకథకు స్కాందపురాణము మూలమనుటయు నసంగతము. స్కాందపురాణమునఁ గుమార విజయాదికము వర్ణితమగుటచేతను, గాళిదాసకృతకుమార సంభవములోని మొదటి యెనిమిది సర్గలే కాళిదాసకృతములను సిద్ధాంత మంగీకరించినప్పుడే కుమారసంభవమను పేరు కావ్యము నకు సరిపడియుండుటచేతను, వాల్మీకి మహర్షి చెప్పిన కథ కుమారసంభవాంతమే యుండుటచేతను, గవి వాల్మీకి కృతరామాయణము ననుసరించియే కుమారసంభవమును వ్రాసెనని యంగీకరింపవలెను. కాళిదా సెనిమిది సర్గలే రచియించెనని పండిత ప్రసిద్ధమగు సిద్ధాంతము.

కాళిదాసు కార్తికేయభక్తుఁడే యైనచో స్కాందపురాణమునంత నేల ఆధారముగఁ దీసికొనకుం డును? తమ స్వామిప్రభావాదులం దెలుపక జనసాంత మువఱకే యేల కావ్యమును రచింపవలెను? కుమారభక్తుఁడే యైనచోఁ దారకాసుర విజయాంతమువఱకుఁ గథను రచిం పకయుండునా? భక్తుఁడయ్యుఁ బ్రభావమును వర్ణింపకుం డుట యుచితమగునా? కానఁ బురాణైకదేశమగు స్కంద సంభవకాండ సాహాయ్యమునఁ గావ్యమును రచియించె ననుట యుచితము కానేరదుగదా!

వర్ణ్యమున కత్యధికము, నుదారమునగు నవర్ణ్యము తో సామ్యము నాపాదించునెడ నవర్ణ్యమునఁగల గౌరవ

ము తేటతెల్లము కాఁగలదుకాని, అంతమాత్రమున నవర్ణ్యమునఁగల భక్తి ప్రకటితమగు ననుకొనుట విచారణీయము. కార్తికేయుఁడు ప్రసిద్ధమహాపురుషుఁడగుటఁ దజ్జన్మాదికసామ్యము ప్రకృతోత్కర్షానహమగును. అందువలనఁ గవికిఁ గార్తికేయుని యెడఁగల గౌరవము ప్రకటీకృతమగును గాని తనకుఁగల కార్తికేయ భక్తిత్వము వ్యక్తము కాఁజాలదు.

లోకకంటకుఁడగు తారకాసురునిదండింప నెవ్వరి శక్యము గాకపోవుటచేఁ బితామహుఁడు పార్వతియెడ నీశ్వరునకు మక్కువగలుగున ట్లొనర్పవలెననియు, వారల కుద్భవించిన కుమారుఁడే తారకుని సంహరించుననియు, దేవతలకుఁ జెప్పెను. మఱియుఁ గుమారుఁడు తక్క తక్కిన వారెవ్వరును దారకుని సంహరింపలేరని—

"సంయుగే సాంయుగీనం త ముద్యతం ప్రసహేత కః?
అంశాదృతే నిషిక్తస్య నీలలోహితరేతసః"

అను శ్లోకమునఁ జెప్పఁబడినది. స్కందుఁ డింతటి మహాపురుషుఁడు కావుననే తత్సామ్యముకొఱకుఁ దన్నామమును, దచ్చరిత్రమును దీసికొని యుండవచ్చును. ఆ యభిప్రాయముననే " సురసరిదివ తేజో వహ్నినిష్ఠ్యూతమైశమ్॥ యోహేమ......రసజ్ఞా॥, బ్రాహ్మేముహూర్తే......కుమారమ్॥, ఉమా ...... శరజన్మనాయథా॥" ఈమొదలగు సందర్భములు కుదురఁ గలవు. మఱియుఁ గొన్నియెడలఁ గుమారసామ్యమునకు మఱియు నెక్కుడుగ నౌచిత్యము కన్పట్టుచున్నది.

"ఆస్థైన మద్రేస్తనయాశుశోచ
సేనాన్య మాలీఢ మివాసురాస్త్రైః॥"

ఇట్టి యెడఁగల చమత్కృతిం గనుఁడు. గిరిపుత్రిక పుత్రనిర్విశేషముగ దేవదారు వృక్షమును బెంచుకొనుచుండెను. అట్లయినను దనపుత్రుఁడగు కుమారునికంటె నం దెక్కుడుమక్కువయుండుట కవకాశములేదుకదా? తన సంతతినియందున్న ప్రేమకంటెఁ జాల తక్కువగనే కూరిమి యుండుట సహజము. అట్టి చెట్టుయొక్క పట్టను మదపుటేనుఁగులు కపోలముల రాచి యూడఁగొట్టినప్పుడు తనకన్న కుమారుననిలో శత్రువులు బాధించిన నెట్లు విచారించెనో యట్లే విచారించెను. ఇట సేనాని యగు కుమారుఁడు పార్వతీకుమారుఁ డగుటచేఁ దత్సామ్యమున దేవదారు వృక్షములయెడఁ గల మక్కువ యెక్కువ యని తేటతెల్లమగును.

ఇట్లు కొన్నియెడల నీ కుమారసామ్య మున్నను సాభిప్రాయమని యెఱుంగవలెను.

మఱియు మహాకవికాళిదాసు కార్తికేయభక్తుఁడే యైనచోఁ గ్రింది కాళిదాసోక్తియే సరిపడదు.

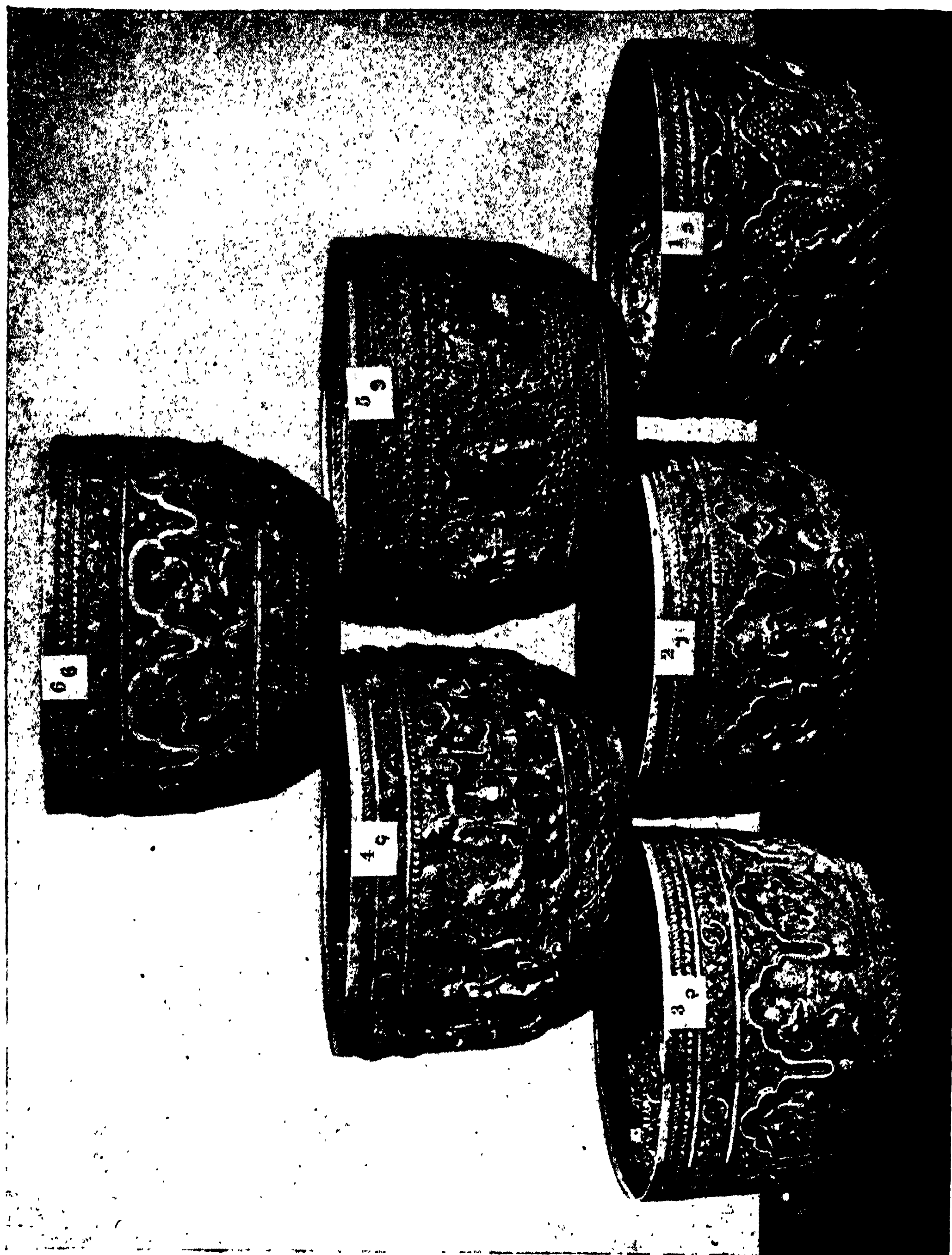
" ప్రాలేయాద్రేరుపతట మతి
క్రమ్య తాంస్తా న్విశేషాన్
హంసద్వారం భృగుపతియశో
వర్త్మ యత్క్రౌఞ్చరంధ్రమ్,
తేనోదీచీం దిశమనుసరే
స్తిర్యగాయామశోభీ
శ్యామఃపాదో బలినియమనా
భ్యుద్యతస్యేవవిష్ణోః."
(మేఘ సందేశము ౧ సర్గ. ౫౭ శ్లోకము.)

ఈశ్లోకమునఁ గ్రౌంచపర్వతమును భేదించినవాఁడు పరశురాముఁడనియు, నందువలన నతనికిఁ గీర్తి లభించెననియు వర్ణింపఁబడినది. కాని న్యాయ్యమును బట్టిచూడ నాకీర్తి కుమారునిదే. స్కందుఁడు తొలుత బాణప్రయోగమును (దన శక్తినంతటిని వినియోగించి) జేసెననియుఁ బిదప కొంచెము పట్టుగలిగియుండఁ బరశురాముఁడు దానిని విడగొట్టెననియుఁ బ్రసిద్ధము; కావుననే యమరసింహుఁడు క్రౌంచమును భేదించినది కుమారుఁడేయని "కుమారః క్రౌంచదారణః" అని తననిఘంటువునఁ జెప్పుకొనెను. * న్యాయ్యము నాలోచించిన లోకమును గుమారుఁడే క్రౌంచభేదకుఁడని యంగీకరించుచున్నది. ఇయ్యదియే సుప్రసిద్ధమగు కింవదంతి. కాళిదాసు కుమార భక్తుఁడే యైనచోఁ దనస్వామియొక్క ప్రభావమును వర్ణింపవలెను. ఇందుఁ బ్రభావము వర్ణింపకపోవుటయటుండ— ప్రసిద్ధమును, యథార్థమును, గుమార ప్రభావప్రతిపాదకమునగు క్రౌంచభేదనగాథను గుమారపరముగఁ జెప్పక యాకీర్తి పరశురామునిదనియును, దానిని భేదించిన

బర్మా వెండిపని

చిత్రము ౧.

చిత్రము ౨.

వాఁడు పరశురాముఁడనియు, (క్రొడలిపనిలో నత్తగారు జాలెను. కార్తికేయభక్తుఁ డిట్లుచెప్పుట యుక్తముగు నట్లు తోఁచుటలేదు.

క్రౌంచం క్రౌంచం ఖురళి విహరత్కార్తికేయేషు జాత చ్ఛిద్రచ్ఛద్మ శ్రవణపదవీచారిణీం చారణౌఘైః। శశ్వద్గీతాం భువనమహితాం కాకతీంద్రస్య కీర్తిం క్రౌంచస్త్వమ్భృచ్ఛనతి మహాలో విస్మయా న్నిశ్చలాంగః ॥ (ప్రతాపరుద్రీయే)

ఇట్లనేకములు గలవు. లాతిపదము లనేకము లున్న ను కుమారపదము పలుసారులు వాడుటచేఁ గుమారభక్తుఁ డనవచ్చుననుట యుక్తిసారము. కవులుఁ దము కుపక రించు పదములనే దీసికొనుట సహజము. "ఆ కుమారక ఘ్రాతం శాలిగోప్యో జగు ర్యశః," ఈ మొదలగు చోట్లఁ గుమారపదమే యుక్తముగను మాధుర్యవిలసితముగను నున్నది. లేక "బాల" మొదలగు శబ్దములనే వొప్పించిన చో ఛందోభంగము కలుగకుండునట్లైన పదాంతరముకూడఁ జొప్పింపవలసియుండును. కాన నట్టియెడ గుమారపదము వాడుటకుఁ బ్రయోజనాంతరము చెప్ప వలనుపడదు.

మహాకవి కాళికాభక్తుఁడనుటకును, మన కవీంద్రుని నోటం గాళీదేవి వీరరసము నుంచుట నీలలితకవిత యల వడెననుటకును

" చేతోభవన్నిఖిలఖాటీకదమ్బవనవాటీషు నాకపటలీ,
కోటీరచారుతరకోటీమణీకిరణకోటీకరంబితపదా;
పాటీరగంధికుచవాటీకవిత్వ పరిపాటీమగాధిపసుతా;
ఘోటీకులాదధికధాటీముదారముఖవీటీరసేనతనుతామ్.

ఈ మొదలగు దేవీదళశ్లోకములు సత్ప్రమాణములు. సర్వవిధకవితాసమర్థుఁడగు మహాకవి రసమును జిప్పిలుచు, యనుకథా యిష్టములై హృద్యములగు నీదళశ్లోకములను రచింపక యన్యుఁడు రచించెననుట సాహసముకాఁగలదు.

మహాకవి కాళీభక్తుఁడు కాఁడనుటకు శాస్త్రిగారు చూపిన యుక్తులు సరిగానుండునట్లు తోఁచుటలేదు. అట్లే కార్తికేయభక్తుఁడని చెప్పుటకును బ్రమాణములు వారి వ్యాసమునఁ గాన వచ్చుట లేదు. అందుననే నేనిట్లు వ్రాసియుంటిని. ప్రమాణాంతరము చూపి సాధించిన నభి ప్రాయము మార్చుకొన వలనుపడును.

విరహిణి

ఒక యాంధ్రవనిత

ఏమెడ నుంటివో యెచ్చోటికేగితో నీజాడలను జూడ నేరనైతి;
ఏ తరుచ్ఛాయలం దేవేళ నిలుతువో నీ జాడలను జూడ నేరనైతి;
చలువ పూపొద నొంటి నిలచి సైపగలేక నీ జాడలను జూడ నేరనైతి;
"హా! నాథ" రమ్మంచు నందందు వెదకియు నీ జాడలను జూడ నేరనైతి
వీనులారగ నీ వేణుగానసరణి-విను టెపుడో! నిన్ను కనులార గనుటయెపుడో?
విమల సుజ్ఞాన మానసవీథులందు-దాగియుంటివో యేమొ విరాగివగుచు?

గీ. కిసలయముచేత మేనెల్ల కృత్రిమముగ-జేసి 'యా' దీసి 'మూ' ద్రోసి చింతలేక
సలలితం బగు 'కి' ద్రుంచి సాగుడిచ్చి-సదయ! హృదయముజేసెనా సామిబ్రహ్మ?

గీ. అనుచు నేడువసాగె నాయతివ రాధ-విపులదుఃఖాబ్ధిలో మున్గి ప్రియునికొఱకు
కనుల దుఃఖాశ్రుగణములు కారదొడగె-విధిని దూరదు మాధవు వీడలేదు.

వినోదవిమర్శపరామర్శము

శ్రీపాద లక్ష్మీపతిశాస్త్రి గారు

'వినోదవిమర్శ' మను పేరితోఁ బ్రభవ ఫాల్గుణ భారతిలో బ్ర. శ్రీ. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు తిక్కనసోమయాజి కవిత్వమందలి స్వారస్యములు చూపుచుఁ జక్కని పాఠములను, వాని యర్థములను బ్రకటించినారు. అది యాంధ్రభాషకు మహోపకారము. పూర్వము భారతాదిగ్రంథములు వ్రాసికొన్నపుడు, నిరక్షరకుక్షులు తెలియక వ్రాసిన తప్పులు కొన్ని, అక్షరాస్యులు తమ కర్థము కాకపోవుటచేత దిద్దినవి కొన్ని, విమర్శకుల కావేశము స్ఫురింపకపోవుటచేత సవరించినవి కొన్ని, ఎట్లయిన నేమి మాఱుపాఠముల పాలయిన భారతాదిగ్రంథముల యథార్థరూపము గ్రహించుట కొన్నిపట్టులఁ గష్టముగానే యున్నది. అట్టివానిని బరామర్శించి ప్రకటింపఁబూనిన బ్ర. శ్రీ. ప్రభాకరశాస్త్రి గారియెడల నాంధ్రలోకము కృతజ్ఞత చూపఁదగును.

వారి వినోదవిమర్శారంభమున భారతోద్యోగపర్వమందలి "పగయడఁగించు టెంతయు శుభంబు" అను (3 ఆశ్వా. ౨౧) పద్యమునకు నర్థమును వివరణమును వ్రాసి "పయిపద్యమునకు నాకు గోచరించిన యర్థమును తెలుపుకొన్నాఁడను. ఇంతకంటె సరసమైన యర్థ మెవ్వరికేని గోచరించినచో వెల్లడింప వేఁడుచున్నాఁడను." అని వ్రాసినారు. ఆపద్యమున కర్థము నాకు మఱొకవిధముగా గోచరించినది. అది సరసమయినదగునో కాదో ప్రభాకరశాస్త్రిగారును, పాఠకులును నిర్ణయింపవలయును. గాని నేను నిర్ణయింపఁజాలను. నాకుఁ దోఁచిన యర్థమును వారి యనుజ్ఞాప్రకారము వెల్లడించుచున్నాను.

ఈ పద్యమున ననేకపాఠములు గలవు. నాకు లభించిన వ్రాఁతప్రతుల పాఠములును, ముద్రితగ్రంథపాఠములును ముందు చూపఁబోవుచున్నాను. ప్రభాకరశాస్త్రిగారు కీ. శే. తం. తేవప్పెరుమాళ్లయ్యగారు ప్రకటించిన పాఠమునే గ్రహించినారు. నేనును ఆపాఠమునే గ్రహించి యర్థము వ్రాయుచున్నాను.

చ. "పగ యడఁగించు టెంతయు శు
భంబది లెస్స యడంగునే పగం
బగ వగగొన్న మాఱ్కొనక
పల్కక యుండఁగవచ్చునే కడుం
దెగ మొదలెత్తిపోవఁ బగఁ
దీర్పఁగవచ్చినఁ గ్రౌర్యమొందు నే
మిగతిఁ దలంచినం బగకు మే
లిమిలేమి ధ్రువంబు కేశవా!

అవతారిక.— శ్రీకృష్ణుని రాయబారిగాఁ బంపునపుడు ఆతనితో ధర్మరాజు పలికినపలుకు లివి. ఈవాక్యములకుఁ బూర్వము "పెనఁకువ, గాని యుపాయమునఁ బగఱఁగడదేర్చుధృతిం, బూనినడచు నెవ్వఁడు డెం,దానం జెయివెట్టుకొని యతఁడె నిద్రించుఁ." అనియు, "పగయ కలిగెనేని పామున్నయింటిలో నున్న యట్లకాక... వలవదధిక దీర్ఘవైరివృత్తి." అనియుఁ జెప్పినాఁడు. అధిక దీర్ఘవైరివృత్తి గూడదన్నపుడు పగయడఁగించు కొనరాదా యనుప్రశ్నమున కవకాశము గలుగుచున్నది. దానికి సమాధానముగా పగ యడఁగించుట మంచిదే యని చెప్పుచు పగయడగించు సామాన్యసాధనములను, వానియందలి దోషములను ఇందుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

పగ=వైరము, అడఁగించుట=శాంతపఱచుట, నశింపఁజేయుట, ఎంతయు=మిగుల, శుభంబు=శ్రేయస్కరము. అదిలెస్స =.(పగ అడఁగింపఁగలిగినచో) నది శ్రేష్ఠము. అంతకంటె మంచి దున్నదా? దీనివలన ధర్మరాజునకుఁ బగ నణఁచుటలో నున్న యత్యాదరమును, అణఁగించుట కష్టమనుభావమును సూచింపఁబడుచున్నవి. ['విషస్య విషమౌషధ' మన్నట్లు పగచేతనే పగ నణఁపరాదా యంటే] పగం బగయడఁగునే=పగచేత పగశాంతింపదు.

పగ లోపల రాఁజుచున్నచో ఏనాఁటికైనను తనకో, శత్రువునకో చావు తప్పదని హృదయము. [పోనీ ఘోరకుండరాదా. పగదానియంతట నదియే నశించునంటే] పగ = (శత్రుస్మరణమువలనఁ గలుగు) మానసికతాపము, మనోవ్యథ, కొన్నన్ = పొందినపుడు, మాఱ్కొనక = పల్కక యుండఁగ వచ్చునే = శత్రువుపై దండెత్తిపోక ఘోరకుండ శక్యమా? ఎదుర్కొనక, బదులాడక యుండవచ్చునా అనియుఁ జెప్పవచ్చును. [ఘోరకుండుట శక్యముగానపుడు శత్రువును సమూలనాశము సేయరాదా యంటివేని] కడున్ = మిగుల, తెగ = శత్రుపక్షము, మొదలెత్తిపోవన్ = ఉన్మూలితమగునట్లు, వేళ్లు పెల్లగిల్లిపోవునట్లు, (మొదలెత్తున కీయర్థమున శ్రీనాథుని నైషధప్రయోగము ౬ ఆ. ౭ పద్యము.

"ధరణిపుఁ జక్కఁగ కట్టెదురఁ దా
మరసాక్షికిఁ జేష్టనష్టతం
బొరసెను నోరుగ పరి
పూర్తినోకించుక సేపు నిర్భర,
స్మరశరపుంఖసంఘటిత
షట్పదగణ్రప్రదాగరుస్ఫుటా
స్ఫురదనిలావతారమున
బోరనఁ దా మొదలెత్తెనో యనన్."

పగఁ దీర్పఁగవచ్చినన్ = పగ నడఁగింపఁ బూనినచో, క్రౌర్యమొందున్ = క్రూరత్వము గలుగును. ఏమిగతిఁ దలంచినన్ = ఏవిధముగా నాలోచించినను, పగకు మేలిమి లేమి ధ్రువంబు = పగగలిగియున్నచో క్షేమము లేదు హానియే సిద్ధించుట నిశ్చయము.

అనఁగా పగచేతనే పగనణఁపఁబూనినచో ఏనాఁటికైనను తనకో శత్రువునకో చావు తప్పదు.

ఘోరకుండుచున్న మానసికతాపము బాధించుచున్నది. అది చావుకంటె నెక్కుడుబాధ. శత్రువును సమూలనాశము చేయుదమన్న నది క్రూరకృత్యముగు. కావున పగవలన హానియేకాని మంచిలేదు. అని చెప్పి ముందుపద్యమున "కావున శాంతిఁబొందుటయు కర్జము తానది యట్టులుండె" అని చెప్పుచున్నాఁడు ధర్మరాజు.

దీనికి మూలమయిన సంస్కృత భారతభాగము (ఉద్యో. ౭౨ అ.) చూచినచో తిక్కనసోమయాజి భావము తేటపడును.

"నచాపి వైరం వైరేణ కేశవవ్యుపశామ్యతి,
హవిషాగ్నిర్యథాకృష్ణ! భూయ ఏవాభివర్ధతే.

కృష్ణా! పగచేత పగ అణఁగదు. ఆజ్యముచేత అగ్ని అణఁగక మరంత మండునట్లు పగ అణఁగక మరంత పెరుగును.

అతోన్యథా నాస్తి శాంతి ర్నిత్య మంతరమంతతః,
అంతరం లిప్సమానానా మయం దోషో నిరంతరః.

ఏరికైనను ఛిద్ర మపరిహార్యము. కావున తనకో, శత్రువునకో చావు గలుగకుండఁగా శాంతి కలుగదు. ఛిద్రములు వెదకువారికి నాశదోషము తప్పదు.

పౌరుషే యో హి బలవా నాధిః హృదయబాధనః,
తస్య త్యాగేన వా శాంతి ర్మరణేనాపి వా భవేత్.

హృదయబాధకమైన మనోవ్యాధి విడిచినచో శాంతి గలుగును. లేదా మరణమున శాంతి గలుగును.

అథవా మూలఘాతేన ద్విషతాం మధుసూదన,
ఫలనిర్వృత్తి రిద్ధా స్యాత్తన్నృశంసతరం భవేత్."

లేదా శత్రువులను సమూలనాశము చేసినచో శాంతి కలుగును. అది మిగులఁ గ్రూరము.

పై శ్లోకముల తాత్పర్యమును అన్వయభేదముతో నొకపద్యమున నిమిడ్చిన తిక్కనసోమయాజి ప్రావీణ్య మెంతయుఁ బ్రశంసనీయము. ఈ పద్యమునకు భారతము లక్ష్మీపతి సోమయాజిగారు రచించిన వ్యాఖ్య ప్రభాకరశాస్త్రిగారు భారతిలో నెత్తిచూపినారు. చదువువారి కనువుగ నుండునట్లు ఇచ్చట వ్రాయుచున్నాను.

నేను పనిచేయుచున్న శ్రీ సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటు కార్యస్థానమందున్న ప్రతిలో నున్నరీతిని వ్రాయుచున్నాను.

"పగను అణచివేయుట శుభము. ౧. అది మంచిది. ౨. పగచేత పగ అడగునా. ౩. పగగన్న దుఃఖము

రాగా (ఇక్కడ "పగఁగొన్న దుఃఖమురాఁగా" అని ప్రభాకరశాస్త్రిగారిచ్చిరి.) యుద్ధముసేయక, వివదించక, ఉండవచ్చునా. ౪. కదుఁ మిక్కిలిన్ని మొదలు తెగ - మూలచ్ఛేదముగా ఎత్తిపోవ - దండెత్తిపోయినా పగదీర్పఁగవచ్చినా క్రౌర్యము వచ్చును. ౫. ఏలాగు విచారించినా (ఇట 'వివరించిన' అని ప్రభాకరశాస్త్రిగారిచ్చిరి.) పగకు మంచిలేదు. ధ్రువంబు నిశ్చయము."

ప్రభాకరశాస్త్రిగారీవ్యాఖ్య యిచ్చి "ఈ టీక యస్వరసమని నాతలంపు" అని వ్రాసినారు. "అది మంచిది, దుఃఖమురాఁగా" అనుభాగముతక్క మిగిలినది శాస్త్రిగారు గ్రహించినారు. "మొదలు తెగ" అనుచోట 'కదుఁ-తెగ-మొదలెత్తిపోనఁ......' అని సముదాయముమీఁద వ్రాసి తెగ, మొదలు అనువాని యర్థము, నన్వయమును స్పష్టపఱుపరైరి. ఇట్టు చెప్పుటకంటె శాస్త్రిగారి వ్యాఖ్యగూడ నిచ్చుట నిచ్చుట మంచిదని తోఁచుచున్నది. (పత్రికానిర్వాహకులు మన్నింతురుగాక.) "ధర్మరాజు శాంతిఁబొందుటయ కర్జమని యిందు నిరూపించుచున్నాఁడు. పగచేఁ బగయణఁగించుకొనరాదనుచున్నాఁడు. ఉభయపక్షములును బగవీడి శాంతి పొసఁగియుండఁగోరుచున్నాఁడు. రాయబార మరుసు కృష్ణునితోఁ జెప్పుచున్నాఁడు: పగ-అడఁగించుట-ఎంతయు-శుభంబు=వైరమును రూపుమాపుట మిక్కిలి శ్రేయస్కరము. అది=ఆవైరము, పగఁ=వైరముచేత (స్వపక్షము వైర మూనియుండఁగా), అడంగునే = అడంగదుగదా! వైరముపోవలె ననఁగా, ముందు స్వపక్షము వైరము వీడవలెను. స్వపక్షము వైరము పూని యున్నప్పుడు అనివార్యముగాఁ బరపక్షముగూడ వైరము పూనవలసిన దగును. కావునఁ బరపక్షము వైరము లేకున్నను స్వపక్షము వైరము పూనియుండఁగా వైరము పెరుగునేకాని నశింపదు. అట్లే పగ=పరపక్షము-శత్రుపక్షము, పగఁగొన్నఁ=వైర మూనియున్నప్పుడు, మాఱొక్కనక పల్కక యుండఁగవచ్చునే=ఎదురొక్కనక, బదులాడక, స్వపక్షము వైరము వీడియుండఁ గుదురదు. స్వపక్షము వైరమూనినఁ బరపక్షమును వైరమూనవలసివచ్చును. కాన యీ రెండువిధములందును శాంతి చేకూరదు. ఇఁక-రెండుపక్షములును వైరముఁబూని, కదుఁ-తెగ-మొదలెత్తిపోనఁ- పగఁదీర్పఁగవచ్చినఁ= స్వపక్షము పరపక్షముమీఁదికి దండెత్తిపోయినను, పరపక్షము స్వపక్షముమీఁదికి దండెత్తివచ్చినను, పరస్పరము యుద్ధముసాగి, ఇరుపక్షములో, ఒకపక్షమో అడఁగారి, పగపోయి శాంతి కల్గినఁ గల్గవచ్చును. కాని దాన క్రౌర్యమొందుఁ = హింసారూపమయిన క్రౌర్యమేర్పడును. కావున సర్వవిధములను పగ పనికిమాలినది అని పద్యార్థము." అని వ్రాసి వివరణము వ్రాయుచు స్వపక్షపరపక్షములం దున్న పగ కలిమి పగలేముల యందు గురులఘుభావము లారోపించి ఛందస్సులోనికి దింపి తుదికస్వరసత్వము సంపాదించిరి.

వీరియర్థమున "లెస్స" దేనితో నన్వయించునో, అర్థమేమియో చెప్పలేదు. అది వాక్యాలంకారము గాన ప్రభాకరశాస్త్రిగారు వ్యాఖ్యలో నియ్యలేదనుకొనెద మన్న నది తిక్కనసోమయాజి ఫక్కిగాదు. అణఁగునే యనుదానితో నన్వయించినచో సరసార్థము రాదు. మఱియు, స్వపక్షము దండెత్తిపోఁగా, పరపక్షము దండెత్తిరాఁగా అని యన్వయించుటకుఁ బదసామగ్రి లేదు. అది సంస్కృతభారత భావానుసారమును గాదు. ప్రభాకరశాస్త్రిగా రస్వరసమని తలఁచిన లక్ష్మీపతి సోమయాజిగారి టీకలో ఇదే యర్థమున్నది. అది తిక్కనసోమయాజిగారి భావమయియుండదని నా యభిప్రాయము.

ఈసంవత్సరపు న్యూలు ఫైనలు టెక్స్టులో పగ యడఁగించు టెంతయు శుభం; బదిలెస్స; అని సెమికోలను గుర్తులు పెట్టి ముద్రించిరనియు, ఆగుర్తులు పరసార్థభంజకములనియు వ్రాసి "పగయడఁగించు టెంతయు శుభంబు; అదిలెస్స; అని వేఱుచేసినచో యగును. 'అది సోమయాజుల ఫక్కికాదు" అని ప్రభాకరశాస్త్రిగారు వ్రాసిరి. "అది లెస్స" అనిచెప్పుట పాడినపాట గాదు. ధర్మరాజునకు శాంతియందుగల యత్యాదరమును పగ యణఁగించుటయందలి కష్టమును సూచించుచున్నది. అదిగాక శుభము అన్నపదముకంటె లెస్స యనుపదమున

విశేషార్థ మున్నదిగదా. ఈ వదర్థభేదముతోఁ జెప్పినది మరలఁ జెప్పుట సందర్భానుసారముగా గుణమే. అట్టివి తిక్కనసోమయాజికవిత్వమున లేకపోలేదు. ఉద్యోగ— 3 ఆ. 81. పద్యమునఁ క. ఒడఁబఱిచి......పొంది పొసఁగియుం, డెడి నట్టి తెలుఁగు సేయుట, గడుమే లది గౌరవము సుఖంబును చేయుఁ గా." అట్టి తెలుఁగు సేయుట కడుమేలు. అది = అట్టి తెలుఁగు సేయుట, గౌరవమును సుఖంబును జేయును. ఈ రెండువాక్యముల నెంత భావ భేదమున్నది? ఇట్టివి యింకను గలవు.

మఱియుఁ 'పగఁదీర్పఁగవచ్చిన' అనుచోట "పగ దీర్పఁదలంచిన" అన్నపాఠము పై టెక్స్టులో మార్చినా రని వ్రాసి 'తలంచిన' అన్నపాఠము సరిగాదు. నేఁజూచిన తాళపత్త్రప్రతులలో లేదు. అది తిక్కనగారి తెలుఁగును గాదు. ఏలనఁగా, 'తీర్పఁదలంచిన గ్రార్యమొందు నే మిగతిఁ దలంచినఁ గా' అని మఱల నదేపదము వచ్చుచున్నది. రెండుమాఱ్లొకేపదము దగ్గఱవగ్గఱఁగా నీతీరునఁ బ్రయోగించుట సరసరచన గాదు అని వ్రాసినారు. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్కార్యస్థానమునుండి నేను తెప్పించిన పాఠములలో 'తలంచిన' అనుపాఠ మొక తాళపత్త్రగ్రంథమున నున్నట్లున్నది.

ఆపాఠమును గైకొనినయెడల నీపద్యము నర్థము ప్రభాకరశాస్త్రిగారు చెప్పిన స్వపక్షపరపక్షముల రాకపోకల యన్వయమున సరిపడకపోవచ్చును. రెండుమాఱ్లొకేపదము దగ్గఱవగ్గఱ గావచ్చుట విరసమే యైనచో నట్టిదోషము మనము గ్రహించినపాఠమున 'వచ్చిన' అనుచోటఁగూడఁ బట్టునేమో? పాఠభేదప్రసంగములోనికి దిగినచో, త్రోవ, తెన్ను కనఁబడదు. ఒక్కొకపాఠమున నొక్కొకస్వారస్యముండును. "పగయడఁగించు టెంతయు నెపంబిడి లెస్స" అని యొక ప్రతిలో నున్నది. ఏదైన నెపము కల్పించి పగ యడఁగించుట మంచిది. ఏలః పగపగచే నడంగదుగాన....... అనిన సరసముగానే యున్నది. దీని కేమిగాని కీర్తిశేషులయిన తం. వేదప్పెరుమాళ్లయ్యగారు సర్వతోముఖపాండిత్యముతో బహుగ్రంథశోధనముగావించి భారతాది గ్రంథములు ప్రకటించియుండ కున్నచో మనము మహారణ్యమధ్యమున నుండియుందుము. ఆ మహానుభావుని యెడల నాంధ్రలోకము కృతజ్ఞతఁ జూపఁదగును.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్కార్యస్థాన గ్రంథసంఖ్య 2644.

"పగయడఁగించు [1]నెంతయు ను
భంబది [2]లెస్సయడంగునే పగన్
[3]బగవగ కొన్ని [4]మార్కొనక
పల్కకయుండఁగవచ్చునే కడున్
[5]తెగ మొదలెత్తిపోవ బగ
దీర్పకయుండిన [6]గార్యమొందు నే
మిగతి [7]దలంచినం బగకు
[8]మేలిమి లేమిధ్వనంబు కేశవా."

1. "టెంతయు నెపంబిడి" మఱొకప్రతి. 2. (క) "లెస్సయడంగునేని యప్పగ" (చ) "లెస్సయడంగునే వగన్" (ట) "లెస్సయడంగు నేనియున్" 3. "పగఱ గొనంగ మార్కొనక" 4. (క) "మార్కొనంగ బల్కగనుం" (చ) మార్కొనకపల్కక" 5. "తెగవడి నెత్తిపోవ" 6. "క్రార్యమొందు" 7. (క) "దలంచిచూచినను" (చ) "జరించినం బగకు" 8. (క) "మేలిమి లేదు" (చ) "మేలిమియాట"

అచ్చుప్రతులలోఁగూడఁ గొన్ని పాఠభేదములున్నవి. గ్రంథవిస్తరభీతిచే వ్రాయుట మానినాఁడను. పాఠకమహాశయులారా! నేను వ్రాయుటయును వీరు చదువుటకు నిదే యొక్కనయైనన్. వినోదవిమర్శనుందు రెండవపద్యమగు తుదిరాజ్యంబన్నదానిలో పాఠభేదము లెన్నోయున్నవి. పెరుమాళ్లయ్యగారు ప్రకటించిన పాఠమునకుఁ బ్రభాకరశాస్త్రిగారు వ్రాసినదే సమంజసార్థము. సుప్రసిద్ధము. విమర్శములో మూఁడవపద్యము నందున్న క్రొమ్మడి, క్రుమ్మడి అనుపదముల పాఠములు, వాని వ్యుత్పత్తులు మరొక చిన్నవ్యాసమున భారతిలోనే ప్రకటింపఁదలంతు.

గిరికుమారీ !

చల్లా లక్ష్మీనారాయణశాస్త్రి గారు

పరమోదగ్రత పూనముద్ర నిడియున్ బంచాగ్ని మధ్యన్ దప
స్స్ఫురణన్ రాజిలు శైలరాజతనయన్ జూడన్ మదిన్ గోరి శూ
లిఃరహిన్ వృద్ధమహీసురాకృతిని శైలేశాత్మజాతాతపః
పరిపాకోజ్జ్వల వన్యభూమి కరుగన్ వాంఛించి సన్నద్ధుఁడై.

నుడులందున్ దడఁ బుట్టఁగన్ ముఖమునందున్ దేజమున్ దోఁప నె
క్కుడు మాంద్యంబు లభింప దృష్టికి మదిన్ గోపంబు రెట్టింప ని
ల్కడఁ దప్పన్ నడుమున్ వడంక నడుగుల్ దార్మ్మారుఁ జెందన్ బలం
బుడుగన్ దండము నూఁది శంకరుఁడు వృద్ధుండోయనన్ వచ్చెడిన్.

ఇటులు వేంచేయు శివుని వీక్షించి గౌరి-వృద్ధుఁడంచునుఁ దలపోసి వినయమొప్ప
నర్ఘ్యపాద్యాదివిధులచే నర్చనంబు,-సలిపి కూర్చుండ నియమింపఁ బలికె ముసలి.

ఎవ్వతెవీవు నీదు కులమెయ్యది ? నీ తలిదండ్రు లెవ్వరో
జవ్వని ! యిట్టులుంట సరసంబె ! ప్రచండపుటెండ నీదు మే
నివ్విధి వేఁపఁ బాడియె యిసీ పెరవారలు నీదు సేఁతకున్
నవ్వరె, యాటపాటల ననారత మింతటఁ బ్రొద్దుఁ బుచ్చుమా !

తపముసాలించుబాల ! కుందనమువంటిఁ, మేనుకసిగంద నీరీతి మెలఁగనేల ?
నంచుఁ బలికెడి వృద్ధువాక్యములు వినుచు, గౌరి యిట్లాడె వినయంబుఁ గడలుకొనఁగ.

తప్పటడుగులువైచు నందనునిఁ గాంచి-యొసఁగి చేయూత సాయమింపెసఁగఁ జేయు
తండ్రిగతి సాయమొనరింపఁదగును మీర, లట్లొనర్పక నిటువల్కనగునె తండ్రి !

పలుకు లిఁకేల ? తండ్రి హిమవంతుఁడు, మేనక తల్లిగాదె; ని
ర్మలచరితా, భువిన్ "గిరికుమారి !" యటంచు సతంబు లోకులున్
బిలుతురు నన్ను, నారదుని ప్రేరణచే గిరి కల్లుఁడౌటకే
నెలమిఁ దపంబొనర్ప మదినెంచితి శంకరుఁగోరి నిచ్చలున్.

దురితవ్రాతలతాలవిత్రము, మునిస్తోమాభి వంద్యమ్ము, దు
ర్భరసంసారకరాళవార్ధితరణోపాయమ్ము సత్సంపదా

కరమున్ జ్ఞాననిధిప్రదాన, మవివేకధ్వాంతసూర్యోదయం
బరవిందాక్షనుతమ్ము శూలధర పాదాంభోజ మే నెంచెదన్.

అనుచు బాలేందుమౌళి పాదారవింద-సుందరయుగమ్ముఁ జిత్తంబు నందనేర్చి
భక్తి నిగుడంగఁ బార్వతి పలికినట్టి-పలుకులాలించి కపటోక్తిఁ బలికె ముసలి.

"ఎంతటి వెఱ్ఱిదానవో యిసీ! విషభక్షకుఁ డాభవుండు, నీ
గొంతుకఁ గోయ నెంచె మునికుంజరుఁ డోలలితాంగి! బాపురే!
సుంతయు నీవెఱుంగ విది జుట్టుకు జుట్టుకు ముళ్ళువెట్టి తా
వింతలుఁ జూచు నాగదుఁడు వెంగలి, నీగురువయ్యెనే కటా!

అతివ! క్రొమ్మావి కెంజిగురాకుఁ బోని,-తేనియలుఁ జిల్కు నీమోవి నాని గరళ
కంఠుఁ డూర్పుల వాతెఱఁ గమలిసటులు, జేయకుండునె నామాట చెవినిఁబడునె!

పొట్టకుఁ గూడులేక విసమున్ భుజియించు టదేమి లెస్స; తా
గుట్ట వసించుఁ గట్టుకొనగుడ్డయులేమి మదేభ చర్మమున్
బుట్టముఁగట్టు భూతగణముల్ దనుఁగొల్వ నొకప్డు పుట్టముల్
గట్టఁగ లేమి సిగ్గరి దిగంబరియై తిరుగాడుఁ గోమలీ!

బూడిదఁబూయు దేహమునఁ బూయఁబటీరము లేదె, హారముల్
వేసుకఁ బూన లేవె; మెడ వ్రేలెడుఁ బన్నగపంక్తి యింతి! నీ
కీడగు జోడుగాదు లభియించెడి దేమిఁక "జోగిజోగియున్
గూడిన బూదెరాలెన"ని కోవిదులాడెడి పల్కు కల్లయే!

నిక్కము దాపనేల? తరుణీమణి! గంగనుఁ బెండ్లియాడెఁ; దా
నెక్కుడు గష్టమంది నివసించుటకే నిలులేమి నెత్తిపై
కెక్కియుఁ దాండవింపఁ దొడఁగెన్ జడలేరు; తలంప నీవుఁ బె
న్మక్కువఁ జంకనెక్కుమిఁక మానుడు లేటికి దూఱు నీచెవిన్

రమణీ! కోపముఁ జెందవేని హితమున్ రవ్వంత యాలింపు, ని
క్కము దాఁపన్ బనియేటికిన్ "భవతి భిక్షాందేహి" యంచున్ గపా
లముఁ గేలన్ ధరియించి భైక్షుకునిలీలన్ శూలి యింటింటికిన్
భ్రమణంబున్ దగసల్పు, నట్టిధవునిన్ వాంఛించితే! యింతకున్.

చెలియరో! చెప్పఁబూనినది చెప్పితిఁగాని మఱొక్కమాట నీ
చెలువుఁడు నల్లరాయి, యిఁకఁ జెప్పెడిదేమి గళంబునందు యా
శిల ధరియించి కాపుర మిసీ! యెటు సేసెదో నీకు భర్త నే
నెలమినిఁగూర్తు"నంచు వచియించినఁ బార్వతిపల్కె నల్కతోన్.

బూడిదఁ బూయుఁగాక, విసమున్ భుజియించునుఁగాక పాములన్
వేడుకఁబూనుఁగాక మురిపెంబునఁ గై జనుఁగాక, బూచులన్
గూడి చరించుఁగాక, మదకుంజర చర్మముఁ దాల్చుఁగాక; యా
బూడిదఁ బూయురుద్రుఁడె ధవుం డిది నిక్కము నిక్క మింతకున్.

అమలచరిత్ర! చంద్రిక హిమాంశునిఁ బాసినఁబాయుఁగాక; దు
ర్విమలత ఛాయ, భాస్కరుని వీడిన వీడును గాక; మించు మే
ఘమునుఁ దొఱంగినన్ దొఱఁగుఁగాక; మదీయ మనోగతుల్ల స
ద్విమలచరిత్రు శంకరుని వీడఁగనేర్తునె వేయి సెప్పినన్.

బిరబిర గౌరి యీగతినిఁ బిట్టలుకన్ వచియించి రోషవి
స్ఫురదరుణ ప్రభల్ వఱలు మోమొకవంకకుఁ ద్రిప్ప; మోవిపై
దరహసితంబు నింపెసఁగఁ "దన్వి శిలన్ మెడ గట్టుకొమ్మ నే
నరిగెద"నంచు రుద్రుఁడు ముదంబున మెల్లనసాగు చంతలోన్

నెఱిమేన జీరాడు కరిచర్మపరిధాన మరుదార నిజదీప్తి నతిశయిల్ల;
సగసంపు సంజ కెంజాయ తళ్కులమించు ఘనజటాజూట సంగతి దలిర్ప;
ఘనసార పంకసంకలితాంగ సౌందర్య మనఘ విభూతిచే నినుమడింప;
బాలచంద్ర ప్రభాభాసమానాంగియై నిర్ఝరాపగ వరాళి నెగడుచుండ;
ప్రమాల భయలీల బూచులమూక లెగయ-నాగసంతతి మేనఁ దాండవముసల్ప;
రంకెలను వేసెడి బసవరాజునెక్కి,శంకరుఁడుఁ దోఁపఁ గన్గొని చకితయగుచు.

కరచంచన్మణి కంకణప్రకర నిక్వాణంబు సంధిల్ల, దు
ర్భరవక్షోజ యుగంబుఁ బెల్లదర; గాత్రక్షోభ మేపార; బి
త్తరిచూపుల్ నిగుడన్ ద్రపాస్ఫురణ ముగ్ధత్వంబుఁ బాటించి గౌ
రి, రహిన్ బ్రక్కకునేగె రుద్రుఁడు "కుమారీ!" యంచు డాయంజనన్.

పదునేనవశతాబ్దమందలి వాఙ్మయము

యస్. శ్రీకంఠశాస్త్రిగారు, యం.ఏ.

౧. ప్రథమఘట్టము ౧౪౦౦-౧౪౦౬

దాక్షిణాత్య రాజకీయచరిత్రయందు పదునేనవశతాబ్ద మెంత విఖ్యాతి గాంచియున్నదో, సాహిత్యాది కలాకౌశల చరిత్రయందు నదేరీతిగా ముఖ్యస్థలార్హమైన దనుటకు సందేహాము లేదు. ప్రాచీనభారత సంస్కృతిరక్షణార్థము విద్యారణ్యులచే విసర్జింపబడిన విజయనగర సామ్రాజ్య మొక శతాబ్ద కాలమున నౌత్తరేయుల హావళి దప్పించియు నాసేతుకృష్ణా పర్యంతమును రాజ్యమును విస్తరించియు, నేకఛత్రముగ బ్రవర్ధిలుచుండెను. ఇమ్మడి హరిహరరాయని కాలమునందే దేవభాషయందునే కాక దేశభాషలందును విస్తార మగు వాఙ్మయము బయలు దేరుచుండెను. ఏతన్నిదర్శనముగ శిలాలేఖనములందును, ఇతరగ్రంథములందును గీర్తింపబడిన కవులను భాష్యకారులనుచూపవచ్చును. హరిహరుని కాలమునందు బ్రకటింపబడిన వేదభాష్యము నామమాత్రముగ సాయణాచార్యులచే రచియింపబడె నని ఖ్యాతి గాంచినను, నారాయణ వాజపేయయాజి, పండరిదీక్షిత, పెద్దవిద్యావల్లభ, నరహరి సోమయాజి, మంత్రసిద్ధి ఇత్యాది మహోపాధ్యాయులు, ఘనపాఠులు నగువారిచే వ్రాయబడెననియు, హరిహరునికి "వేదభాష్యప్రకాశకః" "రాజకల్యాణ శిరశ్శేఖరః" "సిద్ధసారస్వతేత్యాది బిరుదావళీవిభూషితః" ఇత్యాది బిరుదములు గలైననియు శాసనములచే దెలియును. హరిహరు నాస్థానమునందు ముఖ్యులగు కవులు మంగరస, డిండిమ, చెన్నుభట్ట, ఇరుగప్పదండనాథ, చౌండపాచార్య, విద్యారణ్య, నరహరి త్రియంబక, క్రియాశక్త్యాదులు గాక హరిహరునికిగూడ "రాజవ్యాస", "రాజవాల్మీకి" బిరుదు లుండుటచే తానును కవిత్వము చెప్పగలవాడని యూహింపవచ్చును. ఈతనికాలమునందు సామ్రాజ్యము దోరసముద్రము, చంద్రగిరి, ములువాయి, తంజి, మంగళూరు, బారకూరు, తెరకణాంబి ఇత్యాది పట్టణములు పర్యంతము వ్యాపించియుండెనని తెలియవచ్చుటచే నింతవిస్తారమగురాజ్యమునం దపారవాఙ్మయము బయలుదేరె ననుట యాశ్చర్యము గాదు.

ఈ శతాబ్దపు వాఙ్మయ చరిత్రమును నాల్గుఘట్టములుగ విభజింపవచ్చును. క్రీ. శ. ౧౪౦౦-౧౪౦౬ వరకు హరిహరుని మరణానంతరము విప్లవము గలైనని బోధపడుటచే, రాజ్యమునందు శాంతి సుఖములులేక వాఙ్మయము క్షీణించెనని చెప్పవలయును. క్రీ. శ. ౧౪౦౬-౧౪౪౬ వఱకు ఇమ్మడి దేవరాయనికాలమునం దత్యుచ్చస్థితి

బొందె ననవలెను. క్రీ. శ. ౧౪౪౬-౧౪౬౬ వరకును, మల్లికార్జునుని రాజ్యకాలమునందు ముసల్మానులదాడులచేతను, సంతర్భేదములచేతను, విరూపాక్షునిద్రోహముచేతను రాజకీయ పరిస్థితి లెస్సగ లేకుండినను వెనుకటి ఘట్టమునందు బయలుదేరిన వాఙ్మయప్రవాహము క్షీణింపకపోయినను అత్యంతాభివృద్ధి చెందలేదు. క్రీ. శ. ౧౪౮౬-౧౫౦౦ వఱకు సాళువనరసింహుని రాజ్యకాలమునందును దత్పూర్వము బాహ్యాభ్యంతరములచే రాజ్యమునందు శాంతి లేకపోవుటవలన ఇమ్మడిదేవరాయని కాలమునందున్న యత్యున్నతావస్థనుండి సాహిత్యప్రవాహము శోషించిపోయెను.

ప్రథమభాగమందు ముఖ్యముగ నిమ్మడి బుక్కదేవరాయ, దేవరాయ, విజయరాయల కాలములం దెట్లు సారస్వతము ప్రవర్థిల్లెనో సూచింపబడును. వెనుకటి ఘట్టమగు హరిహరునికాలమున వాఙ్మయమునకును,ఇమ్మడి దేవరాయనికాలము వాఙ్మయమునకును బోల్చి చూడ గణనీయులగుకవు లెవరును లేరని చెప్పవలెను. తత్కాలీనవిజయనగరచరిత్రము విశదముగా నెవరిచేతను వ్రాయబడకుండినను, రాజకీయస్థితిని బరీక్షించుట సాహిత్యవిచారణావశ్యక మగుటచే సూక్ష్మముగా సూచింపబడును. హరిహరు ననంతరము నిమ్మడి దేవరాయనికాలమువరకు విరూపాక్ష, ఇమ్మడి బుక్క, దేవరాయ, విజయదేవరాయలు క్రమముగా రాజ్యపాలనముచేసిరని శిలాలేఖనముల వలన దెలియుచున్నది. ప్రథమవిరూపాక్షుడు కొన్ని దినములుమాత్రమే సింహాసనము నాక్రమించి సోదరుడగు ఇమ్మడిబుక్కనిచే బరాజితుడయ్యెను. క్రీ. శ. ౧౪౦౬ నందు ఇమ్మడి బుక్కడు గతించినందున ప్రథమదేవరాయడు సింహాసనము నధిష్ఠించెను. తన్నందనుండగు విజయుడు క్రీ.శ. ౧౪౧౩-౧౪౧౯ వఱకు రాజ్య మేలెనని శాసనము లుద్ఘోషించుచున్నవి.

రాజకీయాంతఃస్థితి ఈరీతి నుండగ, బాహ్యోపద్రవములును లేకపోలేదు. బహమని సుల్తాను డగు ఫిరోజ్‌షహా మతావేశమున కాఫరులపై ప్రతివర్షము జిహాద్ చేసెద నని ప్రతిజ్ఞచేసి ఇరువదినాలుగు దండయాత్రలు గావించెనని "బుర్హాన్-ఇ-మాసీర్" (Burhan-i-Masir) అను గ్రంథము చెప్పుచున్నది. ప్రతి వర్షము ముప్పదిరెండులక్షలు టంకముల కప్పమును విజయనగరమువారు చెల్లించుచుండిరనుమాట యెంత విశ్వసనీయమో తెలియదు. పూర్వనిర్దిష్టగ్రంథమునందే ఫిరోజుని చరమావస్థయందు బూనిన దండయాత్రలు నిష్ఫలములయ్యెనని తెలుచుండును. ప్రథమదేవరాయనికాలమునందే ఆంతరికద్రోహ మధికముగ నుండెనని కన్నడకవియగు మధురునిచే వ్రాయబడిన శాసనమొకటి చెప్పును. (South Indian Inscriptions, Vol.IV.) దేవరాయడు తత్సన్నిహితాపాయమును మంత్రియగు లక్ష్మణామాత్యునిసహాయముచే దప్పించుకొనెను.

శ్ర. స్వామిద్రోహర్ కెలంబర్ మసగిమసెద బా
    ళ్గుండు చండప్రతాపో
  ద్దామశ్రీదేవభూవల్లభన గృహమహా
    ద్వార మం ముత్తె మత్తిం
  న్నె మాతే మాతినింమున్న రుబితరుబి నూ
    రంకమంస్వామికార్య
  క్కా మెందు ర్వ్వెళ్వ ధుత్సాహామసఘటదం
    లోకదొళ్ లక్షణాంకం.

ఈకాలమునందు ముఖ్యమయిన కవులు కన్నడమున మధుర, మల్లణ, అభినవచంద్ర, కవిమల్ల, దేవరాజ లక్ష్మీశ రామాత్యులు; సంస్కృతమునందు శోణాద్రిడిండిమ, నరహరి, చౌండపాచార్య, విష్ణుసూరి, సాయణాచార్య మాధవాదులు; తెలుగున నన్నెతామాత్యుడు, రావిపాటి త్రిపురాంతకుడు. ప్రథమ దేవరాయడు సాహిత్యాభిమాని యగుటచే "విజయ విద్యాదేవరాయ"డను పేరుగాంచెను. ఇమ్మడి బుక్కనికాలమునందును, ఈతని కాలమునందు ను కవులకును, రాజమంత్రులకును నన్యోన్యసం బంధము గల్గియుండెననుటకు నిదర్శనము లనే కముగా నున్నవి. వైదికమతోద్ధారకుండును, కర్ణాటకరాజ్య ప్రతిష్ఠాపనాచార్యుండును నగు శ్రీవిద్యారణ్యులయొక్క సోదరియగుసింగాంబకు పుత్రుడే ప్రథమదేవరాయని యమాత్యుడును, మధురకవిపోషకుండునునగు లక్ష్మణామాత్యుం డు. బుక్కనికాలమునందు ముహూర్తదీపిక రచించిన విష్ణుసూరి మాధవసూరి పుత్రుం డును, మల్లపమండలాధీశ సభాసదుండును నయియుండెను.

శ్రీమాన్మల్లపభూపః స జయతి జగతీ
    భూషణీ భూతధామా
  పారావారావగాఢక్షితిధర శిఖర
    ప్రస్ఫుర త్కీర్తిపూరః;
  కింబ్రూమోఽస్య ప్రతాపం నరపతిచరితా
    ద్రీంద్ర రక్షాతిదక్షః
  శ్రీభర్తు ర్వాసుభూమి ర్వితరతి జలధి
    ర్యస్య రత్నాని నిత్యమ్.

ఇదియుగాక కన్నడమున "సొబగినసోనె" యను గ్రంథమును రచించిన దేవరాజు కుమా రకంపని నందనుం డని తెలియవచ్చుచుండును. శోణాద్రిడిండిముడు కులకవిగా నుండెను. ఇమ్మడిబుక్కని కుమారుడగు వీరభూపతికాల మునం దుండిన చౌండపాచార్యుడు బుక్కని "యువబుక్క భూపాలస్య రాజవ్యాసవాల్మీకేః కర్మ బ్రహ్మధ్వనీనస్య" యని సంబోధించి యున్నాడు. ఇట్లు పోషకులకు పోషితులకు నెంత యన్యోన్యసంబంధ ముండెనని తోచు చుండును. రాజవ్యాసేత్యాది బిరుదులు హరి హరునికులమునం దేయుండినను ఇమ్మడిబుక్కా దులుగూడ తమ సాహిత్యాభిరుచిచే తద్బిరుద ములను ధరించియుండిరి. ఈ కాలమునందు శోణాద్రి డిండిమకవికిని, లక్షణకవి బిరుదాంకి తుండగు కవిమల్లునకును వాగ్వాదము నడిచె ననియు మల్లన యోడిపోయెననియు డిండిముని "కవిమల్లగల్లతాడనపటు" అను బిరుదుచే దెలియును. ఈకవిమల్లుడు మన్మథవిజయగ్రంథ కర్తయగుమల్లుడో మఱియొకడో తెలియలేదు. ఏతద్గ్రంథము శృంగారరసాధిష్ఠితమని తెలియుట

యేకాక దేవరాయుడు కూడ "అమరుక"మును కన్నడభాషలో రచించెను. ఈకవులందుముఖ్యముగామధురుడే యున్నతస్థానార్హుడనబడును. హరిహరుని దండనాథుడగు ముద్దప ఆజ్ఞానుసారముగా ధర్మనాథపురాణమును కన్నడభాషయందు రచించినను, దేవరాయని మంత్రి యగు లక్ష్మణామాత్యపోషితుండయి తత్ప్రశంసాత్మకమగు శాసనమును రచించెననిచూపబడినది. విజయనగరసామ్రాజ్యమునందు జైనమత సంప్రదాయస్థులగు కవులందు నానార్థరత్నమాలా కర్తయగు ఇరుగప్ప దండనాథుడును,ధర్మనాథ పురాణకర్తయగు మధురుడును ముఖ్యులు. లక్ష్మణామాత్యుడును కవిత్వపటిమగలవాడని క్రింది పద్యములు వ్యక్తపఱుచుచున్నవి.

మ.వి. గణనామాత్రమె దేవరాయనరనా
థాస్థానదొళ్ మానవా
గ్రణిగళ్సైన్నతె విచారిపాగళు పథా
సంశుద్ధియిం బుద్ధియిం
గుణదిం గౌరవదిం పొదద్దికెసెవ ము
ద్రామాత్య యౌగంధరా
యణ చాణక్య సుమంత్రరొద్దెసెగె వం
దం మంత్రిలక్ష్మీధరం.

పొగళర్ పొంపుళివోద పెంపిన యశో
లక్ష్మీధరం బల్లవ
ర్బగె గొళ్వింపిన సొంపువెత్త కవితా
లక్ష్మీధరం .రాజనీ
తిగె నేర్పాద మహాప్రధానపదవీ
లక్ష్మీధరం ధాత్రియొళ్
నెగళ్దిం నిర్మలరామచంద్రతనయం
సన్మంత్రిలక్ష్మీధరం.

స్వామిద్రోహర కెలంబర్ మసగిమసెద బా
ణ్గళిందు చండప్రతాపో
ద్దామశ్రీదేవ భూవల్లభనగృహమహా
ద్వారమం ముత్తెమత్తిం
న్నే మాతేమాత్రినింమున్నరుబితసుబినూ
రంకమం స్వామికార్య
క్కా-మెందు ర్వెళ్వరుత్సాహమనధటదం
లోకదొళ్ లక్ష్మణాంకం.

శాసనములను రచియించినకవు లనేకులలో దావణగెరె శాసనమునురచించిన బాయణాచార్యుడును, దేవరాజమిశ్రుడును ముఖ్యులు. దేవరాజమిశ్రు డాస్థానకవిగా నుండి, దేవరాయనిపుత్రుడగు రామచంద్రు డుదయగిరిరాజ్యము నేలుచు చెన్నుభట్టునకు దానమొసగినప్పుడు తచ్ఛాసనమును రచించెను. ఈ చెన్నుభట్ట ప్రాయః సర్వజ్ఞవిష్ణుతనయుడును,దర్క-భాష్యకారుడునునయియుండవచ్చును. ఈకాలమునందే మాధ్వగురువులు, స్మార్తగురువులు ననేకగ్రంథములను రచించిరి. ఇంతేకాక వాగ్వాదములుకూడ జరిగెనని తెలియనచ్చును.పరివ్రాజకాచార్యులగు ఆనందసరస్వతీతీర్థశ్రీపాదులు, తచ్ఛిష్యులగు అమృతేంద్రతీర్థ, అమృతప్రజ్ఞ, నారాయణగిర్యాచార్యులు శాసనములం దుద్ఘోషింపబడియున్నారు. సమకాలీనులగు మాధ్వాచార్యులు, అక్షోభ్యతీర్థకరసంజాతులు టీకాచార్యులనగు జయతీర్థశ్రీ

పాదాచార్యులు,సాయనమాధవులతో వాగ్వాదము చేసిరనియు, తద్వాగ్వాదమునందు జయతీర్థులు జయమొందిరని మాధ్వులు, మాధవాచార్యులే గెలిచిరని స్మార్తులు చెప్పుదురు. ఇదేవిధముగ నక్షోభ్యులు,

> అసినా తత్త్వమసినా పరజీవ ప్రభేదినా,
> విద్యారణ్యమహారణ్య మక్షోభ్యముని రచ్ఛినత్;
> అక్షోభ్యం క్షోభయామాస విద్యారణ్య మహామతిః.

విద్యారణ్యులతో వాదముచేసి గెల్చిరో లేదో తెలియుట దుస్సాధ్యమయినది.

సర్వదర్శనసంగ్రహ కర్తియగు మాధవుడు సాయణాచార్యుల ద్వితీయపుత్రుండనియు, సంగీతసాహిత్యకలాప్రవీణుడనియు దెలియును.

> తత్సంవ్యాంజయ కంపణవ్యసనినః
> స్సంగీతశాస్త్రే తవ
> ప్రౌఢిం మాయణ గద్యపద్యరచనా
> పాండిత్య మున్ముద్రయ;
> శిష్టాం దర్శయ సింగణ క్రమజటా
> చర్చాసు వేదే ష్వితి
> స్వాన్ పుత్రా నుపలాలయన్ గృహగతః
> సమ్మోదతే సాయణః.

ఇదేకాలమునందు విజయనగరరాజులకు కులగురువులగు క్రియాశక్త్యాచార్యులందు త్రియంబక క్రియాశక్తిగురువులు కంపరాయచరితను వ్రాసిన గంగాదేవికిని, 'సాబగినసోన' కర్తయగు దేవరాజునకును, విజయభూపతికిని పరమగురువులయి యుండిరని దెలియును. దేవరాజు త్ర్యంబకాచార్యులచే గన్నడాశుకవిత్వమును నేర్చెనని చెప్పుటచే ఇతడు దేవభాషయందేకాక దేశభాషయందును పాండిత్యము గలవాడని తెలుచున్నది. ఈ త్ర్యంబకక్రియాశక్త్యాచార్యుల యనుమతిచే, విజయభూపతి శక ౧౩౩౨ వికృతి సంవత్సరమునందు తమ గురువుల నామాంకితముగా క్రియాశక్తిపురమను అగ్రహారమును గట్టించి దానముచేసెనని త్రియంబకాభిజ్ఞాముద్రాంకిత మగు తామ్రశాసన మొకటి చెప్పుచున్నది.

సింహావలోకనంబుగా నీకాలమును బరీక్షించిన నొకడైన యుద్దామకవి బయల్దేరక యుండుట కనేకకారణము లగపడును. సాహిత్యసముద్రమునందు తరంగముల నిమ్నోన్నతస్థితులకు రాజకీయవాతావరణమేమూలకారణము. రాజవిప్లవములచేతనో లేక యితరకారణములచేతనో ఈ సాహిత్యచరిత్రఘట్టముచ్చస్థానార్హము గాకపోయినను, రాబోవు ఇమ్మడి దేవరాయకాలిక సాహిత్యమునకు పీఠికారూపముగ నుండుటవలనను వెనుకటి ఘట్టమునందు నుద్భవించిన సాయణమాధవ, వేదాంతదేశిక, అక్షోభ్యతీర్థాదుల వాగ్వాదప్రతిధ్వనులు ప్రతిబింబితము లయి యుండుట వలనను ఈకాలము ప్రాశస్త్యార్హమయినది.

౨. ద్వితీయఘట్టము ౧౪౧౯-౧౪౪౬

బాహ్యోపద్రవకారణములచే సంకుచితమయిన విజయనగరసామ్రాజ్యము ఇమ్మడి

ప్రౌఢదేవరాయడు సింహాసనారోహణము గావించిన దినమునుండి ప్రవర్ధిల్లసాగెను. మహమ్మదీయ పక్షపాతియగు ఫెరిష్టయను చరిత్రకారుడు విజయనగరమువారు బహమనీ చక్రవర్తులచే పరాజితులయి కప్పము చెల్లించుచుండిరని వ్రాసినది విశ్వసనీయముకాదని శాసనములు, యితర చరిత్రకారులు చెప్పుచుండుటవలనను దేవరాయని సమర ప్రాబల్యము నూహింపవచ్చును. ఏతత్కాలమునందే విజయనగరమునందు ప్రవాసము చేసిన అబ్దుర్ రజాక్ అను మహమ్మదీయుని వ్రాతలందును, శ్రీకృష్ణదేవరాయల యనంతరము చరిత్ర వ్రాసిన న్యూనిజ్ అను పోర్చుగీస్‌వానివలనను ప్రౌఢదేవరాయడు ప్రబలచక్రవర్తి యని బోధపడును. ఈకాలమునందు కర్ణాటక సామ్రాజ్యము సింహళద్వీపము, తుత్తుకుడి, పెగ్గు, తెన్నాసిరమ్, బర్మా మొదలయిన ద్వీపాంతర దేశములను లోబఱచుకొని యుండుటే కాక, క్రీ. శ. ౧౪౨౨ సంవత్సరమునందు దేవరాయడు దన దండనాయకుడగు లక్కణామాత్యుని గోలకొండమీద దాడిపంపి తద్దుర్గమును సాధించి యనేకులను కారాగారబద్ధుల గావించెనని తెలియును. ఇదిగాక రాజమహేంద్రవర రెడ్డిరాజ్యమునందు దురాచారప్రవర్తకుడగు రాచమరెడ్డిని కొండవీడు నగరమునుండి వెడలగొట్టి గజపతిరాజులను, అల్లాడరెడ్డి మొదలయినవారలను వశపఱచుకొని సమస్త రాజ్యమునందును సుఖము శాంతి యుప్పొంగుచుండువిధమున రాజ్యపాలనము చేసెను.

యేవాఙ్మయమయిన నభ్యుచ్ఛ్రియస్థితి బొందుటకు దేశమునందు శాంతిసుఖము లవశ్యమని సర్వదేశీయ సాహిత్యచరిత్రలు చాటుచున్నవి. జనులకు విరామ మధికమగుకొలది లలితకళాపరిశ్రమ హెచ్చును. అందులకు ఈకాలమునందుండిన వాతావరణము సామ్రాజ్య పరిస్థితియు, వాఙ్మయప్రపంచమునందును, కళాలోకమందును నవనవోన్మేష మగు ప్రతిభా వ్యాపారమునకు బహ్వానుకూలముగనుండెను. యేకాదశ ద్వాదశశతాబ్దములందు చాళుక్య కాలచూరి రాజులకాలమున బసవేశ్వర, చెన్నబసవేశ్వర, యేకాంతదరామయ్యాదులచే ప్రతిపాదింపబడిన నూతన వీరశైవమత ప్రవాహ ముల్లోలకల్లోలముగా దక్షిణ భారతఖండమునంతయు నావరించుకొని మతసంప్రదాయములందేకాక వాఙ్మయప్రపంచమునందును పెక్కుమార్పులు గావించెను. పదుమూడు పదునాల్గుశతాబ్దులందు ఈ వీరశైవోత్సాహమను సముద్రతరంగములు దిగిపోవదొడగెను. దీనికి పదునాల్గవశతాబ్దియందు వీరవైష్ణవ,స్మార్త మాధ్వమతముల ప్రసిద్ధపురుషులయిన వేదాంత దేశిక, అక్షోభ్యతీర్థ జయతీర్థ, సాయణ, విద్యారణ్య, విద్యాశంకర, కాశీవిలాస, త్రియంబక విలాస క్రియాశక్త్యాదులే కారణముగ నుండవచ్చును. ఏమయినను పదునేనవ శతాబ్దమునందు వీరశైవమతము పునరుత్సాహముతో దేవరాయని సభాస్థానమునుండి బయలుదేరి దేశభాషలందు నూతనావేశమును గావించెను.

ప్రౌఢదేవరాయని వైభవమును, నైశ్వర్య మును గాంచినవారందరు నాతడింద్రసమానుడని ప్రశంసించియున్నారు. చెన్నబసవపురాణమునందు ఇంద్రుడే ఈశ్వరాజ్ఞానుసారముగా వీరశైవమతమును విస్తరించుటకు ప్రౌఢదేవరాయడని యవతరించెనని చెప్పియున్నది. మఱియు ప్రమథగణంబు లతనియాస్థానమునందు నూటొక్కవిరక్తులుగా జనియించిరి. వారలలో ముఖ్యులు: మహాలింగదేవుఁడు, తోంటద సిద్ధలింగార్య, లక్కణదండనాథ, జక్కణ, కుమారబంకనాథ, చామరస, కల్లుమఠప్రభుదేవ, కరస్థళవీరణ్ణ, కరస్థళనాగిదేవ, శ్రీగిరీంద్ర, మగ్గెయమాయిదేవ, గురుబసవ, బత్తలేశ్వర ఇత్యాదులు. క్రీ. శ. ౧౪౧౯ శాసన మొకటి దేవరాయని పరమశైవాగమసంపన్నుడనుట చేతను, అతనిగురువు కాశ్మీరశివాచారకర్మఠుడగు చంద్రభూషణ క్రియాశక్తి యయినందునను, స్నేహితాప్తసచివు లగు లక్కణజక్కణాదులు పరమవీరమాహేశ్వరాచారపరులగుటచేతను దేవరాయడు వీరశైవమతాభిమాని యని మన మూహింపవచ్చును. ఇట్లు వీరశైవులకు రాజప్రోత్సాహమే కాక, మహామాండలికులు, మంత్రివర్యులునయిన లక్కణ చామరసాదులు వీరశైవు లగుటచేత అత్యంత ప్రాముఖ్యముగల్గెను అయినను దేవరాయడు వైష్ణవాదిమతములను బాధింపక నన్నిటియందు నభిమాన ముంచియుండెను. అతని వైష్ణవ గురువగు కందాళపెద్ది యనువాడు శ్రీరామాయణపఠనము చేయుచుండెను. కాక దేవరాయడే హంపియందు జీర్ణమయియుండు హజారరామస్వామిదేవాలయమును గట్టించెనని యొక్క శాసనము చెప్పుచుండును. మఱియు రామచరిత్రాత్మకమగు "మహానాటక సుధానిధి" యను కావ్యమును కూడ ప్రాయః ప్రౌఢదేవరాయడే రచించియుండవచ్చును. అయినను వీరశైవమతమే యతిప్రాబల్యమును గాంచెననుట నిర్వివాదాంశము.

ఈవిరక్తులందు ముఖ్యులయినవారిచరిత్ర సంపూర్ణముగా వ్రాయుటకు వీలులేనందున క్రింద సంక్షేపముగా సూచింపబడును. కల్యాణదుడనియు, ప్రభువనియు బిరుదుగాంచిన మగ్గెయమాయిదేవుడు వీరశైవులకు నరకబాధ లేదని వాదించి విజయనగరమునందు ఛాయారహితమగు స్తంభమును స్థాపించెనట. కన్నడమునందు శతకత్రయమని వ్యవహరింపబడు శివాధవ, శివావల్లభ, ఐపురీశ్వర శతకములను రచించి, సంస్కృతమునందును గురుశిష్యసంవాదరూపమగు "విశేషార్థప్రకాశక" మను గ్రంథమును వ్రాసెనని తెలియవచ్చుచున్నది.

శ్రీమదైపురసోమేశ

లింగాయా లింగరూపిణే
లింగాంగైక్యస్వలింగాయ
నమస్తే లింగమూర్తయే.

నమశ్శబ్ద ముమా సాక్షాద్
శివశబ్దః శివః స్వయమ్

అయ శబ్ద స్తయో ర్యోగః
  సోమతత్త్వ ముపాస్మహే.

*

అతః పరం ప్రవక్ష్యామి
  విశేషార్థప్రకాశకమ్,
శివసిద్ధాంత తంత్రోక్తం
  సంవాదం గురుశిష్యయోః.

స్వానుభూతి విభవావగాహినా
  మాయిదేవవిభునా మహాత్మనా;
శ్రీ శివానుభవసూత్రముత్తరం
  తంత్రముక్త మితి శోభనం పరమ్.

ఇతి శ్రీ శివసిద్ధాంతతంత్రే విశేషార్థ ప్రకాశకే గురుశిష్య సంవ
......అవసానవిధిర్నామ పంచమాధి కరణమ్.

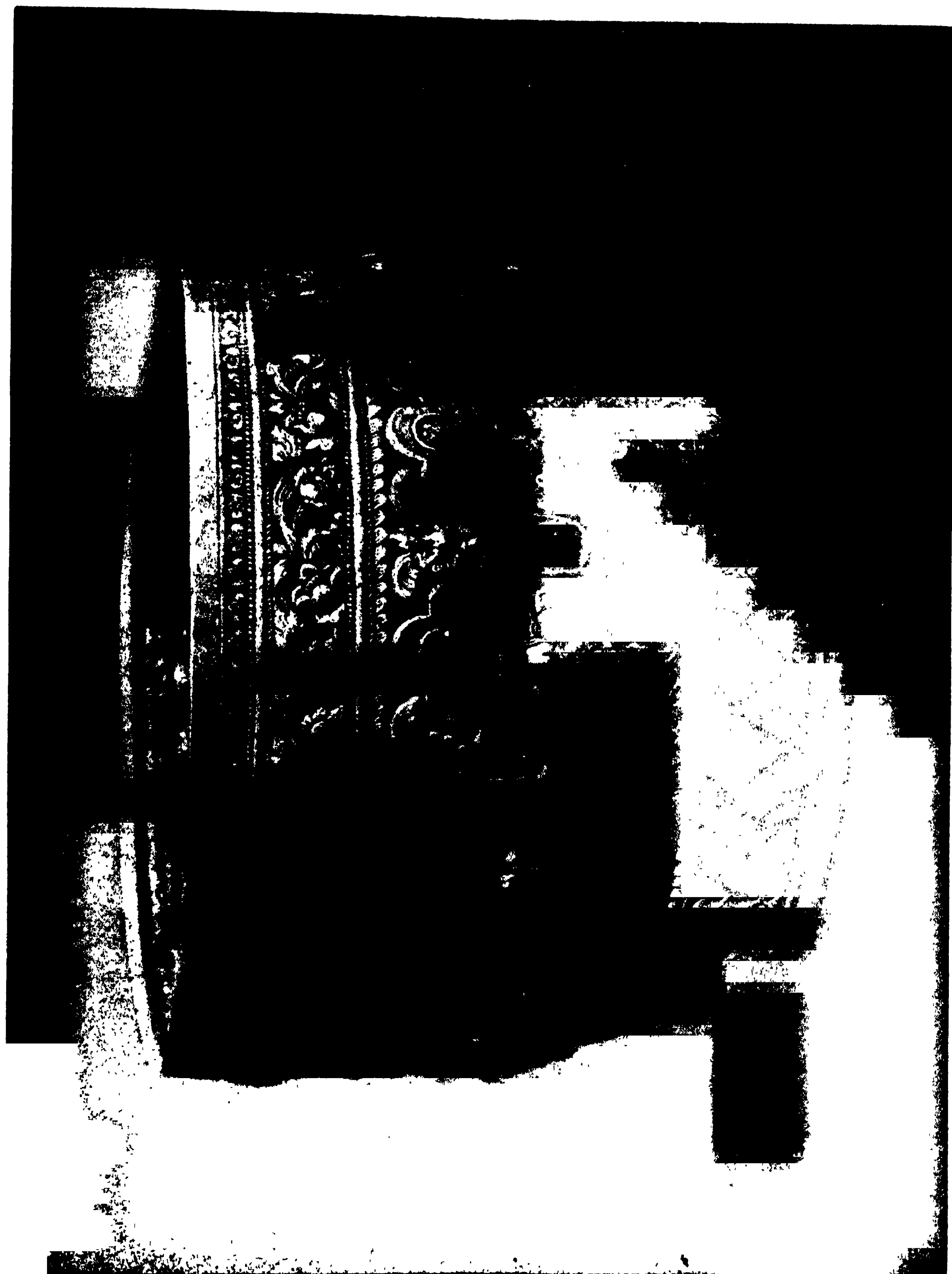
ఈతని యితరగ్రంథములు ప్రభుగీత, షట్స్థల గద్యము; మగ్గెయ మాయిదేవవచనము, యేకోత్తర శతస్థలషట్పది ఇత్యాదులు. మఱియొక విరక్తుడు వీరశైవమత స్థాపనాచార్యుడని ఖ్యాతిగాంచిన గురుబసవడు సప్తకావ్యము(?)లనబడు మనోవిజయ కావ్యము,వృషభగీత, సద్గురురహస్యము, స్వరూపామృతము, శివయోగాంగ భూషణము అనుగ్రంథములను రచించెను.

లక్ష్మణామాత్యుడు ప్రసిద్ధ దండనాయకుండే కాక!కావ్యనాయకుండు నయియుండెను. ఇతని ప్రోత్సాహముచే ననేక వీరశైవ గ్రంథములు వ్రాయబడెనని సాహిత్యచరిత్రయందు చెప్పబడినది. తానుగూడ (ప్రాయః కుమార బంకనాథాదుల సహాయముచేత) "శివతత్త్వ చింతామణి" యనుగ్రంథమును రచించి యున్నాడు. దానియందు

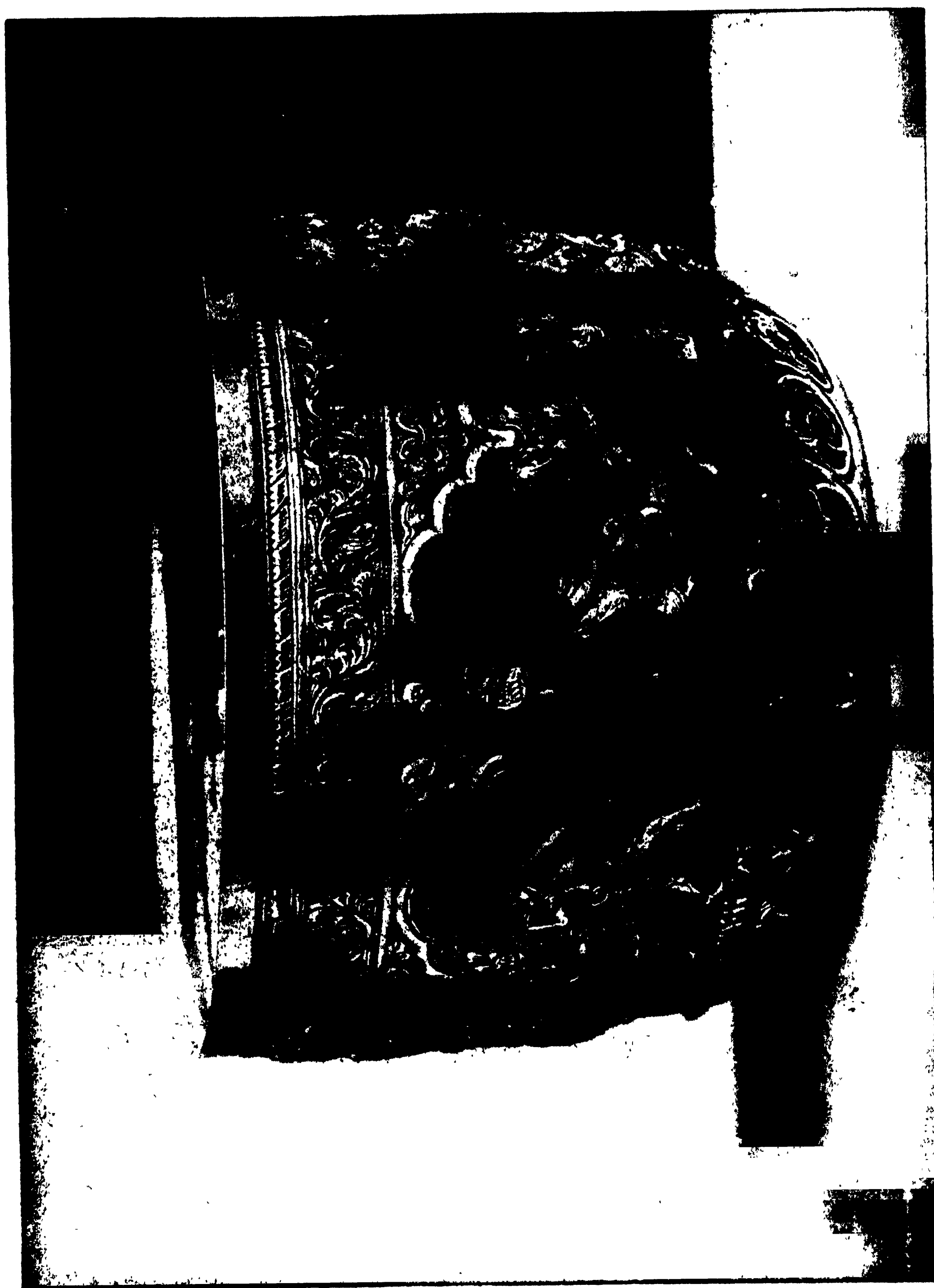
ధరె గధికమూరురా
  యరగండన ప్రతిమ
బిరుదాంక గజవేంటె
  కార దేవేంద్ర భూ
వరన మహైశ్వర్య శరధిచంద్రోదయ ను
  దార కరుణాధారను
నిరుపమిత సప్తాంగ
  రాజ్యవర్ధన కళా
ధర నమలకీర్తియుత
  లక్కణ్ణ దండేశ.

యని చెప్పికొని యున్నాడు. ఇతని లౌకిక వ్యవహారము లపారముగ నుండుట వలన నిక్కడ విస్తరించుటకు వీలు లేకపోయినను ఉత్తరదేశీయులగు గోలకొండ మహమ్మదీయులను, దాక్షిణాత్యులగు సింహళద్వీపవాసులను జయించుటేకాక ముళువాగిలందు రాజప్రతినిధిగానుండి స్వనామాంకితం బగు వరహాములను ప్రచురించెననుటచే ఈతని ప్రాముఖ్యము దెలియును.

జక్కణాచార్యు డను విరక్తాగ్రేసరుడు దేవరాయని ప్రధానిగానుండెను. హరిహరుని కాలమునందే మంత్రిగా నుండెనని యొక శాసనమువలన తెలియుటచే కడు వృద్ధుడయి యుండవచ్చునని యూహింపవచ్చును. గుబ్బి మల్లణార్యకృతమగు వీరశైవామృత పురాణ

చిత్రము 3.

చిత్రము ౮.

మునం దితడు వీరశైవగ్రంథ రచనార్థముగ నపారసంఖ్యముగవరహాములను వెచ్చముచేసె నని చెప్పబడినది. 'నూరొందుస్థల'మను గ్రంథము నురచించి 'భక్తభాండారి'యను బిరుదువహించె ను. తత్కారణమునం గుమార బంకనాథ, మహాలింగదేవులను కవు లితనికి సహాయము చేసిరని తెలియవచ్చు చున్నది. జక్కణాచార్యుడు ప్రౌఢదేవునికి వీరశైవమతోపదేశము చేసి లింగాంగిగాజేసెనని ప్రౌఢదేవరకావ్య మను గ్రంథము చెప్పుచున్నది. తిదనంతరము జక్కణార్యుడు చామరసునికి మంత్రిత్వము నిప్పించి ఇహలౌకికవ్యవహారములను వదలెను. ఈ జక్కన తెలుగునందు విక్రమార్కచరిత్ర మును రచించిన జక్కనకంటె భిన్ను డని యూహింపవలెను.

దేవరాయమహారాయ ధీవిధేయ
మంత్రివల్లభ చామనామాత్యదత్త
చామరఛత్ర శిబికాదిసకలభాగ్య
చిహ్నముల నొప్పె జన్నయసిద్ధ మంత్రి.

పై పేర్కొనబడిన చామయామాత్యుడు సాహిత్యచరిత్రయం దొక్క ముఖ్యపురుషుడు. గురురాజచారిత్రమునందును భైరవేశ్వర కావ్యకథాసూత్రరత్నాకరేత్యాది గ్రంథము లందును గీర్తింపబడియున్నాడు. ఈతని ముఖ్య గ్రంథమగు ప్రభులింగలీలయొక్క రచన విషయ కముగా ననేకకథలు చెప్పబడినవి. ఈ గ్రంథము చేత నితనికి నన్యమతకోలాహల, 'వీరశైవాచార సారోద్ధార' యను బిరుదు లేకాక, మంత్రిత్వముగల్గెను. ఈ గ్రంథమును వ్రాసిన ... కాలమున పిడుపర్తిసోమనచే దెలుగుభాష యందును, శివప్రకాశ దేశికునిచే దమిళమునం దును భాషాంతరీకరింపబడెను.

హరిహరునికాలమునందు మాధ్వ శ్రీవైష్ణవ స్మార్తమతానుయాయులగు అక్షోభ్య తీర్థ వేదాంతదేశికసాయణమాధవుల వాగ్వాదములెట్టి సాహిత్యమునందు బ్రతిబింబితము లయ్యెనో అదేరీతిగా నీకాలమునందు వీరశైవ వీరవైష్ణవులసంస్పర్థచే వాఙ్మయము నందును నూతనగ్రంథములు బయల్దేరదొడగెను. అయి తే మతసంబంధస్పర్థయేకాక సాహిత్యలోకము నందును కవులు సార్వభౌమత్వమును బొందు టకు యత్నించిరనుట కుదాహరణము లనేక ములుగలవు. ఇదంతయు బరిశీలించిన తాత్కాలికవాఙ్మయపరిస్థితి దృగ్గోచరమగును. ప్రథ మోదాహరణముగ మతసంబంధమగు జక్కన ముకుందపెద్దుల వాగ్వాదములబరిశీలించెదము. పూర్వనిర్దిష్టమగు సిద్ధాదృశ్య కవికృత ప్రౌఢ దేవర కావ్యమున నీకథ విశదీకరింపబడినది.

ఛప్పన్న దేశదొళగిదకె సమవాదపుర
విప్పదె దుర్లభవెనుత్తె బుధరించె నుతి
గొప్పి రాజిసువ విద్యానగరవాళువం
[ప్రౌఢభూవరచంద్రను.

కప్పుగొరళన భక్త జక్కణాచార్యజన
దొప్పినలి మంత్రితనమం నడిసు తిరలు మ
ల్లిప్పరా కంభాళపెద్దయాచార్య రెం
[తెంబవైష్ణవగురుగళు.

జనపంగె నవమాన భారత వబోధిసుత
లను నయది మెరవణిగెయం మాడి సుఖ
[మిరలు
మనసిజారియభక్తజక్కణాచార్యనదు
[నోడితన్నయచిత్తది.
ఘనవీరశైవక్కె ముఖ్యవిప్పగ్గుగుత్తోందు
మెనె సాంప్రదాయకశ్రేష్ఠనాద కుమార
కను బంకనాథనెం దెంబగురుపదవనె
[నెలెగొళిసుతె.
ప్రమథగణప్రభుదేవ పేళ్దవచనంగళిగె
క్రమదినేకోత్తరశతస్థళద స్తూత్రగళ
రమణీయమాగివర్ణక పుస్తకగళిందె
[వ్యాఖ్యానగళ మాడుతే
ధరెయొళచ్చరియెనిసి మెరెయిసిదరిరుళునే
[కోత్తరశతస్థళవనూ.

వైష్ణవాచార్యుడగు ముకుందపెద్దియు నవమాసములు భారతమును ప్రౌఢదేవునికి బోధించి తదనంతరము విజయనగరవీథులందు రాజచిహ్నసహితముగా మెరవణి చేసెనట: తత్ప్రతీకారముగా జక్కణాచార్యుడు అల్లమప్రభుకృతైకోత్తరశతస్థలసూత్రములకు వర్ణకక్రమముగా వ్యాఖ్యానమును రచించి రాత్రియందుత్సాహముతో దద్గ్రంథమును మెరవణి చేయగా నది చూచి కందాళపెద్ది "యేమి యాడంబరము! యెవరయిన చనిపోయిరా లేక యెవరిదయిన జన్మోత్సవమా"యని రాజాస్థానమునందు మరుసటిదినము హాస్యముచేయగా, జక్కణాచార్యుడు భక్త్యంగన ముక్తిశిశువును ప్రసవించెనని చెప్పి యల్లమసూత్రములకు వైష్ణవు డుచితార్థము చెప్పలేకపోవుటచే, దేవరాయనిచే ప్రార్థితుడై జక్కణార్యుడే శివశరణులకథలను బోధింపదొడగెను. ఇంతలో చామనామాత్యుడు మృతజనులచరిత్ర యగు మహాభారతముకంటె నుత్కృష్టము, నక్షయము నగు వీరమాహేశ్వరుడగు నల్లమప్రభు చరిత్రను ప్రభులింగలీలకావ్యముగ నొక పక్షముదినములఅవధిలో రచించెదనని పూనుకొని, వీరభద్రుని ప్రసాదప్రాబల్యముచే దినమొకటికి నూటపదొకొండుపద్యముల మేరగా ఏకాదశదినములలో ముగించి దేవరాయని కొప్పగించెను. తద్గ్రంథతత్త్వమును వైష్ణవులు దెలియక ఖిన్నులయియుండ జక్కణార్యుడే బోధింపగా దేవరాయడు శైవమతదూషకులను వెళ్లడించి, జక్కన్నకు రత్నాభరణములను రుద్రకంకణములను ఒసంగుటయేకాక చామయ్యకును మంత్రిత్వమిచ్చె నట. ఇట్లు వీరశైవ వైష్ణవమతములు స్పర్థించుటచేత నపారవాఙ్మయమునకు కారణ మయ్యెను.

ఈకాలమునందు వీరశైవమతమునకు, వైష్ణవమతమునకు నుండిన వైషమ్యము వీరశైవస్మార్తమతములందు గానరాదు. కావున చామరస కుమారవ్యాసులవాదము, శ్రీనాథ డిండిమభట్టులవాదము, సాహిత్యచరిత్రకే చేరును.

ప్రౌఢదేవరాయడు చామరసునకు, నతని బావమఱదియగు కుమారవ్యాసునకు కన్నడ

మున భారతమును రచియింప నాజ్ఞాపించెను. ఇద్దరుకవులును వ్రాసి తీసికొనిపోయి రాజుముందిడినప్పుడు రసజ్ఞులు చామయభారతపు తాళపత్రములను బిదుక రక్తము స్రవించినందున తద్గ్రంథమే యుత్కృష్టమని తీర్మానించిరి. కుమారవ్యాసుడు ఖిన్నుడయి యాగ్రంథమును గాల్చి బూడిదచేసిపూసికొనవలెను; లేకున్న ఆత్మహత్యచేసికొనెద నని తలంపగ నతనిభార్య యన్నయగు చామరసునిగ్రంథమును దొంగిలించి కాల్చివేసెనట. చామరసుడు తద్వృత్తాంతము విని యమర్త్యులగు అల్లమాదులచరిత్రను ప్రభులింగలీలగా రచించెను. దేవరాయ డావృత్తాంతము నంతయు నాకర్ణించి కుమారవ్యాసునికి కనకాభిషేకము చేసెదనను ప్రతిజ్ఞ మాని, చామరసునికే తన్మర్యాద గావించెనని వీరశైవగ్రంథము లగు సిద్ధనంజేశగురురాజచారిత్రమునందును, శంకరకవికృతి చోరబసవచరిత్రయందును చెప్పబడినది.

కుమారవ్యాసుడు స్మార్తుడును వీరనారాయణభక్తుడును నయియుండెనని గదుగు భారతమున చెప్పబడియుండుటచే వీరశైవులతో సంబంధము గావించియుండెననుట సందేహాస్పదము. ఆంధ్రదేశమునందు పోతనభాగవత మెంతో సర్వజనాదరణీయముగ నున్నదో కర్ణాటకమునందు గదుగుభారతము నంత ఖ్యాతి జెందియున్నది. అతిపాండిత్యమును ఛందోలంకారవ్యాకరణనియమములకు గౌరవమును జూపకపోయినను, ఇతనికి కవిత్వధాటి నిరర్గళముగ ప్రవహించి సమయోచితసందర్భసంసూక్తులచే నిబిడీకృతమయినది. ఈయాశుకవిత్వపటిమచేతనే పదిపర్వముల నత్యల్పకాలముననే రచించెను.

శ్రీనాథ డిండిమభట్టుల వాగ్వాదము సాహిత్యచరిత్రయందు ముఖ్యస్థానార్హమయినది. అరుణగిరినాథ డిండిముడు దేవరాయనికి ప్రీతిపాత్రుడై 'ముల్లండ్రై' యనుగ్రామమును దేవరాయపురమను నామాంకితంబుగ నగ్రహారముగావించి యనుభవించెనని యొకశాసనమువలన దెలియుచున్నది. వంశపరంపరగా డిండిములవారు విజయనగరసభాపతులును, శాసనకర్తలును, కవిసార్వభౌమ బిరుదాంకితులును విద్యానాథులును అయియుండిరనియరుణగిరినాథకృతమగు "విభాగరత్నమాల" చెప్పును. ప్రాయః తద్గ్రంథోక్తమగు 'మూలాండ' యను గ్రామము శాసనమునందు చెప్పిన 'ముల్లండ్రై' యయి యుండవచ్చును.

మూలాండవాస్తవ్య మహాజనానాం
కాలాంతరేపి స్వకులావగత్యై;
వేలాం ఖిలాబ్ధే స్సు వివేకపత్ర
మాలాంసుహృత్కంఠగతాం సృజామి.

అరుణగిరినాథకృతమగు సోమవల్లీ యోగానంద ప్రహసనము హాస్యరస ప్రాధాన్యమగు యేకాంకదృశ్యము. తద్గ్రంథమునందు స్వవిషయము నిట్లు చెప్పుకొనియున్నాడు.

పూర్వం పూరిత రేతసః శిఖిముఖే
శర్వాదభూ ద్య స్తతః

శౌరేః స్త్రీవపుషః సరోజజనుషః
పశ్చాత్సుతా కామినః;
స్వారాజా స్తదనంతరం మునివధూ
జారాదపి ప్రోద్ధత
శ్చండాంశో ర్బడబాద్భుతాత్ సదిశతు
శ్రేయాంసి హాస్యోరసః.

నాంద్యంతే సూత్రధారః (పరితోవ లోక్య) అత్రఖలు నిరంకుశ కితవనిక్షిప్తమధూ చ్ఛిష్టయష్ట్యాకృష్ట బాహుమూలరోమసవ్యథ లజ్జిత కుపిత బాలవిధవాజన కోలాహల ముఖరితదిఙ్ముఖె మహోత్సవే:—.............. (విమృశ్య)అస్తిఖలు నరేంద్రాగ్రహార నాయక మణేః సామవేదసాంయాత్రికస్య అష్ట భాషా కవితా సామ్రాజ్యాభిషిక్తస్య, బల్లాళరాయ కటకకవికుల గర్వపర్వతపవేః నాగనకవి నాగ కేసరిణ, శ్రీకవిప్రభోః పౌత్రః, పుత్రః శ్రీ రాజనాథదేశికస్య బ్రహ్మాండభాండ పిచండ మండలిత విజయడిండిమరవ నండిమ్నః శ్రీ కంఠాగమశిఖండ మండనమణేః శ్రీ డిండిమ ప్రభోః దౌహిత్రః శ్రీ మదభిరామనాయి కాస్తనంధయః సభాపతి భట్టారకాచార్య భాగినేయః శ్రీడిండిమ కవి సార్వభౌమ ఇతి ప్రథిత బిరుదనామా సరస్వతీప్రసాదలబ్ధ కవి తాసనాథః శ్రీమా నరుణగిరినాథః తేన కృతే న సోమవల్లీ యోగానందనామ్నా ప్రహసనేన సభాని యోగ మనుతిష్ఠామి.

అంత్యమున—

కాలాంభోదా యువానో
ఝులఝులనినదైః పూరితాశావకాశైః,
పాథోవర్షాభిజాతై
ర్విదధతు వసుధా ముల్ల సత్సస్యగర్భామ్;
.................స్వయమురసిముఖే
వ్యాహరేత్ సామరస్యమ్,
దీర్ఘాయుర్దేవరాజో
వ్యవతు వసుమతీ చక్ర మాచంద్రతారమ్.

శ్రీనాథుడు వినుకొండవల్లభామాత్యుని సహాయముచేత రెడ్డి రాజ్యమునుండి విజయ నగరమునకు వచ్చి రాజాస్థానమును ప్రవే శింప ప్రయత్నించి భగ్నమనోరథుడై బహు దినములు కష్టపడెనని కర్ణాటక రాజ్యలక్ష్మిని సంబోధించిన పద్యము చెప్పుచున్నది:

కుల్లాయుంచితిఁ గోకసుట్టితి మహా
కూర్పాసముం దొడ్గితిన్
వెల్లుల్లిన్ దలపెట్టమున్ మెసవితిన్
విశ్వస్తవడ్డింపఁగాఁ
జల్లాయంబలిద్రావితిన్ రుచులు దో
సంబంచుఁ బోనాడితిన్
తల్లీ, కన్నడరాజ్యలక్ష్మి, దయలే
దా నేను శ్రీనాథుఁడన్.

తుదకు ఆతడు రాజకుల గురువు గాగు చంద్ర భూషణక్రియాశక్త్యాచార్యులసహాయమువలన డిండిమకవిని వాగ్వాదమునం దోడించి యతని కంచుఢక్కను బగులగొట్టి, కవి సార్వభౌమ బిరుదు నొందె ననియు, ప్రౌఢదేవరాయడు దన ముత్యాలశాలయందు గనకాభిషేకమును గావించెననియుఁ దెలియుచున్నది.

దీనారటంకాలఁ దీర్థమాడించితి
దక్షిణాధీశుముత్యాలశాల
....
బగులఁగొట్టించి తుద్భటవివాదప్రౌఢి
గౌడడిండిమభట్టు కంచుఢక్క
చంద్రశేఖరక్రియాశక్తిరాయలయొద్దఁ
బాదుకొల్పితి సార్వభౌమబిరుద

మఱియు,

కర్ణాటక్షితినాథమౌక్తికసభా
గారాంతరాకల్పిత
స్వర్ణస్నానజగత్పవిత్రకవిరాట్

అని సంబోధించుకొనియున్నాడు. శ్రీనాథుని శిష్యుడగు దగ్గుబల్లిదుగ్గయ్య "కవిసార్వభౌము డై కర్ణాటవిభుచేత కనకరత్నాభిషేకములు గనిన శ్రీనాథసుకవి" యని ప్రశంసించి యున్నాడు

ఈ వాదము లన్నియు నాకాలము నందు నూతనోత్సాహ ముత్పన్న మయి యుండెననియు చూపుచున్నవి. ఆ నేతు కృష్ణాపర్యంతము నుండిన సామ్రాజ్యమున నింక వాఙ్మయసమూహము గల్గు టాశ్చర్యావహము గా దని తలంచినను వెనుకటిఘట్టమునకుబోల్చిచూచిన తారతమ్య మగపడును. వీరశైవ వైష్ణవకవులే ప్రముఖులుగా గానవచ్చినను అన్యమతావలంబులు నుండిరి. జైనదండనాథు డగు ఇరుగప్ప కడు వృద్ధుడయినను క్రీ. శ. ౧౪౨౨-వ సం. నందు శ్రవణబెల్గోళమున పండితార్యశ్రుతమునియను నాతనికి దానమొసంగె నని యొక్క శాసనము వలన దెలియును. విఖ్యాతుడగు నేమిచంద్ర సిద్ధాంతికుడు దేవరాయని యాస్థానమునందు తార్కికులనెల్ల వాగ్వాదమునం దోడించి జయపత్రమును బడసెనని దెరకణాంబిబొమ్మరసు చెప్పియున్నాడు.

మండళేశ్వర ప్రౌఢరాయన
కండు తత్సభెయల్లి రంజిప
తండతండదవాదివిద్వానుగళ మదదుఱిదు.
కొండుజయపత్రవను భూగె ప్ర
చండతార్కికరత్న సద్గుణ
మండనాంగగె నేమిచంద్రగె శిరవ మొగ్గి
[పెను.

వీరుగాక భాస్కరకవి పెనుకొండయం దుండు శాంతీశ్వరబస్తియందు క్రీ. శ. ౧౪౨౬ సం. న 'జీవంధరచరితె'యను కావ్యమును వ్రాసెను. జినదేవణ్ణయనువాడు 'శ్రేణికచరితె'ను వ్రాసెను. ప్రాయశః ఈకాలమునం దనేకగ్రంథములను రచించిన జైనకవి కల్యాణకీర్తియనువాడు క్రీ. శ. ౧౪౩౯ యందు జ్ఞానచంద్రాభ్యుదయా కామనకథె, యనుప్రేక్షె, జినస్తుతి, తత్త్వభేదాష్టకేత్యాదిగ్రంథములనువ్రాసెను.

జైనులు మతవిషయకముగా బుక్కరాయ వైష్ణవులతో సంధిచేసిననాటినుండి బాధపడకపోయినను వీరశైవ వైష్ణవ మతములట్లు భక్తిరసప్రధానము గాకపోవుటచే సామాన్యజనాదరణీయము గాక క్షీణించుచుండెను. మునుపటికాలమున దేశవ్యాపారమంత

యు ముక్కాలుపాలు జైనవణిజులచే నడచుచుండి, విజయనగరకాలమునందు వీరశైవుల పాలాయెను. ఆర్థికసహాయ మిట్లుండుటవలనను, వీరశైవులు రాజకీయాధికారములం దగ్రస్థానములనొందుటవలనను వీరశైవవాఙ్మయమే తలయెత్తుకొనెను. లక్కణామాత్యుడు గ్రంథకర్తలకు లక్షవరహాములుమేరగా సహాయము చేయుచుండె నట. గుబ్బి మల్లణార్యుడు "లక్కణదణ్ణాయకులు భండారిజక్కప్ప (జక్కణ) కల్లెహద కేతిసెట్టి వీరందరు లక్షసంఖ్య విత్తము వెచ్చముచేసి గ్రంథముల వ్రాసినది హెచ్చుగాదు. నిస్పృహుండుగా కావ్యము వ్రాసిన మల్లణార్యునిభాగ్యమే భాగ్యము"ని యన్నాడు.

సింహావలోకనక్రమంబున నీయర్థశతాబ్ద వాఙ్మయమును బరీక్షించిన ననేకనూత్నభావములు తోచును. విజయనగర సంస్థాపన సమయమునందు బూనిన యనేక ప్రతిజ్ఞలందొకటయిన దేశభాషోద్ధరణము పూర్ణఫలము నందుట కొక శతాబ్దము గావలసి వచ్చెను. మాధవమంత్రి యభిప్రాయముగా"యేషాంతు హీనజాతీనాం పురాణే ష్వనధికారః తేషామపి స్వదేశభాషాయైవ తత్త్వవిద్యాయా మధికారః" యనుట హైందవసంస్కృతి చరిత్రయం దొక ముఖ్యఘట్టసూచకమయినది. దేవభాషయం దేపామరులకును దత్త్వబోధన విహితమని విధించకపోయినను స్వదేశభాషయందైన నధికారముగలదని యొప్పుకొనుట సంస్కరణ పురోగమనమును చూపును! రాజకీయచరిత్రయందు విజయనగరము వెనుకటి సామ్రాజ్యములవలె జానపదస్థితినిమాని "నాగరికసామ్రాజ్యము" (City state) చూపువిధమున నీ సాహిత్యప్రపంచము నందును నూతన భావపథమును ద్రొక్కినది. దాక్షిణాత్య చరిత్రయందదివఱకు నేచక్రాధిపత్యమును అంతస్వవిశిష్టత్వమును బొందలేదు. చోళచాళుక్యహొయిసళసామ్రాజ్యములు ప్రాయః కర్ణాటక ద్రవిడ దేశములందే ప్రబలము గ నుండుటవలన జనసంస్పర్శకంతయవకాశముకలుగలేదు. విజయనగరము నామమాత్రముగా కర్ణాటకరాజ్యమనబడినను దాక్షిణాత్యభాషలనుపయోగించు జనులందరు సామ్రాజ్యమునకు జేరినవారగుటచేతను, వారి సుఖసంపదభివృద్ధియే చక్రవర్త్యుద్దేశ్య మయియుండినందునను ఆయా భాషలకును ప్రోత్సాహము నిచ్చుచుండెను. కావున ద్రవిడభాషాప్రపేణులు నార్యభాషావిదులు పరస్పరవాదసంఘట్టమునందు కుతూహలము పడుటాశ్చర్యము గాదు. ఈ సంఘట్టన ఫలము ముందటిఘట్టమున వ్యక్తమగును.

ద్రావిడభాషలకు నార్యభాషలకు నిట్లు పరస్పరమైత్రి గల్గజేయుట దేవరాయనిధ్యేయమయియుండెను. అయపారమహిమాస్పదుండును, విఖ్యాతైశ్వర్యవంతుండును సర్వసారస్వతమకరందమధువ్రతాయమాన మానసుండునునైన యీరసికతల్లజుని ప్రోత్సాహ ఫలము సంస్కృతాంధ్ర ద్రవిడ కర్ణాటక వాఙ్మయచరిత్రలం దుద్ఘోషింప నర్హమయినది.

సంక్షిప్తసమరము

(పాండవవిజయము)

విన్నకోట వెంకటరత్నశర్మ గారు

౧

సైంధవుం డొక్కనాఁడు మదాంధుఁడై,
ధర్మమూర్తులు కుటీరంబునన్ లేనిసమయంబుఁ
గాంచి:

౨

వారల గృహమ్మునం జొర, వారిజాక్షి
వారిజదళాన శీతలవారి నొసఁగి
'అన్న! మనయింట సేమమేనా?' యటన్న
నతఁడు దుష్టప్రసంగమ్ము సందుఁ జొచ్చి

౩

పాండవుల దూషణ మొనర్చి, స్వబల వైభ
వంబు నూరింత లెచ్చుగాఁ బాడి, 'తన్ మ
నోజకేళిఁ దేల్చు' మని, 'వినూత్న భూష
ణాంబరము లిత్తు' నని పల్క నా సుశీల

౪

'పోర! మూర్ఖావతంస, నీబుద్ధి తెలిసి
వచ్చె నిటువంటి పలుకులు పలుకఁ బోకు
మ మ్మనోవిభుల పరాక్రమ మ్మెఱుంగ
వుర! నిలిచెదేని, అనుభవంబును లభించు!'

౫

సారపరమపతివ్రతాచారధీర
ద్రుపద రాట్పుత్రి పల్క పల్కునకు నలిగి
పొలఁతి మైబట్టి స్యందనమ్మునన పెట్టి
వెలఁది గొల్లుమనన్ మనోవిభులు వచ్చి

౬

అతని త్రుళ్ళడఁగింపగా, నా యజాత
శాత్రవుం డపారకృపారసమ్ము నించి
వాని విడిపించె; నప్పు డాభసదవాగ్ని
భుగ్నహృదయుఁ జేసెను సైంధవుని గరంబు

౭

గురుబలంబుల కారుణ్యగురుత కతనఁ
గురుబలంబుల హృదయాలు కూలిపోవఁ
బరమ శస్త్రాస్త్ర వివిధసంపత్తు లాది
కీడులం దెన్నియో నొసఁగూడె మేళ్ళు

౮

తీరె, తీరనివనవాస దీక్ష; తీర
నున్న దజ్ఞాతవాసమహోగ్ర దీక్ష
ఎలమి మీపాల గోపాలకృష్ణమూర్తి
గలఁడు, మనవాఁడు కొంత శాంతిఁగవలయు

౯

అనుచు భీముని సమ్ముఖంబునన ధర్మ
పుత్రునిన్ బ్రేమమీఱ ధౌమ్యులు వచింప
'మీ కటాక్షంబు మాకు శోభాకరంబు
సాధుజనగణ్యా! భూమి నిర్జరవరేణ్యా!

౧౦

కాననమ్ము దహింపగాఁగల దవాగ్ని
ఆకులం బిందెపోలెఁ దా నడఁగు టెట్లు
మానవతి మానరక్షణంబ యగు టెట్లు
అనుచు శంకింతు మానసంబున మహాత్మ!'

౧౧

తమ్మిచెలికాని మనుమఁ డీదారివలికి
ఎలమి భక్తిపూర్వక నమస్కృతు లొనర్చె
సేవికాకృత్య ధర్మముల్ చెప్పి కొన్ని
వారి విడనాడనుండ నప్పార్థివుండు

౧౨

అగ్నిహోత్రంబు ధౌమ్యుల కప్పగించి
ప్రబల శస్త్రసమితిఁ గళేబరమునందుఁ
గట్టి, నుతిపెట్టి, పెట్టి నగమ్ముపైన
విరటు కొల్వున కిష్టులై వెలయుచుండ

౧౩

రాచదేవేరితమ్ముండు కీచకుండు
ద్రుపద తనయను గోరి తుందుడు కొనర్ప
వాని పొగరెల్ల నణఁచి, అ వ్వాయుసుతుఁడు
నెరియఁ బాలియించె గుప్తభంగిని నెసంగి

౧౪

దీన దుర్యోధనుఁడు బుద్ధిహీని, విరటు
ప్రోల ధర్మాత్ము లుందు రంబుధి వెలసి (?)
వారి అజ్ఞాతభంగి రభసానర్చి
ముప్పతిప్పలు పెట్టి సమ్మోద మొంద

౧౫

విరటు గోవ్రాతముంబట్టి, భీష్మ, ద్రోణ
కర్ణ వీరాదిసహితుఁడై కడఁగివచ్చి
నాఁటి కౌరనాఁడుముందె అజ్ఞాతవాస
మంతరించె నటంచుఁ దా నరయఁబోక!

౧౬

అట బృహన్నల నిజరూప మవధరించి
నిజభుజోద్దండ గరిమ కన్పింపఁ జేసి
వెలయు గాండీవరవము విన్పింపఁ జేసి
వారిజాక్షుని దన మనసారఁ దలఁచి

౧౭

గురుపదంబుల శస్త్రపుం గుములు గూర్చి
కురుపదంబుల నపుడు గర్గోలొనర్చి
బొమ్మపాత్రిక కుష్ణీషములను జేర్చి
విరటుపుత్రుఁడు కరము నివ్వెర వడంగ
నాలమంగల మరలించె నా క్షణమున!

౧౮

ఎల్లరకు వీరిచందంబు తెల్లమయ్యె,
సజ్జనావళి హృదయాలు చల్లనయ్యె
అంత విరటుని కభిమన్యుఁ డల్లుఁడయ్యె
గ్రుడ్డివాని పుత్రుని గుండె గుటుకు మనియె!

౧౯

నంద నందనుఁ డప్పు డానందవార్ధిఁ
గార్చె! కుంతీమహాదేవి కరము హర్ష
మందె, నుత్తరాసతి సిగ్గునందె; మారు
తాత్మజుండును నైదంత లయ్యె నంత

౨౦

గడచి గట్టెక్కినార మిక్కాలమునకుఁ
దావకానుగ్రహము! పెదతండ్రిగారు
మామకార్ధార్ధ మొసఁగి, కుమారులబలెఁ
బ్రీతి వీక్షించుటే పదివేలు మాకు!

౨౧

ఇందులకు నిష్టపక్షపాతి రేని, చేని
పద మొసంగుట కైదూళ్లనంతకునైన
జీవనోపాధి కలుగంగఁ జేసె దేని
జాలు; నెత్తురన్నముఁ దినఁజాలఁ దండ్రి!

౨౨

గడచిపోయిన గోడసలు గడచిపోను
దానిఁ ద్రవ్వంగ నేటి కో ధరణినాథ!
బిడ్డ వినకున్న, నీవు చెప్పి వినిపించి
తేని యెల్లరకును సేమమేకదయ్య!

౨౩

అనుచుఁ దనవాక్యములుగాఁగ మనవి చేయు
మనుచు శ్రీకృష్ణభగవాను ననిచె ధర్మ
రాజతండును రాయబారమ్మునర్పఁ
గరము నుత్సాహమంది అక్కడకుఁబోయి

౨౪

ధర్మజుని వాక్కులందునఁ దసరు నకు
రాలఁ బూసలగ్రుచ్చినట్లు వచియించె
గాని చెవిఁబెట్టునట్లుగాఁ గానఁబడమిఁ
దావచించెను స్వాతంత్ర్యతాపథంబు!

౨౫

కొడుకుఁ గర్ణముఖ్యులుమాత్రె కూర్చువార
లా? సహోదరుని కుమార్లఁ లంతివార
లాఁ? స్వతంత్రించి యైదూళ్లనైన నీయఁ
జాలవా? కురుక్షయమె నీ సమ్మతంబా?

౨౬

అనిన దుర్యోధనాదు లత్యంత రోష
భూషిత కషాయులైరి, విరాట్పురుషురూపు
మాపు యత్నమ్మొనర్ప నమ్మాయలాఁడు
అంబరం బంతి విశ్వ రూపంబుఁ జూపి

౨౭

గ్రుడ్డికిఁ గన్ను లిచ్చెఁ గన్గొనఁగ నచట
హర్షముం జెందినారు భీష్మాదు లెల్లఁ
బోవఁ బోవుచు శ్రీకృష్ణమూర్తి కర్ణుఁ
బిలిచి యేకాంతమునఁ దాఁ బలికె నిట్లు

౨౮

బావ! రాధేయుఁడవుగావు నీవు; పాండు
నృపతి నీతండ్రి, తల్లి కుంతీలలామ!
చెలఁగు చతురబ్ధివేష్టితక్షితికిఁ బట్ట
భద్రుఁడవగుము! చేరు మప్పాండుసుతుల!

౨౯

కృష్ణ, ఎవరికూడును భుజియింపుచుంటి
జీవమిడి వారి ఋణముఁ దీర్చెదనుగాక!
సర్వ మెఱుఁగుదు నీదారిఁ జను మటన్నఁ
బోయి పార్థసారథి యయ్యె మోహారమున!

౩౦

ఇరుతెగలు సిద్ధమయ్యె సంగర మొనర్ప
నాత్మ నశియింపదనుచు నిత్యమ్మటంచు
గానఁబడు నెల్ల భగవదధీన మనుచు
గీత లుపదేశ మొనరించె కృష్ణమూర్తి

౩౧

గురులకడ ధర్మసుతుఁడు గైకొనియె నాజ్ఞ
శస్త్రముల రాపిడులు హెచ్చె సమరభూమి
గ్రీష్మభానుప్రతాపుఁడై భీష్ముఁ డలర
నష్ట పడ్డువడె శిఖండియను ఘనుఁడు!

౩౨

కెంపు గనుఁగవఁ దళుకొత్తి క్రేళ్ళువారి
తురగముల నేనుఁగులను నెత్తుటను దేల్పఁ
బిఱికిపందలు పొంచి, గన్మొఱఁగులోనఁ
గూల్చిరి పాపము కిరీటికొడుకు నంత!

౩౩

యమసుతుం డార్చె ఘోరద్రోణానలమ్ము
నరుఁడు రాధేయుని పస నణఁచె; క్రూర
మతుల దుశ్శాసనుల గదాహతిని గొట్టి
భీమసేనుండు తనపొట్టఁ బెట్టుకొనియె

౩౪

ప్రబల యోధానుయోధు లీభంగిఁ గ్రుంగ
గడమవారలగొడవలు దడవనేల?
రహిఁ గురుక్షేత్రమున రుధిరస్రవంతి
విధవయిల్లాండ్ర వాకిళ్ల విరిగిపాఱె!

౩౫

ఉత్తరాగర్భ మొండె అభ్యుదయ మొందెఁ
జక్రి సత్కరుణావిశేషముకతాన!
దక్కఁగల యుపపాండవుల్ ధరణిఁబడిరి
బాడబుని తీవ్రకోపాగ్ని వశతఁ జిక్కి

౩౬

ధర్మసుతునకు రాజ్యపుం ధర్మమర్మ
ముల నెఱింగించి భీష్ముండు పుడమిఁ బాసె
మహితసన్మార్గవర్తివంశమునఁ బుట్టి
పాండుతనయులు సన్మార్గవర్తు లైరి

౩౭

తమ్ములంగూడి అశ్వమేధ మ్మొనర్చె
భూమిసురులకు ధనధాన్యములు నొసంగి
హృదయపంకేరుహముల శ్రీకృష్ణుఁ జేర్చి
ప్రజల సేవించె నంత ధర్మప్రభుండు!

౩౮

అభ్రగంగాప్రవాహంబునందుఁ గర్ణ
గోచరుండయ్యె నొక్కండు; గోవధూటి
నోచుకొన్నట్టినోముల ఫలమనంగ
నృత్యమొనరించుచున్ గెరటాలలోన!

అనుమాన పిశాచము

దినవహి సత్యనారాయణ గారు

౧

—వదినా! చూచితివా స్త్రీల కెంత సాహసమో?

—ఆశ్చర్య మేమి మనోహరం? ప్రేమ ప్రభావమే అట్టిది. అ దెంతటి కార్యముల నైన చేయించును.

మనోహరరావు మందహాస మొనర్చెను. కృష్ణవేణి యాతని క్రేగంట జూచెను.

అప్పుడే యింటకాలిడిన శ్యామలరావు చెవుల నీమాటలు పడెను. తమ్ముడు మంచము మీద పరుండి నవల చదువుచుండుటగాని, సమీపమున గూర్చుని తనభార్య అలకించుచుండుటగాని యాతనికి గ్రొత్త కాదు. కాని యామె నోట వెలువడిన మాటలు, ఆ క్రేగంటి చూపు, తమ్ముని మొగమందలి యా మంద హాస రేఖ—ఆతని మనమునకు కష్ట

అప్పుడే యింటకాలిడిన శ్యామలరావు చెవుల నీమాటలు పడెను.

ఆ క్రేగంటి చూపు, తమ్ముని మొగమందలి యా మందహాసరేఖ—

ముతోచెను కష్టమే కాదు. హృదయ మును మానపిశాచగ్రస్త మయ్యెను. తీయ నున్న కండువా తిరిగి సర్దుకొని వెంటనే వీథిగుమ్మము వైపునకు మరలెను.

కృష్ణవేణి తొందరగ లేచి

—ఫలహారము చేయరా? అనెను.

—చేయుట కేమిలే మరల వత్తునని శ్యామలరావు వెడలిపోయెను.

మనోహరరావు మంచముమీద నుండి లేచి చదువుచున్న నవలనుమూసి బల్లమీద నుంచి గోడకు తగిలించియున్న "టెన్నీసు బేటు" తీసికొని

—వదినా! బంతిఆటకు వేళ్లైనది. పోయివత్తు నని యిల్లు వెడలెను.

కృష్ణవేణి మనస్సు పరిపరివిధముల పోదొడగెను. భర్తమోము కళదప్పి యుండగ చూచినది ఆమె యీనాడే. ఇంటికి వచ్చుట తోడనే నవ్వుచు పలుకరించుట, పేరు పెట్టి పిల్చుట, ఆహేళనలు ఏమియు నేడు కాన రావు— "సేవకవృత్తి కడు నీచమైనది. పై యధికారులేమైన ననిరేమొ? లేదా, వారిప్రాణ మిత్రులలో నెవ్వరికేని ఏ యాపదయు వాటి ల్లదు కదా?"—అని యెన్నియో కుశంకల జేసికొనుచు ఆలోచించుచుండును గాని యేమి యు నిశ్చయింప నేరకున్నది.

శ్యామలరావునకు రాజమహేంద్ర వర మున తాలూకా కచ్చేరిలో పని. నెల కొక యేబదిరూపాయల నిత్తురు. మనోహరరా వా తని పినతండ్రి కుమారుడు. వారలకు భూవ సతి చాల తక్కువ. పై దక్షత లేదు. మొదటి నుండియు అన్నగారిసహాయమువలననే చదువు కొనుచున్నాడు. ప్రస్తుతము మనోహరరావు ఆర్ట్సుకాలేజీలో బి. ఎ. క్లాసులో చదువు చున్నాడు. మొదట కొన్నిదినములు హాస్ట లులో నుండువాడు. అన్నగారి కీయూరు బదలీ అయి వారిచ్చటికి వచ్చిననాటినుండియు వారి యొద్దనే యుంటున్నాడు. భూవసతి చాల తక్కువయగుటచేతను, కానలసినవా రందఱు వారల చిన్నతనములోన నేమరించుటచేతను శ్యామలరావునకు ఉద్యోగములో ప్రవేశించు వరకు పెండ్లి కాలేదు. మనోహరరావు ఇంకను అవివాహితుడు. కృష్ణవేణి కాపురమునకు వచ్చి యిప్పటి కెన్నో నెలలు కాలేదు. వారి పుట్టినిల్లు కాకినాడ. అచ్చట గవర్నమెంటు బాలికాపాఠశాలలో ఆరవ తరగతివరకు చదవి నది. ప్రకృతపు విద్యావతులగు క్రొత్త కోడం డ్రకువలెనే నవలలచదువుట ఆమెకు నొక వ్యసనము. అందుచే మనోహరరావు వదిన గారికి కావలయు పుస్తకములను స్నేహితుల యొద్దనుండియో, గ్రంథాలయములనుండియో తెచ్చి యిచ్చుచుండును. ఇచ్చుటయేకాదు; ఆమె వినోదార్థము ఆమెకు తఱచు చదివి వినిపించు చుండును. తాను చదువుచుండుటకన్న మఱది చదివి వినుపించుచుండుటలో కృష్ణవేణి కొక విధమగు ఆనందము కల్గుచున్న మాట మాత్ర ము వాస్తవము.

౨

దాంపత్యజీవిత మందలి సుఖమునకు మూలాధారము అన్యోన్య ప్రేమ. ఆ ప్రేమ దంపతులలో నెవ్వరియం దణుమాత్రము జంకి నను నిక గార్హస్థ్యజీవనమున సుఖ మనుమాట కల్ల.

అచ్చట నున్న మెట్లపై నొంటరిగ కూర్చుని యాలోచింప దొడగెను—

శ్యామలరావు తిన్నగా గోదావరి గట్టునకుపోయి అచ్చటనున్న మెట్లపై నొంటరిగ కూర్చుని యాలోచింప దొడగెను—'అకటా! స్త్రీహృదయము దుర్గ్రాహ్యము కదా! కృష్ణవేణీ! నీవు నన్ను హృత్పూర్వకముగ ప్రేమించుచుంటివని పొరపడితినే! ఎంతపని చేసితివి? నీ యాచిరునగవు, ఆహావభావ ప్రకటన-అంతయు కృత్రిమమా! "అంగన నమ్మరాదు" అను పెద్దల సుద్దులయం దెంత సత్యము కలదు. మనోహరమా యిట్టిపని కొడిగట్టుట! నాకు భృత్యుడై చరియించుచుండువాడే! నే నన్న దైవమువలె చూచు నాతమ్ముడు!—కాదు—కాదు—నేనే పొరపడితిని. వదినా మఱదులు గదా! వారలయందు పరిహాసచకము సహజమే! దానికై అనుమానించు చున్నానేమి? పెద్ద నిట్టూర్పువుచ్చి— అనుమానమే కాదు. నిజము. ముమ్మాటికిని నిజము. ఆ చూపులు ప్రణయసూచకములు. అందు గూఢార్థ మవశ్యమున్నది. ఇంతవరకు నా కేదోష మొనర్ప కున్నను త్వరలో నొనర్పనున్నారని వారల చూపులు, వారల నవ్వులు తెలియజేయు చున్నవి—నన్ను నేనే దూషించుకొనవలెను. లేకున్న నింత చనవు వారల కెవ్వ రిమ్మని చెప్పిరి?'

సూర్యుడు గ్రుంకెను. జారసమాగమకాంక్షిత యగు గోపమిాసతి శీతకరు కరస్పర్శనమున కులుకుచుండెను. దక్షిణానిలుడు వారల తట్టుచు హెచ్చరించుచుండెను. కాలమహిమను ప్రేమికులకుగూడ వారి చెయిదములు మోదావహములుగ నున్నవి. కాని చంద్రాగమమున పరుగెత్తుకొని వచ్చి నిశాకాంత శ్యామలరావు హృదయగహ్వారమున దాగెనేమో యనునటుల లాతని హృదయము తమోభాజనమై యున్నది.

'నే నిప్పు డేమి చేయవలెను? ఈ ఆలోచనలో నొక్కొక్కమా ఱాతనిమో మెట్టువాఱును. ఒక్కొక్కపరి మొగము చిట్లించును. మఱియొకసారి "అబ్బా"యని పెద్ద నిట్టూర్పు పుచ్చును. అతని మనఃక్షేత్రమున కోపము, అసహ్యత, సంతాపము నొండొంటితో కలహించుచున్నవి. ఆముఖలక్షణములు తజ్జన్యములే. భార్య ననుమానించుచున్న వాని హృదయబాధ మనము తేలికగ తెలిసికొనజాలము. ఇంటిగుట్టుబయటబడరాదు ఇదియే మాత్రము వెల్లడించినను పెద్ద యల్లరి యగును. ఇంతకును ఇందలి సత్యము నాకును బోధపడలేదు. మాతమ్మునితో—"ఇంటియొద్ద నీకు చదువు చక్కగ జరుగదు. పరీక్షలు సమీపించుచున్నవి. నీవు పోయి హాస్టలులో నుండుము"ని చెప్పుదును. వాడు నామాట కెదురాడడు. నాకు వీరిలక్షణముల నింకను పరీక్షింప నవకాశమును చిక్కును. ఇదమిత్థమని నిశ్చయించుటకును వీలగును.'

అనుకొనుచు లేచి యింటికి వచ్చెను.

*   *   *   *

తానును, తమ్ముడును భోజనమునకు కూర్చునిరి. భార్య నేమియు పల్కరింపలేదు. ఆమె కారణము నూహింపలేక సంకోచించుచు మెల్లగ వడ్డించుచున్నది. ఇంత శ్యామలరావు తమ్మునివైపునకు దిరిగి

'మనోహరం! పరీక్షకు గట్టితివిగదా! ఇక మీ పరీక్ష లెన్ని దినము లున్నవి?'

'—నిండా మూడు నెలలు లేవు.'

'సమీపమునకు వచ్చినవే. నా కొకటి తోచుచున్నది. నీకిక్కడ చదువు జరుగదు: అదిగాక హాస్టలులో నున్న విద్యార్థులతో కలసి చదువవచ్చును. ఏదో గట్టిగా పట్టుబడితే యీసంవత్సరము నెగ్గవచ్చును. మన కష్టములును గట్టెక్కును.'

'నేను నక్కడకు వెళ్లుచు విద్యార్థులతో కలసి చదువవలెనని నేను అనుకొనుచున్నాను.'

'అక్కడకు నిక్కడకు తిరుగుచున్న కాలము వ్యర్థముగా పోవును. హాస్టలులోనే యేల యుండరాదు?'

'అక్కో, అంతఅవసరము లేదు.'

'మఱొకవిధముగి ననుకొనకుము. అందు కగువ్యయము నేను భరింతును. ఈబంతియాటలనుమాని అక్కడనేయుండి గట్టిగచదువుము.'

'రేపే నీ పుస్తకములను వానిని తీసికొని హాస్టలులోనకు వెళ్లియుండుము.'

మనోహర మెదురు చెప్పలేదు. మరునాడాతడు తన సామానును తీసికొని హాస్టలులో ప్రవేశించెను.

3

రెండుదినములు గడచినవి. భర్తకోపమే మాత్రమును శాంతింపలేదు. సాయంకాలముల యింటికి ఫలహారమునకు వచ్చుట గూడ శ్యామలరావు మానినాడు. మానవతి యగు

స్త్రీ భర్తకొట్టినను, తిట్టినను సహించునుగాని పతివిముఖతను మాత్రము భరింపజాలదు.

రాత్రి తొమ్మిదిగంట లయినది. కృష్ణవేణి భర్తపాదముల నొత్తుచు

'ఎందుకండి ఈకోపము? నేనేమి తప్పు జేసినాను?'

భర్త మాటాడలేదు.

'ఏమండీ! నామీద ఒట్టు. నాతప్పేమి?'

'అవును నీ తప్పేమి!'

'అయ్యో! అంతకోపమునకు నేనేమిచేసితిని? ఏదేని తెలియక చేసిన చెప్పరాదా? దోషమున్న దిద్దుకొందును.'

'దోషమున్న దిద్దుకొందువు! కాదూ? అవును నీదోషమేమి! మీకిద్దఱకు చనువిచ్చినందులకు నాదే దోషము.'

భర్త అనుమానకారణము స్ఫురించెను. స్ఫురించుటయేకాదు. ఆమె హృదయముపై నది యొకగొడ్డలి పెట్టువలె పడెను. ఆమె వెక్కివెక్కి యేడ్చుచు పతిపాదములపై వ్రాలి "అయ్యో! ఎంత పొరపడితిరి?" ఆతని నాపుత్రుని వలె.........

'ఛీ! ఛీ! నోరుమూయుము. ఈబుడిబుడి దుఃఖముల కేమి? నేనేమి గ్రుడ్డివాడ ననుకొనుచున్నావా? మీ చూపులు, మీ నవ్వులు గ్రహింపలే దనుకొనుచున్నావా? స్త్రీల విశ్వసించుటయేదోషము—పో!పో!' యని కాలితో నొక త్రోపు త్రోసెను.

ఆయబల నిశ్చేష్ట యయ్యెను.

'భర్తకుకాని దానినయినతర్వాత నాకెందుకీబ్రతుకు! గోదావరిలో మునిగి ప్రాణములు గోల్పోవుదును.'

కాని ఆపె కాపురమునకు వచ్చి కొలది దినములే యయ్యెను. భర్తతో గూడి అనన్యసుఖాంబుధి నోలలాడవలెనని యెంతో యాశించినది. నిజము తెలియకమానదు. కాలము నానిర్దోషత భర్తకు ప్రకటించి నన్నాతని కృపాదృష్టికి పాత్రురాలిని జేయునను ఆశ యొకటిఆమెను ఆయాత్మహత్యనుండి వారించుచు వచ్చెను.

దినము లెన్నియో గడచినవి. శనివార ఆదివారములలో మరదివచ్చి వెళ్లుచుండెను. కాని భర్త యనుమానము నాతని కడ నామెయెత్తి పల్కలేకుండెను. "నవల నేమైన చదువుదునా?" యన్న "వద్దు. పరీక్ష చదువు పాడుచేసికొనకు"మనియు, లేదా "నాకీరోజున తలనొప్పిగా నున్నది, ఈమారు చదువుదువుగాని" అనియు కృష్ణవేణి మనోహరముతో చెప్పి పంపివేయుచుండును.

అతడువచ్చి వెళ్లుచుండుట పతియనుమానము నెక్కువ చేయుచుండెను.

కొన్ని దినము లయినతర్వాత కృష్ణవేణి యన్నగారు కోర్టుపనిమీద రాజమహేంద్రవరము వచ్చెను. భోజనము లయినతర్వాత శ్యామలరావాతని బిల్చి

'బావా! నన్ను మరల యెక్కడకు బదలాయింతురో తెలియదు. [illegible]పమునకు

వచ్చినాము. మీచెల్లెలి నొకసారి తీసికొని వెళ్లెము. పదిరోజులు వారల తల్లియొద్ద, తమ్ముల వద్దనుండి వచ్చు' ననెను.

నారాయణరావు సంతోషముతో 'సరే' ననెను. కృష్ణవేణి మొగమున సంతోషమును లేదు, దుఃఖమునులేదు. ఏదో మఱచిపోయిన దానివలె అన్నగారివెంట పుట్టినింటికి వెళ్ళెను.

౪

కృష్ణవేణి పుట్టినింటికి వచ్చి యిప్పటి కారునెల లయినది. భర్త కెన్నియో ఉత్తరముల వ్రాసెను కాని యొక్కదానికి నాతని యొద్దనుండి ప్రత్యుత్తరము లేదు. భర్తకు దనయెడ గల్గిన అనుమానమునుగూర్చి మిథ్యాభిమానము తల్లితోనైన జెప్పనీయలేదు. తనంతటదాను ధైర్యముచేసి భర్తకడకు పోవుటకు సాహసింపలేదు. మెల్లగ నామె హృదయమున పతియెడ నొక విధమగు ద్వేషము కలుగ జొచ్చెను. ఇక నిప్పు డామె కచ్చటకు పోవు తలంపుగూడ కల్గుటలేదు.

మనోహరరావు మరియొక ఆదివారము అన్నగా రింటికి వెళ్లెను. వదినెగారు రాలేదు. అన్నగారు వండుకొనుచుండెను.

'అన్నయ్యా! వదిన యెక్కడ?'

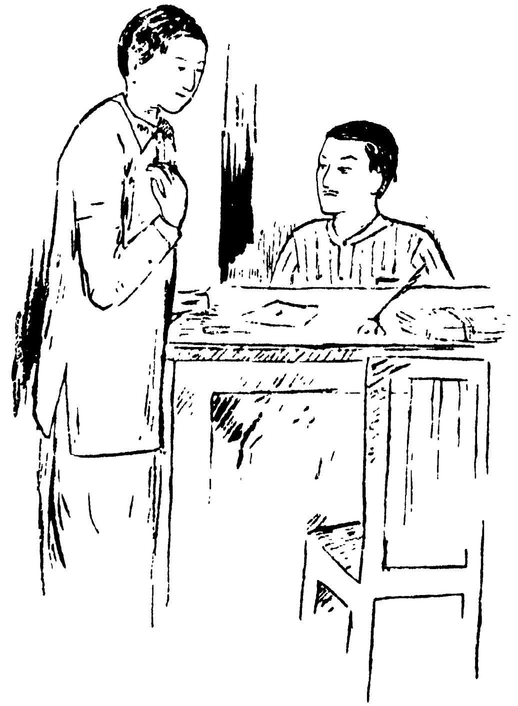
'మీవదినా? పుట్టినింటికి వెళ్లినది.'

'మీ కేమైన సహాయము సేతునా?'

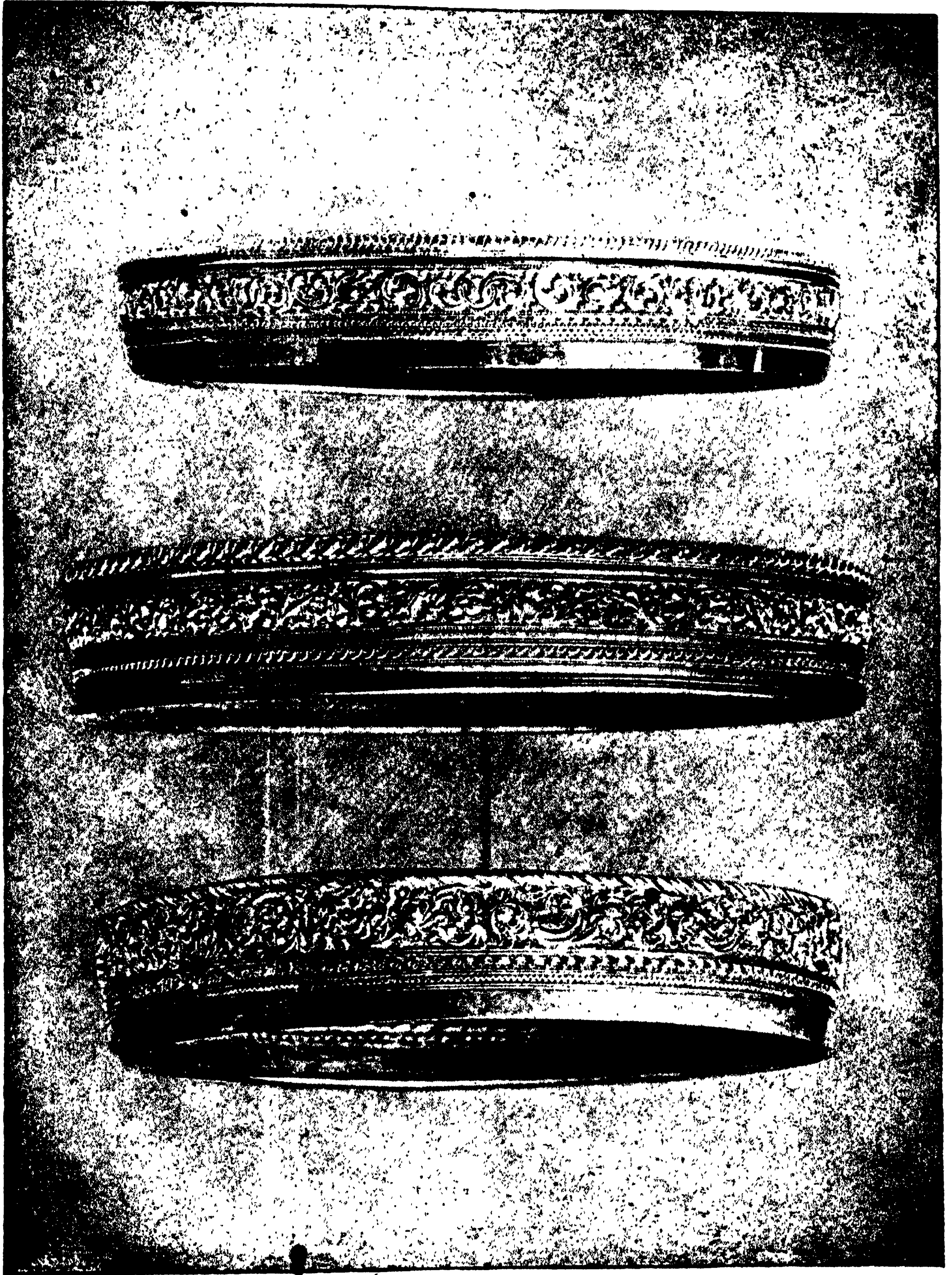
'నాకేసహాయ మక్కఱలేదు. నీవుపోయి చదువుకొమ్ము. మీవదిన వచ్చినతర్వాత వత్తువుగాని. పాప మామె యింటికడ నొంటరిగ నుండజాలదు.'

మనోహరరావున కన్నగారి మాటతీరు వేఱుగ నున్నటుల బోధపడెను గాని యందలి వ్యంగ్యార్థమును గ్రహింప నేరడయ్యెను.

దినము లనేకములు గడచినవి. మనోహరము పరీక్షలయి యింటికి వచ్చినాడు. వదినగారు రాలేదు. అన్నయ్యవైఖరి మారినది. తన్ను చూచిననే మొగము చిట్లించుకొనుచుండెను. పనిలో సాయపడపోవ 'వ'ద్దని గదుము చుండెను. ఆతని కేమియు బోధపడుటలేదు. ఎంత యాలోచించుచున్నను అన్నగారియందలి మార్పునకు కారణ మాతని బుద్ధికి పొడకట్టలేదు. ఒకనాడు శ్యామలరావు

తమ్ముని పిలిచి—'మనభూములమీద కొకమారు వెళ్లి గతసాలు బకాయి వసూలుచేసి కొని ర'మ్మని చెప్పెను.

చిత్రము ౫.

చిత్రము ౬.

'సరే' నని మనోహర మామాల్లువార గట్లబండిలో బయలుదేరి కాకినాడలో దిగి తిన్నగా నీలపల్లిపోయి అచ్చట రెండురోజులు మకాముచేసి బకాయిలో కొంత వసూలు పెట్టుకొని తిరిగి వచ్చునపుడు వదినగారి పుట్టినింట నాగెను.

లోకమర్యాదలయి స్థాయిపడినతరువాత మనోహరము వదినెగారితో 'వదినా! ఈమారిన్నినాళ్ళు ఆగినారేమి? మాకు వంట బాగుగా నలవాటు కావలెననియా?'

కృష్ణవేణి యొక్క నిట్టూర్పు విడిచెను. మాయమర్మముల నెఱుగజాలని మనోహరికావున కామె యేమని జవాబిచ్చును?

'మీ అన్నగారు కులాసాగానున్నారా?'

'కులాసాగానే యున్నారు. కాని వదినా మీరాలాగున నున్నారేమి? అన్నగారి వైఖరి మారినది. మీరు విచారగ్రస్తులయి యున్నారేమి? అన్నయ్య మిమ్మేమైన ననెనా? మీరెన్నడు నిన్ని దినములు పుట్టినింట నుండలేదే! అన్నయ్య మిమ్ము విడచి—'

'ఏమి చెప్పుదును మనోహరము' అని కృష్ణవేణి పెద్దపెట్టున నేడ్చెను.

మనోహరమునకు కన్నులనీరు గ్రమ్మెను. గద్గదస్వరమున—వదినా? ఏమిటది?

'మనోహరం! ఏమి చెప్పుదును?'

మీ అన్నయ్య...... మనలను...... సంశ... యించుచున్నారు.'

'అయ్యో! అయ్యో!'

అని గ్రుడ్ల నీరు నింపుకొనుచు మనోహరము గోడకు జేరగింబడెను. తాను మంచము మీద బరుండి నవల [illegible]చుండుట, వదినెగారితో సంభాషణ, అన్నగారువచ్చి ఫలహారమైన చేయకుండ వెడలిపోవుట, తన్ను హాస్టలున కంపుట, ఆదృశ్యము లన్నియు నొక్కమారు కన్నుల కగుపడి అన్నగారి ప్రవర్తనమందలి విపరీత పరివర్తనకు కారణ మామెకు నేడు హృద్గోచర మయ్యెను. కొం[illegible]కవడి యాలోచించి, దుఃఖించిన లాభము లేదనుకొని వదినగారి నోదార్చి—'అమ్మా! వదినా! మీరు దుఃఖింపకుడు. నేను తిరిగి యెల్లుండివచ్చి మిమ్ము నన్నగారియొద్దకు తీసికొని వెళ్లుదును. మీయందాయనకు సంశయము తొలగిపోవును.

మీ అన్నయ్య...మనలను...సంశ...యించు చ్చున్నారు.'

మీరు సుఖులై యుందురు. నామాటనమ్ముడు. ఇప్పటికి నాకు సెలవిండు.' అని వదినగారిపాద ములకు నమస్కరించి కృతనిశ్చయత దెలుపు చూపులతో నామె నొక్కపరి నవలోకించి మనోహరము రాజమండ్రీ వచ్చివేసెను.

౫

ఆమరునాటి సాయంకాలము గోదావరీ తీరమున శ్మశానమున కవ్వల నొక యిసుక తిన్నెపై మనోహరరావు తన పైయుత్తరీయ మును బఱచుకొని పరుండి ఆలోచనలో మునిగెను.

'అకటా! ఎంతపనిజరిగె. అన్నయ్యతో నిక నెట్లు చెప్పగల్గుదును? వారిని చూచున రికే నానోట మాట రాలేదు. అక్కడకును "నేను నిర్దోషిని అన్నయ్యా! పదినేను రక్షిం పు"డని కాళ్ళు పట్టుకొంటిని—ప్రత్యుత్తరము లేదే!—ఎంతపని!—వారల దాంపత్యజీవన మునకు నేను వేరుపురుగునైతినా! దైవమా! నాతల్లి నాపసితనముననే పోయె. అక్కసెలి యండ్రా లేరు. వదినెగారి చరణములకడజేరి "నాబ్రదుకులో కోమలత్వమను పాఠమునేర్చు కొనదగును" "వల్లె" అని సంతసించితిని. మే మెక్కువ చనువుగ నున్నమాట సత్యము. మేమేమి చదువుచు వచ్చినను లాలసోపహత చేతస్కులము కాలేదే! రామా! రామా! ఆతలంపే మాకు కలుగలేదే! తుదకిట్టి పరిణామమా! "ఈపి లేనిచోట గంటువెట్టు" స్వభావముగల ప్రజ పొరపడిన పొరపడవచ్చునేమొ! కాని నాస్వభావము, మావదిన సచ్ఛీలత పూర్తిగానెఱిగిన మాయన్నగారా!—రామా! ఇక విచారించిన లాభములేదు. సర్వసుఖము లతో నొప్పవలసిన సంసారమొకటి నామూల మున నేల గూలుచున్నది. వారిరువురి సుఖజీవనమే నేగోరునది—అన్నగారి సంశ యనివారణకు నే నీతుచ్ఛప్రాణములనైన బలి నిత్తును—ఆత్మహత్య పాపముకాదా! అపు గాక!—నేను జీవించియుండుటవలన నెవ్వరికి లాభము!—అన్నగారి కొకవేళ మాయందు సంశయము తొలగిపోయినను నేను వారి మొగము చూచు టెట్లు?—నన్ను చూచి నపుడు ఆవెనుకటిస్మృతి ఆయనను మాత్రము బాధించుచుండదా!—ఇంతకును నేను బ్రదికి యెవ్వరి కుపకారము! తలిదండ్రులా లేరు. అన్నిటికిని అన్నగారికే నమ్మితిని. వారా విముఖులైరి. నేను నిర్దోషి నని గ్రహింతురను కొందు. అయినను నాయందు వారి కానాటి ప్రేమయుండునా! వదినగారిని చూడకుండు టెట్లు? చూచినను స్వచ్ఛహృదయముతో వెనుకటియట్లు ఆమె మోము చూడగల్గుదు నా? సంశయము, భయము నన్ను బాధించు చుండదా?—అబ్బా! నాకీజీవితమువలదు— పరమేశ్వరా! ఈదీనుని రక్షింపుము. ఇదియే నాకడసారి ప్రార్థన'—అని యిక నేదో యాలో చనలో మరియొక పదినిముసములు వెచ్చించి లేచి చేతిగడియారమువంక చూచి 'ఇంకను కాకినాడ బండికి సమయమున్నది—వదినెగా రిని రేపటిబండిలో తీసికొనివచ్చి వారుభయులు

నొక్కచో గూర్తును. అంతటితో నీప్రపంచ రంగమందుండి యీపాత్ర నిష్క్రమించును.' అని యాలోచించుచు కాలేజీవైపునకు వెళ్లి పోయెను.

*   *   *   *

మరునాడు తొమ్మిదిగంట లయినది. శ్యామలరావు వంట చేసికొనుచుండెను. కష్టించి సుఖింపవచ్చును గాని సుఖించి కష్టింప నేరము. తన యాజ్ఞానువర్తియగు భార్య అడుగులకు మడుగు లొత్తుచు చేసి పెట్టుచుండ హాయిగ భోజనము చేయుచు వచ్చిన శ్యామలరావునకు ప్రొయ్యి యొద్ద ఇప్పుడు చెప్పరాని విసుగు జనించుచున్నది. అదేమొకాని అగ్నిహోత్రుడు స్త్రీల సూహ్వాన మంగీకరించినంతత్వరితముగ మన సూహ్వాన మంగీకరించునట్లు కనబడడు. బుడ్డెడు కిరసనాయిలు పోసినను, పెట్టెడు అగ్గిపుల్లలు తగులబెట్టినను నొక్కొక్కపరి ఆ హవ్యవాహనుడు ప్రసన్నుడే కాడు. స్వహస్తపాకమున కష్టము దోచుచుండెను. భార్యవ్రాసిన యుత్తరముల మనసుకలగెను. మనోహరము ప్రవర్తన తిలకించినకొలదియు శ్యామలరావునకు "ఈతడునిర్దోషి. నే నెంత పొరపడితిని" అనిపించుచుండును. కాని ఇక నామె నెట్లు పిలిపింపవలెనో చింతింపలేక కాలయాపన మొనర్చుచుండెను. ఇంతలో మనోహరరావు వచ్చి యాతని పాదముల బడెను. శ్యామలరావు హృదయమున జ్ఞానోదయ మయ్యెను. ఆతని హృదయగహ్వరమున జొచ్చిన తమము విడ నారంభించె. ఈనాడట్లు వంటచేసికొనుచు శ్యామలరావు—'కృష్ణవేణి వ్రాసిన యుత్తరములకు పాషాణహృదయములైన ద్రవింపవచ్చు— అయ్యో! నే నింత కఠినహృదయుడనైతినేమి? నా సంశయమే నన్నావేశించినట్లున్నది. కృష్ణవేణీ! నిన్నూరకనే అనుమానించితినా! మనోహరము, నా దక్షిణభుజమనదగు మనోహరము, నిన్న నా పాదములబడి "అన్నయ్యా! వదినను స్వీకరింపుము; మేము నిర్దోషులము" అని వెక్కి వెక్కి యేడువ నాగుండె నీరయ్యనే కాని "రమ్ము, నాయనా!" అని యాతని కౌగలించుకొననైతినే! ఈపిశాచమును నాహృదయమందుండి పోవోలుపెట్టు?—ఆతడు నిన్న సాయంకాల మెచ్చటకు పోయెనో! ఇంతవరకు భోజనమునకునైన రాలేదు. ఎందులోనైన మునిగిప్రాణములు గోల్పోవునుగదా! తమ్ముడా! రమ్ము! నిన్ను నే నవమానించిన నాటికి నేటికిగల నీ శరీరస్థితియే నీవు నిర్దోషివని చాటుచున్నది. మీవదినె యుత్తరములు ఆమె ప్రేమ స్వరూపమును వెల్లడించుచున్నవి. నామనసు కొలదిదినములనుండి మారుచున్నను ఏలనో!ఇంకను సంపూర్ణముగ నిష్కల్మషహృదయుడ గానేరనైతిని! కాదు, నీవు నిన్న నన్ను పవిత్రహృదయుని జేసితివి. రమ్ము! భోజనమునకు రమ్ము మీవదినను రప్పింతును' అని పిచ్చివానివలె భావములందు నిల్కడలేకయాలోచించుచుండ వీథిగుమ్మముకడ బండి యాగిన చప్పుడు వినబడినది. అంత లేచి శ్యామలరావు వీథిచావడి లోనకు వచ్చెను. మనోహరమును తన భార్య

యు గుమ్మములో కాలిడిరి. శ్యామలరావు వారలజూచి తెల్లబోయెను. కృష్ణవేణి నిశ్చేష్టయై పతిమోము చూచుచుండెను. ఇట్లు రెండుమూడు లిప్తలకాలమయ్యెనేమొ! గోడ నానుకొని నిల్చియున్న మనోహరరావు గుభాలున నేలగూలెను. రెండుమూడు వాంతులయినవి. కన్నుల తేలవైచెను. 'తమ్ముడా!' యని శ్యామలరావును, "మనోహరం' మనోహరం!" అని కృష్ణవేణియు నాతని కిరుప్రక్కల జేరి కూర్చుని యాతని మరణయాతన గాంచుచుండ కష్టముపై రెండుచేతుల జోడించి అన్నగారివంక నొకమారును, వదినగారివంక నొకమారును, మనోహరము తనదృష్టుల బఱపెను. మరి పదినిముషములకు మనోహరము కాదు. వట్టికట్టె మిగిలినది.

"అయ్యో! తమ్ముడా! నా యనుమాన పిశాచము నిన్ను కబళించెనా!" యని శ్యామలరావు వాపోవ జొచ్చెను.

"అయ్యో! మా కొఱకు నీవు బలిసైతివా తండ్రీ! ఎంతపనిచేసితివి" యని కృష్ణవేణి యేడ్వ నారంభించె.

* * * *

మనోహరరావు కోటుజేబులో రెండు కాగితములు కనబడినవి. అందులో నొకదాని మీద—కొన్ని దినములనుండి నాకీజీవితముపై నసహ్యము కల్గుచున్నది. కాన కాలేజీ లేబరేటరీలోనుండి పొటేషియమ్ సైనైడ్ తెచ్చి మ్రింగి నాప్రాణముల నా చేతులతో ద్రుంపుకొంటిని. నా మరణమునకు నేనే కర్తను.

14-10-23 } ఇట్లు:
రాజమండ్రి } ఖానుఖేల మనోహరరావు.

రెండవదానిపై

పూజ్యులగు అన్నగారి దివ్యపాద పద్మముల సన్నిధికి:—మనోహరరావనేక నమస్కారములు. నన్నుమీరు చిన్ననాటి నుండియు పెంచి పెద్దవాని జేసితిరి. దానికి కారణాంతరముల యీజన్మమున మీ ఋణము తీర్చుకొనజాలనందులకు చింతిలుచున్నాను. నేను మ. స. వదినెగారిని,మిమ్ములను నా తలిదండ్రులవలె భావించి పూజించితిని. దానికి దైవమే సాక్షి. తెలియక నేనేమైన చేసిన క్షమింపుడు. పరమపతివ్రతాశిరోమణియగు వదినెగారి పాద పంకేరుహములకు నాభక్తి పూర్వక ప్రణామములు.

అన్నయ్యా! ఏమని వ్రాతును. మీరుభయులు కలతలేని గార్హస్థ్యజీవన సుఖమనుభవింతురు గాక యని నాప్రార్థన.

14-10-23 } ఇట్లు విధేయుడు:
రాజమండ్రి } మ నో హ ర ము.

నీకుం బెండిలి సేసి నీ తనయులం దెప్పించి ముద్దాడఁగా
నీకున్ సారెలఁ బంపి నీమగనికి న్నెయ్యంబు నిండింపఁగా
నీకుం గూటికి లేమి లేనిపగిది న్నిత్యం బునర్వంగ నే
నాకాంక్షించితి నే యయో, యెచట మాయం బైతివే యింతలో.

ని న్నేవేళ స్వజాతిసంఘ మెట కేనిం దోఁచుకొం జేగునో ?
ని న్నేవేళఁ గఠోర ఘాతుకమృగానీకంబు భ్రమందించునో ?
ని న్నేవేళ ధనుర్ధరుల్ దునుమ నన్వేషింతురో యంచు నే
నున్నాఁడ న్నినుఁ జేర్చి ప్రాణముల నయ్యో, యిప్డు డెందేగితే.

ఏవాఁడైన మృగవ్యధర్వ్యసనుఁడై గోతెంచి ఱేఁ డియ్యెడం
దా వీక్షించి నను న్సభక్తిమెయి నుండంగం దపోయాసిఁ ద్రా
సావేశంబునఁ గాంచి మై గగుర్పా టంద న్నను న్వీడి ద
వ్వై వెళ్లి న్యతనించు నీ బెదరుచూ పస్మన్మనం బేర్చెడు న్.

బెబ్బులికూఁత లెందయిన వీనులు సోఁకుడు మై సెమర్పఁగా
గబ్బి కనుంగవం దొరఁగఁగా బెళుకారెడి చూపు దాటుఁ త
బ్బిబ్బయి డెందమేత్తెఱఁగ విన్నదనంబు మొగంబు నిండఁగా
దబ్బున నాయొడిం బడెడి దానవు నీ విపు డెందుఁ బోయితే?

గడ్డము లాగి పైకొనెదు గంతులువైచెదు నేను బట్టఁబో
నడ్డమువత్తు స్నానమునకై చనువోఁ దడికావిగుడ్డ గ
న్పడ్డ నెకొని నారవయివం గమకింతు కమండలూదకం
బిడ్డ గ్రహింతుగాని యొకయేటికిఁ బో విపు డెందుఁ బోయితే?

నీయందంబును నీవిలాసమును నీనేత్రద్యుతి స్ఫాయము న్
నీయొయ్యారము నీబెడంగు నడక న్నీభక్తి నీప్రేమ మే
చాయ న్నెమఱవం దలంచినను నాశక్యంబు గాకుండె నా
రా! యెందేఁగితి గట్టిగుండెగలదానా, నన్ను వంచింపఁగ న్.

నిద్దపుఁజూపులు న్నడక నేరుపులున్ మృదుదేహకాంతులుం
బెద్దయుఁ గాల మేను గని పెంచితిఁ బ్రాణము నిల్పి నీపయిన్
ముద్దులు మూటగట్టు నినుఁబోలినదాని జగానఁ గానకే
వద్దిర మోసగించి యెటకైనను బోయెదవం చెఱుంగమిన్.

నీమృదుదేహకాంతి స్తోమమే యీశ్వర స్వరూపంబు నా ప్రాణమునకు
నీవినిర్మల చంచలావలోకనములె యక్షసరాలు నా ప్రాణమునకు
నీ యనుత్తమగుణానీక ప్రశంసయె ధ్యానయోగంబు నా ప్రాణమునకు
నీయన్నపానాది నిర్మాణకృషియె స మ్యక్తపోవృత్తి నా ప్రాణమునకు
నేను నీవ, నీవ నేనయియుంట జీ-వేశ్వరులకభేద మెఱ్ఱుఁగొనుట
యే యటంచు నెంచి తిన్నాళ్లు-నీపోక నరయనైతి బేలనైతి నకట.

నీతో నాటలుపాటలు-నీతో స్నానాన్నపాన నియమవ్రతముల్
నీతో సర్వస్వంబని చేతంబునఁ దలఁచి తిట్లు సేయం దగవే?

ఎపుడే నాకు ననిష్టమైన పనులన్ స్వేచ్ఛాప్రవృత్తిం బూన
ర్చి పరీక్షావిధినే గ్రహించి ప్రతిఘాచ్ఛన్నాస్య మందు న్వివ
ర్ణపుఁ జిన్నెల్ వెడలింపఁగాంచి భయవిభ్రాంతిం దడంబాటు నై
చపలాక్షీ! నను వేఁడికొందు దరహాసం బూను పర్యంతమున్.

నను వీక్షింపక నిల్వలేవు క్షణమైనన్ నేనదేఁ గైతవం
బునఁ బ్రచ్ఛన్నుఁడఁగా మొగంబు తళుకుల్ పోవుం; జలార్ద్రంబులౌఁ
గనుఁగొల్కుల్, సఖులెన్ని పిల్చినను బల్కంబోవు నేఁ డేవిధం
బునఁ బ్రాణంబుల బిగ్గఁబట్టి చని తీవు న్నిర్దయ స్వాంతతన్.

సంగడికాండ్రతోడుతఁ బ్రసంగము లెయ్యవియేని సల్పుచుం
డంగ నపాంగ పంక్తులను నాపయినిల్పి మదార్తిపాళి కు
ప్పొంగెడు భక్తియో? వినయమో? బలుప్రేముడియో? విలాసమో?
యింగిత మేనెఱుంగ నిపు డేమయిపోయెఁ దదీయవైఖరుల్.

నీమెడ మల్లెపూసరులు నిండుగ నింపితి మధ్యభాగముం
గోమలమాలతీ కుసుమగుచ్ఛములం గయిసేసితిన్ సుమ

స్తోమము గొన్ని యాఁదలను జొన్పితి నంఘ్రులఁ గొన్ని నిల్పితిం
ప్రేముడి నిన్నుఁ గన్గవ నిరీక్షణసేసితిఁ గర్వు దీరఁగన్.

చేసితి నెన్ని సేవలనొ! చెప్పఁగ నేటికిఁ దల్లిదండ్రులం
బాసిన దానవంచు బసిపాప వటంచు సుదర్శనీయవం
చేసిలుఁగుల్ నినుం జెనకనీక తపంబది మూరిపోవ వి
శ్వాస విహీనురాల! పలుబాముల పాలయి పెద్దకాలముల్.

నీవందుంచినఁగాని, త్రావనని పానీయంబు నాహారము
న్నీవే పెట్టినఁగాని మెక్కనని నేనీయంకముం గాని ని
ద్రావేళన్ శయనింపనంచని యజస్రంబుం దపంబూను నీ
వీవేళ న్ననువీడి యొంటరిగ నెట్లే కాలముం ద్రోయుటల్.

నాకోపంబునకున్ భయంపడెదు, నాపై పుణ్యముం జూడఁగా
నాకాంక్షించెదు నాబెడంద కుసుమీయం జూతు నాప్రేముడిం
గైకోఁ బూనెదు నాశ్రమంబునకు శోకం బాత్మలోఁ గందు నా
కేకాలంబు నిరోగతం దలఁతు నిన్నే మర్వఁగా నేర్తునే!

సమయంబుం గనిపెట్టి యెట్టులొ కాషాయాంబరంబైన ని
త్యము పారాయణచేయు గ్రంథమయినం దర్భాసనంబైన దం
డమునైన న్విల సత్కమండలమునైనన్ దాచి నావేఁడికో
లు మెయిం బొంగి యొసంగు నిన్మఱువ నెట్లు న్నేరఁగా నయ్యెదన్.

ఎమ్మెయి నేను ధైర్యము వహింపఁ దలంచిన నే నిమేష కా
లమ్మునవో గఱుక్కునఁ దలంపునఁ జేరి చురుక్కన న్మనో
బ్జమ్మును వ్రక్కలించెదవు బాపురె! యింకెటు నీవియోగ భా
రమ్ము సహింతు దుర్బలతర ఛదహృత్సరసీజ కర్ణికన్.

నెట్టన కాలికి బలపము, గట్టుకొని తొఱంగి నిసువుకంట న్వృత్తిం
బెట్టుకొని యహర్నిశముం, గట్టా, గాలించి నిన్నుఁ గానం గానన్.

చుఱచుఱఁగాఁడ చిత్తరపుఁజూపులఁ జూచెదు నిల్చి ముందఱ
న్మురిపెము గుల్కు తళ్కు జిగిబుగ్గ గనంబడ నోరవాకిటం
బెరసి యడంగి యొంటి కనుబెళ్కులఁ జూపెదవౌర! యిన్ని వై
ఖరులఁ జెలంగి యాడుచుఁ బెకల్చితి మద్ధృదయాలవాలమున్.

ఇమ్ముగ నాలుబిడ్డలపయిం గల దీర్ఘ బలిష్ఠ మోహ పా
శమ్ము విరాగ మానస నిశాత క్షురార కఠోరధార చే
నమ్మెయిఁ ద్రుంచి తుత్తునియలై తొరఁగ న్మునినైన నాకును
గ్రమ్మె భవద్వియోగ భవగాఢతర వ్యథ యేమిచోద్యమో?

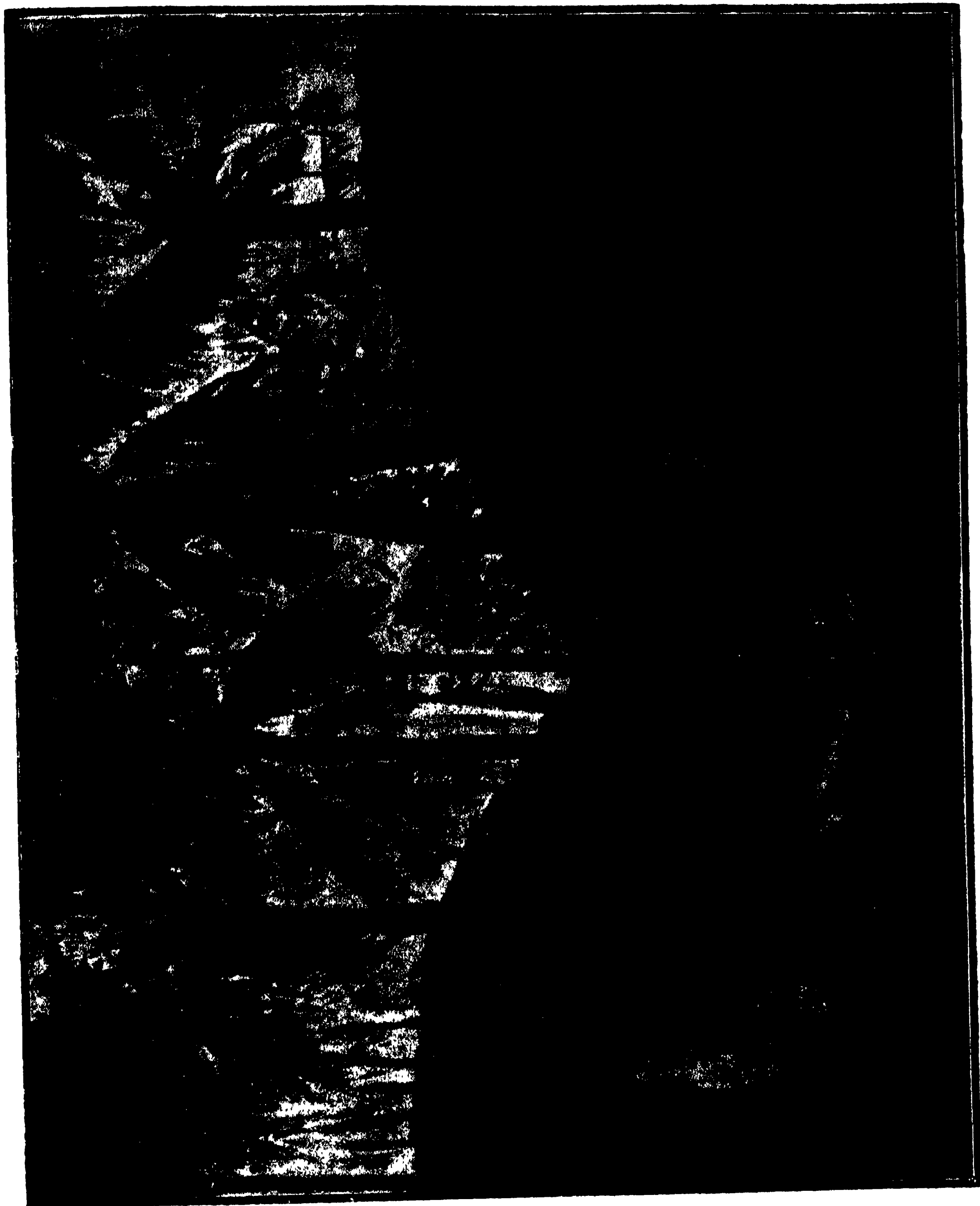
నాచెడ్డబుద్ధి "ఛీ, ఛీ వాచంయములకు నిదేమి వైఖరి తగద
య్యా! చెడెద"వనియుఁ ద్రుటిలో వైచును దుర్భరవియోగబాధాంబు నిధిన్.

తీయనివస్తు వేదయినఁ దెచ్చి ప్రియంబున నీకొసంగఁ బో
డాయవు కైకొన న్మఱి యెడందఁ దలంతువు తాభజింప క
య్యో; యితఁడెప్డు నాకొసఁగుచుండు నఁటంచును నేభజించి నీ
కై యొసఁగన్ భజింతు చపలాక్షి! యివన్నియు మర్వ శక్యమే?

కూడదు కూడ దీవగపు కూళలఁ ద్రోవను బోకుమయ్య, కా
పాడుము పూనివృత్తి నిలువాసి ముముక్షుత వచ్చినట్టి నీ
వేడ? పునఃప్రపంచ విషయేచ్ఛ యదేడ? యొకింత వెన్కకుం
జూడుము మొద్దు దింపియును జూతువె దుంగను మోయ వెండియున్.

అనియుం దలంతును; మఱియుం జింతింతును.

పరులకుఁ జెప్పి యేడ్వ నొకపాటి వ్యథాభరమైనఁ దగ్గునం
చరసిన నోయి వెఱ్ఱిభరతా, జడదారి కిదేటి త్రోవ యూ
ర, ఋషికిఁ జింతలా? యిహపరంబుల కేటికి దూరమయ్యె దం
దురో? యని సిగ్గుఁ జెందుదును దోఁపదు నాకిఁక నేమిసేయుదున్.

చిత్రకారుడు: శ్రీ కె. సి. [illegible]గపాణికరు

శిశిరాంతము

తేకుమళ్ల రామచంద్రరావు గారు, బి. ఏ., (ఆనర్సు)

బంగాళాఖాతమునకు దక్షిణముననున్న సుధాంబరద్వీపము ఆంధ్రసామ్రాజ్యమునందలి ద్వీపములలో నొక్కటి. హిందూశాంతమహాసముద్రప్రాంత దేశములకు బోవు పెద్దపెద్దయోడల కీ సుధాంబరము ముఖ్యమగు రేవు. ఆద్వీపవాసులు వర్ణమున నల్లనివారైనను చూచుట కందముగనే యుండిరి. వారికి మంత్రములపైనను మాయపైనను పిచ్చినమ్మకము మిక్కుటము.

"ఆంధ్రమాత" యను నోడ యాంధ్రదేశమునుండి బయలుదేరి యొకనాఁటిసాయంతన సమయమున సుధాంబరము చేరెను. ఆయోడ నాయకుఁడగు నాగస్తంభుఁడు సుధాంబరద్వీపముపై నడుగిడి అచ్చటి కుష్యములవంకను, సౌధములవంకను, అచ్చటచ్చట నెగురుచున్న యాంధ్రసామ్రాజ్యపతాకములవంకను చూడసాగెను. చూడఁజూడ నొకవిధమగు తృప్తియు, సంతసమును నాగస్తంభుని హృదయసీమ నాక్రమించుకొనసాగెను. కూమారవర్తకసంఘమువారి కొలువున నాగస్తంభుఁ డోడనాయకుఁడగుటచే వారిచ్చు నుపకారవేతనమును తీసికొనుచు తన యోడలపని యైనపిమ్మట జీవితశేషమును గడపుటకు సౌందర్యరాశియగు సుధాంబర మాతనికి నచ్చినది. ఆద్వీపమున నొక చక్కనియిల్లు కట్టుకొని, దానిచుట్టును సౌరభమును వెదచల్లు పూలతోఁటను నాటించి భూలోకమున స్వర్గసుఖముల ననుభవించుతలంపే మనుజున కానంద మొసఁగదు? నాగస్తంభుఁడు రేవునకుఁ బరిసరముననున్న ప్రదేశమును గలయఁజూచెను: అచ్చటి కృష్ణవర్ణులను, తెల్లగోధుమరంగుగల యాంధ్రులను, వృక్షరాజములను, సౌధాదులను ఆతఁడు విలోకించెను.

నాగస్తంభుఁ డనాగతవిధాతయే యైనచో సుధాంబరమునకుఁ బోయి యుండెడివాఁడు కాఁడు. ఆతని కాలోచనలతోఁ బ్రొద్దుపుచ్చుటకు కాలము లేదు. పీడకలలు, పిచ్చినమ్మకములు, భీకరరాత్రులు నన నేమియో నాతఁ డెఱుఁగఁడు. ఇదియే యాతని కథలోని విశేషమునకుఁ గారణము.

రేవు చేరుటతోడనే కూమారవర్తకసంఘము వారి సుధాంబరమునందలి ప్రతినిధియగు బింబగుప్తునకు కనుపడవలసి యుండుటచే నాతఁ డుండు ప్రదేశమునకు నాగస్తంభుఁడు దారితీసెను. నాగస్తంభునివలె నాతఁడును దన స్వస్థలమగు నాంధ్రదేశమును విడచి సామ్రాజ్యభాగములగు దూర ద్వీప ము ల ం దు నివాస మేర్పచుకొన్నవాఁడు. వారిరువురును, కబురులు చెప్పకొనుటలో సుధాంబరమునందలి విశేషములు బైటపడసాగెను కాని నాగస్తంభుఁ డేలనో వానిని వినుచున్నట్లు లేదు. కాని తమవర్తకసంఘమువారిదైయైన "గౌతమి" యనునోడ వారముదినములు కందరద్వీపమున నాగిపోయినదనియు, మరునాఁడు సుధాంబరము చేరుననియు వార్త వచ్చినదని బింబగుప్తుఁడు చెప్పునప్పటికి నాగస్తంభుఁడు పరధ్యానాధీనమై యుండిన మానసమును సావధానమొనరించెను.

" ఆయోడనాయకు నెఱుఁగుదువా?"

ఎఱుఁగనని యర్థము వచ్చునట్లు నాగస్తంభుఁడు తలపంకించెను,

"మఱచితిని; నీవు కూమారవర్తకసంఘమున క్రొత్తగ ప్రవేశించితివికదా? 'గౌతమి'కి నాయకుఁడశ్వనీపుత్రుఁడు. నీవలెనే యాతనికిని దాదా పిరువది యెనిమి దేండ్లుండును. ఆతనితో చిన్ననాటినుండియు పెరిగిన మాధరి మిగుల రూపవతి. ఆమె యీతనికి ప్రధానము చేయఁబడి చాల కాలమైనను ఏకారణముచేతనో యశ్వినీపుత్రుఁ డింతవఱకు వివాహముమాట తలపెట్టలేదు. ఆరూపవతి యెవ్వరితోడను జోక్యము గలిగించుకొనకుండ నీద్వీపముననే నివసించియున్నది. ఇచ్చటివి శేషములలో నిదిముఖ్యమైనది."

సంధ్యాసమయము సమీపించుచుండగా నాగస్తంభుఁడు బింబగుప్తునితో సుధాంబరపు వీథులగుండ నడచు

చుండెను. త్రోవలో నింటికేగుచున్న మాధరిని వారు కలిసికొనిరి. బింబగుప్తుఁడా స్త్రీపురుషుల నొకరికొకరి నెఱుకపరచెను. వారొక యరగడియసేపు సంభాషించిరి కాని యామెమాత్ర మంతగ మాటలాడలేదు. ఆ యరగడియలో నామెతండ్రియు తాతలును నోడల నాయకులనియు, నామె తల్లిదండ్రులు పరలోకగతులైనప్పుడామె చిన్నబాలికయగుటచే నశ్వనీపుత్రునితల్లి పెంచెననియు, నాయవ్వ యవసానకాలమున మాధరిని, అశ్వనీపుత్రునిఁ దనకడకుఁ బిలచి వివాహము గండని చెప్పెననియు నాగస్తంభుఁడు తెలిసికొనెను.

ఇంతలో మాధరి నివసించినగృహము సమీపించెను. ఆయింటిచుట్టునున్న తోఁటలోని వృక్షాగ్రములు శిరములను పంకించి చల్లటి గాలిని వీచుచుండెను. మాధరి నాగస్తంభునివంక దృష్టి సారించెను. సాంధ్యమందానిల పరిష్వంగమున నాగస్తంభుని యొడలు పులకించెను. సుధాంబరద్వీపము నెట్లు మనఃపూర్తిగ ప్రేమించెనో మాధరినిగూడ నాగస్తంభుఁ డట్లేమనఃపూర్తిగ ప్రేమించెను.

"నేను నివసించు గృహమిదియే. లోనికివచ్చి కూర్చుందురా ?"

"నేను శీఘ్రముగఁ బోవలసిన పనియున్నది. నాగస్తంభుఁడు నీయాతిథ్యము నంగీకరించునని సెలవుగొని బింబగుప్తుఁడు వెడలిపోయెను.

వా రిరువురు గృహద్వారముకడ కరిగిరి.

"తలుపు తెరువఁబోవునపుడెల్ల నా కొకవిధమగు భయము గలుగుచుండును. దయ్యములపై నాయతిథికి నమ్మక మున్నదా?"

"దయ్యములా? లేదు."

మాధరి తలుపు తెరచెను. లోపలనంతటను గాఢాంధకారము నిండియుండెను. "చెకుముకి యెక్కడ పెట్టితినో" యనుమాట లామె భయకంపితమగు స్వనముతో నుచ్చరించెను.

ఇంతలో చెకుముకిని కొట్టి నిప్పుచేసి మాధరిదీపికను వెలిగించెను. ఆదీపకళికాకాంతిలో భయోత్పాతముచే పాలిపోయిన ముఖపద్మముతో, కంపించుచున్న [illegible]తతో నామె నిలిచియుండెను.

"మాధరీ, మనమిరువురమును దప్ప నింకెవ్వరు నిక్కడ లేరే; ఏల భయపడెదవు?"

ఆమె యేమియు ప్రత్యుత్తర మిచ్చుస్థితిలో లేకుండెను. "నిజమేకాని—" యనుచు నామె యొక తలుపు తెరచెను. అవతలి గదియం దొక పందిరి మంచమును దానిచుట్టు నొక దోమ తెరయుఁ గానవచ్చెను. "ఈగదిలోనే నేను పరుందును. రాత్రులం దీ తలుపును తీసియుంతును. ఇచ్చట నీదీపము బాగుగ వెలుఁగుచునేయుండును. అశ్వనీపుత్రుఁడు నెల కొకసారి యిచ్చటికి వచ్చుచుండును. తక్కినసమయములం దెల్లపుడును, నిచ్చటికనేక యోజనములదూరముననున్న కంపర ద్వీపముకడనుందును; కాని యప్పుడప్పు డాతఁ డా బల్లను పట్టుకొని తదేక దృష్టితో నావంకఁ జూచుచుండును".

"ఆతనికి వివాహము కాలేదు గదా?"

"లేదు. ఆతఁడు కనఁబడుటతోడనే నేను లేచియాతని సమీపింతును; కాని యాతఁడెందును కనుపించఁడు."

నాగస్తంభున కేమి యాలోచనతోఁ దివన్నోకాని యాతఁడు తలపంకించెను. ఆతని నేత్రయుగళమునందు కనికరమును ప్రేమయు వెల్లివిరియుచుండెను.

మాధరి యాతనివంకఁ జూచెను. "నావాడవలతో నాయతిథి హృదయశాంతికి భంగముగలిగించితిని కాబోలు. నేటియుదయముననే తోఁటలోని ద్రాక్షపండ్లరసమును తీసితిని. అది కొంచెము తెత్తునా?"

"వలదు. వలదు. నేనుపోవుటకు వేళయైనది."

"లేదు. ఇప్పు డస్తమానముదాటి యారుగడియలైన కాలేదే."

నాగస్తంభుఁడు మారుమాటాడక ఆసనాసీనుఁడయ్యెను. ద్రాక్షరసము తెచ్చుటకు మాధరి లోని కరిగినప్పు డాతఁడు దశదిశలకును తనదృష్టిని సారించెను. ఆ గృహమునకు సుఖము దూరమని యాతఁడు గ్రహించెను.

మాధరి ద్రాక్షరసమును గొనితెచ్చెను. ఆమె యతిథి యేనిముషమున వెడలిపోయి తనను భయము వాతఁ బడవేయునో యని యామె తత్తరపడుచుండు టచేఁగాఁబోలు నామె నడకయు, మాటలును, చేతలును ఆమనోభావమునే ప్రకటించుచుండెను. తోఁటలోని ద్రాక్షతీగ లొకదానికొకటి యల్లుకొన్నట్లు వారిరువురి దృష్టు లొకదానినొకటి పెనవైచికొనియుండెను.

"మాధరీ, నేను ప్రపంచమున నంతటను తిరిగితిని. కాని దయ్యముల నెచ్చటను చూడలేదు."

"నా ఊహలు—నా మనస్సు—"

నాగస్తంభుఁ డామెవంక తదేకదృష్టితోఁ జూచుచుండెను.

"అశ్వనీపుత్రా!"

"మాధరీ, వణఁకిపోయెద వేమి? భయములేదు. ఏమున్నది?"

ఇట్లనుచు నాగస్తంభుఁ డామె చేతి నందుకొనెను

ద్వారముకడ నింతవఱకును నిలచిన యొక యాకృతి బల్లకడ కరుదెంచెను.

"అశ్వనీపుత్రా!"

"నేనిప్పుడు వత్తునని, పాపము, మీకు తెలియదు."

ఈమాటలు వినునప్పటికి నాగస్తంభునకు సంశయ విచ్ఛేద మయ్యెను. నిజముగ నశ్వనీపుత్రుఁడే యచ్చట నిలిచెనని యాతఁడు రూఢిచేసికొనెను

అశ్వనీపుత్రుఁడు మొదట నాగస్తంభునివంకఁ జూచెను. తరువాత మాధరివంకఁ జూచెను. పిమ్మట తెరచియున్న పడకటింటివంకఁ జూచెను. ముఖమున నొక వికపు చిరునగవుతో "నేను మీకు దిగ్భ్రమ కలిగించినా" ననెను.

నాగస్తంభుఁ డించుక చలించెను. ఆచిరునగవున కర్థమేమి?

"తమ నామాక్షరములెవ్వి?"

"నాగస్తంభుఁడు."

అశ్వనీపుత్రుఁడు తనవలెనే కాఁగూరవర్తక సంఘ చిహ్నములుగల వస్త్రములను ధరించిన నాగస్తంభుని వంకఁ జూచెను. అంతటితో నాగస్తంభుఁడు లేచి నిలువఁబడెను. మాధరియు వర్ణవిహీనమగు వదనముతో, చేతనాహీనమగు శరీరముతో నాసనముపై నొకమూట వలె గూర్చుండెను. నాగస్తంభుఁ డాప్రదేశమును విడచి తనయోడకుఁ బోయెను.

నాగస్తంభుఁడు రేవుచేరునప్పటికి 'గౌతమి' రేవులో నుండెను. అశ్వనీపుత్రుని హృదయమునందలి యూహ లిప్పుడు నాగస్తంభునకు ద్యోతకములగుచుండెను. మాధ మతి కనుమానమే యాహారము. అతఁడు మాధరి నన్యాయముగ నవకతవక ప్రశ్న లడుగునుగాఁబోలు. ఆమె పాలిపోయిన వదనము క్రూరుని మనోవీథి నావంతయు కరుణ జనింపఁ జేయఁ జాలదు కాఁబోలు. ఇట్లాలోచించుచు చేయునదిలేక నాగస్తంభుఁడు తనరెండు పిడికిళ్లతోను జుట్టుపీకికొనెను. నోరెత్తుటకిసుమంతయు నశ్వనీపుత్రుఁ డెడమీయ నప్పుడు నాగస్తంభుఁ డేమి చేసి యుండఁగలఁడు?

ప్రాతస్సంధ్యాకాలమున నాగస్తంభుఁ డోడదిగి యూరఁ ప్రవేశించి, మాధరీగృహద్వారముకడ నిలిచి యాహాసముద్రములో మునిఁగిపోయెను. కాని అతని కెవ్వరును కనఁబడలేదు, అతనికేమియు వినఁబడలేదు.

'ఆంధ్రమాత' సుధాంబరమును విడచి సముద్రయాన మారంభించెను. మఱల మూఁడు మాసములవఱకు నాగస్తంభుఁడాద్వీపమునకుఁ బోలేదుకాని యామూఁడు మాసములలో మాధరి యాతని హృదయమున స్థిరనివాస మేర్పరచుకొనెను. ఆమె జీవితము విచారకరముగ పరిణమించినదని యాతఁడు తెలిసికొనెను. సుధాంబరములో నాగస్తంభుఁడు మఱల బింబగుప్తుని కలసికొనెను. 'గౌతమి' మూఁడు దినముల క్రిందట సుధాంబరమును విడచెననియు, అశ్వనీపుత్రుఁడు క్రోధోద్రేకఁ డయ్యెననియు, మాధరి జ్వరబాధ ననుభవించుచున్నదనియు, ఆద్వీపవాసులగు కృష్ణవర్ణు లందరు నాయిల్లు దయ్యముల కొంపయని యందు దడుగిడకున్నారనియు బింబగుప్తుఁ డాతనికి తెలిపెను.

"మాధరి కేమాత్రము సుఖము లేదని నాకు తోచు చున్నది."

నాగస్తంభుఁ డీమాటకుఁ బ్రత్యుత్తర మీయక లేచి నిలచెను.

"నీవెప్పుడైన దయ్యమును చూచితివా?" యని బింబగుప్తుఁ డడిగెను.

"లేదు. నీవో?"

"ఈ దయ్యములగొడవయే మాధరిని మరణము పాలుచేయుచున్న ట్లున్నది."

"ఇప్పు డామె కెవరు సాయముచేయుచున్నారు?"

"మనవర్తకసంఘపు టారోగ్యాధికారి భార్య."

నాగస్తంభుఁడు మాధరిపడకయొద్ద నాసనాసీనుఁ డయ్యెను. ఆతనికన్ను లామె ముఖమునుండి మఱలలేదు. "మాధరి యొక్కమారు కన్నులు తెరచిన చాలును, నే నామెను ప్రేమించుచున్నానని చెప్పవలెను. ఆమె కిది తెలియకున్న నిఁక నెట్లు?"

ఆమె యుచ్ఛ్వాసనిశ్వాసములతో నామెపైకప్పిన దుప్పటికూడ కదలియతికోమలమై కన్పడు చుండెను. కాని నాగస్తంభుఁ డీయందచందముల నవలోకించుట లేదు. ఆతని హృదయమున గాటమగు ప్రేమకుఁ దప్ప మఱొక యూహకుఁ జోటులేదు.

ఆమె కన్నులుతెరచి నాగస్తంభుని జూచెను. ఆమె యధరపల్లవముల మందారుణరోచులు మందహాస రోచులలో లీనమై పోయెను. ఆమె దృక్కోణికలు నాగ స్తంభునిచూడ్కులతోఁ గలయికఁ జెందెను. ఉత్తరక్షణ మున నే యామెకన్నులు మూతలు పడెను. కాని యామె యర్థమును నాగస్తంభుఁడు గ్రహింపకపోలేదు. మాధరి హృదయపూర్వకముగ తనప్రేమ సామ్రాజ్యమునకు నాగ స్తంభుని పట్టభద్రు నొనర్చినది. నాగస్తంభుఁడు చివా లున వంగి యామెపెదవులను ముద్దిడుకొనెను.

ఇంతదనుక మఱచిన సంగతులు నాగస్తంభున కిప్పుడు జ్ఞప్తికి రాఁజొచ్చినవి. అశ్వినీపుత్రునితల్లి యవ సానకాలమున నశ్వినీపుత్రుఁడు చేసిన వాగ్దానమునకు విరుద్ధముగ కందరద్వీపమున బిలవతియను సంకరజాతి స్త్రీతో నాతఁడు కాలముపుచ్చుచున్న సంగతి కొలఁది కాలముక్రిందట నాగస్తంభునకుఁ దెలియవచ్చెను.

నాగస్తంభుఁడు మాధరిముఖమువంక నొకసారి దృష్టిమఱలించెను. ఆమెవదనము మందహాససుందరమై యుండెను. నాగస్తంభుని హృదయమున విద్యుచ్ఛక్తివలె నొక్కయూహ జనించెను.

"మాధరి యిఁకభయపడుటలేదు. దాని హృద యమున ప్రేమకు తప్ప నింకొకటికి చోటు లేదు."

వైద్యుఁ డరుదెంచెను. "రోగి నిద్రించుచున్నది. జ్వరము పోయినది."

'ఆంధ్రమాత' మఱల సుధాంబరమునువిడచి వెడలి పోయెను. నాగస్తంభుఁ డశ్వినీపుత్రుని దుష్కృత్యములను దలపోసి మాధరి నాతఁడు బలాత్కరించి వివాహ మగునని యెగచుచుండెను. ఎట్లున్నను చిన్ననాఁడే యశ్వినీపుత్రు నకు ప్రధాన మైనందున మాధరిని చూడ నొల్లక సుధాం బరమునకు వచ్చినప్పు డెల్ల తొందరగ నవసరములగు పనులను చక్కబెట్టుకొని నాగస్తంభుఁడు వెడలిపోవు చుండెను. కాని యొకనాఁడు సుధాంబరమున 'కాంధ్ర మాత' వచ్చినప్పు డోడలోని యుద్యోగి యగు వృషభ దత్తుఁడు మాధరిచే తన కీయఁబడిన యొక యుత్తరమును నాగస్తంభున కిచ్చి యిట్లనెను.

"అశ్వినీపుత్రుని మీరు కలసికొని దీనిని స్వయ ముగ నిండని మాధరియను నామె వేఁడుకొన్నది."

నాగస్తంభుఁడు దాని నందుకొనెను. దానిపై నశ్వినీపుత్రుని పేరును, 'గౌతమి' పేరును వ్రాయఁబడి యుండెను.

'ఆంధ్రమాత'యు 'గౌతమి'యు నొక రేవునఁ గలిసికొనెను. మాధరి వ్రాసిన యుత్తరమును తీసికొని నాగస్తంభుఁడు 'గౌతమి' లోని కరిగి యశ్వినీపుత్రుని సమీపించెను.

"నీకు మాధరి వ్రాసిన యొకయుత్తరమును తెచ్చినాను."

అశ్వనీపుత్రుఁ డుత్తరముకొఱకు చేతులు చాపలేదు. చేతులను వీపువెనుక గట్టిపైచికొని యొకవిధముగు విషపు చిరునగవుతో నిట్లనెను.

"నాకు బోధపడినది. మీరనుకొన్నపని కవాంతరములు కల్పింపఁజాలక పోలేదు."

అతికష్టంబుతో నాగస్తంభుఁడు కోపము నణచికొని మఱల యుత్తరము నాతని కీయబోయెను.

"నీవే చదువుకొనుము. నీకొఱకే యిది వ్రాయఁబడిన"దని యశ్వనీపుత్రుఁడు వికారహాసము చేసెను.

"నీకు మతిభ్రమము గలిగినట్లున్నది. నీవన్నమాటకు నీతల పదునాలు చెక్కలు చేసినను పాపములేదు."

"నీ తల? ఎక్కడ నున్నావో జ్ఞప్తికిఁ దెమ్ము"

నాగస్తంభుఁడు పిడికిలితో నశ్వనీపుత్రుని గడ్డముపై నొక్కపోటు పొడిచెను. దానితో నాతఁడు వెనుకకుఁ బడిపోయి యొక యడ్డకొయ్యను పట్టుకొని తూలుచు మసకబారిన కన్నులతో నాగస్తంభుని వంకఁ జూడసాగెను. ఇంతలో సంకరవనితయగు బిలవతి ప్రవేశించి కారణ మేమని యడిగెను. నాగస్తంభుఁ డామె వంకకుఁ జూచి మారుమాటాడక వెడలిపోయెను. ఆతఁడు వెనుకకుఁ దిరిగి, బిలవతి తనరెండుచేతుల నశ్వనీపుత్రుని వంకలక్రింపఁ జొనిపి యాతని లేవనెత్తుటను చూచెను. మూఁడు నాలుగు దినములవఱ కశ్వనీపుత్రుఁడు లేవనే లేదు.

అశ్వనీపుత్రునకు బిలవతికిని గల యన్యోన్య సంబంధమునుగూర్చియు నా సంకరజాతివనిత యెల్లప్పుడోడలో నుండుటను గూర్చియు వర్తకసంఘమువారి కెఱుకపరుపవలెనని వృషభదత్తుఁడు నాగస్తంభునితో ననెను. కాని, యట్లు చేయవద్దని నాగస్తంభుఁ డానవెట్టెను.

"కాని యాతఁడు సంకరజాతివాఁడేమో యని నా యనుమానము."

"నిజముగా?"

"ఆతఁడు పగలెల్ల నల్లమందుమత్తుతోఁ బడియుండును. ఆతఁ డోడనాయకత్వమున కేమాత్రమును దగఁడు."

కూనూరవర్తకసంఘపు టధ్యక్షుఁ డోడలను, రేవుపట్టణములందలి కార్యస్థానములను సంవత్సరమున కొకసారి పరీక్షింపవలసియుండెను. ఆపరీక్షార్థమై యే కారణముననో కాని నాగస్తంభుని యోడలోనే పోవ నాతఁడు నిశ్చయించుకొనెను. ఎప్పుడు సుధాంబరము చేరుదుమా యని తొందరపడుచున్న నాగస్తంభున కీవార్త పిడుగై వీనులఁ బడెను. ఈనూతనపరిస్థితులలో 'నాంధ్రమాత'కన్న "గౌతమి"యే సుధాంబరమునకు ముందుగఁ బోవుననుటకు సందియము లేదు. నాగస్తంభుని చిరాకునకు మేర లేదు. తనశక్తిసామర్థ్యములపై నాధారపడుట నేర్చిన నాఁటినుండియు తన్ను రక్షించుమని యే యపరశక్తిని ధ్యానించుట మానెనో యాభగవంతుని నేఁడు నాగస్తంభుఁడు "తండ్రీ, నేను సుధాంబరము చేరువఱకు మాధరిని కాపాడు"మని ప్రార్థించెను.

'ఆంధ్రమాత' రేవునుండి బైటపడునప్పటికి 'గౌతమి' నభస్సముద్ర సంగమస్థానమును దాఁటి మనోవేగముతో వెడలిపోయెను. నాగస్తంభుఁడు ముండ్లపొదపై నున్నట్లుండెను. ఆతనికి మనస్సు మనస్సులో లేదు. అశ్వనీపుత్రుఁడు మాధరిని కలసికొన్నట్లును, యామె తన్ను ద్వేషించుచున్నందున నాయబలను ముద్దిడుకొన్నట్లును నింక నిట్టిస్వప్నములు రేయుంబవళ్లాతని హృదయాగ్నిని రగులుచుచుండెను.

నలువది దినములు గడచినవి. 'ఆంధ్రమాత' బంగాళాఖాతమును దాటి హిందూమహాసముద్రమునఁ బ్రవేశించెను. నాగస్తంభుఁ డిక నోపికపట్టఁజాలకపోయెను. అధ్యక్షునికడ కాతఁడరిగి "త్రోవలో నెక్కడ నాగక ఎకారియెకిని సుధాంబరము చేరుకొందమా?" యని యడిగెను.

అధ్యక్షుఁ డీ యుపవాదనను నిరాకరించి యింక నాలుగైదుద్వీపముల మీదుగ పోను ద్దేశించితినని తెలి

పెను. నాగస్తంభుఁ డొక తెచ్చిపెట్టుకొన్న చిరునగవుతో వెడలిపోయెను.

నాఁటి సూర్యాస్తమయానంతర మేడుగడియల కధ్యక్షుఁడు నాగస్తంభుని గలసికొని పై సంభాషణ లోనికి దిగెను.

"సుధాంబరమునకుఁబోవ నాయకుఁడు తొందర పడుచున్నట్లున్నాఁడు. స్వంత వ్యవహారసంబంధములగు కారణము లేవైన నున్నవా?"

అధ్యక్షుఁ డిట్లు మాటలాడుటకుఁ గారణము నరయక "అవును ఒక కారణమున్న"దని నాగస్తంభుఁడు జవాబిచ్చెను.

"నాయకునకు వివాహమైనదా?... ఎవరితోనైన ... అదియట్లుండె. సంఘమునే మనస్సున నుంచికొని తన విధ్యుక్తధర్మమును ప్రప్రథమమున నెరవేర్చువాఁడే నాయకుఁడు. ఇంకొక సంగతి చెప్పవలసియున్నది. నాయకునిగూర్చి నాకు ఫిర్యాదులు వచ్చియున్నవి."

"ఫిర్యాదులా?"

"అవును. గోప్యముగ చెప్పఁబడిన విషయములను బహిరంగ పరుపఁజాలను. యువతులు రాక్షసులుచేసి నట్లు పురుషుల విధ్యుక్త ధర్మనిర్వహణమునకు వాంతరములు కల్పింతురు."

"యువతులా? అధ్యక్షుని యుద్దేశము నాకు బోధపడుట లేదు."

అధ్యక్షుఁడు కొంతు సవరించుకొని వెడలిపోయెను. నాగస్తంభుఁ డచ్చటనే దిగ్భ్రమతో నిలువఁబడెను. అశ్వనీ పుత్రుఁడే యీ యాపత్తునకు కారకుఁడని యాతని కిప్పుడు తెలియవచ్చెను. మాఁదరి గతియేమి?... పెక్కు దుఃఖములు వచ్చిన పక్కున నవ్వుమన్న లోకోక్తినిబద్ధిగ నాగస్తంభుఁడు నవ్వుకొనెను.

నాఁటి యర్ధరాత్రమున నాగస్తంభుఁ డోడలోని తన గదిలోఁ గూర్చుండి సముద్రపటమును చూచుచుండెను. అందెట్టిని చుక్కాలు లేవులు. "రేపే 'గౌతమి' సుధాంబతము చేరును. ఈలోపుగ తుపానురాగూడదా?"

గదితలుపు మెల్లగ త్రోయఁబడుచుండెను.

"ఎవరు వారు?"

అశ్వినీపుత్రుఁడు ద్వారముకడ నిలచియుండెను. అతని వస్త్రములన్నియు తడిసి, చినిగి, రక్తసిక్తములై యుండెను. నాగస్తంభుఁడు కూర్చున్న చోటనుండి కదలునప్పటి కావ్యక్తి మాయమైపోయెను. కాని తలుపు మాత్రము తెరువఁబడియేయుండెను. అతని హృదయము జల్లుమనెను. తన యూహాజనితమైన స్వప్నమే కాని నిజమగు వ్యక్తిదర్శనము కాదని నాగస్తంభుఁడు దృఢ మనస్కుఁడగుటకుఁ బ్రయత్నించెను. కాని యది నిజమగు వ్యక్తి దర్శనమే యని హృదంతరాళమునుండి యొక ధ్వని యాతని శ్రవణములందు మారు మ్రోగుచునే యుండెను. తదేకదృష్టితో నాగస్తంభుఁడు ద్వారము సంకనే చూచుచుండెను. మఱల నశ్వినీపుత్రుఁ డా ద్వారముచెంత నిలచి యుండెను.

"నీకేమి కావలయును?"

అశ్వినీపుత్రుఁడు మారు పలుక లేదు. కాని యేదో సంగతి విశదీకరింప నిశ్చయించినట్లు నాగస్తంభునకుఁ దోఁచెను. అశ్వినీపుత్రుఁడు పెదవులు తెరచెను. అతఁడు నిలచిన ప్రదేశమున నొక నీటిమడు గయ్యెను. ఇంతలో నాతడు మాయమయ్యెను.

నాగస్తంభుఁ డొక సేవకుని బిలచి క్రిందినీటిని తుడువు మని చెప్పెను. క్రింద చూచునప్పటికి నాగస్తంభునకు నీ రగుపడలేదు. సేవకుఁడు తిరిగివచ్చినప్పుడు, "నేనే నీటిని తుడిచితిని. నీవు పొ"మ్మని సేవకు నాతఁడు పంపివైచెను. ఆమడు గేమైనది?

తెల్లవారి ప్రొద్దుగ్రుంకినది. అపగటికాలమున నాగస్తంభుఁ డీయుదంతమును మఱచిపోవుటకు విశ్వప్రయత్న మొనరించెను.

అర్ధరాత్రి గడచి మూఁడుగడియ లగుసరికి నాగస్తంభుని గదితలుపు తెరువఁబడెను. ముందువలె నేదో చెప్పఁదలఁచిన ట్లశ్వినీపుత్రుఁడు ద్వారముకడ నిలచియుండెను.

"నీ కేమి కావలసివచ్చితి"వని నాగస్తంభుఁడు ప్రశ్నించెను.

నిజముగ నశ్వినీపుత్రుఁడే యచ్చట నిలచెననియు, దయ్యము గాదనియు నాగస్తంభుఁడు నిశ్చయించెను. అశ్వినీపుత్రుఁ డొక్కయడుగు ముందునకు వైచెను. సముద్రపటము నందుకొనుటకు చేయిచాచెను. కాని నాగస్తంభుఁ డాతని స్పృశించఁబోవ నాతఁ డదృశ్యుఁ డయ్యెను. ఓడలో నన్నిమూలల దీపములు వెలుఁగుచుండెను. అశ్వినీపుత్రుఁ డెక్కడ?"

నాగస్తంభుఁడు వృషభదత్తునికొఱకు కబురంపెను. ఆతనితో సంగతుల నన్నిటిని చెప్పెను. ఆయుద్యోగి ముఖము నాగస్తంభుని శత్రువులపై కోపముచే నెఱ్ఱబాఱెను.

"ఇట్టివి జరుగుచుండుట యసాధారణము గాదు. దుర్మార్గులగు పిరికిపందలు తమశత్రువులపై నిట్లే పగ తీర్చుకొందురు."

"'గౌతమి' యీపాటికి సుధాంబరము చేరియే యుండును...?"

"బహుశః చేరియుండదనుకొందును. అశ్వినీపుత్రుని యొడలంతయు నీటితోను, రక్తముతోను తడిసి యుండెను కదా! గౌతమి కేమైన ముప్పు వాటిల్లిన దేమో!"

నాగస్తంభుఁడు ద్వారమువంకఁ జూచెను. తలుపు తెరువఁబడెను. దీపకళిక కాంతిలో నశ్వినీపుత్రుని శరీరము మాడువలె నగుపడెను. ఆతఁ డించుమించుగ వస్త్రహీనుఁడై యుండెను. ఆతనిజుట్టు జడలుకట్టుకొని యుండెను సలిలధార లాజుట్టులోనుండి ముఖముమీఁదికిని, చెక్కిళ్లమీదికిని, భుజములమీదికిని జారుచుండెను. ఆతఁ డేమియు మాటలాడలేదు.

"సముద్రపటము కావలెను కాఁబోలు, ఏదీ?"

ఇంతలో నడుగుల చప్పుడు వినఁబడెను. ఆవ్యక్తి చిటుకలో మటుమాయమయ్యెను.

సేవకుఁడు మామిడిపండ్లను దెచ్చి నాగస్తంభుని ముందుంచెను.

"ఆయన యెవరో క్రొత్తమనుష్యుఁడు మీకీపండ్లు నిమ్మని పంపినాఁడు."

"ఆయన యెవరు?"

"కాలఁదిగ వస్త్రములను ధరించి జడలుకట్టిన జుట్టులోనుండి కాఱుచున్న నీటిని తుడిచికొనుచు నచ్చట నిలచిన పురుషుఁడు."

"ఈ నిశిరాత్రివేళ నీ కేమియు పనిలేదా? పోయి పరుండుము."

సేవకుఁ డసంతృప్తితో వెడలిపోయెను.

ఉషఃకాలమున నొక పెద్దతుపాను సముద్రము నల్లకల్లోలము గావించుచుండెను తెల్లవారిన రెండు గడియలకాతుపా నెటువచ్చిన దటు సమసిపోయెను. కాని జీమూతమాలిక లభ్రపదమున నింకను వ్రేలాడుచునే యుండెను. హిందూ మహాసముద్రతోయములు శాంతములై యచంచలములై యుండెను.

ఉదయమున నైదుగడియ లయ్యెను. వృషభదత్తుఁడు నాగస్తంభుని గదిలోని కరుదెంచి కూర్చుండెను. నిముసములో నాతనిముఖము వెలవెల బోయెను. "తలుపు"—

అశ్వినీపుత్రుఁ డీసారి గదిలోనికి నడచివచ్చెను. ఆతనిదేహ మిప్పుడు తడిగను, రక్తమయముగను లేదు. ఆతఁడు నిలచిన ప్రదేశమున నీటిమడుగు కాలేదు. కాని యాతఁడు చూచుట కసహ్యుఁడుగ, జ్వర పీడితునివలె నుండెను. ఆతఁడుసముద్రపటమువంకకు చేతులు చాచెను. వృషభదత్తుఁడు దిటవుచెడి లేచునప్పటి కశ్వినీపుత్రుఁ డదృశ్యుఁ డయ్యెను.

నాగస్తంభుఁడు సముద్రపటమువంక కుఁజూచెను. ఆపటమున సముద్రమధ్యమున నొక క్రొత్త యెఱ్ఱనిచుక్క యుండెను. "ఇదెక్కడినుండి వచ్చినది?"

"గౌతమి యీప్రదేశమున మునిగి యుండునా?"

ఆ యెఱ్ఱచుక్క వృషభదత్తుని వేలికి తగిలెను.

"తడిగానున్నదా?"

"ఇది రక్తబిందువు."

అధ్యక్షుఁడు మధ్యాహ్ననిద్రానంతరమున లేచెను. తామ్రద్వీపముకడ నుండవలసిన యోడ మహాసముద్ర మధ్యమమున నుండుటఁజూచి కారణమేమని నాగస్తంభు నడిగెను.

"'గౌతమి' కేదో విపత్తు సంభవించినది."

"మహాసముద్రమునంతను వెదకింప నాయకుని తలంపు కాఁబోలు! 'గౌతమి' కేకీడును గలుగదు. అశ్వినీపుత్రుఁ డితరులవలె పిచ్చినమ్మకములతోఁ బ్రొద్దుపుచ్చు మందబుద్ధి కాఁడు."

నాగస్తంభుఁడు కోపప్రకంపిత గాత్రుఁడయ్యెను.

"ఈ యోడకు నేనధికారిని. ఇతరుల కిందు జోక్యము లేదు."

"ఓడనాయకులను కారాగార బద్ధులను చేయఁగలను."

"ప్రయత్నింపవచ్చును."

అధ్యక్షుని మాటవిని నాగస్తంభుని బంధించువాఁ డెవ్వఁడు 'నాంధ్రమాత'యం దగుపడలేదు. అధ్యక్షుఁడు లజ్జావనత వదనుఁడయ్యెను.

పటమున నెత్తుటిచుక్క కనఁబడిన ప్రదేశమున సముద్రతరంగములపై నొకపడవ యూఁగులాడుచుండెను. 'ఆంధ్రమాత' యాపడవను సమీపించెను. అం దిరువురు సేవకులును, రోగపీడితుఁడైన యశ్వినీపుత్రుఁడును బిలవతియు జీవములతో నుండిరి. అశ్వినీపుత్రునిలోనికిఁ గొంపోయి పరుండఁబెట్టిరి. 'గౌతమి'లో నగ్ని పుట్టుటచే నాయోడ మునిఁగెనని బిలవతి చెప్పెను.

అధ్యక్షుఁడు నాగస్తంభునిదిక్కు మొగమయ్యెను. "ఇదంతయు నాయకున కెట్లు తెలిసినది?"

"కొన్ని సంగతులు తెలియకనే తెలియుచుండును. వానిలో నిది యొకటి."

బిలవతి సంభాషణ నందుకొనెను. "ఇంతకంటె చిత్రములైన విషయములే జరిగినవి"

"అనగా?"

మంత్రగాని ముఖము చూచిన నెట్టియేవగింపు గలుగునో బిలవతిముఖము చూచిన నట్టియేవగింపే కలుగుట లో నాశ్చర్యము లేదు. చేతి నశ్వినీ పుత్రుని వంకకుఁ జూపుచు "ఆనాయకునడుగుఁ"డని యామె పలికెను.

అశ్వినీపుత్రుఁ డేకాంతముగ నాగస్తంభునితో మాటలాడ గోరి వట్లతిబలహీనమగు స్వనముతో తెలియఁ బరచెను. ఇతరులు వెడలిపోయిరి. అశ్వినీపుత్రుఁ డొక వికృతహాస మొనర్చుచు స్మృతితప్పిపోయెను.

నాగస్తంభుఁ డచ్చటనే నిలచెను. ఆతని మనస్సునం దిప్పుడొక క్రొత్త యాలోచన యంకురించెను. "బిలవతియే యశ్వినీపుత్రునిపై ప్రేమచే నాతని జీవింపజేసినది. ఎటులైన మిత్రభేదము గలిగించినచో నశ్వినీపుత్రుఁడు మరణించుటయేకాక నామీదికిని మాధరిమీదికిని దాడికివచ్చుచున్న యాకృతులు సంహారమగును."

నాగస్తంభుఁడు బిలవతి మున్నుగవా రున్నచోటికేగెను. "ఇఁక గొన్ని దినములలో సుధాంబరము చేరుదుముగదా? నీవేమి చేయుదువు?"

"ఏమో, నాకు తెలియదు. అశ్వినీ పుత్రునకుఁ దెలియును."

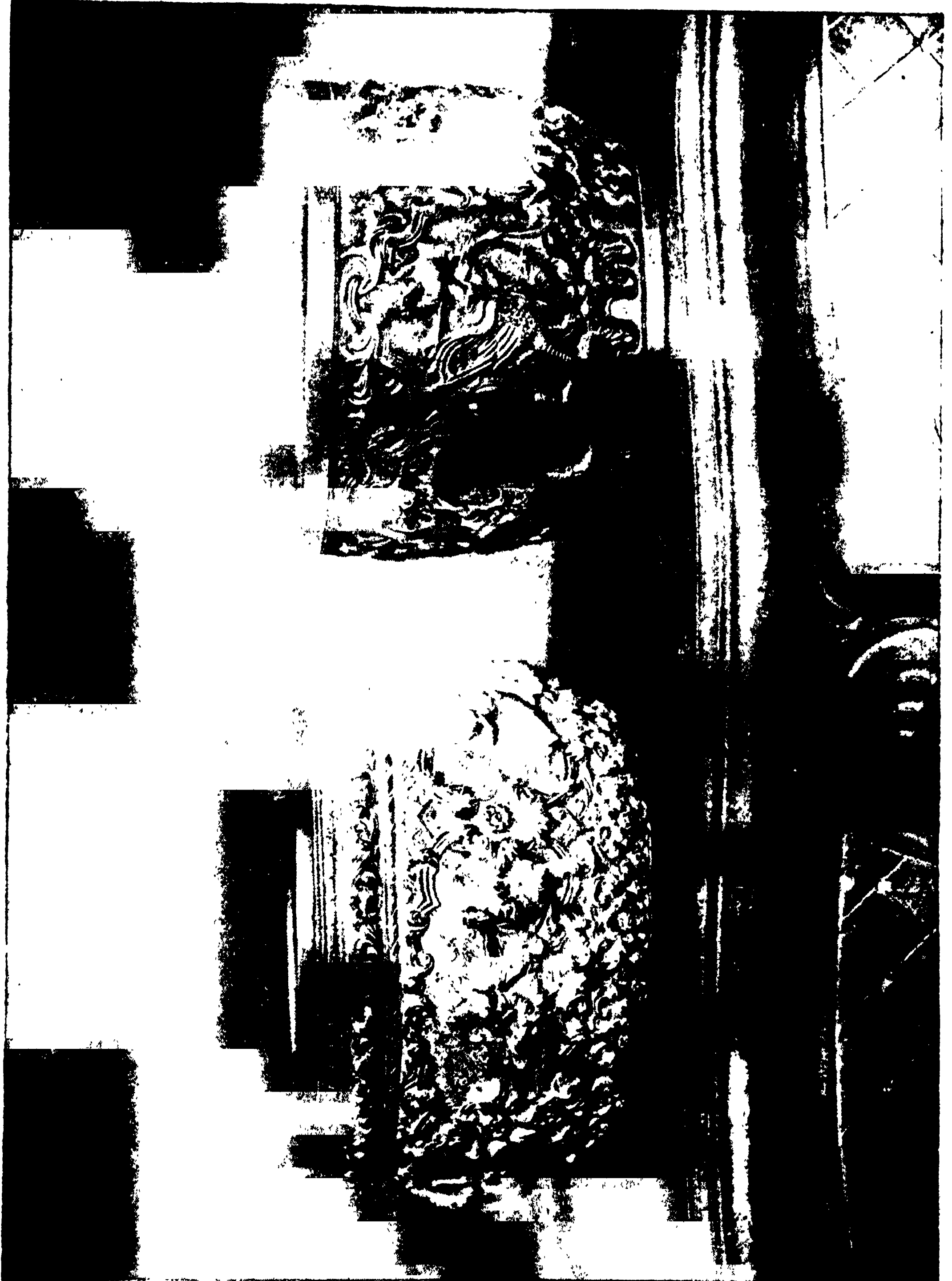
"నీకును ఆతనికి సంబంధమేమి?"

"నన్ను విడచి యశ్వినీ పుత్రుఁ డెచ్చటికి పోఁగలఁడు?"

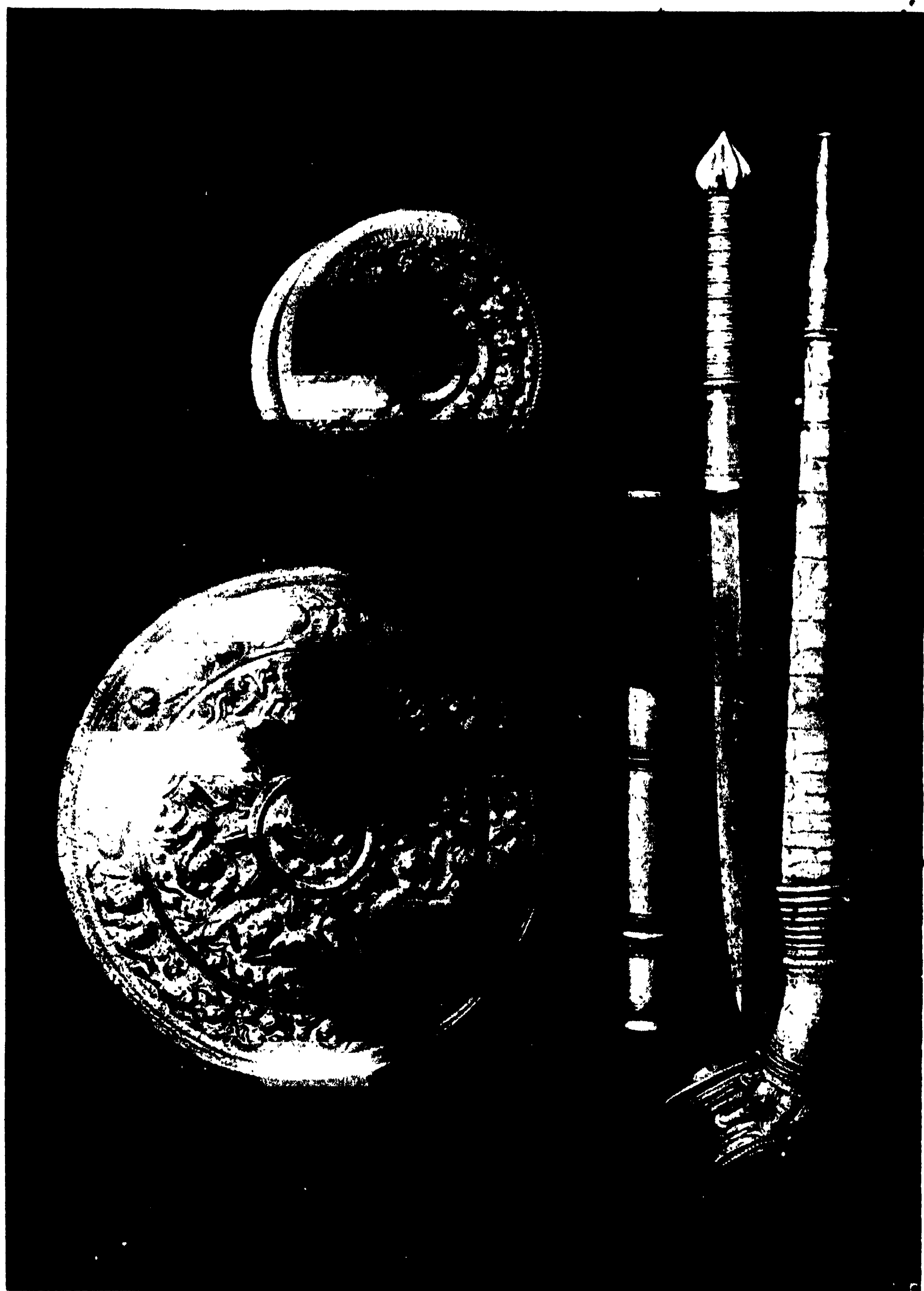
"ఆతని యింటికిఁగూడ పోఁజాలదా? అచ్చట నశ్వినీపుత్రునింట నాతనికి ప్రధానమైన మాధరియున్నది. ఆతఁ డామెను చాలమారులు చూచుట నీకెఱుక లేదా? నీవచ్చటకుఁబోయిన నామె యూరకుండునా?"

బిలవతిముఖమున కోపచిహ్నములు బయలుదేరెను. "ఎంతదురాత్ముఁడు! ఎంతటిమోసగాఁడు!" అనుచు బిలవతి యచ్చోటు వాసెను. ఒక విగడియ నేపొగి నాగస్తంభుఁ డామెను వెంబడించెను.

అశ్వినీపుత్రుఁడు కన్నులు తెరచికొనియుండెను. బిలవతిని చూచుటతోడనే యాతని నేత్రగోళములం

చిత్రము ౭.

చిత్రము ౮.

ము భయచిహ్నములు తోఁచెను. బిలవతి యాతని కెదురుగ నిలచెను. ఆతనిముఖము మృత్యుదేవతవాతఁ బడబోవు వాని ముఖమునలె నుండెను.

అవ్యక్తమున కేమియు బోధపడలేదు. ఆతని ముఖము భయకంపితమై యుండెను.

అశ్వనీపుత్రుఁడు క్రుంగిపోవుచుండెను. "అయ్యో, వద్దు, ఆగు" మని యాతఁ డనెను.

ఎవ రేమిచేయఁగలరు? బిలవతియే యాతని జీవింపఁ జేసినది. బిలవతియే యాతని నిప్పుడు జీవహీనునిఁ జేయుచున్నది. నాగస్తంభుఁ డేమి చేయఁగలఁడు?

"అయ్యో, వద్దు, ఆపుఁ" డను అశ్వనీపుత్రుని మాట గాలిలో కలిసిపోయెను. నాగస్తంభుఁడు బిలవతి నొక్క లాగు లాగెను. ఆ క్షణముననే యశ్వనీపుత్రుఁడు చనిపోయెను.

'ఆంధ్రమాత' సుధాంబరద్వీపమును చేరెను. అచ్చటి వృక్షరాజములును, పచ్చికబయళ్లును మనోహరములుగ నుండెను.

తనసదనము చుట్టునున్న సుందరారామమున మాధరి నిలచియుండెను. నాగస్తంభుఁ డామెను సమీపించెను. "మాధరీ! యుత్తరమున నేమి వ్రాసితివి?"

"నేను భయపడుటలేదనియు, నాయెడ దౌష్ట్యమును నిరోధింప యత్నింతు ననియు, ఆతని దగ్గరకు చేరనీయఁజాల ననియు వ్రాసితిని."

ఆమె వదన మాప్రభాతసంధ్యవలె వెల్లనై యుండెను. బాలసూర్యుని నూత్న కిరణములతో నల్లుకొన్న ద్రాక్షాలతలీనికుంజముల దిగునీడ లామెకు గొడుగులు పట్టుచుండెను. నాగస్తంభుఁ డామెచేతిని పట్టుకొనెను. "మాధరీ నేటికి వసంతోదయ మైనది."

మతము

విద్వాన్ దూసి రామమూర్తిశాస్త్రిగారు

ఐహికాముష్మికములలో నైహికంబు
శాశ్వతం బది గాదని జార విడిచి
సర్వ సౌఖ్యముల్ సమకూర్ప క్షమము నక్ష
యంబు నాముష్మికమె యని యార్యు లెల్ల
కూర్మి నాముష్మికంబునె కోరి సర్వ
దా తదాప్త్యుపాయంబును వెదకి వెదకి
చిట్టచివరకు నెంచిరి పట్టుఁగొమ్మ
పీవ తత్ప్రాప్తికని తమ హృదయములను.

* * * *

వేదయుగమున నొక వింత వేషమూని
భరతఖండంబునను గానఁబడియు నంత
నుపనిషత్కాలమున దాని నుజ్జగించి
సర్వమోహనరూపంబు సంగ్రహించి
యెల్ల కలుములకును బుట్టినిల్లునైన
కరము జడదారులకుఁ గట్టుకంబమైన
యార్యభూమిని వ్యాపించి యతులమైన,
భారతీయుల మన్ననఁ బడసినావు.

* * * *

ఒక్కఁడైనను నీశ్వరుఁ డక్కజముగ
భువి ననేకంబులగు రూపములను దాల్చి
జగము నలరించి విలసిల్లు చాడ్పుమీఱె
బౌద్ధ జైనాది యుగములఁ బలు రకంబు
లయిన రూపంబులను దాల్చి [illegible]తికి
భిన్నరుచిఁ గల్గఁజేసి త భిన్నముఖ్య
తన్నుఁ గట్టంగఁ ద్రాళ్లను దానె తెచ్చి
కొంటె వక్కట భావిని గంటమూని

* * * *

ఆదిశంకర రామానుజార్య మాధ్వ
పుత్రులం గని భారత భూమి కుండు
కర్మభూమి నామము సార్థకముగఁ జేసి

నీ యశశ్చంద్రికల నెఱె నింపినావు
విశ్వరూపంబుఁ జూపుచు విశ్వమెల్ల
నేఁచుచున్నావు నేఁడు మఱింత లేఁగి
యన్నదమ్ములలో భేద మావహిల్లెఁ
బాడియే వారి నిడుముల పాలుసేయ.

లలి నయస్కాంత మినుమును లాఁగుకరణి
నరులనెల్లను వేగ నీ దరికి లాఁగి
కమిచి వెన్నెల సంద్రముఁ గలఁచు రీతి
నొక్కచోఁ గలఁచెదు మన ముక్కమీఱి
మలయ పవన శరచ్చంద్రములను బోలి
కొన్ని వేళల నలరింతు కూర్మిమీఱ
నెండ సూర్యోపలమ్ము మండించు భాతి
నొక్కచో మార్తు స్వాంతము నక్కజముగ

* * * *

పర్వ సమ్మోహనాస్త్రంబు భాతి నైంద్ర
జాలికునిరీతి విశ్వమ్ము జాలిమాలి
యవశముగఁ జేయ నిదమిత్థ మని నిజంబు
నిర్ణయింపంగ నేరక నీతిమాలి
భారతీయైకమత్యమ్ము పాడగుటకుఁ
బరులు తమపైని దండెత్తి వచ్చుటకును
జక్రవర్తి సమూహమ్ము చచ్చుటకును
నీవ కారణమని యంద్రు కోవిదులును

* * * *

దేశములనెల్లఁ ద్రిమ్మరి దీక్షపూని
నీదు నైజంపు నాకృతి నిఖిలలోక
హర్ష సంధానశక్తి నహార్య వైభ
వమ్ము వేసమ్ము మహిమమ్ము నమ్మఁ దెల్పి
భారతీయుల కవ్యాజభక్తిఁ గల్గఁ
జేయు నీపుత్త్రకులు దివి చేరినారు;
నిన్నుఁదెల్పెడి ధర్మనిర్ణేత లకట!
దివిని జేరుటఁ దత్సముల్ భువిని లేమి
తగినవారలు ధనకాంక్షఁ దవిలి తమదు
కృత్యము మఱచి కరము కుక్షింభరులయి
కాలమంతయు సుఖముగాఁ గడుపుచుంట
నీకు మా కిట్టి దుర్దశ నేఁడుగల్గె.

* *

కాల పరిణామవశమునఁ గల్గి రకట
మతమనఁగ నేమొ యెఱుఁగని మానవులును
మతము గితము లేదిది వట్టి మాయ యంచు
మతమన నసహ్యపడి మందు మాన్యమతులు
మనమతము బాగులే దన్య మతము కరము
జనుల కుపయోగకరమని చాటువారు
నైహికసుఖంబె శాశ్వత మనెడివారు
గురుల మించిన శిష్యులు కోట్లకొలఁది.

వేదవేదాంతవర్ణిత విమలరూప!
తమదు కృత్యము మఱచిన యమలమతులు
నీ వనఁగ నెట్టిదానవో యెఱుఁగనట్టి
యజ్ఞులే నిన్నుఁ దెల్పుదు రది యశక్య
ముట్టికెగురంగ లేనమ్మ యూర్ధ్వలోక
మునకు నెట్లెగురంగఁజాలును? స్థిరముగ
నింక లోకమ్మునం దకలంకగౌర
వమ్ము నార్యులచే నందు వాంఛ నీకుఁ
గల్గె నేనింక నినుఁదెల్పఁ గల్గు సుతుల
నీదు కలరూపెఱింగిన నిపుణమతుల
మతము ధర్మము నెలకొల్ప మహి నొసర్పు
మఱియు వీడుము నీదగు మాయరూపు.

* * * *

కలిబలంబున గంగను గలిసినట్టి
కర్మధర్మజాతంబును గాచి యతుల
తత్త్వవిజ్ఞానధనమును దయ నొసంగి
ప్రజలదేశంబు రక్షింపుఁ భవ్యరూప!

పూడిపెద్ది వెంకటరమణయ్యగారు (కవితాసమితి)

కామాక్షిని అందకత్తెలలో మొదటిదానినిగా లెక్కపెట్టవలసినదేను. అందులోనూ నూత్నయౌవనమేమో, నవ్వినప్పుడామె ముఖం మూడువంతులు విచ్చ మల్లెపువ్వులాగుంటుంది. బరువుబరువుగా మడతలు తూగి పాదాలమీద నటిస్తూన్న పట్టుచీరతో, చివురుమీద నీటిబొట్టులాగా యెఱ్ఱని వ్రేలిని వజ్రపుపొడి ఉంగరంతో, వదులుగా వ్రేలి వెనకనుండి చెక్కిళ్లిటూ అటూ ముద్దుపెట్టుకుంటూన్న జడలోని మల్లెదండతో, పిరుదులు చుట్టివచ్చిన పయ్యెదచెరగులోని జాల్తారులో ఉయ్యాలా ఊగుతూందా అన్నట్టు ఆచిన్న నడుంమీద తూగుతూన్న ఆ శరీరభారం మోస్తూన్న నడకతో కామాక్షి సుందరమ్మ దగ్గరకువచ్చి కూర్చుంది. విడుతూన్న పువ్వు ప్రక్కనున్న ఫలవంతమై వాడిపోయిన పువ్వులాగు కామాక్షి ప్రక్కను సుందరమ్మ కనబడుతూంది. సుందరమ్మ అరవైయేళ్లు పెద్ద. ఆరితేరిన నాయిక. సంసార వ్యాపారాలలో గురుత్వం వహించి కామాక్షిని తీర్చి దిద్దేది. అలా ఒయ్యారంగా తన్ను చేరవచ్చిన మనుమరాలిని చూచి సుందరమ్మ తనలో "గర్వం త్రోవలో గతకలు లావు. నూత్న ప్రణయగర్వం అద్దంలో నీడలాగు కామాక్షి ముఖంమీద యెలా ప్రతిఫలిస్తూందో! అప్పుడే యీమె ప్రణయం తారాజువ్వలాగు అంతరిక్షాన్న మెగురుతూందే! ఇంకా క్రొత్తకాదూ! నా చిన్నతనంలో ఇలాగు నేనెగిరిపడ్డపాట్లెన్నో వున్నాయి; అవి ఒకొక్కటే కామాక్షికి చెప్పాలి." అనుకొని క్రీగంటను కామాక్షిని చూచి నవ్వుతూ "ఏం మనుమరాలా! యీ వుదయం మహా వికాసంగా కనబడుతున్నావే? మా మనుమడేమేనా నూత్నాలంకారాలు తెచ్చేడా యేమిటి?" అన్నాది సుందరమ్మ. అవ్వ అలా అడగగానే కామాక్షి ముఖం యెఱ్ఱపడ్డాది. కొంచెం వణుకుతూన్న కంఠస్వరంతో "అవ్వా! నీకు వలె

"విడుతూన్న పువ్వు ప్రక్కనున్న........సుందరమ్మ కనబడుతూంది"

నాకుకూడా మంచి పురుషుడే లభించినట్లు నీతో చెప్పడానికి వచ్చేను. నువ్వు చెప్పినట్టు పురుషుడే స్త్రీకి వివిధాలంకారాలున్నూ, అందులోనూ నా కథానాయకుడు నీ నాయకుడు లాగుకాక, మంచి రూపసి సుమా! అవ్వా!" కామాక్షి అలా అనగానే సుందరమ్మ త్రుళ్లి పడ్డది. "ఏమన్నావు? కామా?" అని గద్దించి కామాక్షి నడిగింది. "మాతాతను నాకు తెలియకలా అన్నాను. అయితే అవ్వా! అత డందగాడేనా?" అని కామాక్షి ప్రశ్నించింది. సుందరమ్మ ఆ ప్రశ్న విని కళ్లు విశాలంగా విప్పి కామాక్షిని చూస్తూ "అమ్మకచెల్ల! వాని వికచాంబకముల్ శతపత్ర మైత్రముల్!" చారెడేసి కన్నే కామా! మన్నె దొరలాగాయన యెక్కడుంటే అక్కడల్లా వెలుగేనే! ఆజానుబాహువే! కమ్మచ్చున దీసిన ట్టాశరీరసౌందర్యం అంతా తీర్చి ఉండేది! అలా అని మార్దవానికి లోపం లేదుసుమా! ఆ విశాలనక్షుంమీద నే నిలా తలవాల్చేసరికి నా ప్రాణాలన్నీ నాముఖం అనే పడవలో యెక్కడకో ప్రయాణం చేస్తూన్నట్టుండేది నాకు! ఆవక్షుం పాలసముద్రంలా గిలా మిలమిల లాడిపోయేది. ఆతని వెచ్చని యూర్పులు నాకన్ను తెరచాపలను ఇలా ఇట్టే ముందుకు వంచేసరికి నా మొగం పడవలో నా ప్రాణాలయిదూ ఒక్కటయిపోయిన ట్టనిపించేది. అ దెక్కడదీ! ఆ లాలిత్యానికీ యిప్పటివాళ్ల లాలిత్యాలకీ యెంతో భేదం వుంది. నేను గాలికౌగిటిలో నలిగిన మొగ్గలాగు మీతాతగారి కౌగిటిలో క్రొత్త శోభను పొందేదాన్ని" అనే సరికి కామాక్షి నవ్వుకుంటూ "కావచ్చును.గాని, అవ్వా! నాగరికత అంటే యేమిటో యెరుగని ఆ రోజుల్లో మాతాత కంత సున్నితం యెలా వచ్చింది? నీవంటే ఆడుదానివి, ఆ మీద కావ్యాలూ గట్రా చదువుకున్నావు కాబట్టి యే వరూధిని లాగో తైతక్కలాడేదాన వనుకుందాం. కాని మాతాత మాటేమిటి? ఇప్పటి లాలిత్యం ఇప్పటి సున్నితం, ఇప్పటివిలాసాలూ ఆరోజుల్లో యెలావచ్చేయి?" అన్నది. "లాలిత్య విషయంలో మీతాతనుమించిన చేయి లేదనుకుంటాను. ఒకనాడు నా కాయన మనుచరిత్రం పాఠం చెబుతున్నారు. "వదనప్రభూతలావణ్యాంబుసంభూత" అనేపద్యం ఆయన ధన్యాసీ రాగంతో చదివేసరికి అప్పటి ఆయనముఖవిలాసం చూచి నిలువు నీరయిపోయేను. అప్పు డాయన మూర్తీభవించిన పెద్దన్న పద్యంలాగే కనబడ్డారు! చెప్పకేమి? ఆకాస్తసేపయినా వరూధినిలాగు నేను దూరంగా నిలబడలేక పోయినాను సుమా! కామా! అయితే అందులో ఒకరహస్యం వుంది చెప్తాను విను. ప్రణయవిషయంలో మగవాడిమాట అటుండనీ. ఆడుదిగానీ ఒకతీక్ష్ణమైన చూపు వాడిమీద ప్రసరించిందా అంటే దానితో వాడు చెల్లాచెదరై పోవలిసిందేను. దానిచూపులో యేదో వుం దనుకుంటాడు. ఆ చూపట్టే త్రాగేస్తామంటాడు. అందులో యేదో లాలిత్యం ఉం దనుకుంటాడు. మైమరచి పోతాడు.

వాత్సల్యసంతోషే. కామా! ఆడుదుండే, పురుషుని కౌగిటిలో విరహవేదన నటిస్తుంది. అనురాగంలో అనుమానం కలిపేస్తుంది. స్వర్గసుఖంలో అసంతుష్టి ప్రకటిస్తుంది. మల్లెపువ్వు వాసనలో మంటలు చూస్తుంది. కోకిల పాటతో కోలవర్షం కురుస్తూం దంటుంది. పురుషు డెంత మంచివాడయినా సరే ఆడుదానికిమాత్రం ఏదో అనుమానం కొట్లాడుతూ వుంటుంది. ఈ సందర్భంలో నాకో చిన్నకథ జ్ఞాపకం వచ్చింది చెప్తాను విను.

నేను క్రొత్తగా కాపురానికి వెళ్లిన రోజులవి. మీ తాతగారి నాయనమ్మ యింట్లో మాకు సంరక్షణ కుండేది. నాకు అత్తగారి బాధలేదు. ఓ! నేనారోజుల్లో యిలావుండేదాన్న నుకున్నావు! కామా! నన్ను చూడటానికి రెండుకళ్లు చాల వనేవారు మీ తాతగారు. నేనూ అలాగే వుండేదాన్ని. ఒకనాడు తారనై తక్కులూ తాళ్లూ చూపించేదాన్ని. ఒకనాడు యామినీపూర్ణతిలకనై ప్రణయ న్యాసాలు రచించేదాన్ని. ఒకనాడు సుభద్రనై శుశ్రూషలో మునిగిపోయేదాన్ని. ఒకనాడు హైమవతినై తపస్సు నటించేదాన్ని. ఇంకొకనాడు వరూధినినై వలపు ద్రిమ్మరించేదాన్ని. నా వేషాలకు హద్దుండేది కాదు. మీతాతగారు మాత్రం యెప్పుడూ ఒకలాగే వుండేవారు. ఆయన వలపులోతు యెప్పుడూ ఒక్కలాగే వుండేది. ఒరదీసిన కత్తిలాగు నా వలపిలా మిలమిలలాడుతూ వుండేది.

ఇలాటి సమయంలో ఒకమాటు మంచి తమాషా అయింది. అది తెలుచుకుంటే నాకే నవ్వొవస్తూం దే కామా! ఆకథ నీకుపాఠంలాగ వుంటుంది చెప్తాను విను.

ఆనాడు పౌర్ణమి. తెల్లవారుజామున నాలుగుగంటల వేళయింది కాబోలు. పెరటి వెనుక కాపురమున్న మంగలివెంక డప్పుడే లేచి సన్నాయి పాడుతున్నాడు. రాగం చెవిలో చల్లగా పడుతూంది. నాకు నిద్ర బాగానే తెలివివచ్చింది గాని పాట వింటూ అలా కళ్లు మూసుకునే పడుకున్నాను. వాడు పాడుతూన్న రాగం చక్రవాకమో, నాదనామక్రియో తెలిసింది కాదు. ఆరాగ మేదో పోల్చుకోడానికి కొంత సేపు తంటాలు పడ్డాను గాని నాకేమీ అందింది కాదు: మీతాతగారు సంగీతవిద్వాంసుడు సుమా! ఆయన పాడితే యిలా కిన్నెరలు మ్రోగేవి! కామా! సంగీతశాస్త్రం కూడా చాలా బాగా చదువుకున్నారే. నా కిప్పు డున్న యీ సంగీత జ్ఞానం ఆయన ప్రసాదమే. కొన్నాళ్లు నా కన్నిరాగాలూ ఒక్కలాగే వినిపించేవి. తెల్లవాళ్ల మొగాలలాగు పోలిక తెలిసేది కాదు. అప్పు డప్పుడే రాగాలు పోలిక పట్టడానికి ప్రయత్నం చేస్తున్నాను. అందుచేత అలా కళ్లు మూసుకునే 'అదేరాగమండీ?'అన్నాను. ఇంకా నిద్రలో వున్నారు గాబోలు జబాబు లేదని కళ్లువిప్పేను. కిటికీలోనుండి వెన్నెల మంచంమీద పడుతూంది. ఆవెన్నెలలో మీ తాతగారి విగ్రహం కనబడలేదు. పరుపు

మీద దుప్పటీ,ఆయనకట్టుకున్న పంచ, ఆమీద ఆయన శరీరచ్ఛాయ, ఇవన్నీ వెన్నెలలో కలిసిపోయా యనుకొని కళ్లు విశాలంగా విప్పి చూసేను. ఆయన నాకు కనబడలేదు. ఒక్కసారి నాకు ఒళ్లంతా జల్లుమన్నాది. ఇంకా అనుమానం తీరక మంచమంతా తడిమి చూచేను. ఆయనలేరు! ఎక్కడికి వెళ్లేరా అని అటూ యిటూ చూసేను. తలుపు తీసుకుని యివతలకువచ్చి చూసేను. వీథితలుపు గడియతీసి తలుపుదగ్గరా చేరపెట్టివుంది. అది చూడగానే నాకు కొండశిఖరంనుండి క్రిందపడ్డట్టనిపించింది. కాళ్లలోనుండీ వణుకువచ్చింది. ఒళ్లంతా చిటచిటా మండింది. అంతలో అప్రయత్నంగా కళ్లనుండి నీళ్లు జలజలా రాలేయి. నిశ్చేష్టనై అలా నిలబడిపోయాను. చేయూతకు గడ్డిపోచయినాలేక పెద్ద జలప్రవాహంలో కొట్టుకొనిపోతూన్నట్టనిపించింది. మీ తాతగా రెప్పుడూ అలాటి సమయంలో యిల్లు కదలడం మామూలు లేదు. పున్నమ రేయి! పండువెన్నెల! తెల్లవారుజాము! నవయౌవనంలో వున్న అందగాడు! ఒంటిగా అలాటి సమయంలో కంట పడ్డట్టయినా యే ఆడుది ముఖం పెడపెట్టుకుంటుందనుకున్నాను. నాహృదయం కరగబోసి ప్రణయ ముద్రలో అచ్చుపోసుకున్న నా మన్మథ విగ్రహం అలా అందరి చూపుల్లోనూ, చేతుల్లోనూ నలిగిపోతే నేను చూడగలనా? ఇలాటి ఆలోచనలన్నీ నామనస్సులో సంచరించేసరికి కామా! ఇక నాకు శరీరంపయిని స్పృహ తప్పిపోయింది.

తెల్లవారింది. అరుణోదయ ప్రభలు క్రమంగా వెలవెల బారుతున్నాయి. నేను కూడా తెలివితెచ్చుకుని తెల్లబోయేను. చప్పున గదిలోకివెళ్లి నిలువుటద్దం దగ్గర నిలబడ్డాను. చెదరివున్న నా ముంగురులలో నా ముఖం మాయమయిపోతే బాగుండు ననిపించింది. నా నీడమీద నాకు మితిలేని జాలికలిగింది. కన్నీటి ధారలతో పైటచెరగంతా తడిసి పోయింది. తిరిగి పైకివచ్చి నిలబడ్డాను. ఆ ఉదయ మందమారుతాలలో విషజ్వాల లెగిసేయి. నానిట్టూర్పులలో నిప్పుకణా లెగిరేయి. కళ్లనుండి క్రాగుతూన్న జలధారలు కారేయి. అలా యేడ్చి

"అలా యేడ్చియేడ్చి కన్నులు విప్పేసరికి యెదుట మీ తాతగారు నిలబడ్డారు"

యేడ్చి కన్నులు విప్పేసరికి యెదుట మీతాతగారు నిలబడ్డారు.ఆపెదవిమీద యెగురుతూన్న

చిఱునవ్వు రేఖ నాహృదయాన్ని శూలంలాగు తాకింది. నేను చూడలేక తల వంచుకున్నాను. నీ దేవురారని యైనా అడగకుండా మీ తాతగారు పడకగదిలోకి వెళ్లి శాలూ చిలుక్కొయ్యను తగిలించి పైకి వచ్చేరు. అప్పుడే ప్రాతస్నానం చేసేరు. క్రొత్తగ కనుబొమలనడుమ కుంకుమ రేఖ ఒకటి పెట్టుకున్నారు. ఆ రేఖ ఆడుదాని వ్రేలితో తీర్చి దిద్దినట్టు మహాఅందంగా కని పించింది. ఆ కుంకుమ రేఖాకాంతులలో నేను మరింత వాడిపోయేను. మీ తాతగారు మూడో కన్ను తెరుస్తున్నా రనుకున్నాను. నన్నూ, నాముఖవిలాసాలూ ఆయన అట్టే యెగాదిగా చూచి చిన్న నవ్వు నవ్వుకొని వెళ్లి వీధిఅరుగు మీద కూర్చున్నారు. తిరిగీ నా ఒంటరితనం నన్ను బాధించడం మొదలుపెట్టింది. ఆయన నాయెదుట నిలబడితే మహాసముద్రంలో పడ్డట్టయింది. ఆయన నాయెదుట లేకపోతే పెను చీకటిలో పడ్డట్టయింది.

ఆ ఒకరోజునే కాదు. ఇలా ప్రతిరోజూ నాతో చెప్పకుండా యే రెండుజాముల రాత్రి దాటేకో వీధిలోకి వెళ్లిపోయేవారు. మీ తాత గారు. ఇంట్లో వున్నప్పు డయినా మనసు విప్పి మాటలాడనైనా మాటలాడేవారు కారు. నాకు క్రమక్రమంగా బెంగ లావయిపోయి కర్పూరంముక్కలాగు చిక్కిపోయేను. నేను కూడా మీ తాతగారితో కలివిడిగా మాట లాడడం మానేశాను. జ్ఞానంలేకుండా గృహ కృత్యాలు నిర్వహించుకుంటూ మూగదాన్నై పెదవి కదపకుండా అంటీ అంటనట్టు ఆయన పరిచర్య చేసుకుంటూ అలా కొన్నాళ్లు మసలే సరికి నేను వేదాంతినిగా మారిపోయిన ట్టని పించింది. స్వర్గంగాని నరకంగాని వ్యక్తి చెప్పు చేతలలోనే వుంది సుమా కామా!

ఇంతలో దసరా వచ్చింది. మామూలుగా నన్ను పంపమని మావాళ్లు కబురు పంపేరు. మీ తాతగారు "పండుగకు మీవాళ్లింటికి వెళ తావా?" అని నన్నడిగేరు. నాకుకూడా జీవన విధానంమీద విసుగుపుట్టింది. కొద్దిరోజులయి నా తల్లి చాటున కొంత సేద దేరుదా మనుకొని వెళ్లడాని కొప్పుకొన్నాను. మీభోజనంమాట యేమిటనేనా అడక్కుండా బయల్దేరేను. పుట్టి నింటికి వెళ్లేను. బండీలోకూర్చున్నది మొదలు నాకళ్ల యెదుట జారుజారు శాలూ వల్లెవాటుతో చిరునవ్వు మొగంతో మీ తాతగారూ, ఆయన సమీపాన్నో, సందిటిలోనో నవ్వుతూన్న ఒక స్త్రీవ్యక్తి తాండవం ఆడుతూ వుండేవారు. ఆయననుండి దూరమైనకొలదీ నాకు వ్యధ లావయిపోయింది. ఏలాగో దసరా యేడు రోజులు గడిపేను. విను కామా! ఈకథ తమా షా అంతా యిక్కడే వుంది. తలుచుకుంటే నాకు నవ్వు వస్తూంది.

ఆవేళ విజయదశమి. ఉదయాన్న లేచి న దగ్గిరనుంచీ మీ తాతగారూ ఆ స్త్రీవ్యక్తి తప్ప నాకు మరేమీ కనబడలేదు. ఆ విగ్ర హాలు నాకు కనబడ్డప్పుడల్లా, నాకళ్లనుండి నిప్పులు రాలేవి. ఇంతలో నాకుకొంచెం జ్ఞానో దయం అయింది. నేనిలా యేల బాధపడాలి?

ఆయనను తన ప్రవర్తనకు తగిన సమాధానం చెప్పండని యేల ఆయనను మొల కొంగులో చెయ్యివేసి నిలబెట్టకూడదూ?

నాకీ భయం యెందుకూ? ఆయనను ఇలాటి సమయంలో విడిచివుండడం ఆయన యీ అవక తవక ప్రవర్తనకు చేయూత యివ్వడం అవుతుంది. నేను కాలికి కాలు కట్టుకుని కూర్చుంటే ఆయన యేం చెయ్యగలరు? నే నిలా దూరంగావుంటే లాభంలేదు. అని ఆలోచించుకుని ఆవెంటనే మీతాతగారి దగ్గరకు ప్రయాణం అన్యాను. మా అమ్మా, యిరుగుపొరుగులవాళ్లూ కూడా పండుగపూట వెళ్లిపోవద్దన్నారు. నాకు వెళ్లిపోకతీరదని చెప్పి బయల్దేరేను.

రాత్రి యేడున్నర లేక యెనిమిదిగంటలు అయి యుంటుంది. మాయింటి గుమ్మందగ్గర నాబండీ నిలబడ్డది. వీధి అరుగుమీద మంగళతూర్యాలు వాగుతున్నాయి. గుమ్మాన్న మామిడితోరణంక్రిందపసుపూ బొట్లూ వున్నాయి. లోపల ముత్తయిదువలు బ్రాహ్మణులు కూడా వున్నారు. నాకేమీ తెలిసింది కాదు. నన్ను పుట్టింటి కంపకంపెట్టి మీ తాతగారు శోభనాలతో కులుకుతున్నారని నాకొడలు మండింది. లోపలకు వెళ్లకుండా గిర్రున తిరిగి వెళ్లి ఊరిబావిలో పడిపోదా మనుకున్నాను. ఆయనతో క్రొత్త భార్యతో సుఖంగా కాపురం చేసికొండని చెప్పి మరీ చావ నిశ్చయించుకొని నట్టింటికి వెళ్లేను. ఇరుగు పొరుగు వాళ్లందరూ నట్టింట క్రిక్కిరిసి వున్నారు. మహాలక్ష్మి పీటఫూలతో కలకలలాడుతూంది. ఎదుట పీటమీద పొరుగు సీతన్నగారి సుబ్బమ్మ పదిపండ్రెండేండ్లపిల్ల కలకలలాడుతూ కూర్చుంది. అక్కడ పళ్లెంలోపళ్లూ, పసుపూ, చీరా, రవికెల గుడ్డా అన్నీ వున్నాయి. ఆ పిల్ల కెదురుగా పీటమీద మీ తాతగారు కూర్చున్నారు ఆయన ప్రక్కన గడ్డాల లింగమూర్తి

ఎదుట పీటమీద పొరుగుసీతన్నగారిసుబ్బమ్మ పదిపండ్రెండేండ్లపిల్ల కలకలలాడుతూకూర్చుంది"

యేమిటో

చదువుతూ కూర్చున్నాడు. ఇవన్నీ చూసేసరికి కామా! నాకు కండ్లు పగిలినట్లని పించింది. అంతా అంధకారం అయిపోయింది. వీరావేశం యెత్తినట్లు నా కొడలు కంపించింది. చెమట శరీరాన్ని యేరులై పారింది. అంతట నేను మేఘగర్జనంలాటి కంఠస్వరంతో గట్టిగా కేకవేసి పెరటి నూతివైపు పరుగెత్తేను. ఆ తరువాత యేమయిందో నాకు తెలియలేదు.

నేను తిరిగి కళ్లు విప్పేసరికి మంచంమీద పండుకొని వున్నాను. మీ తాతగారు విసనకర్రతో నాకు విసురుతున్నారు. ఆయన నన్ను చూడగానే నాకు తిరిగీ కళ్లు మూతలు పడ్డాయి. వణుకుతూన్న కంఠంతో ఆయన "సుందరం! నే ననుకున్నట్టే అయిం"దన్నారు. నేను మాటాడలేదు. నా తలమీద పన్నీరు చిలికి తడిగావంచాతో నాకన్నులాయన మెల్లిగా తుడిచేరు. నేను దిగ్గున లేచి మంచంమీద కూర్చుండి "ఏమిటిది" అని అడిగేను. ఆయన నవ్వుతూ "స్త్రీవిద్యోపాసన బాల ఉపదేశం పొందాను. నవరాత్రోత్సవం చేస్తున్నాను. ఇది కడపటిరాత్రి కాబట్టి కన్యకాపూజ చేస్తున్నాను. ఇవన్నీ నీకు ముందుగా చెపితే బెడిసి కొడుతుందే వద్దంటావని నీకు చెప్పేను కాను. నీకు తెలియకుండా చేద్దామనుకున్నాను గాని సాగిందికాదు" అన్నారు. నేను కళ్లు విశాలంగా విప్పి 'నిజమేనా?' అని మీ తాతగారిని

"మీ తాతగారిని కౌగలించుకోబోయేను. 'ఆఁ! దీక్ష!' అని ఆయన వారించేరు"

కౌగలించుకోబోయేను. "ఆఁ! దీక్ష!" అని ఆయన వారించేరు.

బాగుందా, కామా! ఇందుకే మనవాళ్లు భార్యాభర్తలు ఒకరిదగ్గర ఒకరు మనస్సులు దాచుకోకూడ దంటారు. నీవెప్పుడూ యేసంగతీ కూడా మా మనుమని యెదుట దాచకుమా! కామా!" అని సుందరమ్మ చెప్పేసరికి ఆ మాటలు కామాక్షి విని "అయితే అవ్వా! సుబ్బమ్మవ్వ నీ సవతా?" అని విరగబడి నవ్వింది.

శ్రీమతి ద్రోణంరాజు లక్ష్మీబాయమ్మ గారు

శ్రీరమానాథ పాద రాజీవ చింత-నామృతాస్వాదనహృదయ ప్రమత్తుఁ
డతుల భాగవతోత్తముఁ డయిన బ్రహ్మ-మానససుతుండు నారద మౌనివరుఁడు
విశ్వరక్షకు గోలోక విష్ణుఁ జూడ-నేగుదెంచెడు తఱిని మధ్యే పథమున
దుష్ట వన్యమృగాకులావిష్ట భీక-రోరగాన్విత ఘోర కాంతార భూమి

నొక్క భూరుహచ్ఛాయ రేయుంబవళ్లు-తనువు కృశియింప శల్యగతంబు గాఁగ
ప్రాణములు కేవలము వాయుభక్షణమున-ఘోరతమమహా తపస్సు కఠోరవృత్తిఁ
జేయుచుండెడు నొకయోగి శేఖరుండు-ఆత్రమున సంయమీంద్రుతో ననియె నిట్లు.

విమల కరుణాబ్ధి గోలోక విష్ణుఁగూర్చి-నిరతిమతి భక్తితోఁ దీవ్రనిష్ఠ ఘోర
మగు తపము సేయుచుంటి మహాత్మ భక్త-వత్సలుని చిత్తమందు రవంత దీని
దాసునకుఁ దావు గలదో? నాతప్పిదముల-సైఁచునో హరి కరుణాగన హృదయమున
ఇంక నెన్నఁడు శ్రీగోకులేశ్వరుండు-తన యనూన కృపా సుధాధారఁ జిలికి
కాచి రక్షించునో యెఱుఁగంగఁ గోరి-నాఁడ ననుచనుగో లోకనాథుతోఁడ
నామనవిగా మునీంద్ర! విన్నప-మొనర్చు మనిన సమ్మతినొంది బ్రహ్మర్షితమతి
పరమభాగవతోత్తముం డరుగుచుండ-ననతిదూరంబునందె మహాప్రమోద
వీచిఁ దోఁగుచు నున్మత్తు వితము సతము-జ్ఞాన పత్రిని ద్రావెడి శాంతిరాముఁ
డబ్జసంభవసూతి కిట్లనియె; "పూజనము భజనలేని నాదు గజ్జాయి తడియు
నేమొ? గోలోకమున నిందిరేశుఁ గాంచి-యడుగుమీ, నారదా!" యను నబ్బురమున
వల్లె; యని యంతఁ జని భగవానునిఁగని-భక్తిగదురంగ సాష్టాంగ వందనములఁ
జేసి వినతులొనర్చి యాసిద్ధయోగి,-శాంతిరాముఁడు పలికిన సరణినెల్ల
విన్నవించెను గోలోక విష్ణుతోఁడ.

సంయమీంద్రు వచస్సుల సాంతముగను-వినెడు తఱి మౌని శాంతిరాముని గురించి
చెప్ప; నాక్షణ మందె యచ్చెరువు గాఁగ-శౌరి కన్దోయినుండి యవారిగాఁగ
బాష్పవర్షముఁ గురియఁ గృపావిభూతిఁ-బల్కె నిట్టులువత్స ప్రపంచమందు

•, సరళ విశ్వాసభక్తికి శాంతిరాముఁ-సాటిలే రెవ్వరు శతధా సత్యమిద్ది
నవ్య నవనీత మృదుల మనఃప్రవృత్తి-నన్ను స్మరియించునెడల ననంత భక్తిఁ
దన్నుమరపొంది తన్మయత్వమును జెంది-లీనమైపోవునోయి నాలోన సతము
శాంతిరాముని భక్తి విస్తారజలధి-తరచిచూడ నెవ్వరికి సాధ్యంబు గాదు
కమలజోద్భవ! యోగిశేఖరుఁ డసనంద!- యెంతచూచిన జ్ఞప్తిరా దింతయేని
నని వచించె నౌరా! పరమాత్ము మదిని-నవిరళప్రేమభక్తి నిత్యము భజించు
వారలకు ముక్తి గోంగుబంగారము గద?

కరము తనువు గృశింప ముష్కరపు ఘోర-సాధనలు చేర్చునే జగన్నాథు దరికిఁ
నిర్మల ప్రేమవాత్సల్య నిరీశపూర్ణ-మానసమొకండె కాదె? ప్రధానమరయ.

అంత నారదముని రమాకాంతువలన-సెలవుఁగొని ముదాప్తుం జేరి శాంతిరాముఁ
పరమభాగవతోత్తమా! వందనములు-అనుచు శ్రీహరి మధురవాక్యములఁ దెలుప
నాలకించి మహాప్రమోదాబ్ధి మునిగి నుబ్బి-తబ్బిబ్బులగుచు సహో యంటంచు
చంకలనుఁ గొట్టుకొనుచు నీసరణిఁబాడ-సాగె "నవిచలసరళ విశ్వాస భక్తి
నెవరు భగవాను మదిని ధ్యానించు మద్రుడు?-వారి గిజ్జాల ప్రభువు కన్నిగుల్తోడ
నిటులె? తనియించుచుండు సుమ్మా! మునీంద్ర!. సత్యమిది; సత్యమిది; త్రిధాసత్యమిద్ది
అవ్యయానంద సామ్రాజ్య దవ్యపదము-ననుభవింపంగ సాధ్యమా! యందఱకును?

చిత్త మతిపరిపక్వముఁ జెందవలయు-నిశ్వపరిపూర్ణతను మది నెగడవలయు
సర్వభూత దయాళుత్వ సాధువృత్తి-"నాత్మవత్సర్వభూతాని" యనఁగ వలయు
స్వచ్ఛమానసమున నహింసావ్రతంబు-పరమధర్మంబు గాఁగ నొనరుపవలయు
తత పరోపకారార్థ మిదంశరీర-మనెడు నార్యోక్తి సార్థక మందవలయు.

భక్తపరతంత్రు శ్రీపాద పద్మయుగళి-నిశ్చలముగ మనఃపీఠి నిలుపవలయు
దీనమందారు మధురమూర్తిని సతంబు-నిర్మలాంతరంగమున వర్ణింపవలయు
అనుపమాన కృపానిధి ఘనయశంబు-శ్రావ్యతరముగ గానంబు సలుపవలయు
విమల చారిత్రు మంగళ విగ్రహంబు-ననుకొనినయంత ప్రత్యక్ష మందవలయు
నంతియేకాని స్థిరబుద్ధి నందలేని-ఉన్నత సరళవిశ్వాస మొందలేని
చిత్తనైర్మల్య సంశుద్ధి చెందలేని-కఠిన తపముల రాదు నిక్కంబు ముక్తి.

"యజ్ఞం వేస్తాము"

పండిత శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి గారు

౧

"అబ్బాయి నెత్తుకోవాలి"

"తెల్ల వారిందా?"

"తెల్లవారిం దప్పుడే"

"విడిపినట్టుగానే వుంది జవాబు; తొరగా రా"

"అక్కడెపె కాపరం వుంటా ననుకున్నారా యేమి టండీ?"

"ఆశమ్మలూ బోశమ్మలూ చేరతారు కాదూ మరీ?"

"అయితే?'

"కబుర్లు మొదలు పెట్టకుండా బుగ్రవంచుకని రమ్మంటున్నాను"

"నేను మొదలు పెట్టను లెండి"

"వాళ్లు మొదలు పెడితే అందుకుంటావా?"

"మీరు వద్దన్నారా మరీ?"

"ఇప్పు డంటున్నాను. ఎవర్నీ పలకరించకు. ఎవ రేనా పలకరిస్తే పలక్కు"

"పలికేదాకా పలకరిస్తే?"

"అంత అవసరం యేం వచ్చిందని అడుగు"

"దాని పే రేమిటో?"

"నీ మొఘం... .."

"మొఘం కడుక్కోండి యింతట్లోవస్తాను"

"ఇదిగో యిదే చెప్పడం. ఇవాళ తొరగా వంట కావాలి"

"ఏమి టా తొందరా?"

"రాత్రి యెలా భోంచేశానో జ్ఞాపకం వుందా?"

"అయితే నేను వచ్చాటప్పటికి పొయ్యిలో నిప్పు వెయ్యండి"

"ఇల్ల లక్కుండానే?"

"అంత తొందరగ కైతే యెలాగా మరి? అంతకీ వల్ల కాకపోతే పొయ్యిమట్టుకు పొమెయ్యండి"

౨

"ఏం వండుతా వీ పూట?"

"ఏం వండ మన్నారూ?"

"ఇంటో యేం వున్నాయీ?"

"దొండకాయలు పండిపోయేలాగ వున్నాయి కోసుకరండి"

"వెధవదొండకాయలు వద్దంటూంటే తగలేశావు పాదు"

"అరిటిపువ్వు వండనా?"

"ఛీ"

"మునగాకు తెండి ఆషాఢమాసం వెళ్లిపోకుండా"

"అంతకంటే గడ్డి నయం"

"దానిమీద అంత కోరికవుంటే అదే తెండి పోనీ"

"..........,...."

"పోనీ మీకు గోంగూరా పప్పూ వెయ్యనా?"

"నీకో?"

"ఉల్లి పాయల—"

"ఎన్నిమాట్లు బుద్ధి చెప్పినా అవి మానవు. ఎవ రేనా విన్నా చూసినా తలవంపులు"

"ఏం మునిగిపోయిం దేమిటి?"

"నువ్వు రాకపూర్వం యీ యింటిలో వుల్లి పాయ లెవరేనా యెరుగుదురా?"

"నేను కాపరానికి వచ్చిన కొత్తరికం మీయమ్మ చాలామాట్లు వండిపెట్టారు నాకు"

"అక్కడ అలవాటనీ"

"ఎలా ఐతే నేమీ? మీయమ్మ వండి పెట్టారు"

"తెలిసింది. నీకోసం వండించి మాఅమ్మ"

"నాకోసమే. కాదన్నా నా యేమిటి నేను? ఎవ ళ్లేమయిపోయినా సరే నేను మానలే నండీ అవీ"

"దిక్కుమాలిన అలవాటు కాని పుట్టింట యెలా యేడ్చినా—"

"సుఖ మల్లె నిండింటో కూచుని అలా యేడ్పులు పెడబొబ్బలూ తెచ్చి పెట్టుకుంటూ రెందుకూ? మీనోట్లో కని వుంటే మీరు మానెయ్యండి అవి తినడం. నేను మాన లేను. మానను"

"వాట్లని తినవచ్చు నని యేశాస్త్రంలో వుంది?"

"శాస్త్రా లెవరి క్కావాలీ? సోడుం పీల్చు మని దేట్లో వుం దేమిటి?"

"...... ....."

"నాట్లాడరేం? ఎవళ్ల అలవాటు వాళ్లదీ. ఏవూరు పద్ధతి ఆవూరుది. మీ కీ పట్టింపు లెక్కడి వచ్చాయో గాని యీవూళ్లో అంతా తింటారు"

"రహస్యం"

"మీరూ రహస్యంగానే తినండి. మునిగిపోయిం దేమిటి?"

3

"ఏమట్టుకు వచ్చింది వంట?"

"అన్నం వార్చాలి"

"ఇంకా అక్కడే వున్నావూ?"

"అన్నట్లు మరిచిపోయి తీరా మడికట్టుకున్నాను. బియ్యం కొలిచి పట్టుకురండీ"

"ఇంకా యెసట్లో బియ్యమేనా పొయ్య లేదా యేమిటి?"

"ఎసరు కాగితేనా ?"

"మరి వార్చా లన్నావేం ?"

"అత్తిసరు మెతుకులు తినడం నావల్ల కాదు సుమండీ"

"ఛా! బుద్ధి లేనిదానా!"

"అలా రుంజుకుంటూ వెళ్లిపోతే కాదు మరి. దాసీ సేనుగు అంట్లు పట్టుకు వెళ్లి చెరువుదగ్గిరే కూచుంది తొరగా రమ్మనండి వెళ్లి"

"యెస రేనా పెట్ట లేరా యేమిటే?"

"గిన్నెలు లేందే వన్నెం చెయ్యమంటారండీ?"

"పొయిలో నిప్పేనా వేశావా?"

"ఇప్పుడే కాసుకుండీ పొయ్యలికానూ? కావ్తే నా ఆరాలా అక్కర్లేదా? ఇంతకీ యెక్కడ దొరికాయో గాని మీకు చెక్కపేళ్లు, పచ్చిముద్దలు. బుడ్డిడు కిరసనాయిలు పోసినా తగులడ్డం లేదు"

"ఏమీ లేందే మడికట్టుకున్నా వెందుకూ మరీ?"

"వద్దన్నం తినకుండా నేనుండలేను బాబూ?"

౪

"ఏం చేస్తున్నావూ?"

"మీ రేం చేస్తున్నారూ?"

"ఏమి టా మాట?"

"ఏం లోటు వచ్చిం దేమిటి?

"నాకర్మమూ నీయోగమూనూ. అయితే అయింది గాని యెవరూ వచ్చారుటే మన యింటికి?"

"మామరిది వచ్చి యిప్పుడే వెళ్ళాడు. ఎంతో సేపు కనిపెట్టుకున్నాడు మీకోసం పాపం"

"ఏ మరిదీ?"

"మా లచ్చి మొగుడు. సుందరం"

"వున్నాడా వెళ్లాడా?"

"వుండడాని కెలాగా పాపం? ఇంటికే వెళ్ళాడు"

"ఏం పనిమీద వచ్చాడూ?"

"ఈవేళకి మూడో నాడు సత్యనారాయణవ్రతం చేసుకుంటారట వాళ్లు. పిలవడానికి వచ్చాడు"

"సరే; ప్రయాణం కాబోలు"

"మాత్తా ననుకున్నారా యేమిటి లేకపోతే! రేపు పొద్దున్న వాళ్లు మన యింటికి రావాలా?"

"వెళ్ళకపోతే నువ్వేడుస్తావు. వెడితే నే నేడవాలి. కాస్తేనా ఆచారమా నల్లకాదా? ఆగుడ్డలతో తింటాడు నానాగడ్డీనీ"

"ఏం ష్రుచునైన నోరూ? అంత యేడుస్తూ వెళ్లడం యెందుకూ మీరూ? యింటో కూచోండి అత్తసరు వేసుకు తింటూను. ఎవళ్ళేమైపోయినా సరే, నేను మాత్రం వెళ్లకమానను. అంత ఆచారమే కావలిస్తే మీరు మా చిన్న మరిదిగారింటికి వెళ్లండి. ఆవుపేడ కలిపి మరీ యిస్తుంది కాళ్లు కడుక్కోడానికి నీళ్లు వాళ్ళ అమ్మ."

"కానైతే యిరవై యేళ్లవాడే గాని బాపన్నని చూడూ యెంత ఆచారంగా వుంటాడోనూ? బ్రాహ్మణ జన్మ యెత్తినందుకు అలా—"

"చెప్పబోయి చెప్పబోయి బాపన్నే చెప్పాలి దిక్కుమాలిన రూపం యెక్కడ వచ్చిందోగాని కారు నలుపూ, మసిబొగ్గు నయం. ఆరూపానికి తోడు వల్లమాలిన చేదస్తం కూడానూ"

"నలుపూ యెరుపూనా యేమిటి లెక్క? అతగాడు మొగంనిండా వీభూది పెట్టుకుని కూచున్నాడంటే—"

"అయ్యో అందం! ఏజన్మలో చేసుకున్నామో నేనూ మావెంకీ. పాపం చేసుకొని పుట్టాం. లేకపోతే మాకర్మం యిలా కాలదు"

"ఎప్పుడూ సుందరం కోసమే యేడ్చావు. చేసుకున్న పెళ్ళామేనా యింతగా కొట్టుకోదు"

"ఆడదై పుట్టేక అతన్ని చూసి ఆనందించకుండా యెవత్తి వుండగలదూ? చంద్రవంక లాంటి నుదురూ, తుమ్మెదరెక్కల్లాంటి క్రాపింగుజుట్టూ—మీసాలు తీసేసుకుంటాడు కనక మరీ ముద్దొస్తూ వుంటుందా మొగం. ఇక కంఠం యెత్తి పద్యం చదివాడంటే కిన్నెరలు మూగిపోవూ?"

"చాలించు యీపాటికి. యెవళ్లైనా వింటే తలవంపులు కూడానూ"

"తలవంపుల కేమి కర్మం వచ్చిందీ? అందంగావుంటే యెవత్తి మరిదిని యెవత్తి మెచ్చుకోకుండా వుండగలదూ? మీరూపం విరూపాక్షరూపం, అయిపోయినందుకు విచారించక అతగాడంటే అలా రుంజుకుంటారేం! నావాళ్ల నంటే నే నూరుకోను నాచెల్లెల్నంటే వొకటే నామరిదినంటే వొకటేనా?"

"సరి నువ్వు బాపన్ననెందు కన్నావూ?"

"అనకపోతే ముద్దెట్టుకుంటాను పాపం, మిమ్మల్నీ అతన్నీని. వీభూది మానమనీ, క్రాపింగు పెట్టుకోమనీ, కాఫీ తాగమనీ, నీళ్ళు పోసుకోమనీ, తొరగా తొరగా పని చేయించుకుంటూ వుండమనీ, దిక్కుమాలిన పొగాకుతో తమలపాకులు నమలడం మానమనీ, మాచెల్లెలు చిలక్కి చెప్పినట్లన్నివిధాల చెపుతూ వుంటే కాస్త మానిగూడమూ అతనూ? అంత నిర్లక్ష్యమా!"

"అలాచేస్తే యేడిసినట్టుగానే వుంటుంద సరసం"

"అతని సరసం మీరగన్నట్లుండడం చేతనే అనీ నాలాగే సుందరాన్ని చూసి ఆనందిస్తూ వుంటుంది. అతనేనా పాపం మేమంటే ప్రాణం యిస్తాడు. మొన్న పిల్లాడి బారసాల కిట్టే వెళ్ళేటప్పటికి మూడువేల మల్లి పువ్వులు తెచ్చాడు ప్రత్యేకంగా మాముగ్గురికీని. చెల్లెళ్ళిద్దరికీ చెరోవెయ్యి తెచ్చాడు, అందమూ చందమూ అతనికి తెలిసిన ట్లెవరికి తెలుసునూ? బండైతే కుదుపని యిట్టె మోటారు కుదిర్చి పంపించాడు మాకారు కామూ మమ్మల్నీ? మేం కోరిన చీరలు తెచ్చాడు పాపం. మధ్యమధ్య మా లచ్చే ధుమధుమ లాడుతూ వుంటుంది కాని నెత్తిమీద పెట్టుకుంటాడు మమ్మల్నతను"

"చాల్లే యీపాటికి సంతకం"

"వినలేకపోతే చెవులు మూసుకోండి మీరు"

"వినా లేనూ మీ వేషాలుకూడా చూడా లేనూ. ఇక అత్తగారితో వేళాకోళా లాడిమాడు చీల్చేస్తాను నిన్ను"

"ఏమిటే? ఎల్లుండి వెడతాను కాదూ? చేతనైతే రండి చీలుద్దురుగాని. నామీద మీరు చెయ్యి చేసుకున్నా రంటే వూరుకుంటాడేం అతనూ? మీ కేం విషం పెట్టాడనీ అత్త నంటే అలా వుడికి పోతారూ? అతను పలకరిస్తే మొగం అలా ప్పుకుంటారు. ఏవిూ? మొగం చెల్లకా? కోరి దెయ్యంలాగ పుట్టినందుకు మూలపడి మూలుగుతూ కూచో లేక యింకా విడిసిపడతారేం? చాల్లెండి నేర్చుకుపోయారు. పొడుకళ్లు మిటమిటలాడి పోతాయి యేంపాపమో గానీ. మొన్న మా చెల్లెలితో సరిగ్గా మాటే వాళ్లేకపోయారుట మీరు. ఏం చేసిం దదీ? మావెంకి కొప్పు మానేసి జారుముడి వేసుకుంటే మీ కేం పోయిందీ? నిక్షేపం లాగ మా సుందరం వూ గంపన్ని పిలిచి, చిన్న కార్యం అయినా భోగం మేళం పెట్టి మున్పటగానూ, వైభవంగానూ కొడుక్కి బారసాల చేసుకుంటూ వుండగా—మాలచ్చి అతనికి తగ్గ వేషం వేసుకుని పీటలమీద కూచుని వుండగా—కొప్పులు పెట్టుకునీ, ముడికచ్చాలు పోసుకునీ, మూసినాయినప్పు ముత్తైదువుల్లాగ తిరగమా అతని యెదుట మేమూ? చూసినవాళ్లు గడ్డి పెట్టరూ? మీరంత చూడలేకపోతే యే వీధి అరుగు మీదేనా కూచో లేకపోయా రా? వూరుకోండి యీపాటికి. అనాధలాగ యింట్లో కూచోక వంట అయిందాకా యెక్కడికేనా వెళ్లిరండి"

"పోసి నీయిల్లు వల్లకాడు గానూ! నా కెక్కడ దాపరించావే నువ్వూ?"

"ఇంకా గబగబా నడిస్తే బాగుంటుంది ......
......నన్నంటే నే నూరుకుంటానేం? అబ్బో చెలిగేస్తాను. నాకు పిసాళం యెత్తుకొచ్చిం దంటే మొగుడయ్యేది దేవుడయ్యేది తూర్పారబట్టేస్తాను......అన్నట్టు మరిచి పోయాను. కంసాలిదుకాణంమీదికి వెళ్ల వలసింది...
... ఇప్పుడైతే యేమీ? ఈవెళ్లడం వెళ్లడం అక్కడికి వెడితే సరేసరి; లేకపోతే వెళ్లేదాక అన్నమే పెట్టనూ"

౫

"ఇదిగో, ఓయ్! ఏం చేస్తున్నారూ? ఎక్కడికి వెళ్లేరమ్మా యింట్లోనూ? ఎక్కడున్నారండీ?"

"............"

"వెడితే వెళ్లారు. కాస్త తలుపు చేరవేసి వెళ్లకూడదూ? కుక్క చొరబడితే యేంచేస్తుగో? ఇదిగో. ఓయ్! మాట్లాడరేం? లేరు. ఎక్కడికో దాటారు ఏమండోయ్?"

"............"

"ఏకోటయ్యశాస్తుర్లు దగ్గిరికో, ఏపళ్లం భొట్లు దగ్గిరికో వెళ్లి పోసుకోలు కబుర్లు చెప్పుకుంటూ కూచోడమే కాదూ? పూర్వపువాళ్లు అమట్టి కాస్తా సంపాదించి వుండకపోతే ఈ ప్రయోజకత్వానికి తాగడానికి గంజేనా లేకే పోవును. దిక్కుమాలిన సమ్మంధం తెచ్చి పెట్టించమ్మా మాఅమ్మ నాకూ? ఏమండోయ్!"

"వచ్చె నచ్చె. ఎందు కాబొబ్బలూ?"

"బొబ్బలా? వంటయిందాకా తొండలు విడిపించారు. ఇంట్లోకే వెళ్లాలా పెత్తనాలికి?"

"నేను పెత్తనాలికి వెళ్లేనో కంసాలిదుకాణం మీదికి వెళ్లేనో తెలుసునా నీకు?"

"దుకాణంమీదికి వెడితే వెళ్లాటప్పుడు నాతో చెప్పారా? ఏం, అంత రహస్యమేమీ? అస లెక్కడికో బయలు దేరారు. అవతలివాళ్లు కనబడకపోతే దుకాణం మీద కూచున్నారు కాబోసు"

"ఎలాగయితే యేం? నీపనే చూశానుగాదూ?"

"చూశారే యెలాగయితేం. ఏదీ? కంటె, యేమట్టుకు వచ్చిందీ?"

"వంటయిందా?"

"కంటిమాట చెబుదురూ"

"మెలికలు వేశాడు"

"మొన్ననే వేశా డన్నారుకాదూ?"

"ఇవాళ సాఫు చేస్తున్నాడు"

"ఎప్పుడిస్తా నన్నాడూ?"

"తొరగానే యిస్తాడు. వంటయిందా?"

"ఎల్లుండి మా చెల్లెలిగారి యింటికి వెళ్ళాలి ఇవ్వాలని చెప్పారా?"

"తొరగా భోజనం పెడితే వెళ్ళి అక్కడే కూ మంటాను"

"భోజనం పెట్టడం లేదా యేమిటి?"

"స్నానం చెయ్యమంటావా?"

"తొరగా యివ్వాలని చెప్పి వస్తురూ వెళ్ళి!"

"భోజనం చేశాక వెళ్ళమా?"

"ఈలోపున మరో పని చేస్తాడు"

"చెప్పి వస్తే మానాడా?"

"అదేమిటండీ దేవతలికి పంచాంగం చెబుతారూ? ఒక్కమాటు వెళ్ళిరండి, అంతట్లో పులుసు పోస్తాను"

"పులుసుజోలి నాకెందుకూ? నేనేం తింటానా చేస్తానా?"

"ఇందాకా వొప్పుకున్నారు కాదుటండీ?"

"ఏడిశావు"

"మన కెప్పుడూ యేడుపులూ పెడబొబ్బలూనూ నాకు వస్తువుచేయించవలసి వచ్చాటప్పటికి నవనాడులూ కుంగిపోతాయి. ఆడదాన్ని యిన్నివిధాల యేడిపించాక యిక యెంత వదువుకుంటే యేమిటి?"

"ఇప్పుడేం లోటు చేశానూ? కంటి___"

"తీరా కంసాలికి బంగారం యిచ్చిపోయా నని యేడుపూ. చాల్లెండి నేర్చుకుపోయారు. చూసిచూసి వస్తువు చేయించా లేరు. పెట్టుకుంటే రెండుకళ్ళతో చూడాలేరూ. ఇంత కుచ్చితబ్బుద్ధీ, విమపుకళ్ళూ యెక్కడా చూడలేదూ"

"దిక్కుమాలిన దండకానికి మొదలూ. ఛా! నీబత్తుకాలా"

"నాబతు కెందుకు కాలాలీ? మీవాళ్ళంతా యేమైపోయారూ? నన్నన్నా రంటే బాగా జరగదు"

"నోరు మూసుకో యెవళ్ళేనా వినిపోతార్లు"

"వింటే నాకేం భయమా? ఎవళ్ళేనా తీసుకురండి. గడ్డి యెవళ్ళకి పెడతారో చూస్తాను"

"ఏమిటే?"

"కోమటీ, కొత్తజెల్లమూనూ. నేనేం తప్పుమాట అన్నానని అలా కళ్ళెర్ర చేసుకుంటారూ?"

"......................"

"ఇంకా చూసుకోండి కోరమాపులు. ఇంటో కూచుని ఆడదానిమీదే కాదూ అఘాయిత్యం చెయ్యడమూ. వీధిలోకి వెడితే గజగజలే"

"ఏమిటే యీ అల్లరి?"

"అదే నేనూ అడుగుతున్నాను. ఒక్కమాటు దుకాణంమీదకి వెళ్ళి రమ్మంటే యింత రివ్వా?"

"ఇప్పుడే కాదూ అక్కణ్ణుంచి వచ్చానూ?

"ఇక్కడే కాదూ దుకాణం? మలుపు తిరగాలి ఇంతేనా? అదిగో సుత్తిదెబ్బలు వినపడుతూనే వున్నాయి. కంటి కంత గట్టిగా సాగకొట్టడానికేం వుందీ? మీరిలా మొగం తిప్పడంతోటే దాని నలా పారేశాడు. విచారించకండి. అది యింతట్లో నామెళ్ళోకి రాదులెండి"

"నువ్వు మనిషివా దున్నపోతువా?"

"నీలాంటివాళ్ళ కలా కనబడతాను"

౬

"అభిషురించాను"

"అఘోరించలేక పోయావు"

"పీటమీదకి వచ్చాటప్పటికి వస్తాయి రుసరుసలు. తిన్నగా కూచుని తినడం చూడలేదు నేను"

"ఆకులో యేం పెట్టావూ తినడానికి?"

"నన్నేం చెయ్యమంటారూ? నిక్షేపం లాంటి. పులుసు పనికిరాకపోయె............"

"ఇంకేమీ లేదూ వండడానికి?"

అమరావతి శిల్పచిత్రములు

౧. శుద్ధోదనుని సభ

౨. మాయాదేవి, శుద్ధోదనులు

"అదా యిదా అని అడిగితే గడ్డనీ, చెత్తనీ, తుక్కునీ, సూకరాలు పోయారు గాని ఫలానా వండమని చెప్పారా?"

"ఇంకేమీ లేదూ వండడానికి?"

"ఏం తెచ్చి పెట్టారూ మీ రింట్లో?"

"పెండలం యేమైపోయిందీ?"

"దాని మొఖం మండేరి. రుచా పచా! ఇంతకీ పెండలం పెండలం అనడమేగాని ఇల్ల మేదీ?"

"ఆన పెట్టరాదూ?"

"మీకేం చెబుతారు. పదిరోజుల కిందట మా తమ్ముడు వచ్చినప్పుడు నాలుగు ముక్కలు వేయిద్దామని యిట్టే తరిగాను. ఇంకా పోలేదు దురదలు. ఎక్కడో రాతుసి పెండలం తెచ్చారు."

"దొడ్లో తోటకూర వుంది కాదూ?"

"ఛా! చీడ పట్టలేదూ?"

"కాడలో?"

"ముదిరిపోలేదూ?"

"పప్పుపులుసు వండరాదూ?"

"రెండు పులుసు లెందుకూ?"

"వుల్లిపాయలు మానేస్తే"

"మీ కేం, చెబుతారు"

"నీకూ నాకూ గూడా పనికివచ్చేవి అనేకా లుండగా—"

"ఏం వున్నాయీ? కాకరకాయ చేదు. దొండకాయ విషం. పొట్లకాయ గబ్బు. వంకాయ పైత్యం. కంద వేడి. అరటికాయ అరగదు. బీరకాయ మొఖం మొత్తింది. ఆనపకాయ నిరుచప్పన. గుమ్మడికాయ పడదు ఏం అట్టే పెట్టారూ వండడానికి? ఎంతసేపూ పెండలమూ పప్పుపులుసూ. దానిమొఖం కాల్చెయ్య. పెండలం దురదగదా? పప్పుపులుసులో వొక్క వుల్లిపాయ ఐనా అడ్డం వెయ్యనివ్వరు కదా?"

"............"

"పీటమీద కూచుని అంతా జపం చేసుకుంటారు. మీ కెక్కడ దాపరించాయమ్మ యీలిట్లూ యీలిమ్మలునూ?"

"రేపణ్ణుంచి నేను వొండుకుంటాను నువ్వు కూచుని తిను"

"వో! ఇంతకంటేనా? మూడో మేలు"

౭

"చాప వేస్తున్నా రెందుకూ?"

"వొక్క కునుకు........."

"దుకాణం మీదకి వెళ్లరూ?"

"క్షణంలో లేననూ?"

"అన్నం పెట్టేదాకా నిలవనిచ్చారుకారు. నాలుగు మెతుకులూ వొంటపట్టేటప్పటికి పెద్దమ్మ ఆవహించింది"

"నువ్వు పెట్టిన పంచభక్ష్యపరమాన్నాలూ తినేటప్పటికి"

"ఇలాంటి మొఖాలికే అలాంటివి"

"..............."

"రాత్రి తెల్లవార్లూ నిద్రపోవచ్చు. వేషాలు వెయ్యక దుకాణం మీదికి వెళ్లండి"

"శంభులింగం భోజనం చెయ్యాలా?"

"మీకు మల్లే గోళ్లుగిల్లుకుంటూ కూచోడతను ఈపాటికి దుకాణం తెరుస్తాడు వెళ్లండి"

"వెళ్లి తిండి తిను. నువ్వు లేచాటప్పటికి నేనూ లేస్తాను"

"దానికీ దీనికీ సమ్మంధం యేమిటే?"

"నీ నగల వుబలాటమేనా నాకష్టమూ సుఖమూ చూడడం వుందా?"

"దుంగ లెత్తేనా దూలాలెత్తేనా? పొదుం పేల్చుకుంటూ కూచోడమే కామా అక్కడ?"

"................"

"లేవరేం?"

"................"

"వినపడదూ?"

"....................."

"మిమ్మల్నే. ఏమండోయ్! ఇలా చూడండీ"

"....................."

"పడుకోవద్దు. ఇదే చెప్పడం"

"....................."

"మానరు కాదూ? వెళ్లరూ"

"ఇంత మొండి కెత్తితే యెలాగమ్మా వేగడం"

"....................."

"ఇంతేనా యింతకంటె యేమేనా చేస్తారా? ఇదిగో ఓయ్! నల్లరాయీ! ఏమండోయ్! మిమ్మల్నే. వెళ్లనని చెప్పడానికేనా నోరులేదూ?"

"....................."

"నాకు జవాబు చెప్పకుండా యెలా నిద్రపోతారో చూస్తా కాదూ? మొండివాడు రాజుకంటే బలవంతుడుట. పెళ్లామనీ, బిడ్డలనీ, అచ్చటనీ, ముచ్చటనీ, మంచనీ, చెడ్డనీ యేమేనా తెలుస్తేనా? పెళ్లాడగానే సరా? వెర్రివాడికి పెళ్లాం వొస్తే గిల్లిగిల్లి చంపాడుట. మానాన్న వొద్దుమొర్రో అంటూంటే మాఅమ్మ తగలపెట్టిందీ సమ్మంధం. అనుక్షణమూ దాని జీవానికి పడియేడుస్తూనే వున్నాను నేను. రామరామా! బెల్లంకొట్టిన రాయిలాగ పలక్కపోతే యింకేమిట్రీ చెయ్యడం? అసలీవంశమే యిలాంటిదీ. తాతముత్తాతల దగ్గిర్నుంచీ వస్తోందిట పెళ్ళాన్ని యేడ్పించడం యీదిక్కుమాలిన యింటో. లోకంలో అనేకమంది వున్నారుగాని యింత కొయ్యతనం యెక్కడా లేదూ. చెవిటివాడి ముందర శంఖం వూదితే దాన్ని కొరకడానికి నీతరమా నీయబ్బతరమా అన్నట్టుంది యీసడసం. అయ్యో! సిగ్గు బిడియమూ లేకపోతే సరీ. ఎన్నన్నా దున్నపోతుమీద వాన కురిసినట్లే"

"వోసి నీయిల్లు__"

"మీయిల్లే. మీబతుకే. అదేదో మీకే"

"నోరు మూస్తావా మయ్యావా?"

"మీచేతు లేదేవుడికి మీదు కట్టుకున్నారూ?"

"....................."

"ఇప్పుడేనా లేవండి మించిపోలేదు"

"పడుకోనివ్వవూ?"

"కంటి చేయించరూ?"

"....................."

"నామాట వినండి. ఇవాళా రేపూ కష్టపడితే కంటి అయిపోతుంది. తరవాత మీయిష్టం వచ్చినంత సేపు నిద్రపోవచ్చు. మళ్లీ శిస్తులు వచ్చేదాకా దావుగల్లీ కోసం తొందర పెట్టను. వేసంగిలో పుస్తెల నాను చేయిస్తానని మీనోటితో మీరేఅన్నారుకాదా? పదిరోజులాలస్యమైనా దానికోసం తొందర పెట్టను. లేవండి"

"వొక్కక్షణం నిద్రపోకపోతే తలనొప్పివస్తుందే"

"మళ్లీ అదే మాట"

"వూరికే పడుకున్నానని పేరూ. నువ్వుఅన్నం తిని వచ్చాటప్పటికి యిక్కడ వుంటే అడుగు"

"మీరు వెళ్లాకే తింటాను నేను అన్నం"

"వోసి నీపట్టుదల__"

"అయ్యో మీమొండితనం__"

"నన్ను వేపుకుని తినకు. నీకింతేనా పుణ్యంవుంటుంది. ఇంటోకి వెళ్లు"

"నాపుణ్యం బుగ్గయింది కనకనే మీయింటో పడ్డాను. నాకిలాంటి యోగం వుండడంచేతనే నెత్తిమీద పెట్టుకునేవాళ్లు యెందరు వచ్చినా మాఅమ్మ వాళ్లనందర్నీ కాదని నాగొంతు కోసింది. అసలు పెళ్లిలోనే రోత పుట్టింది నాకు; సోడుంబుర్రా, పిలకజుట్టూ చూశాటప్పటికీ"

"....................."

"మీకే చెప్పడం, వినపడదూ?

"....................."

"అయింది. ఇక దీపాలు పెట్టాకే కళ్లు తెరవడం. కుంభకర్ణుడి అంశ అంతా పట్టింది. 'మంచి మనిషితో

మాట్లా, మంచి పశువు కోదెబ్బా' అన్నారు. మనిషి జన్మం యెత్తగానే సరా?"

"ఇందాకణ్ణుంచి చూస్తున్నాను. వొక్కమాస్తరుగానే తోడేస్తున్నావు పేగులు. నాకక్కడె దాపరించావే నీమొగం కాలా.....దుకాణంమీదే పడుకుంటాను వెళ్లి. తన్నుకు చావు"

"నాకేం చచ్చేదాకానూ. మా కుటుంబాల్లో అర్థాయుష్యపీనుగు లెవరూ లేరు. మమ్మల్నన్నవాళ్లెవళ్లా ముందుకు రాలేదు. ఇదిగో చెబుతున్నాను. అప్పలమ్మని పంపి కనుక్కుంటాను. అక్కడేనా సరే నిద్రపోయారంటే రాత్రి మీరు వండుకోనలసిందే అన్నం, నేక్కండి. మీ వేషాలు సాగనిస్తా ననుకున్నారు పాపం"

౮

"కంటి పని కట్టిపెట్టించారా యేమిటి?"

"అలా అన్నావేం?"

"అప్పుడే వచ్చారేం?"

"రాకూడదూ?"

"అడక్కూడదూ?"

"మంచినీళ్లేనా తాగవద్దంటే?"

"మొదటే అలాగ చెప్పరాదూ?"

"ఇంతట్లో రోగం మించిపోయిందీ?"

"వొక్క క్షణం వూరుకుంటే సరి తెలుసును."

"ఏడిశావు."

"ఏమిటే! మహా చురుగ్గా వుంది యివాళ వ్యవహారం"

"చాలించు. కసిన్ని మంచినీళ్లు పట్టుకొనిరా"

"చూస్తోండి కాస్సేపు"

"ఏం? వార్ధక్యం వచ్చిందా యేమిటి?"

"వర్జం వుంటే మీరే బాధపడతారు కడుపునొప్పితో నాకేం?"

"మరి యింకెందుకూ ఆలస్యం"

"వక్కక్షణం చూస్తోండి"

"కంఠం ఆరుకుపోయి యింటికి వస్తే చూచోమంటూ వేమిటే?"

"అప్పలమ్మ రావాలి"

"నా మంచినీళ్లకీ అప్పలమ్మకీ సమ్మంధం యేమిటే?"

"అంతానూ"

"అదేమిటే నీ మొహం మం——"

"మాటలు మిగిలారంటే వూరుకోను. మీ రక్కడె కూచుని నిద్రపోయారో లేదో తెలవకుండా మంచినీళ్లలా యిస్తా ననుకున్నారూ? దిగండి గుర్రం"

"వోసి నీబతుకాల్లా! యింత మొండి కెత్తావేమిటే యివాళా? దెయ్యం పట్టిందా యేమిటే?"

"దెయ్యమో భూతమో మిమ్మల్నే పట్టింది. మీ నీవేళ బండె కెత్తితే నేను మొండికెత్తనూ! గోళ్లు గిల్లుకుంటూ దుకాణం మీద కూచోడానికే మీ కంత కష్టమైతే చాకిరీ అంతా చెయ్యడానికి నాకెంత కష్టంగా వుండనూ! మీరు నా బతుకాల్లా లంటే నేను మీ సిగ్గు చిముడా లననూ?"

"నువ్వే యివ్వా లన్న మాట యేమిటే? నేనే తెచ్చుకుంటాను వెళ్లి"

"తెచ్చుకోండి నాకేం భయమా? పొయ్యిగూడా అలికేస్తే సంతోషిస్తాను. చివరి కెలాగా అది మీమీదే పడుతుంది యివాళ. ఇదిగో. దుకాణం మీదకి వెళ్లి వచ్చిన గుడ్డలతో ముట్టుకుంటారు కామోసు నిండు బిందె. మళ్లీ ఆచారానికి పట్టపగ్గాలుండవు. ముట్టుకోండి. నాకేం? రాత్రికి అవే మంచినీళ్లు.....నూతికి వెళ్లారు. కావాలి శాస్తి. పరుగెత్తలేక బలాదూరన్నట్లు కోపం అంతా చేదమీద చూపిస్తున్నారు. నాకేం? పగిలిపోతే పుచ్చినట్లు తామే తెచ్చుకుంటారు మళ్లీ నీ, ఈపీను గెక్కడికి వెళ్లిందో గంటయింది వెళ్లి....."

* * * *

"సిగ్గు లేకపోతే సరీ నవ్వడానికి"

"చేతగాని పని చేసుకున్నందుకు మీరు సిగ్గుపడాలి గాని నాకేం?"

"............"

"లేవ రేం? నీళ్ళు పోస్తేనే వ్రతం చెడదు"

"తోడకానులే. నువ్వు వెళ్లి మడికట్టుకో"

"ఇంట్లోకి రండి తలుపు వేస్తాను"

"కోపం వస్తే వొళ్ళు తెలవదు. పట్టు వొస్తే ముందూ వెనకా చూడవు. తోచినంత పనీ చేసి తీర తావు. ఈ కళంకం వొక్కటే లేకపోతేనా—మరి నీ యిష్టప్రకారమే నడుచుకుంటాను పద"

"అలా దారికి రండి"

౧౦

"ఈ పూటేనా యేమేనా చెయ్యకపోతే తినడం యెలాగో చెప్పు నువ్వూ"

"చెయ్య డానికి తీరుబడి యేదీ? దీపాలుపెట్టే దాకా మడికట్టుకోవడం యెవరో తేలకపోయె. అన్నం వార్చేటప్పటి కింత రాత్రయింది. ఏ కూరేనా చేద్దా మంటే—"

"పెసరపప్పు పచ్చడేనా చెయ్యరాదూ?"

"లేందే"

"కందిపప్పో?"

"ఎంతసేపటికీ నలగదు బాబూ"

"పోనీ మజ్జిగేనా పోగచకూడదూ?"

"నిన్న నయింది కాదూ?"

"ఇప్పుడేం తిన మంటావో చెప్పు కోప్పడక"

"వింటారా?"

"............"

"చెప్ప మని మిడుతూ మిడుతూ అలా చూస్తా రేం మరీ? అత్తైరీ యిలా చెప్పడమే మని యెగిరిపడక బాగా ఆలోచించుకోండి"

"................"

"ఝాము రాత్రయింది. సగం వూరు మాటుమ ణిగిం దప్పుడే. ఇక మీరు వీధిలోకి వెళ్లనూ వెళ్లరు. మన యింటి కెవరూ రానూరారూ. ఇంతట్లో అమాం తంగా బ్రాహ్మణ్యం పోదు. కాస్త పులుసు—"

"ఉల్లిపాయల పులు సే!"

"చేదా? ఎప్పుడూ రానంత రుచి వచ్చిం దివాళ. జిహ్వ నెందుకు చంపుకుంటారూ? నాలుగు తమలపాకు లిస్తాను వేసుకోండి యివాళకి. గప్‌చిప్. తెల్లారేటప్పటికి యేమీ వుండదు. నామాట వినండి"

"................"

"ఏమంటారు? వెయ్యనా?"

"ముందు పీక పిసికేసి తరవాత వెయ్యి"

"ఎంత సరసంగా వుం దీమాటా? తింటే తినండి లేకపోతే మానండి. నన్నేం వుద్ధరిస్తారా? చెప్పినకొద్దీ మరీనీ. నాకోటీ మీకోటీ నేను చెయ్యలేను. దిక్కు మాలిన వ్రతాలు పట్టి కడుపు కాల్చుకోవడం నాచేత కాదు. చల్లేనా కావాలా అక్కర్లేదా? పొద్దున్న పద కొండింటికి తిన్న మెతుకులు, నాకాక లేస్తోంది. తొంద గా తెముల్చండి"

"పొద్దున్న మూడు అరటిపళ్లు తెచ్చాను. అవ్వే నా పడెయ్యి విస్తట్లో"

"కూచున్నాయి"

"ఏం చేశావూ?"

"మూడుగంటల వేళ కడుపులో చురచుర లాడితే అబ్బాయీ నేనూ నోట్లో వేసుకున్నాం. అట్టె పెట్టమని చెప్పలేకపోయారేమా మరీ?"

"పెరుగుందా?"

"ఇందాకా అబ్బాయికి వడ్డిస్తూ వుంటే అంట చెయ్యి తగిలింది"

"పోనీ పాలు పట్టుకురా"

"ఇంకా దాలి మీద పెట్టలేదు. పచ్చివి పని కొస్తాయా?"

"యింతసేపటిదాకా యెందుకు పెట్టావు కాదూ?"

“కారణం చెబితే మాత్రం యిప్పుడు మీకు పాలు వస్తాయా?”

“పోనీ వల్ల పుల్లగా వుంటుం దేమో నిమ్మకాయేనా అట్టే పెట్టావా?”

“వుప్మాలోకే చాలింది కామా”

“ఎందుకు చేశావూ వుప్మా?”

“సుందరంగారియింట్లో వున్నన్నాళ్లూ పొద్దున్నా మధ్యాహ్నం కూడా కాఫీవుప్మాలు పుచ్చుకొని అతను వొస్తే వూరికే పంపనా?”

“ఎంతసేపూ నువ్వూ నీవాళ్లేగాని నామాట చూడనక్కర్లేదూ?”

“మేం యేదిపడితే అది తింటాం. అంచేత మాకన్నీ వస్తాయి. నేనమ్మా మహా చదివి గుట్టలు పెట్టానని అది పనికిరాదిది వల్లకాదని ముక్కు మూసుకు కూచుంటే మీ కెలా వస్తాయీ? పైగా యేమీ— అన్నమేనా సరిగా పెట్టడం లేదని నన్ను యాగీ చెయ్యడమా? ఏదీ, నేను చేసిన వన్నీ తినండీ. మీ క్షేమేనా లోటు జరుగుతుం దేమోనూ”

“మాలకూడు తిన మంటావా?”

“వుల్లిపాయ మాలకూడా. బంగాళాదుంపలు కిరస్తానీవాళ్లవా! కేబేజీ చెడిపోయిందా? గోంగూర పచ్చడిలో లెక్క రెండు వెల్లుల్లిరేకలు పడేస్తే బ్రాహ్మణ్యం బుగ్గయిపోతుందా? వుప్మా తింటే దేవతార్చన డెక్కమతుందా? కాఫీ పుచ్చుకుంటే జంధ్యాలు మైలపడి పోతాయా? దిక్కుమాలిన ఆవుపేడ ముట్టుకోలేక విస్తరంటలు తీసినచో పసుపునీళ్లతో కడిగితే అనాచారమా?

“నీకు పుణ్యంవుంటుంది కాని మాట్లాడక చల్లేనా మరికాస్త పొయ్యి”

“మరి కాస్త కాకపోతే అంతా పోసుకోండీ. మా నాన్న ధర్మమా అని నిక్షేపం లాటి గేదివుంది కదా?”

“పూటకి మానెడుపాలకి తక్కువ యివ్వదు పాపం. నాకుమాత్రం ప్రతీపూటా పెరుగు—”

“పాలికాపాడు గుగ్గిళ్ళు వేసి దానికి పెట్టడానికి వల్లకాకపోయె. ఎక్కడ చావనండీ?”

“వాడిచేత వేయించడం మానేవా?”

“మీరు చెప్పినట్లల్లా. వింటే మట్టి కొట్టుకు పోవాలి. మజ్జిగ చాలా, యింకా స్త పొయ్యనా?”

“గిన్నె యిక్కడ పెట్టు”

“అలాగే పెడతాను పోసుకోండి. నా కాకలి దహించుకు పోతోంది. వడ్డించుకుంటాను బాబు నేనూ”

“ముప్పైయ్యేళ్లు నిండాయి. ఇంకాకంచం పెట్టుకు తగులడాలా?”

“పింగాళీ పళ్లా లింతకంటే బాగుంటాయి,ఎప్పటి కప్పుడే మరిచిపోతున్నాను. ఈ మాటు సుందరం చేత తెప్పించుకోవాలి”

“దొరసానిలాగ సిగరెట్టుకూడా కాల్చు”

“మీ పొడుం కంటేనూ తప్పా అదీ?”

౧౧

“ఏవీ యిందాకా తమలపాకు లిస్తా నన్నావు లెక్క అయిదాకులూ వొక చెక్కా తెచ్చిపెట్టూ”

“పులుసు వేసుకుంటే యిస్తా నన్నాను కాని తీరి కూచుంటేనా?”

“పులుసుకీ తాంబూలానికీ సంబంధం యేమిటి?”

“అంతానూ. కాకపోతే మాత్రం ద్వాదశీపూటా తాంబూలం యేమిటే మీకూ?”

“పగలు రెండు ఝాములకే వెళ్లిపోయింది ద్వాదశి”

“పంచాంగం చూసుకుని వచ్చారు కామోసు సిద్ధంగాను. మీ బ్రాహ్మణ్యం పాడుచేసిన పాపం నాకెందుకూ? ఇక అమావాస్య వెళ్లాకే మీకు తాంబూలాలు. ఆకు లెన్నో లేవు బాబూ ఇవాళ. మీ కిస్తే సుందరంగారి యింటికి వెళ్లేదాకా నాకు చాలవు”

“నాకు లేకుండా నీకు రోజూ తాంబూలం యేమిటే?”

"మీ పాదముకీ నా తాంబూలానికీ చెల్లూ"

"ఏడిసినట్టుగానే వుంది. తాంబూలం తెమ్మంటే దున్నపోతులాగ అలా పడుకుంటావేం?"

"తెల్లవార్లూ కూచుని తిట్టుకోండి"

"అబ్బాయిని వుయ్యాలలో పడుకోబెట్టావా యేమిటే?"

" ఎక్కడైతే యేమీ? నాకు నిద్ర వొస్తోంది. నన్ను మాట్లాడించకండీ యింక"

"ఏం యివాళ యింత పెంవలాడే నిద్రా?"

"ప-గ-లు-ని-ద్ర-పో-లే-న్"

ప్రత్యక్ష లీల

విద్వాన్ కోపల్లె శివకామేశ్వరరావు గారు

నీ పదభక్తి కంటకవనీ పథికుల్ భావరించునో సుమ
ప్రాపకహానో యెంతటి త్వరన్ నినువేఁడిన నేమి తెల్ప క
ట్లా పరువంపుఁ జిర్నగవులందలి మాధురి కాసఁగొల్పు దా
హా! పరువెత్తనేర నిఁక నామృగతృష్ణలవెంట మానినీ!

దీనతావార్ధి తితీర్షుల కీమణిసేతువు మార్గసంధాత యగును
దృష్టాతమోభిభిదిషుల కీచాంద్రమస జ్యోత్స్న నిస్త్రింశసరణిఁదాల్చు
నీహాతపన విసహిష్ణుల కీయంబుజము శిశిరశిశిరచ్ఛాయ లొసఁగు
నార్త్యమారాత్రి జిహాసుల కీసహస్రమయూఖుఁ డుదయ భాస్వరతఁ గూర్చు
ననుచు భవదీయ మృదులపాద నఖమణి మ-యూఖశీతలచ్ఛాయోదయోప బృంహి
త సుఖసేవాపరత దరిద్రాణ దుఃఖుఁ-డ నగు దంచుఁ దలఁపఁ గన్పడ విది తగునో.

అదియేమో యటులన్ దిరస్కరణ విద్యానైల్యముల్ జూపుచు
న్నది నీహాసవిలాస; మంబువులిటుల్ హాలాహలంబౌనో; యిం
త దురంతవ్యథ నిక్కమున్నదొ భవద్దాస్యంబునన్ గోర్కె చి
చ్ఛెదఁదాఁగొల్పఁగ నోక్కా కన్పడెదు; నీ యీలీల కర్థంబెదో.

- వల; దేలా నన్నీ త్రి-ప్పలఁ బెట్టెదవు తరుణీ, విముగ్ధేక్షణ శృం
ఖలలన్ బూవుల హార-మ్ములటంచు మెడఁ దవిలించి పొరివుచ్చెదవా?

లాలనతోడి మెల్పు పదిలంబుగఁ బల్కిన నోరి ముత్తెముల్
గాలునో, నీవచస్సుమమరంద పిపాసకు నారు కెన్నఁడున్
బోలదో, నన్నువంటి జడబుద్ధులె నీకయి యాలపింత్రో, లే
దా లవమైన నీ హృదయ మార్ద్రము కాదో యెఱుంగఁ జెప్పుమా.

దూరదూరస్థితవయి నీతోడిదాస-ననుచు నాసఁగొల్పెదు చెయ్యాలటులుసూపి
లలన, నామనీషా నిర్మలతహరించి- యీనిరంతరధ్వాంత గూహితునిఁ జేతె!
పూవునుండి యెందుపూవు దరియు తెమ్మె-రలఁ ద్వదీయమూర్తి రాణయెనఁగుఁ
గాని, కాల్నిలుపవొకటఁ గాంత, పై వైరిణ్య-పాంగవిద్ధబుద్ధి నైతి నేమొ.

భయమగుచున్న దయ్యయొ యభాగ్యుఁడ ధర్మువు వీడి తొక్కని
ర్భయము ప్రతిష్ఠ యామె యనురాగ కటాక్షలతాలతాగ్రమై
న యెడ లభించునన్ పలుకు నాయెడ సార్థకమయ్యె నంచు; నీ
చెయుఁగొని యున్న తన్విడచి, చేతుల కందక కానుపింతువా!

ఆ చిఱునవ్వు మాటుఁ గొని యయ్యవె నాయెదపూవుఁ జింప నో
హో చనుదెంచె నీకనులనుండి శిలీముఖ పంక్తు; లింత బా
ధాచణమైన నీవలపు దక్కినఁ జాలు నటంచు ముందుగా
నా చెయి సాగెడున్ వెతఁ బెనంగొని యుండఁగఁ బోలు మాధురుల్.

వ్యోమవధ

భోగరాజు నారాయణమూర్తి గారు

(ఏకాంక నాటకము)

పాత్రలు

పురుషులు

కృష్ణుఁడు

బలరాముఁడు

వ్యోముఁడు—(కృష్ణునిజంపుటకుఁ గంసునిచేఁ బంపఁబడిన రాక్షసుఁడు)

శ్రీదాముఁడు—గోపబాలురలో ముఖ్యుఁడు.

స్త్రీలు

యమున

శారద

మల్లిక

మధుర

గోపికలు

1 వ రంగము

[ప్రదేశము- బృందావనము; ప్రవేశము- వ్యోముఁడు]

వ్యోముఁడు

ఆహా! నే నెంత యదృష్టవంతుఁడను? మా కేశి బావ కృష్ణునిచేఁ జంపఁబడుట నాపుణ్యము ఫలించుట. అతఁడు తురగాకారమున నొక్కమారు కృష్ణునిపైఁ బడుట పట్టి యవివేకము. రాక్షస మాయాప్రభావంబెల్లఁ బ్రకటించి మోసపుచ్చి యీబలరామకృష్ణులఁ దుదముట్టింపవలసియుండెను. నేనట్లు కావించి మా కంస మహారాజు మెప్పువడసెదంగాక! ప్రభువును నేనర్థించు పారితోషికము లీబృందావనమును వ్రేపల్లెయు. గోపికాసామ్రాజ్యమునకెల్ల నేనే పట్టభద్రుఁడనై యుండున్న సుందరాంగన లందఱితో సమందభోగము లనుభవించుమహాభాగ్యము నాజాతకముననుండఁబట్టి గాను కేశికడ తేరినాఁడు.........ఏమిది? కేశిం జంపి యింత సేపైనను కృష్ణుని జాడ లెందును గానరావేమి?

(తెరలో)

ఇవిగో జాడలు! శారదా! మల్లికా! మధురా! ఇవిగో యశోదకొడుకు పరుగిడిన యడుగుల జాడలు! రండు! రండు!

[ప్రవేశము—నేలన డుగులజాడలఁ బరికించుచు యమున—శారద—మల్లిక— మధుర.]

యమున

సీ. "ఈచరణంబులే యిందునిభానన!
సనకాది మునియోగ సరణినొప్పు

శారద

యీపాదతలములే మెలనాఁగ! శ్రుతి వధూ
సీమంతవీథులఁ జెన్నుమిగులు

మల్లిక

యీపదాబ్జంబులే యిభకులోత్తమయాన!
పాలేటి రాచూలి పట్టుఁగొమ్మ

మధుర

లీసుందరాంఘ్రులే యింగితవరేక్షణ!
ముక్తికాంతా మనోమోహనమ్ము

యమున

లీయుగుగుం రజమె యింతి! బ్రహ్మేశాది
దివిజవరులు మహాళి దళంబు దాల్తు;

శారద

రఖిలలోకజాలు మాక్రమించు ను మున్ను
బలి నడంచె నివియె పద్మనయన!"

వ్యోముఁడు

(తనలో) ఇందుకే మోహము గ్రుడ్డిదందురు. ఆనల్లని వికారాకారముపై వీరికిట్టి మోహవికార మెట్లు జనించినదో నాకు నవ్వు వచ్చుచున్నది.

మల్లిక

యమునా! ఇం కెంతని వెదుకఁ గలము? నంద నంద వియోగానల సందహ్యమాన మానసులమై యెట్లులో సగము రాత్రి గడపఁ గలిగితిమి. ఇంక నీనిశా శేషమును గడపుటకు సాధన మాలోచించి చెప్పుము.

యమున

మల్లికా! నాకొక్క యుపాయము దోఁచుచున్నదే. ఇ య్యమునాతటినీ తటలతాకుటీరముల మనము నలుపురమును గృష్ణలీలాప్రదర్శనము గావింతుమేని మన మెఱుఁగకుండ నిట్టె తెల్లవారును.

అందఱు

బాగున్నదే! బాగున్నదే. ఔనౌను.

శారద

బాగున్నది కాని నాటకప్రయోగము మిక్కిలి కష్టసాధ్యము. ఇంతకు మనప్రయోగమును జూచి యానందించువా రెవ్వరు?

వ్యోముఁడు

(సవ్వుచు) నే నున్నాఁడను గానా?

మల్లిక

చూచువారా?

ఉ. ఆవులు లేళ్లు నీ వన వి
హంగచయంబులుఁ బ్రేక్షకావళుల్
గావె యహర్నిశల్ తెరలు
గా నెసఁగన్ వెరలెత్తిదించువా
రావనజాప్తశీతకరులై చెలు
వొందఁగ నాట్యశాల బృం
దావనసీమగా మనము
నాటకమాడుద మంబుజాననా!

మధుర

మల్లికా! ఎంతచక్కఁగాఁ జెప్పితివే. నిజముగాఁ గృష్ణవేషమును వేయుటకు నీవే తగినదానవు.

యమున

నల్లకాగు. నాయకవేషమును నేను దీసికొందును.

మధుర

యమునా! సంగీతమున మల్లిక కున్న పాండిత్యము నీకు లేదే. రసభంగము చేయక నా మాట విను.

శారద

మధురా! నాటకమునకు సంగీతమే ముఖ్యమని యవివేకుల మతము. విస్పుటవాక్కు, రసాభినయము లేని రాగాలాపము నాటక లక్షణము కాదు.

మల్లిక

అబ్బా; ఎందు కీవివాదము? యమునా! కృష్ణ వేషమును నీవే ధరింపుము నా కక్కరలేదు.

వ్యోముఁడు

(తనలో నవ్వుచు) మీలో మీరేల తగవులాడెదరు; కృష్ణవేషమును నేనే తాల్చి మీయందఱిచే నాటకమాడించెదను తొందరపడకుఁడు.

శారద

మల్లికా! నాటకమేదో నిశ్చయింపక పాత్రధారణము నెట్లు నిర్ణయింపవచ్చును?

మధుర

ఔను—నిజమే. కృష్ణుని జన్మమునుండియుఁ బ్రారంభింతమా?

శారద

అబ్బా! కష్టమే. ఆమహామహుని జన్మరహస్యము లెవ్వ రెఱుఁగుదురు? గొప్పకై తెలియని దానిని బూనుకొనుట కంటెఁ దెలిసినది కొంచెమే యయినను రసవంతముగఁ బ్రదర్శించుట మంచిది.

మల్లిక

పోనిమ్ము. శారదా! పూతనం జంపుటయు శకటాసురుం గూలఁదన్నుటయుఁ దృణావర్తునిఁ బరిమార్చుటయు మున్నగు కృష్ణ లీలలు ప్రయోగార్హములు కావా?

శారద

కావననుగాని సామాజికుల సామర్థ్యమునుబట్టి నాటకమును నిర్ణయించుకొనవలయునుగాని పెద్ద పలుగులు పలువెత్తరాదు. ప్రస్తుతము మనమున్న వారము నలువురమే. వలసినన్ని పాత్రలులేక కథ............

యమున

అబ్బా! ఈవిమర్శనము చాలించి కథయేదో నీవే చెప్పరాదా?

శారద

మహేంద్రగర్వభంగమను పేర శ్రీకృష్ణుని గోవర్ధనోద్ధారణకథావిధానము ప్రదర్శనార్హమని నాయుద్దేశము.

అందఱు

(అంగీకారసూచకముగఁ దలలూఁపుచున్నారు).

మల్లిక

శారదా! కృష్ణవేషమును నీవే యుంచుకొని తక్కినపాత్రల నిర్ణయింపుము.

శారద

నిర్ణయించుట కేమున్నది? ముఖ్యమైనపాత్రలు కృష్ణుఁడు, దేవేంద్రుఁడు. నీవు దేవేంద్రుఁడవు కమ్ము. మధురయు, యమునయు నవసరోచితముగఁ దక్కినవాని నభినయింతురు.

మల్లిక

సరే! యింకఁ బ్రారంభింతము. మీరు దూరముగఁ బొండు.

(తక్కిన ముప్పురు నిష్క్రమింతురు)

మల్లిక

(ముందుకువచ్చి) ఏమి యీకృష్ణుని కండకావరము? గోపాలక ప్రముఖులైన నందాదులందఱు నా యనుగ్రహమును బడయ నింద్రయాగంబు నరింప సమకట్టియుండ, నీ దుష్టగోపాలకుండు దురుపదేశములతో వారి ప్రయత్నములు వారించి, నాయాగమునకు భంగము గలిగించి నన్నెంత పరిభవించినాఁడు? ఈ కూళతనంపు గొల్లకొలంబునకెల్ల నేనిప్పుడే ప్రళయంబు గల్పించెద. (ప్రక్కకుఁజూచి) ప్రళయకాల ప్రవర్తకంబులైన యో సంవర్తక మేఘుంబులారా! మీ రిటు రండు.

[నల్లని ముసుఁగులతో మధురయు, యమునయుఁ జెరియొక ప్రక్కనుండి ప్రవేశింతురు.]

ఇద్దఱు

విజయోస్తు, విజయోస్తు మహేంద్రా! ఏమి యాజ్ఞ?

మల్లిక

ఓమహామేఘుంబులారా! విధివశమున నాకిప్పుడు గొప్ప పరాభవము సంభవించినది

మ "పెరుగుల్ నేతులు ద్రావి క్రొవ్వి భువినా
    భీకుల్ మదాభీరులై
  గిరిసంఘాత కఠోర పత్ర దళన
    క్రీడా సమారంభ దు
  ర్భర దంభోళిధరుం బురందరు
    ననుం బాటించి పూజింపక
  గ్గిరికిం బూజలు చేసి పోయి
    రిదెపో కృష్ణుండు ప్రేరేపఁగన్.

ఇద్దఱు

ఆహాహా! ఎంతసాహసము! ఎంతసాహసము!

మల్లిక

కావున మీరు సత్వరంబుగ నేగి నిజస్వరూపములతో నాప్రేపల్లెపై నెల్లకడలఁ దాండవమాడుచు నుద్దండ దిగ్వేదండ తుండ నిభాఖండ వారి ధారాపాతంబులఁ బోతరించిన గోకుల వ్రాతమునెల్ల నిర్మూలముగావించి రండు. ఐరావతముపై నేనును మీ వెను వెంటనే బయలు దేరెదను పొండు.

ఇద్దఱు

చిత్తము, దేవా! చిత్తము. (నిష్క్రమింతురు.)

(మల్లిక తలయూపుచు సగర్వముగా నిష్క్రమించును)

వ్యోముఁడు

ఈనాటకములో నేనుఁగూడ నొక యంతర్నాటకమును బ్రయోగింతునా? బలరామకృష్ణులు నాకమునుపే నేనును గోపాలక వేషముదాల్చి యీగోపికల మాసపుచ్చి యీకొండ గుహాలో దాఁచినేసెదను. రామకృష్ణులనుసూక్ష్మముగాఁ గని తెచ్చుట కిదయొక సాధనమగును. గోపికల వెదకు మిషపై మెల్లగాఁ వారి నెచ్చటికేనిం దీసికొనిపోయి యొక్కొక్కని నాకస్మికముగఁ దుదముట్టింపవచ్చును. ఎంతమంచి యుపాయము స్ఫురించినది? నావంటి బలవంతుఁడైన బుద్ధిమంతున కేకార్యము సాధ్యముగాదు? అదిగో! కృష్ణవేషమును బ్రకటించుటకై శారదవచ్చుచున్నది. ఇంక నేనును నా వేషమును దాల్చి

నానాటకమునుగూడ నారంభించెదను. (నిష్క్రమించును)

[ప్రవేశము శారద]

శారద

అబ్బబ్బా! ఈమేఘాడంబరమెంత భయంకరముగనున్నది? (ఆకసమును జూచుచు) ఏమి యీ మెఱుపులు! ఈ ఝంఝామారుతము లోకము నెత్తుకొనిపోవునా యేమి! ప్రపంచమును ముంచివేయుచుండిన యీవడగండ్ల వానవలన నేమి కడగండ్లు మూడునో కదా? ఈమహోపద్రవమునకుఁ గారణ మేమైయుండును? (ఆలోచించి) తెలిసినది! తెలిసినది! ఓరీ మదాంధా! మహేంద్రా! తొందరపడకుము! నీకుగర్వభంగము కాఁగలదు.

(తెరలో) కృష్ణా! రక్షింపుము! రక్షింపుము.

శారద

(తిరిగిచూచి) అయ్యయ్యో! ఈమహావర్షపాతంబునఁ జిక్కి గోపికలును, గోపాలురును భయాతిశయంబున నన్ను శరణు చొచ్చుచున్నవారు. ఇప్పు డీగోవర్ధనగిరి నాకేలందాల్చి మదాంధుఁడైన జంభారి యొనరించిన మోసము నుండి వీరిని రక్షింపవలయు. (ముందుకేగి) ఓగోపికా గోపాలక రత్నములారా! మీరందఱుఁ బరుగుపరుగున మీ మీగోగణంబులతోవచ్చి యీపర్వతముక్రింద నిర్భయముగ నుండుఁడు. (కొంచెమూరకుండి) అయ్యయ్యో రారేల? ఈమహాపర్వతము మీపై జారవిడిచెదనేమో యని జడియుచున్నారా?

శా. బాలుం డీతఁడు కొండ దొడ్డది మహా
భారంబు సైరింపఁగాఁ
జాలండో యని దీనిక్రింద నిలువన్
శంకింపఁగాఁ బోలదీ
శైలాంభోనిధి జంతుసంయుత ధరా
చక్రంబు పైఁబడ్డ నా
కేలల్లాడదు బంధులారా! నిలుఁ డీ
క్రిందన్ వినోదంబునన్."

[ప్రవేశము- గోపాలక సమూహముతో హ్యోక్షముఁడు.]

హ్యోక్షముఁడు

అమ్మా! శారదా! శ్రీకృష్ణుఁ డీ సమీపమున గోపాలురతోఁ గ్రీడించుచు మీయందఱిని వెదకి తోడుకొని రమ్మని నన్నంపెను

శారద

ఆఁ-కృష్ణుఁడా? ఎచ్చటనున్నాఁడు? యమునా! మల్లికా! మధురా! కృష్ణుఁడే కృష్ణుఁడే!

[ముగ్గురు పరుగునఁ బ్రవేశింతురు]

(ఆతురతతో) ఏఁడి? ఏఁడి? కృష్ణుఁ డెక్కడ? అంతభాగ్యమున్నదా?

హ్యోక్షముఁడు

ఈపర్వతి సమీపమున సలనోటియొడ్డున నిసుక తిన్నెలపై గోపాలురతోఁ గ్రీడించుచున్నాఁడు. నావెంట రండు.

[గోపికలు హ్యోక్షముని వెంట సంభ్రమముతో నిష్క్రమింతురు]

2-వ రంగము.

[ప్రదేశము - బృందావనము - ప్రవేశము - కృష్ణుఁడు, బలరాముఁడు, శ్రీదాముఁడు, మఱి కొందఱు గోపాలురు.]

శ్రీదాముఁడు

కృష్ణా! బలరామా! గోపకులజాడం సరసి తిక్కిన మన గోపాలకులెల్లరును వచ్చువఱకు మన మిచ్చట విశ్రమింతము.

బలరాముఁడు

కృష్ణా! శ్రీదాముఁడు చెప్పినట్లు చేయుటకంటె మనకేమి కర్తవ్యమున్నది?

(అందఱు కూర్చుందురు.)

కృష్ణుఁడు

అన్నయ్యా! ఈ నిండువెన్నెలలో నీ యిసుక తిన్నెపై విశ్రమించి నంతనే ప్రాణము లెంత హాయిగ నున్నవి?

బలరాముఁడు

సోదరా! సాయంకాలము నుండియు నీబృందావన భూపరిసంచారమున నిక్కిలి స్రుక్కి యుండుటయేకాక యందుపైఁ గలిగిన కేశిదానవ వధోద్యోగము నీకింతటి శ్రమకుఁ గారణమైనది.

గీ. క్రూరపలలాశి కేశినిఁ గూలనేసి
 జగములకు మేలుగూర్చిన జాణవనుచు
 శీతలోపచారంబుల శీతకరుఁడు
 నిన్నుఁ గడుభక్తిఁ గొల్చుచు నున్నవాఁడు.

కృష్ణుఁడు

అన్నయ్యా! నిజముగా నా కేశిదానవుఁడు దేవ దానవ మానవ లోకములకెల్ల మహా భయంకరుఁడు.

ఉ. భీకర వత్స దానవునిఁ బీచ మ
 డంచితి నాబకాసురుం
 దాకివధింపఁ గంటి యమునంగల
 కాళియుఁ బారఁదోలితిన్
 ఆకొను సింగమట్లు వృషభా
 సురుఁగూల్చితిఁగాని వీరిలోఁ
 బ్రాకట ధైర్య శౌర్య బలశా
 లినిఁ గేశిని మెచ్చితిం జుమా.

బలరాముఁడు

కృష్ణా! అప్పుడప్పుడు నారదుఁడువచ్చి కంస సందర్భ ప్రసంగమునఁ గేశిఁగూర్చి ప్రసంగించు చుండుట నీకు జ్ఞాపకమున్నదా?

కృష్ణుఁడు

అయ్యో! లేకేమి? జగద్భయంకరుండైన కేశి మాట యటుండ నారద ప్రసంగమువలన మఱి యొకవిశేషమిప్పుడు నాకుజ్ఞప్తికివచ్చుచున్నది.

ఉ. కంసుని సేనలో గణన
 గాంచిన వాఁడఁట! సాధుదేవతా
 హింసల నద్వితీయుఁడఁట!
 యెల్లవిధంబులఁ గేశి దానవో
 త్తంసున కీడు జోడునఁట!
 తిద్రణభీముని వ్యోముఁ గూడ నా
 కంసుఁడు పంపకుండుటకుఁ
 గారణమేమొ యెఱుంగ నగ్రజా!

బలరాముఁడు

ఔను. అఘాస్యోమాసురుఁడు గూడఁ బ్రబలమాయా బలుండనియే వినుచున్నాము. అంత్యకాలము సమీపించినంతనే కంసప్రేరితుఁడై వాఁడును రాఁగలఁడు. తొందరయేల?

శ్రీదాముఁడు

ఆహా! నాఁటి దండకారణ్యమునందుఁ బోలె నేఁడు బృందావనమునందు రక్కసులు ప్రవేశించుచున్నారు. రామా! కృష్ణా! రామలక్ష్మణులంబోలె ధనుర్ధరులై మీరింక నిరంతరము నప్రమత్తులరై యుండవలయును.

బలరాముఁడు

కృష్ణా! కాలమెంతలో మారినదోయీ!

సీ. సమద దానవ భుజా శాఖ లెక్కుటగాని
చెట్లెక్కు నాటలు చెల్లవింక
వీరదానవకోటిఁ బారఁ దోలుటగాని
పసులఁ దోలుచునుంట పొసఁగదింక
అసురపంక్తులఁబట్టి యాడించుటయె కాని
చలిదిపంక్తులయాట సాగదింక
జయసూచకంబైన శంఖారవము గాని
పిల్లఁగ్రోవిరవంబు చెల్లదింక
సంగరోచిత వేషభాషలును గాని
గొల్లవేషంబు లీపైని గూడవింక
కదనరంగ విహారముల్ గాని మనకు
వనవిహారంబు లీపైని దనర వింక.

కృష్ణుఁడు

అన్నయ్యా! మీరు సెలవిచ్చినది నిజము. మన బాల్యక్రీడా వినోదము లెంతలోఁ గట్టిపెట్టవలసివచ్చినది!

గీ. బాల్య యౌవనాదికములతో బ్రాయములవి
మెఱక లున్నవి తుట్టున నెగురఁగలవు;
ఎగుర ఱెక్కలు నడువఁ గాళ్లేని లేక
యకట! పీడించుచుండు వార్ధక మొకండె.

(అని మెల్లఁగా బలరాముని ప్రక్క మేను వాల్చును.)

బలరాముఁడు

కృష్ణా! నీ బాల్యక్రీడ లన్నింటిమాట కేమిగాని, పిల్లనగ్రోవి నల్లన పెదవుల కడం జేర్చి యందు నీవు పాడుచుండు బ్రహ్మగంధర్వగీతము మాత్రము మా కెప్పటికిని మఱపునకు రాదు. ఎంత విన్నను దనివి తీఱదు.

శ్రీదాముఁడు

బలరామా! కృష్ణునకిప్పుడించుక నిద్రపట్టినట్లు తోఁచుచున్నది. మన మీతనికి నిద్రాభంగము గాకుండ——

బలరాముఁడు

ఔను. దూరముగ నుండియే మాటాడుకొందము.

(శ్రీదాముఁడు-బలరాముఁడు దూరముగఁ గూర్చుందురు)

బలరాముఁడు

శ్రీదామా! ఈకమ్మ తెమ్మెరలును, విహంగాలాపములును వేకువం బ్రకటింపుచున్నవి.

మ. కలనన్ దైత్యుల నుక్కడంచుచు జగ
త్కల్యాణ సంధానుఁడై
పలు భంగుల్ విహరించు కృష్ణునియెడం
భక్తిం బ్రదర్శించుచున్

కోడిపుంజు.

రంతుల్ మానుము కుక్కుటాధమ దరిద్రదక్షగ్రసూద్రాంగణప్రాంతో లూఖలమూలతండులకణగ్రాసంబుచేఁ గ్రొవ్వి నను,
ద్దాంతాఖిలవిశేషభీషణఘణాంతర్మాంసపంతోషిత,స్వాంతుండైన ఖగేంద్రుకట్టెదుర నీజంజాటముల్ సాగునే?

శ్రీమతి శివలెంక కామాక్షమ్మ చిత్రించిన చిత్రము.

• గలకంఠమ్ముల జోలఁ బాడుటకు నా
　జ్ఞాపించి ప్రత్యూషశ్రీ
తల మందానిలుఁ డాత్మహస్తములతోఁ
　దానిట్టు జోకొట్టెడున్.

శ్రీదాముఁడు

ఔను. అందుచేతనే కృష్ణున కింతలో నింత గాఢమైన నిద్ర పట్టినది. (ప్రక్కకుఁజూచి) మిత్రమా! మన మంపిన గోపాలకులలో నొక్కఁడు మాత్రమే వచ్చుచున్నాఁడు. తక్కిన వారెక్కడ నున్నారో? గోపికలు గానరాలేదు కాఁబోలు!

[ప్రవేశము-వ్యోముఁడు.]

బలరాముఁడు

ఓయీ! గోపికలు కానరాలేదా? తక్కిన మన వారందఱు నెక్కడ నున్నారు?

వ్యోముఁడు

• అయ్యా! ఏమని చెప్పఁగలను? ఈ బృందావన మంతయు వెదకివెదకి వేసరితిమి. గోపికల జాడలేదు. పాపము మన గోపాలకు లెల్లరుఁ జింతించుచు నొకచోఁ జతికిలఁబడి మిమ్ముఁ దోడుకొని రమ్మని నన్నంపినారు.

బలరాముఁడు

సరియేకాని యంతవిచారింపవలసిన పనియేమి? వారు ప్రేపల్లెకుఁ బోయియుందురు. నీవుపోయి వారిని విచారింపవలదని చెప్పుము. కృష్ణుఁడు మేల్కొని నంతనే మేము గూడ వచ్చుచున్నాము.

వ్యోముఁడు

వారందఱు మీకొఱ కత్యాతురతతో నెదురు చూచుచుందురు. కృష్ణుఁడు మేల్కొనువరకు నే నిందుండెదను. మీరైననేగి వారినిఁ గలి కొనుఁడు.

శ్రీదాముఁడు

వలదు. వలదు. బలరామా! రాక్షస సంచరము ప్రబలమైయున్న యీ దినములలో మనము కృష్ణు నొంటరిగా విడిచిపోరాదు.

కృష్ణుఁడు

(త్రుళ్లిపడి లేచి) ఓరోరి దానవాధమా వ్యోమా! ఇంకెచ్చటికిఁ బోఁగలవురా? (అ తటాలున వచ్చి వ్యోముని బట్టుకొనును)

బలరాముఁడు

ఆఁ-ఆఁ-కృష్ణా! అదేమి,అదేమి. ఇప్పుడు వ్యోముఁ డెచ్చటనుండి వచ్చినాఁడు? నీవు నిద్రలో గల గంటివా యేమి?

వ్యోముఁడు

(తనలో) కొంపతీసి నన్నితఁడు పోల్చుకోలేదు కదా?

కృష్ణుఁడు

(వ్యోముని విడిచి) అన్నయ్యా! వ్యోముఁడు ప్రాంతమునకు రాలేదా?

బలరాముఁడు

లేదు. లేదు. వ్యోముని గూర్చి ప్రసంగించుచు నీవు నిద్రించుటచేత నీకట్టి కలవచ్చినదేమోకాని యిప్పుడు వచ్చినవాఁడు మన గోపాలుఁడు గాని వ్యోముఁడుగాఁడు.

కృష్ణుఁడు

ఆలాగునా? అట్లైనఁ గలగంటిఁ గాఁబోలు

వ్యోముఁడు

(తనలో) అమ్మయ్యా, ఇప్పటికి నాగుండె కుదుటఁబడినది. ఇంక నా ప్రయత్నము కొనసాగినట్లె. (ప్రకాశముగా) కృష్ణా! నీకేమి కల వచ్చినది ?

కృష్ణుఁడు

వ్యోమాసురుఁడువచ్చి మన బృందావనమునఁ బ్రవేశించి గోపికలనెల్ల నొక కొండ గుహలో దాఁచివేసినాఁడట!

వ్యోముఁడు

(కోపముతో) ఆఁ- ఆఁ- దుర్మార్గుఁడు! దుర్మార్గుఁడు! ఎంతసాహసము చేసినాఁడు? తరువాత?

కృష్ణుఁడు

(నవ్వుచు) అట్లుదాచివేసి గోపాలక వేషముతో నన్నుఁ గడతేర్చుటకై మెల్లఁగా నిచ్చటకు వచ్చినాఁడఁట!

వ్యోముఁడు

అహ్హ హ్హ హ్హ! రా క్ష సు లు కామరూపులు కదా? తరువాత, తరువాత?

కృష్ణుఁడు

వచ్చినంతనే యమ్మాయగోపాలుఁడువ్యోముఁడని నేను గ్రహించి—

వ్యోముఁడు

(భయాశ్చర్యములతో) ఆఁ?—

కృష్ణుఁడు

తటాలున నిట్లు వాని నడుమును బట్టి, (అని వ్యోముని నడుముపట్టి)యిట్లుగిరగిరఁద్రిప్పి(అని వ్యోముని గిరదిరం ద్రిప్పి) కడకీరీతి నేలం గూల నేసితినఁట! (అని వ్యోముని నేలగూలవేయును)

శ్రీదాముఁడు-బలరాముఁడు

(నేలఁగూలిన వ్యోమునిఁజూచి, గుండెలుబాదుకొనుచు) ఏమి యాశ్చర్యము? ఎంత భీకర స్వరూపము?

కృష్ణుఁడు

అన్నయ్యా! వీడెవఁడో యిప్పుడైన గ్రహింపఁ గలిగితిరా?

బలరాముఁడు

కృష్ణా! ఈమాయగోపాలకుఁడు దుష్టదానవుఁడని నీవెట్లు గ్రహింపఁగలిగితివోయి! సర్వజ్ఞుఁడవగు నీవెఱుఁగని దేమున్నది? ఎంత గొప్ప గండము గడచినది?

శ్రీదాముఁడు

సామాన్య గండమా? నిజముగా నీ రాత్రివంటి రాత్రి యిదివఱ కెన్నఁడును సంఘటిల్ల లేదు. (చేతులుమోడ్చి) వాసుదేవా! నీవు మహాయోగీశ్వరేశ్వరుండవు. భక్తత్రాణ పరాయణుండైన పరమేశ్వరుండవు.

"మ. గురుపాఠీనమవై జలగ్రహమవై
కోలంబవై శ్రీ నృకే
సరివై భిక్షుఁడవై హయాననుఁడవై
క్ష్మాదేవతా భర్తవై
ధరణీనాథుఁడవై దయాగుణగణో
దారుండవై లోకముల్
పరిరక్షించిన నీకు మ్రొక్కెద మిలా
భారంబు వారింపవే"

కృష్ణా! దుష్టభంజనమును శిష్టరంజనమును గావింపనుద్దేశింపఁబడిన నీయవతారకలనవలన సకలజగంబులకుఁ గల్యాణంబు లగుఁగాక!

కృష్ణుఁడు

శ్రీదామా! అట్లే యగుఁగాక!

ప్రభు ఋణము

అరవిల్లి నరసింహాచార్యులు గారు, బి. ఏ. (సారస్వతసమాజము

(గీత మాలిక)

౧

కాలపురుష ధనుర్ముక్తకాండవితతి - రక్తసిక్తాంగుఁడై గ్రహరాజు పశ్చి
మాద్రిఁ దలదాచుకొనుటకై యరుగుచుండె - కాని యీ ఘనుఁ డట్టులు గాక, కద
రంగమున ఖడ్గసన్నిధిఁ బ్రభువుకొఱకు - మేను వాల్చెను—సామంతుఁడైన నేమి!
తనువుదాల్చిన యట్టిపాత్రమ్ము, మూర్తి—దాల్చు ప్రభుభక్తి—యీతఁడే దైవసముఁడ

౨

పన్హాళాదుర్గము శివాజిప్రభువు విడచి - వచ్చు వేగతి నెఱిఁగె నెవ్వర మెఱుఁగము!
ఎదురుగాఁ బోయి స్వాగతమిచ్చె సంత - (బీజపురసేన లణఁగెను పేరులేక
అడుగు తడబడు తొందర పడఁగనేల) - 'జయ మహారాజ' యని మేము సందడింప
నాపి సేనాధిపతిఁ బ్రియమారఁ బిలిచి - తండ్రి! శ్రీబాజి ప్రభువును దనయుకన్న
ప్రియముతోఁ జూచి కంటిని ఱెప్ప పోలె - కాచితివి నీ ఋణముఁ దీర్పఁగలనె చెపుమ

సిద్ది బల్లాలు సేనలఁ జేర్చి ముట్టడించి కోట బందీలఁ గావించ వారి
యాగడ మణచి యవకాశ మబ్బఁజేసి - శ్రమపడితిరయ్య, నీవు, వీరాగ్రగణ్యు
లైన యీమహారాష్ట్ర సైన్యాళి: యింక - రాజగడమున కొంత విశ్రాంతిఁ గొనఁగ
రమ్మనఁగఁ గేలుమోడ్చి, 'విశ్రాంతిప్రజల - కొసఁగనిండు ప్రభూ: శత్రు విసరములన
పరగణా వెళ్లఁగొట్టి మీ పాదపద్మ - సేవ కరుదెంచు నీవృద్ధ సేవకుండ'
టంచు నర్ధోక్తి సవ్వడి నాలకించి - 'వారె వెన్నాడివచ్చుచున్నారు వైరు
లడ్డగించిన నేను మీ రాఁగరాదు - కోటఁ జేరుఁడు: తెలుపుఁడు కొమ్ము నాఁది
క్షేమమును: తామసించినఁ జిక్కువచ్చు' - నన్నఁ బ్రభువేగ జేవ్వన—అంతలోన
బీజపుర సేన లరుదెంచె రోజుకొనుచు.

3

'త్వరపడుఁడు లోయ నరికట్టి తాకుఁ డరుల-ప్రాణముల నిచ్చి రాజుఁ గాపాడఁదగిన
తరుణమిది మన దేహముల్ ధన్యములుగ - శ్రీభవాని యనుగ్రహించెదును నేఁడు

౪

పొడువుఁడీ నెట్టుఁడీ వెన్క- కడుగు కడుపఁ - బోకుఁడీ రక్తమును ధారవోసి రాజుఁ
బ్రజల దేశముఁ బ్రోవుఁడీ రక్తధారఁ - గఱఁకుఁదనమును వీడదు ఖడ్గ: మొక్క-
శ్రీశివాధిపు సేవకు చేత ఖడ్గ-ముండ మీాశక్యమౌనె? పోకుండ నిలుపుఁ
డాయెడ సెబాసు! ప్రాణాల కాసపడెడి - యోధుఁడున్నె శివప్రభునోలగమున.

౫

చూడుఁ డటు శత్రువుల్ తలసూపలేక - విరిగి పరువెత్తుచున్నారు విడువరాదు
దారి: ప్రభువును బట్ట మీా తరము గాదు - ఎవఁడు! మీా నాయకుం డాతఁ డేలరాఁడు
తన గుడారము వీడి:—శాత్రవ కళేబ-రముల దారిని గన్పడీ ప్రభుఋణమ్ము
దీర్పుఁడు జయ భవాని! యేతీరునైన - అడ్డుపడుఁ డయ్య, చిరయశం బందుఁడయ్య.

౬

దారి యేల యొసంగ! శాత్రవకఠోర - కంఠరవములు క్రొత్తలాం కరమునందు
ఖడ్గముండఁగ మీా రేగగలరె సింహ-మెన్ని హరిణంబులకు లొంగు నెంతసంఖ్య
యున్న మాకేమి? బెదురు మాయూర లేద'-టంచు గంభీర రవమున నరిహృదయ వి
దారణముగఁ బల్కుచు రక్తధార లొలుక - నెల్లెడలఁ దానయై మమ్ము హెచ్చరించి
శాత్రవావళి గుండెలు జార చిత్ర-గతులను జరించి వేఁమెన్నిగతుల వేఁడ
నిలిచి శ్రమఁదీర్చికొనకుండ నృపుని క్షేమ-సూచక ధ్వాన మాలించి 'శూరులార,
శ్రీశివప్రభుక్షేమంబు శృంగనాద-మునను దెల్పిరి మనవారు: మనకె జయము
ధన్యజీవిని: మన కుల దైవమైన - శ్రీ శివప్రభుక్షేమంబు చెవులఁబడియె'
ననుచు ధర వ్రాలి ప్రాణంబు లట్టె విడచె.

౭

చెదరి పరువెత్తెడి విపక్షసేనలన్ని - తిరిగె నాతఁడు పడువెన్క- తెగువఁజూప
కాని మన వీరు లీధీరుకాయ మరుల - పాలుగా నిచ్చగింపక ప్రాణములను
సరకుగొనకుండఁ బోరి దుస్సహగతి రణ-మున నెదుర్కొని తెచ్చి రీయనఘుకోటఁ
జేరవచ్చితి మదె శివాజీప్రభుండు-గాంచుచున్నాఁడు కన్నీరుగార్చు ప్రభువు
నూరడింపుఁడు: దేవ! మేమోపినంత - చేసితిమి స్వామిభారమ్ము మోసి యతని
ఋణముఁ దీర్చితి మింక మా కేమివలయు! - ప్రభుఋణము దీర్చికొనఁగ నెవ్వరికివశము?

అరసున్న

వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి గారు

(ఆంధ్రభాషావతారమునుండి)

తెలుఁగుభాషకుఁ దోడిభాషలగు ద్రవిడ కర్ణాటములందుఁగాని, ప్రకృతులగు సంస్కృత ప్రాకృతభాషలందుఁగాని యరసున్న లేదు గదా! అట్టిచో నిది తెలుఁగున నెప్పుడు పుట్టినది? ఎట్లు పుట్టినది? భాషాలక్షణములను బరిశీలించుచుఁ బూర్వపూర్వకాలమునకుఁ బోనుపోను ద్రవిడ కర్ణాటాంధ్రభాషల భేదము తక్కువతక్కువై మూఁడు నొక్కటిగానే యున్న కాలముగూడ నొకప్పు డుండుటను మనము గుర్తింపఁగలము. ఈమూఁడుభాషలకును కాలము కడవను కడవను భిన్నభిన్నరూపములు పొందెనను టకుఁ బ్రబల సాధనములను బ్రకరణాంతరమునఁ జెప్పితిని. ఇట్లు పరిశీలింపఁగా నన్నయకుఁ బూర్వకాలమున నీయరసున్న యున్నదనుట కాధారము నాకుఁ గానరాకున్నది. నన్నయాదులనాళ్లనుండియే యరసున్న వెలయఁజొచ్చినట్టు వారి గ్రంథములఁ బట్టి గుర్తింపనగుచున్నది. సహజముగాఁ బదమందున్న ఒక యక్షరమునకో కొన్ని యక్షరములకో ఆదేశమై వచ్చినదిగాని నాసిక్యహల్లు ఇతరహల్లుతో సంయుక్తమయినప్పు డేర్పడిన హల్ ద్విత్వము శిథిలముకాఁగా నందలి శిథిలానునాసికమే యరసున్నగా నన్నయాదులకాలమున నుండి మాఱెనని చెప్పఁదగును. దీని కించుక వివృతి:—

ద్రవిడ కర్ణాటభాషలలో సంయుక్తహల్లులు పూర్వాక్షరమునకు గురుత్వమును గల్పింపకుండుటఁ బెక్కులు గలవు. అట్టివానిలోఁ బెక్కింటి ద్విత్వము తెలుఁగుదనము వేర్పడి యేర్పడిననాఁటికి మాసిపోయినది. తెగళ్గుం నెగళ్గుం ఇత్యాదులు తెగడుఁ, నెగడుఁ - ఇత్యాదిరూపములఁ బడసినవి. హల్ ద్విత్వములో ద్వితీయహల్లు లోపించినప్పు డిట్టిరూపము లేర్పడినవి. మొదటిహల్లు లోపింపఁగా నేఁటి మన యరసున్న యైనది. మెఱుమ్=మెఱుపు. దీనిమీఁద బహువచనప్రత్యయ మగు 'కళ్' గలయఁగా 'మెఱుమ్గళ్' అయ్యెను. 'కళ్' ప్రత్యయమే తెలుఁగుదనముబడయునాఁటికిఁ బెక్కుశబ్దములమీఁద 'గులు' గాను, 'గలు' గాను 'కులు' గాను 'కలు'గాను మాఱి, తొలి యక్షరములగు 'గు' 'గ' 'కు' 'క'లు ప్రాతిపదికమునఁ గలసి బహువచనప్రత్యయముగా, 'లు' మాత్రమే మిగిలెను. అడుగులు, నుడుగులు, గోడుగులు, వెలఁగలు, ఈఁగలు, కోలఁకులు, నలఁకులు, చిలుకలు, ఎలుకలు ప్రభృతు లిట్టివే. క్రమముగా మెఱుమ్గళ్, మెఱుమ్గుళ్, మెఱుమ్గుళు మెఱుమ్గులు అనురూపము లేర్పడెను. ఇక్కడ వికల్పముగా శిథిలద్విత్వ మేర్పడుటచే మకారమును ఊఁది పలుకుట, తేల్చిపలుకుట యను భేదముచే రెండు రూపము లేర్పడినవి.

ప్రాకృత సంప్రదాయమునుబట్టి వర్గానునాసికములకు సున్న పెట్టుట యేర్పడఁగా మెఱుంగులు అనురూపమేర్పడెను. ద్విత్వము శిథిలము కానప్పుడు ప్రాయికముగా 'మెఱుంగ్గులు'అను లిపియును శిథిలమయినప్పుడు 'మెఱుంగులు' అను లిపియును ఉండెను. లిపిలో అరసున్న వ్రాఁత మున్నూఱేండ్లకుముందు లేనేలేదు. ఈబహువచనరూపముననుండి ప్రత్యయావయవమగు 'గు' ప్రాతిపదికమునఁ జేరఁగా మెఱుంగు, మెఱుఁగు అని యేకవచన రూపములు పుట్టెను. నన్నయనాఁటి కీపరిణామము ప్రబలమయి శిథిలద్విత్వమను వ్యవహారము శిథిలము కాఁజొచ్చినది. ప్రాకృత సంప్రదాయము చొప్పున వర్గానునాసికము తొలిహల్లుగాఁగల సంయుక్తాక్షరములందు అనునాసికమునకు బదులు సున్న నుంచు సంప్రదాయముపొందఁజొచ్చినది. కర్ణాటకభాషలోఁగొన్ని శబ్దముల ద్విత్వమునకు నిత్యముగాను గొన్నింటికివైకల్పికముగాను శైథిల్యముగలదు. అట్టి పదములు మన తెల్గుఁదనమును బొందునాటికిఁ, గొన్ని యశిథిలద్విత్వములుగానే నిలిచినవి. కొన్నింట ద్విత్వములోపించి మొదటిదో, రెండవదోఏదో ఒకహల్లే నిలచినది. కొన్నింట ద్విత్వము విడఁబడి నడుమ నచ్చుగూడినది. కొన్నింట నాసిక్యముగాని తొలిహల్లు లోపించి తత్స్థానమున నాసిక్యహల్లేర్పడినది. కర్ణాటకశిథిల ద్విత్వములకును దెలుఁగు శిథిలద్విత్వములకును, గొన్ని భేదములు గలవు.

మీఁదఁ బేర్కొన్న పదములలో వెలఁగలు, ఈఁగలు, కొలఁకులు, వలఁకులు అను వానిలో నిట్లే అరసున్నలు పుట్టినవి. వెలఁగ చెట్టునకు అఱవమున 'వెలమ్' అని పేరు. 'వెలమ్గళ్' నుండి వెలఁగలు వచ్చెను. ఈఁగలు - ఈపదములో 'ఈ' ప్రాతిపదికము,-కళ్ ప్రత్యయము, కలసి పరిణామములఁ బొంది తెలుఁగుఁదనము వచ్చునాఁటికి ఈఁగలు బహువచనరూపముగాను, ఈఁగ ఏకవచన రూపముగాను నయ్యెను. అఱవమున ఈఁగకుఁ బేరు 'ఈ' అనియే. బహువచనమున నది ఈగళ్ అగును. కాని యందు శిథిలద్విత్వతల్లోపాదిక మేదియు లేదుగదా 'ఈఁగలు' అని తెలుఁగున నరసున్న యెట్లు వచ్చెను? అని ఆక్షేపము తోఁచును. పరిశీలింపఁగా నిందు శిథిలద్విత్వము కలదని యేర్పడును. మక్షికకు 'ఈ' అను పేరు అది చేయు ధ్వనిని బట్టి వచ్చెను. దానిధ్వనియగు ఈకారము యచ్చులలోనిదగు తాలుజన్య మయిన ఈ మాత్రమే కాదు. ఈ ఈకారము ప్రధానముగా నాసిక్యముగూడ నగును. ఒక రేదేని చెప్పుచున్నప్పుడు వినువారు 'ఊఁకొట్టుట'లో ఊకారముకూడ నిట్లే ఓష్ఠ్యము మాత్రమే కాక నాసిక్యముగూడ నగును. ఈఁగల ధ్వనిని, ఊఁకొట్టుటను నుచ్చరించునప్పుడు ముక్కుతో నుచ్చరింపవలసి యుండును. ముక్కు మూసికొని వీని నుచ్చరింపఁ గుదురదు. కావున ఈఁగలధ్వనిలోని ఈకారమునకును ఊఁకొట్టుటలోని ఊకారమునకును అంతమునఁగల నాసి

క్యర్థమ్ము గళ్ పరమయినప్పుడు కవర్గాను నాసిక మగు జ్ గా వినవచ్చును. అప్పుడు ఈజ్ గళ్ ఊజ్ కొట్టు పదములు వచ్చును. పూర్వోక్తవిధమున నివి వికల్పముగా శిథిలద్విత్వములై యనునాసికస్థానమున సున్నలఁబొంది ఈంగలు, ఊంకొట్టు - ఈఁగలు, ఊఁకొట్టురూపములఁ బడసినవి.

కొంతకాలమునకు దీర్ఘముమీఁది సున్న నూఁదిపలుకుట మాని తేలఁబలుకుటేనిలిచెను. కాలక్రమమున ఈంగలు ఊంకొట్టురూపములు పోయి ఈఁగలు, ఊఁకొట్టు రూపములే నేఁటికి మిగిలినవి. తేపటికాలమున నిఁక నీయరసున్నలుగూడ నంతరింపనున్నవి. నన్నయకుఁబూర్వకాలమునను, నించుక తర్వాతి కాలమునను గూడ నేఁటి యర్ధానుస్వారము అనునాసిక సంయుక్తాక్షరముగా నుండుటను నాసంయుక్తాక్షరము పూర్వాక్షరమునకు గురుత్వమును గూర్పక శిథిలముగా నుండుటను బెక్కు శాసనములు నిరూపించు చున్నవి. నన్నయకుఁ బూర్వపుశాసనములలో శ్రీసోమశేఖర శర్మగారు ప్రకటించిన పండరంగ శాసనమందును, శ్రీరామయ్యపంతులుగారు ప్రకటించిన యుద్ధమల్ల శాసనమందును, నీతీరును జూడవచ్చును. నన్నయకుఁ దర్వాతివానిలో దక్షిణ హిందూదేశ శాసనసంచయము 4 వాల్యూంలో ననేక పద్యశాసనము లిట్టితీరులవి గలవు. మాదిరి కొకటి రెండుపద్యములఁ జూపుచున్నాఁడను.

క్రీ. 1065 వ నాఁటి శాసనము:—

గీ. సకల వసుమతీశ మకుటలసద్రత్న
కిరణరుచి విరాజి చరణుఁడాయిన

క్రీ. 1128 వ నాఁటి శాసనము:—

క. సూరి కవిస్తుతు డనఘుండు
చారుచతుర్థాన్వయాబ్ధిచంద్రుఁడు గులని
స్తారకుఁడు సుజననిధి రిపు
వారణగజరిపుఁడు బుద్ధవర్మఁ జనించెను.

ఈ పైపద్యమున అనునాసికసంయుక్త హల్లు ఒకచోట ననునాసికస్థానమున సున్నతో నుండుట గానవగును. ఇది యనునాసికములు సున్నలుగా లిపిలో మార్పు చెందుచున్న కాలము. సున్నలుంచుట యింకనుఁ బ్రబలముగా లేదు. స్తుతుఁడు అనియున్న విధమునఁ గాక, తర్వాత 'అనఘుంపు, అని 'డు'కు బదులు 'ండు' ఉన్నది.

నేను మీఁదఁ జెప్పిన్న విధమునఁ దెలుఁగునఁ గల యరసున్నలు ప్రాయికముగా సంయుక్తహల్లోపమువలన నేర్పడినవిగాఁ గుదురుచున్నవి. అరసున్నలు గల శబ్దముల నిఁక నీవిధమున సమన్వయించి చూపెదను.

ప్రొఫెసరు శేషగిరిశాస్త్రిగారు పూర్వము 'అర్ధానుస్వారమునుగూర్చి యొక గ్రంథము రచించి ప్రకటించిరి. పదియేనేండ్లకు ముందు నేను దానిని చూచితిని. ఇటీవల నాకది యెక్కడను గానరాలేదు. దీనిని నేను వ్రాయుటలోఁ బూర్వమెప్పుడో యాగ్రంథము చదువుటవలనఁ గలిగిన జ్ఞానవాసన యేమేని పనిచేసియుండవచ్చును. కాని వారిగ్రంథమున అర్ధానుస్వారము పుట్టుటకు నే నిప్పుడు చెప్పిన ప్రక్రియయున్నట్టులేదు. అక్షర లోప

స్థానీయముగా అరసున్న వచ్చెనని వారు వ్రాసి యుందురని స్మరించుచున్నాను. ద్విత్వశైథిల్యాదికమును వారు గుర్తించియుండరు. ఆంధ్రశబ్దతత్త్వమని వారు ప్రకటించిన వేఱొక గ్రంథమిప్పుడు నేఁజూచితిని. అందు వారు కొలఁకులు మొదలగు శబ్దరూపములు 'కళ్' ప్రత్యయము కలయుటచేత నేర్పడినవని నిరూపించిరి. బహుకాలమునకుఁ బూర్వము వారు కొంత ప్రశస్త పరిశోధనము నెఱపి గ్రంథములఁ బ్రకటించిరి. కాని వానిమీఁద నింక నెంతో మంచి పరిశోధనము పెంపొందవలసి యున్నది. వారి గ్రంథములకుఁ బునర్ముద్రణమేని లేదు.

ప్రేమోపాసన

కె. అన్నమరాజశర్మ గారు

రాధికాకృష్ణు లనుట ధరాతలంబు-నిండెనే కాని నామీఁద నెనరులేదు
నీదు నిర్మల ప్రణయాబ్ధి నీఁదఁగోరు-భక్తురాలిని వెతపెట్టఁ బాడి యగునో?

దివిజమోహన! హృదయమందిరము నందు-నీ మనోహరమూర్తిని నిలుపనిమ్ము
ఆత్మ నైవేద్య మర్పించి యాహారమ్ము-విరహకర్పూర గుళికను వేల్చుకొందు.

రాధ నపరాధముంజేసి నాథ! యిట్టి-కట్టడి విరాళి జీవంబు గడుపుచుంటి
తావకీనాంఘ్రి రజమింత తనరెనేని-నాగృహంబె నిజంబుగా నాకమగును!

మందహాసాంకురంబులఁ గందళించు-వదనము గాంచఁ దహతహం పడుచునున్న
అబలనగు నన్ను శిక్షింప నగునె? వలపు-శరములం బూని వనమాలి! కరుణమాలి.

నా కపోలంబు లంటి యనర్గళముగ-నిర్గమించెడి కన్నీళ్ల నీదు చరణ
కమలములఁ బోసి ప్రీతిమై కడుగఁ దలఁచి-స్మృతిపథంబున నిన్ బ్రతిష్ఠించి కొంటి.

ముగ్ధహృదయను నన్ను సమ్మోహవార్ధి-భంగములఁ ద్రోసిపోవఁగ బ్రతుకఁగలనె
రమణ! నీ దివ్యనామాక్షరముల నెమ్మి-నెడఁదఁ దలఁచుచుఁ బ్రాణమ్ము విడుతుఁగాక!

సముద్రగుప్తశాసనము - కళింగచరిత్ర

బుర్రా శేషగిరిరావుగారు (ఆంధ్రభారతీ తీర్థప్రధాని)

సముద్రగుప్త చక్రవర్తిశాసనములో జేర్పాన బడిన దాక్షిణాత్యదిగ్విజయములు మూడు వంతులు కళింగములోనివే యనియు, నాచక్ర వర్తి బహుశః కళింగమును దాటియుండనే లేదనియు హిందూదేశచరిత్ర విమర్శకుల నవీనాభిప్రాయము. దీనికి శాసనమందలి "కౌరాలకమంట రాజ", "కాంచేయక విష్ణుగోప" యను నిర్వాచనములు ప్రతిబంధకములుగా నున్నవని కొంద రందురు. "కౌరాలక" అను దానిని "కైరలక"అని దిద్ది చదువవలె ననియు, అట్లు చదివినచో నది కేరళదేశీయప్రభువని సమన్వయించవచ్చు ననియు, "కంచి" యను నది పల్లవరాజధానిగా దక్షిణాపథమందు ప్రసిద్ధి గాంచినదగుటచేత "కాంచేయక" యనుటచే నా పట్టణాధీశ్వరుడని సమన్వయమనియు నీ శాసనమును మొదట ప్రచురించిన ఫ్లీటుమహాశయులు క్రీ. వె. 1888 సం. వ్రాసిరి. అప్పటి నుండి నేటివరకు నసగా నీ 40 సంవత్సరములును ఈ సమన్వయమే సరియని శాసనపరిశోధకులము తలచుచు వచ్చితిమి కాని సముద్రగుప్తుడు కళింగమును దాటి కంచి, కేరళము వరకును పోలేదనుటకు సరిపడు సమన్వయము కళింగమందలి గ్రామనామములలో కొంత యీమధ్య కనుపడినది. పరిశోధకుల విమర్శనార్థము భారతికి మండనాయమానముగ ప్రకటింప సాహసించుచున్నాను.

"కౌరాలక" అను శాసనములోని యసలు పాఠమునే గ్రహించినయెడల దానినుండి "కురాల"అనుపదము లభ్యమగును."కురాల" అనగా "కురాలయ"మని నాయూహ. "కేరళ" యను నది "కేరాల" యను దాని హ్రస్వరూప మనియు, "కేరాల" యనునది "కేరాలయ" (చేరాలయ) యను దాని హ్రస్వరూప మనియు సుభగ్రాహ్యము. ఇట్లే దేవళ∠ దేవాల*∠ దేవాలయ అని రూపనిష్పత్తి కేర (చేర) జాతిస్థానము "కేరాళ" (కేరళ)మైనట్లే "కురు" జాతిస్థానము "కౌరాలయ" లేక "కౌరాల" మగును. ఇందు విపరీతపరిణామ మేమియు లేదు. అయిననో నిక "కురు" జాతినిలయములు కళింగమందున్నచో వాటినుండి "కురురాజ్య"ము కళింగమం దుండినట్లును దాని కధిపతియగు మంటరాజు "కౌరాలక మంటరాజనియు" సిద్ధించును.

---

* కళింగమందు కురుజాతిస్థానములగు గ్రామములు నేటికిని కొన్ని కనబడుచున్నవి. పూర్వము ప్రసిద్ధి గాకూడ నుండెను.

పూర్వపు విజయనగర (కళింగ) మహా రాజుల స్తోత్రపద్యములలో నొకదానియందు ప్రభుని ప్రతాపముచే "కురుగౌడల నాపదపుట్టె నాగరా పెటపెటలాడె" అని యొక వాగ్దత్త కలదు. అప్పటి కళింగమందు కురు, గౌడలను తెగలవారు కొంత ప్రతిభావంతులై యుందురని తోచును. ఇక కురుజాతిస్థానములగు గ్రామముల విస్తర మిట్లున్నది:—

విశాఖపట్టణముజిల్లా

పార్వతీపురం తాలూకా—కురుపాం.
బిస్సంకటకం ఏజన్సీ—కురుసూటి.
గుణుపురం ఏ. కురుగూడ. కురుశీలగుడ, కురుశీలి.
జయపురం ఏ. కురుకుట్టి, కురుకుట్టిగుడ.
కోరాపుట్టి ఏ. కురుమల.
మల్కనగిరి ఏ. కురుకుండి, కురుకుంటిపల్లి
నవరంగపురం ఏ. కురుజెల్ల, కురుకుకతు, కురుపా.
పాడ్వా ఏ. కురుదేలు.
రాయిగడ ఏ. కురుబోయి, కురుగులగుడ, కురుకటి,
కురుకుట్టిగొల్ల.

గంజాముజిల్లా

అస్కా—తాలూకా—కుర్లంగి, కుర్లా.
బరంపురం తా. కురుపల్లి.
గుంసూరు తా. కుర్లంగి, కురులడ.
పర్లాకిమిడి తా. కుర్లండ.
బల్లిగుడ ఏ. కురుతిల్లి, కురుగడ.
పర్లాకిమిడి ఏ. కురుగుబ్బ.
రామగిరి ఏ. కురుబ, కురుసు, కురుము, కురుతల.
ఉదయగిరి ఏ. కురుకుట్టు, కురుమింగియ.

ఈ గ్రామములలో మొత్తముపైని గంజాం మండలములో 6 న్ను విశాఖపట్టణ మండలములో 1 న్ని వెరశి 7 గ్రామనములు తప్ప మిగిలినవన్నియు ఏజన్సీప్రాంతమందే ఉండుటచేత నీ కళింగాంతర్భూతమగు కురు రాజ్యము సముద్రగుప్త శాసనములో జెర్కొన బడిన మహాకాంతార రాజ్యమువలె వన్యరాజ్యము (Forest Kingdom) గా నుండియుండునని యూహించుట కవకాశము కనబడుచున్నది. ఇట్టి కురురాజ్యము నేలియుండిన మంటరాజేంద్రుని "కౌరాలకమంటరాజ"ని నిర్వచించుటలో శాసనలేఖరి పొరపాటుగా వ్రాయలేదని యే నా నమ్మకము.

ఇట్లే "కాంచేయక" యనునదియు కళింగమందలి గ్రామనామములచే సమన్వయమగుచున్నది. ఎట్లనగా,

గంజాములో

అస్కా—తాలూకా—కంచిపల్లి, కంచిఖండి.
ఛత్రపురం తా. కాంచీపురము.
సూదల తా. కంచర్యపు.
టెక్కలి తా. కంచివూరు.

అను గ్రామనామములు అన్నియు పల్లవు నాటిలో కనబడుచుండుటచేత నీ కాంచీపుర రాజ్యము పల్లవురాజ్యమే యన దగియున్నది. ఇట్లు కళింగమందు కౌరాలక కాంచేయక రాజ్యము లంతర్భాగములుగా వర్ధిల్లుచుండి క్రీ. శ. 4 శతాబ్దమధ్యమున సముద్రగుప్తుని దాడికి లోనై యుండును. ఈ సమన్వయ మీ శాసనమునుగూర్చి డూబ్రాయిలుపండితులు చేసిన వ్యాఖ్యానమును బలపరచుచున్నది.

శ్రీదక్షిణామూర్తిస్తోత్రము*

సుబ్రహ్మణ్య భాగవతులు గారు

మౌనవ్యాఖ్యా ప్రకటితపరబ్రహ్మతత్త్వం యువానం
వర్షిష్ఠాంతే వసదృషిగణై రావృతం బ్రహ్మనిష్ఠైః;
ఆచార్యేంద్రం కరకలిత చిన్ముద్ర మానందమూర్తిం
స్వాత్మారామం ముదితవదనం దక్షిణామూర్తి మీడే.

వానల్ వృద్ధులు బ్రహ్మనిష్ఠులగు శిష్యుల్ చేరగా మౌనమే
వ్యాఖ్యానంబుగ బ్రహ్మతత్త్వమును దెల్పన్ చిన్నవై చేత చి
న్ముద్రం బైకొని మోమున న్ముదముతో నానందచిన్మూర్తి స్వా
త్మారాముండగు సద్గురూత్తమును గొల్తున్ దక్షిణామూర్తినిన్.

విశ్వందర్పణ దృశ్యమాన నగరీతుల్యం నిజాంతర్గతం
పశ్య న్నాత్మని మాయయా బహిరి వోద్భూతం యథా నిద్రయా;
యస్సాక్షాత్కురుతే ప్రబోధసమయే స్వాత్మానమేవాద్వయం
తస్మై శ్రీగురుమూర్తయే నమ ఇదం శ్రీదక్షిణామూర్తయే.

తనలో స్వప్నములో పురంబువలె గాంచంబోలు విశ్వంబు నా
త్మను వీక్షించుచు మాయచే బయట నిద్రం జూచుచందాన, నె
వ్వాడు జ్ఞానంబున స్వాత్మ నద్వయముగా సాక్షాత్కరించున్; నమ
స్కృతి గావించెద నాగురూత్తమునకున్ శ్రీదక్షిణామూర్తికిన్.

బీజస్యాంత రివాంకురో జగదిదం ప్రాఙ్నిర్వికల్పం పునః
మాయాకల్పిత దేశకాలకలనా వైచిత్ర్యచిత్రీకృతమ్;
మాయావీవ విజృంభయత్యపి మహాయోగీవ యః స్వేచ్ఛయా
తస్మై శ్రీగురుమూర్తయే నమ ఇదం శ్రీదక్షిణామూర్తయే.

మును బీజంబున మొక్కచందమున మార్పుల్ లేకయున్ మాయచే
తను కల్పించిన దేశకాలబహుచిత్రంబౌ ప్రపంచంబు నె
వ్వాడు యోగీంద్రుని గారడీనివలెనే యాడించు స్వేచ్ఛన్; నమ
స్కృతి గావించెద నాగురూత్తమునకున్ శ్రీ దక్షిణామూర్తికిన్.

* ఈ పద్యములు యతిప్రాసలు పాటింపక వ్రాసినవి. ఇట్టి రచనము లాంధ్రవాఙ్మయాభివృద్ధి కెంతవఱకు తోడ్పడగలవో?
—సంపాదకుడు.

యస్యైవస్ఫురణం సదాత్మక మసత్కల్పార్థగం భాసతే
సాక్షాత్తత్త్వ మసీతి వేదవచసా యోబోధయ త్యాశ్రితాన్;
యత్సాక్షాత్కరణాద్భవే న్నపునరావృత్తి ర్భవాంభోనిధౌ
తస్మై శ్రీగురుమూర్తయే నమఇదం శ్రీదక్షిణామూర్తయే.

జడముం బొంది వెలుంగు నెవ్వనిప్రకాశంబే సదాత్మంబు; భ
క్తుల బోధించునెవండు 'తత్త్వమసి' యంచున్ వేదవాక్యాళి; నె
వ్వని సాక్షాత్కృతిచే భవాబ్ధిమరలం జేరంగరాదో; నమ
స్కృతి గావించెద నాగురూత్తమునకున్ (శ్రీ) దక్షిణామూర్తికిన్.

నానాచ్ఛిద్ర ఘటోదరస్థితమహా దీపప్రభాభాస్వరం
జ్ఞానం యస్యతు చక్షురాదికరణ ద్వారా బహి స్స్పందతే;
జానామీతి యమేవభాంతమనుభా త్యేత త్సమస్తం జగత్
తస్మై శ్రీగురుమూర్తయే నమఇదం శ్రీదక్షిణామూర్తయే.

బహురంధ్రంబుల కుండలో వెలుగు దీపజ్యోతిరీతిన్ బహి
ర్గతమౌ నెవ్వని జ్ఞాన మింద్రియములద్వారా; సమస్తంబు నీ
జగమే వెల్గునె వెంటనంటి యెపుడున్ తెలియంగావెల్గుచుండున్; నమ
స్కృతిగావించెద నా గురూత్తమునకున్ (శ్రీ) దక్షిణామూర్తికిన్.

దేహంప్రాణ మపీంద్రియాణ్యపిచలాం బుద్ధించ శూన్యం విదుః
స్త్రీబాలాంధజడోపమా స్త్వహమితి భ్రాంతా భృశం వాదినః;
మాయాశక్తి విలాసకల్పితమహా వ్యామోహసంహారిణే
తస్మై శ్రీగురుమూర్తయే నమఇదం శ్రీదక్షిణామూర్తయే.

జడబాలాంధులు పోలె భ్రాంతియుతు లీదేహంబు ప్రాణంబు చం
చలమౌ బుద్ధియు శూన్య మింద్రియములు 'నే'నంచు వాదింతు; రె
వ్వడు మాయావృతశక్తిచే గలుగు భ్రాంతిన్ బాపజాలున్; నమ
స్కృతి గావించెద నా గురూత్తమునకున్ (శ్రీ)దక్షిణామూర్తికిన్.

రాహుగ్రస్తదివాకరేందుసదృశో మాయాసమాచ్ఛాదనాత్
సన్మాత్రః కరణోపసంహరణతో యోఽభూత్సుషుప్తః పుమాన్;

ప్రాగస్వాప్స మితిప్రబోధసమయే యః ప్రత్యభిజ్ఞాయతే
తస్మై శ్రీగురుమూర్తయే నమఇదం శ్రీదక్షిణామూర్తయే.

కరణంబుల్ పనిమానగా నెవడు రాహుగ్రస్త చంద్రార్క తు
ల్యుడు మాయావరణంబుచేతను సుషుప్తుండైన సన్మాత్రుడౌ:
మును నిద్రించితినంచు నెవ్వ డెఱుగున్ మేల్కాన్న వేళన్; నమ
స్కృతి కావించెద నాగురూత్తమునకున్ శ్రీదక్షిణామూర్తికిన్.

బాల్యాదిష్వపి జాగ్రదాదిషు తథా సర్వాస్వవస్థాస్వపి
వ్యావృత్తా స్వనువర్తమానమహ మిత్యంతస్స్ఫురంతం సదా;
స్వాత్మానం ప్రకటీకరోతి భజతాం యోభద్రయా ముద్రయా
తస్మై శ్రీగురుమూర్తయే నమఇదం శ్రీదక్షిణామూర్తయే.

శిశుతాదుల్ మఱి జాగ్రదాదులటులే యన్యోన్య భిన్నంబులౌ
సకలావస్థల వెంట నంటుచు సదా 'నే'నంచు లోవెల్గుచున్
తెలుపున్ స్వాత్మనెవండు భక్తతతికిన్ చిన్ముద్రచేతన్; నమ
స్కృతి గావించెద నాగురూత్తమునకున్ శ్రీ దక్షిణామూర్తికిన్.

విశ్వం పశ్యతి కార్యకారణతయా స్వస్వామిసంబంధతః
శిష్యాచార్యతయా తథైవ పితృపుత్రాద్యాత్మనా భేదతః
స్వప్నే జాగ్రతివా యఏషపురుషో మాయాపరిభ్రామితః
తస్మై శ్రీగురుమూర్తయే నమ ఇదం శ్రీదక్షిణామూర్తయే.

గురువుల్ శిష్యులు, కార్యకారణములున్ స్వస్వామి సంబంధముల్
జనకాదుల్ సుతులంచు భేదములతో మాయాపరిభ్రామితుం
డగు నెవ్వాడు జగంబు గాంచు కలలో మేల్కాన్న వేళన్; నమ
స్కృతి గావించెద నాగురూత్తమునకున్ శ్రీదక్షిణామూర్తికిన్.

భూరంభాం స్యనలోఽనిలోఽంబరమహర్నాథో హిమాంశుః పుమాన్
ఇత్యాభాతి చరాచరాత్మకమిదం యస్యైవమూర్త్యష్టకమ్;
నాన్యత్కించన విద్యతే విమృశతాం యస్మాత్పరస్మాద్విభోః
తస్మై శ్రీగురుమూర్తయే నమఇదం శ్రీదక్షిణామూర్తయే.

భువి యాకాశము వాయు వగ్ని జలముల్ చంద్రార్కులుం బూరుషుం
డను విశ్వంబు చరాచరం బెవనికిన్ మూర్త్యష్టకంబో; విచా
రణ గావించిన నేపరాత్పరుని కంటెన్ వేరులేదో; నమ
స్కృతిగావించెద నాగురూత్తమునకున్ శ్రీదక్షిణామూర్తికిన్.

సర్వాత్మత్వ మితి స్ఫుటీకృతమిదం యస్మా దముష్మిన్ స్తవే
తేనాస్య శ్రవణా త్తదర్థమననాత్ ధ్యానాచ్చ సంకీర్తనాత్;
సర్వాత్మత్వ మహావిభూతిసహితం స్యా దీశ్వరత్వం స్వతః
సిద్ధ్యే త్తత్పున రష్టధాపరిణతం చైశ్వర్య మవ్యాహతమ్.

సకలం బాత్మయటంచు నీస్తవమునన్ స్పష్టంబుగా జెప్పగా
బడుటన్ విన్న తదర్థమున్ దలప ధ్యానింపంగ కీర్తింపగా
సకలాత్మత్వ మహావిభూతి కలితంబౌ నీశ్వరత్వంబు గ
ల్గు తనంతన్ మఱియింక నష్టవిధమౌ నైశ్వర్య మవ్యాహతిన్.

చిత్రంవటతరోర్మూలే వృద్ధాశ్శిష్యా గురు ర్యువా;
గురోస్తు మౌనం వ్యాఖ్యానం శిష్యాస్తు చ్ఛిన్నసంశయాః.

మఱ్ఱిచెట్టుమొదట చిత్రంబుశిష్యులు-పెద్దవారు గురువు పిన్నవాడు;
గురువుచేయుబోధ మౌనంబు; శిష్యులు-సంశయంబు రహితమైనవారు.

దుర్గతులకు లభించునే స్వర్గసుఖము? పురాణం సూర్యనారాయణతీర్థులుగారు

సాయం సమయమందు పైరుగా బీచిలో నందన సౌఖ్యమ్ము లందవచ్చు
మోటారుపై నెక్కి సీటుగా మఱిమఱీ మఱి పురమ్మెల్ల గ్రుమ్మరంగ వచ్చు
దినదిన మ్మొక్కొక్క తెగ యాట బైస్కోపు చిత్రచరిత్ర వీక్షింపవచ్చు
ఒకరి లక్ష్యమ్ము వేఱొకరికి నేమాత్ర నుండ నక్కఱలేక యుండవచ్చు
భూతలస్వర్గ మగు చెన్నపురములోన-గాంపురమ్మున్నవా రెంత కఠినమైన
తప మొనర్చినవారో కదా! మఱేమి-దుర్గతులకు లభించునే స్వర్గసుఖము?

గృహస్థునిధర్మము

కె. రంగాచార్యులు; యం.ఏ., బి.యల్.

ఆనందుఁడను నే నీ రీతిగ వింటిని:

ఒకప్పుడు కొలియను రాజదేశంబునఁ గక్కరపట్ట మను గ్రామమందుఁ గొలియనులలో భాగవతుఁడు నివసించుచుండెను.

ఆకాలమున ధీగాజానుఁడను కొలియనుఁడు భాగవతునికడకుం జని భక్తిపురస్కారముగఁ బ్రణామంబు లాచరించి యొకప్రక్కకుఁ దిరిగి కూర్చుండెను. అట్లాసీనుండై ధీగాజనుఁడను కొలియనుఁ డీరీతిని భాగవతునితో విన్నవించెను.

"పవిత్రప్రభూ! గృహస్థులుగ మేము పంచేంద్రియవిషయాసక్తులమై కాలమును గడుపుచున్నారము. దారాపుత్రాదిసంరక్షణచేఁ బుణ్యావహములగు కార్యముల నొనర్చుటకుఁ దగినయవకాశముఁ గనుఁగొననేరకున్నారము. కాశీదేశోద్భవంబగు చందనంబుచేతను, నితర సుగంధిద్రవ్యములచేతను దేహంబులు సుపరిమళితంబులుగ నొనర్చుచున్నారము. మనోహరంబులగు సువాసనలుకల వివిధసౌరభంబులచేఁ గూర్పఁబడిన మాలలచే దేహంబు లలంకరించుకొనుచున్నారము. పరిమళముగల లేపంబులు దేహంబునఁ బూసికొనుచున్నారము. సువర్ణ రజతంబులఁ గలిగి కనకముత్యమణిమయంబులగు నాభరణంబులచే దేహంబుల నలంకరించుకొనుచున్నారము.

ప్రాజ్యప్రభూ! గృహస్థులగు మావంటివారికి నిహపరంబుల సుఖప్రదాయకంబగు ధర్మంబుండినదాని మాకనుగ్రహింపుము. అనిన నా మహానుభావుం డిటులు వాక్రుచ్చెను. "వ్యాగ్గపజ్జుఁడా! ఈనాల్గు ధర్మములను నాచరించిన గృహస్థులీలోకమున సచ్చరితులయి సంచరించుచుఁ బరమున నానందమయమగు జీవనము ననుభవింతురు. ఈనాల్గెవ్వియనిన!:

1. అభినివేశము, 2. ధనసంరక్షణ, 3. సత్యంబగుమైత్రి, 4. మితవ్యయము.

"ఓవ్యగ్గపజ్జుఁడా! అభినివేశమననేమి? ఈప్రపంచమున గృహస్థుఁడు జీవనార్థము, కృషి, వాణిజ్యము పశుపాలన, ఆయుధశిక్ష, కుంభకారత్వము, కమ్మరిపని, మఱి యేవృత్తినైనను నవలంబించి యాశిల్పములయం దతికుశలుండై యేతద్వృత్త్యాచరణయందు రతుండైయుండి జీవనోపాధిని సంపాదించుకొనుచుఁ గార్యమెద్దానినైన నొనర్చుటకు యుక్తంబగు కాలముకొఱకు వేచియుండి యట్టియుక్తమయిన కాలమునఁ దత్కార్యమును గావించినను, నలసతలేక యుక్తంబగు కాలమున నట్టికార్యమును దా నపేక్షించుచుఁ జేయించినను నట్టివాఁ డోవ్యగ్గపజ్జుఁడా! వివేకముతో యోచింపుచు నాచరించును. అతిదీర్ఘయత్నంబుచేతను, ననవరతోద్యోగంబుచేతను నిట్టి ధనార్జనయుఁగాని, జయసంపాదనయుఁగాని యభినివేశమని పిలువంబడుచున్నది.

"ఓయీ వ్యగ్గపజ్జుఁడా! ధన సంరక్షణ యననేమి? వ్యగ్గపజ్జుడా! గృహస్థుఁ డవిరతోద్యమంబుచేతను, భుజాంగశక్తిచేతను, భూపర్శితాధికభేదంబుచేతను, సుచరిత్రంబుచేతను ధనంబు నార్జింపవచ్చును. అపు డిటు లాతఁడు చింతింపవలయును. "మదార్జితంబగు నేతద్ధనంబును, జోరులవలనను, నగ్నివలనను, జలప్రళయమువలనను, నధికారి భయంబువలనను, మాత్సర్యయుక్తాప్రియబంధువర్గంబు వలనను రక్షించెదను." అతిశ్రమతో నీరీతిగ నార్జింపఁబడిన ధనమును రక్షించుట ధనరక్షణంబని చెప్పఁబడుచున్నది.

వ్యగ్గపజ్జుఁడా! సుమిత్రత యననేమి? ఓయి వ్యగ్గపజ్జుఁడా! ఈలోకంబున గృహస్థుఁ డెవ్వండైనను గ్రామంబునందుఁగాని, పల్లెయందుఁగాని వసించుచు ధర్మానుచారియై, సుశిక్షితబుద్ధి యుక్తుండై, యాత్మజ్ఞానసంపన్నుండై, దృఢభక్తియుక్తుండై, లెస్సగ గార్హస్థధర్మముల నాచరింపుచు, దానపరుండై, సర్వశాస్త్రతత్త్వజ్ఞుం

డైయుండు నింకొక కుటుంబితోఁ గాని, వానిపుత్త్రుని తోఁగాని సహవాసంబుఁ గావించి వానితో సంభాషింపుచుండియు, ముచ్చటింపుచుండియు నట్టి గృహస్థుఁడు ధర్మాచరణపరుండై, సుశిక్షితబుద్ధియుక్తుండై, యాత్మజ్ఞానపరాయణుండై, దృఢభక్తియుక్తుండై, గాఢాస్థధర్మాచరణశీలుండై, శాస్త్రజ్ఞానసంపన్నుండై పుణ్యంబు నాచరించుచుఁ బాపంబు విసర్జించును. ఓయి, యిదియే సుమిత్రత.

"ఓయి వ్యాగ్రపజ్జుఁడా! మితవ్యయంబన నేమి? ఓయి! ఈలోకమున వివేకముతో సంచరించుచు, ధనార్జనకష్టంబుల గుర్తెఱింగి యార్జితవిత్త్వాయవిషయికమార్గంబు నెఱిఁగి మితవ్యయియై వ్యయము గావింపఁబడ్డదానికంటె రెండింతలు ధనమును సన్మార్గప్రవర్తనచే నార్జింపుచు నమితవ్యయమునుగాని, యత్యల్పవ్యయమును గాని కావింపకుండిన నీరీతిగ నార్జింపఁబడిన ధనంబు నాశంబుఁ జెందక సురక్షితంబగును.

వ్యాగ్రపజ్జుఁడా! వర్తకుఁడుగాని వానిసేవకుఁడుగాని తుల నుపయోగించి తులాపాత్రమున భారంబునుంచినఁ దత్తులాపాత్రంబు క్రిందఁ గ్రుంగ రెండవతులాపాత్రంబు సమానభారరాహిత్యంబున మీఁదకుం జనుటఁ గనును. ఈరీతిగనే గృహస్థుఁడు ధనార్జనకష్టంబును నమితవ్యయానౌచిత్యంబును విచారించి యాదాయంబును గుర్తెఱింగి యాదాయానుసారముగ వ్యయమును గావింపవలయును. తనకుఁ దగినట్లు వ్యయముఁ గావింపుచు ధనమును సంరక్షింపవలయును: ఈరీతిగ గృహస్థుఁడమితవ్యయమును విసర్జించి మితవ్యయమును గావింపనలయును. అట్లైన వానిధనంబు నాశంబుఁ జెందక సురక్షితంబగును.

ఓయీవ్యాగ్రపజ్జుఁడా! ఆదాయముకంటె నెక్కుడు ఖర్చొనర్చు గృహస్థు కపిత్థఫలములఁ దినఁగోరి శాఖల నల్లలాడించి పక్వాపక్వఫలంబులఁ బడఁగొట్టి సంచయంబుఁగావించి పక్వఫలముల భుజియించి యపక్వఫలంబులఁ బారవేయు మనుజునిఁ బోలియుండును. అట్టి దుర్వ్యయంబును మానవులు నిందింతురు.

వ్యాగ్రపజ్జుఁడా! గృహస్థుఁ డెవ్వండైనను లోభియై యార్జితధనంబును యుక్తముగ వ్యయంబుఁ గావింపక మృతిఁజెందినఁ దనజీవితకాలంబున ధనమును సువినియోగము గావింపనందులకు నట్టివాఁడు నిందాపాత్రుండగును.

ఓయి వ్యాగ్రపజ్జుఁడా! గృహస్థరీతిగ నత్యధిక ధనార్జన కష్టంబులను, నాదాయమును మించిన విత్తవ్యయానౌచిత్యంబును లెస్సగఁ బరిశీలింప వలయును. కుటుంబి "మదార్జిత విత్తంబును నేనమిత వ్యయంబుఁ గావింపక మదపేక్షితార్థంబులకై మితవ్యయంబుఁ గావించెద" నని యోచింప నలయును. ఓయివ్యాగ్రపజ్జుఁడా! ఏతత్ప్రకారవిత్త వ్యయంబును మితవ్యయంబని చెప్పుదురు.

ఓయీవ్యాగ్రపజ్జుఁడా! అనవరతోద్యమంబుచే న్యాయోపార్జిత విత్తంబు వినాశంబుఁ జెందుటకు మార్గంబులు నాలుగున్నవి. అవి యెవ్వియనిన?

(1) అధర్మ వ్యభిచారలోలుపత్వము.

(2) సురాపానాసక్తి.

3) ద్యూత క్రీడాసక్తి.

(4) అధార్మిక మిత్ర సహవాసాసక్తి.

"ఓయీ వ్యాగ్రపజ్జుఁడా! సునేతు బద్ధ సరోవరంబు చతుఃపోషణ స్రోతస్సులను, జతుర్ముఖంబులను గలిగియుండి నన్మప్రవేశ మార్గంబులు నరికట్టంబడిన చతుర్ముఖంబుల నుండియు జలప్రవాహ సౌకర్యార్థము మృత్తిక తీయంబడి శుభ్రపఱుపఁబడిన జలప్రవాహావరోధంబుఁ గావింపుటకుఁ బ్రవాహంబు లేకుండిన, సరోవరంబు ప్రవహించి యయ్యది శూన్యంబగును. అటులే యోయీ వ్యాగ్రపజ్జుఁడా! వ్యభిచారలోలుండును, సురాపాన లగ్న మనస్కుండును, ద్యూతక్రీడా పరాయణుండును, నధార్మిక మిత్రసహవాస ప్రియుండును, నౌన్నత్యములో నుండి యున్నప్పుడు దుష్టులతో సహవాసముఁ జేసి వారితో నతిమైత్రితోఁ గలసి మెలసి యుండునట్టి వానివిత్తంబు క్షయంబు నొందును. వ్యాగ్రపజ్జుఁడా! అనవరతోద్యోగంబుచే సంపాదిత విత్తంబు సురక్షితంబై వృద్ధిం జెందు మార్గంబులు నాలుగున్నవి. అవియెవ్వి యనిన?

అమరావతి చిత్రములు

3 పాదపూజ

౪. నాగకన్య

(1) అధర్మ వ్యభిచారాసక్తి విరామంబు.

(2) సురాపాన విముఖత.

(3) ద్యూత క్రీడా విరామంబు.

(4) సజ్జన సాంగత్యము.

ఓయీ వ్యగ్గపజ్జుఁడా! సరోవరంబు సుసేతు బద్ధంబై చతుఃపోషణ స్రోతస్సులను, చతుర్ముఖము లను గలిగియుండి చతుఃపోషణ ద్వారములనుండి జలప్ర వాహ సౌకర్యార్థము మృత్తిక తీసివేయం బడియుఁ, చతుర్ముఖంబులును, గప్పివేయంబడిన మఱియు జలప్రవా హావరోధము గావించు ప్రవాతంబు లేకుండిన సరస్సు నందుం బుదకము క్షీణింపక వృద్ధిఁ జెందుటచే సరోవ రంబు జలపూరితం బయి యుండును.

ఓయీ వ్యగ్గపజ్జుఁడా! ఈ రీతిగనే వ్యభిచార, సురాపాన, ద్యూతక్రీడా, దుష్టజనసహవాస వివర్జితుం డైన నరుని ధనంబు వృద్ధిఁ జెందును. ఓయీ వ్యగ్గపజ్జుఁ డా! ఈనాలుగు ధర్మంబుల నాచరించుటచే గృహ స్థుండు ప్రపంచమున సచ్చరితుండై జీవించుచుఁ బరలో కమునను నానంద మయియుండగును.

ఓయి, వ్యగ్గపజ్జుఁడా! ఈనాలుగు ధర్మముల ననుసరించుటచేఁ గుటుంబి పరలోకమున. సుజన్మముం గాంచి వైకుంఠానందమును జెందును. ఆనాల్గును నెవ్వియనిన ?

(1) భక్తి (2) విద్యాచరణము (3) దానము (4) వివేకము. ఈలోకమున గృహస్థుండు భక్తియుక్తుండై యుండిన బుద్ధ భగవానునియొక్క యత్యుత్కృష్ట జ్ఞాన మునందు విశ్వాసముఁ గలిగి యుండును. ఈరీతిగ నా లోచింపుచు నర్ధ విశ్వాస యుక్తుండగును. "బుద్ధ భగవా నుఁడు సకల పాప వ్యతిక్రమణంబుఁ గావించినాఁడు. ఆత్మోద్యమంబుచే సమస్తవస్తుకారణ జ్ఞానంబును సమూ లముగఁ బొంది నాఁడు. అందరి యెడలఁ బ్రియమున లుకుచు మానవకోటిఁగూర్చి యనంతప్రేమ ప్రేరితం బులగు కర్మల నాచరించి నాఁడు. ప్రపంచమును గూర్చి సర్వమును దెలియును. మనుజులఁ బాపంబునుండి మర లించి సత్పథానుసారులుగఁ జేసినాఁడు. దేవమానవుల కు నుపదేశకుం డయినాఁడు. ఘనంబులగు చతుర్గుణ తత్త్వములఁ గనుఁగొని యీధర్మముల నితరులకు బోధిం చెను. వివిధరాగంబుల జయించి కామదహనంబుఁ గావిం చినాఁడు" ఇటులు చింతించుకొనుచు బుద్ధదేవుని యుత్కృష్టజ్ఞానము నందు విశ్వాస ముంచ వలయును. ఇదియేయోవ్యగ్గపజ్జుఁడా! భక్తియని చెప్పఁబడుచున్నది.

ఓయీ వ్యగ్గపజ్జుఁడా! విద్యాచరణ మన నేమి? ఈలోకమున గృహస్థుఁడు జీవహింసఁ గావింపక, యద త్తంబగు దానిఁ బరిగ్రహింపక, యధార్మిక స్త్రీసంగము లోలుండుగాక, సురాపాన వివర్జితుండై యుండిన యట్టి వానిచర్య విద్యాచరణమని చెప్పఁబడు చున్నది.

ఓయివ్యగ్గపజ్జుఁడా! దాన మన నేమి? ఈలోక మున గృహస్థుఁ డెవ్వండైనను నత్యధికకామయుక్తుండై, స్వార్థ పరాయణుండై యితరుల సంపదను గని యసూ యఁ జెంది "ఈనాధన మితరులకుఁ జెందకుండునుగాక" అని యూహించునో యట్టిది దానశీలత్వంబు గాదు. ఇతరులఁ గూర్చి జాలిఁబడుచు నితరులకుఁ దనకుఁ గలిగి నటు లీయ నిచ్ఛగించియు నితరులు గోరినవు డిచ్చుచు నితరుల తన యైశ్వర్యసహభాక్కులుగ నొనర్చిన నది వితరణ మని చెప్పఁబడును.

ఓయీ వ్యగ్గపజ్జుఁడా! వివేక మన నేమి? ఈప్ర పంచమున గృహస్థుఁ డాధ్యాత్మికజ్ఞానసంవర్ధనంబును,నర్థ సిద్ధియుఁ గాకుండఁగఁ జేయు నజ్ఞానమును బోఁగొట్టు కొని జ్ఞానంబును సంపాదించి యిహమున సమస్తవస్తువు లును నశాశ్వతములని దృఢముగ నెఱిఁగియుండి స్కంధ నిర్వాణమును గుఱించి చింతనంబుఁ గావించునో యెయ్యి విసముకూర్పఁబడుటవలన మనుజుండు నిర్మింపఁబడుచు న్నాఁడో యట్టిదియే వ్యగ్గపజ్జా! వివేకమని పిలువంబడు చున్నది.

ఓయీ వ్యగ్గపజ్జుఁడా! ఈచతుర్గుణ ధర్మంబుల నాచరించిన గృహస్థులీ రాఁబోవు లోకమున సుజన్మ ముం బొంది స్వర్గసౌఖ్యములం జెందుదురు.

దారుకుని దైన్యము

బళ్లారి కృష్ణప్ప గారు

తెగువమై రుక్మిణీదేవిని హరియించి ద్వారకానగరంబుఁ జేరు నాఁడు
బలిమిమై బాణుని బాహువు ల్ఛేదించి, మనుమనిఁ దోడ్కొని మఱలునాఁడు
అల్లుని పెండ్లికై యరణంబులను గొని విరటుని వీటికి వెడలునాఁడు.
హితమునై విదురుని యింట వంటలు మెక్కి హస్తిపురంబున కరుగు నాఁడు
సంభ్రమముతోడ ననువుతో జడిమతోడ-నైపుణంబున నరదంబు నడుపు నన్నుఁ
గాంచి కౌఁగిటఁ జేర్చిన కన్నతండ్రి!, నేలఁ గూలితె శబరుని కోలచేత.?

మాతన్ బ్రీతిగఁ గొల్వనో? జనకునిన్ మన్నింపనో తాతకున్
ఖ్యాతిన్ గూర్పనో వ్రేతలన్ మనుపనో కంసాదులన్ గూల్పనో,
గీతార్థంబు కిరీటికిన్ దెలుపనో కృష్ణాఖ్యతో వెల్గి, యీ
రీతిన్ భూసతిఁబొందఁ గోరితె, మురారీ! దానవారీ! హరీ!

బెడిదమై కప్పిన చెడుగాలివానచే మందలు కొందలం బందునపుడు
మడిసిన బుడుతల మఱలఁ జూడఁ దలంచి దీనమై దేవకి తెలిపినపుడు
నడురేయి దుర్వాసుఁ డిడు మోగిరంబని పాండవాగ్రజునితోఁ బలికి నపుడు
బ్రాహ్మణబాలుని బ్రదికింపఁజాలక వెఱచి ఫల్గునుఁ డగ్ని నుఱుకు నపుడు
నగవు మోమునఁ దళుకొత్త నగము నెత్తి,-బాలకులఁ దెచ్చి, యన్నంబుఁ జాల నొసఁగి
వెఱపుఁదీర్చినట్టి నీవిపులశక్తి-యెందుఁ బోయెను? లోకేశ! యిందిరేశ!

దురితాత్ముఁడు శబరుఁడు, నీ-చరణము హరిణం బటంచు శర మడరించెన్
దెరు వింకెయ్యది? కాలం-బరు దెంచెను దేవ! దేవ! యానతి యీవే.

శ్రీనృహరీ! హరీ! యనుచుఁ జింతన సేయుచు సంస్మరించుచున్
ధ్యానము సేయుచున్ మఱల దైవము దూఱుచు నిన్నుఁ జీరుచున్
గాననమందె కూలుదును గాని, దురాత్ములఁ గొల్వఁ బోదునే
జేనెఁడుపొట్టకై మఱుఁగు సీమను గప్పెడు గోఁచిబట్టకై.

పిఠాపురము ప్రాశస్త్యము

విద్వాన్ గరిమెళ్ల సోమన్నగారు యం.ఏ.,యల్.టి.

ఆంధ్ర దేశమున మిక్కిలి పురాతనములగు పట్టణములలో పిఠాపురమొకటి. సముద్రగుప్తుని దక్షిణదండయాత్ర వర్ణితంబయిన అలహాబాదు స్తంభలిఖితములో పిష్టపురము పేర్కొనఁబడినది. ఈశాసనము రమారమి పదునేనువందల యేండ్ల క్రిందటిది. పిఠాపురము రెండువేల యేండ్ల ప్రాయముగలదనుటకు సందియము లేదు.

పీఠపురమా లేక పిష్టపురమా దీని తొలిపేరు అన్న సంశయము విస్పష్టము కాకున్నది. పీఠముయొక్కయు పిష్టముయొక్కయు సార్థక్యములను అరయవలసియున్నది. పీఠికాంబదేవత యుండుటచే ఈపేరు వచ్చెనని కొందరు అందురు. ఈపురము పుణ్యక్షేత్రముగ చిరకాలంబునుండి పరిగణింపబడుచున్నది. పాదగయాక్షేత్రమనియు కుక్కుటేశ్వర క్షేత్రమనియు, మాధవస్వామి క్షేత్రమనియు ప్రాచీనవ్యవహారము మెండుగగలదు. ఈపురములోని పెద్దవీథినడుమ నున్న సన్న్యాసితాళ్ళనంబడు జైన విగ్రహములు లేక బౌద్ధవిగ్రహములు ఈదేశపు మతములోని విపర్యయములను సూచించుచున్నవి.

ప్రాచీనకవి పావులూరి మల్లనకు గణితశాస్త్ర రచనకు బహుమానముగ పిఠాపురముతో కలిసియున్న నవఖండవాడయను గ్రామ మీయఁబడెను. మల్లన ఏడెనిమిదినందల యేండ్లకు ముందటివాఁడు.

అప్పటినుండియు నీపురమున వైదుష్యము పోష్యముగనే నెగడుచున్నది. ఇది దీని స్తంభముహూర్తము మహిమ కావలయును. కూచిమంచి తిమ్మకవికి ఈపట్టణముతో సంబంధముండెను. ఈపట్టణమునకు ఆఱుమైళ్ళదూరముననున్న కొన్నాడయను చిన్నగ్రామము ఒకప్పుడు మహాపట్టణమై పిఠాపురమువఱకు వ్యాపించియుండెడిదని చెప్పుదురు. పిఠాపురములో కొన్నాడబయలు అనంబడు నొక ప్రదేశము కలదు. కొన్నాడ వర్తకులకు ఈబయలు వ్యాపారస్థానముగ నుండియుండును.

కొన్నాడ సముద్రప్రాంతగ్రామము. ఇప్పుడు ఇందు రెండు మూఁడువందల యిండ్లుమాత్రమే కలవు. గ్రామముచుట్టును రెండు మూఁడుమైళ్లవఱకు ఇసుక దిబ్బలు ఎక్కువగ కనంబడును. కొన్నాడ ఉచ్ఛదశయందున్నపుడు ఈ యిసుక దిబ్బలు లేవనియు దాని ఔన్నత్యముయొక్క అంత్యదశకు గొప్పఉప్పెని వచ్చి పట్టణమునంతటిని ఇసుకచే కప్పివేసెననియు చెప్పుదురు. కొన్నాడ చుట్టుప్రక్కలను ఎచ్చట త్రవ్వినను గృహోపకరణములు బయలు వెడలుచుండును. ఇసుక రాసులు ఎత్తుగనుండుటచే ప్రదేశమునంతటిని త్రవ్వించి శోధించుటకు వీలు లేకున్నది. కొన్నాడకు దరిని మసీదువంటి ఒకకట్టడముకలదు. ఇదియొక నవాబు తనప్రియురాలి జ్ఞాపకార్థము కట్టించెనఁట. ఈమసీదు ఏడంతస్థులుగనుండి ఇసుకలో కప్పఁబడినందున అయిదాఱు అంతస్థులు అడుగంటిన వందురు. ఈకట్టడము అందముగను విశాలముగను కనఁబడును.

పిఠాపురముయొక్క ప్రస్తుతస్థితి బహువిధముల ఒప్పియున్నది. దీని పరిసర ప్రదేశము ఫలవంతమును జలాఢ్యమునగుటచే పిఠాపురమున వివిధ సస్య సంభారములు మెండుగ కన్పట్టుచుండును. జలసమృద్ధిచేతనే అరఁటి, కొబ్బరి ఈప్రాంతమున ఎక్కువగ పెంపఁబడుచుండును. మామిడి, పనస, నారింజలు, బత్తాయి, సీతాఫలము, రామాఫలమును ఈపురమున విస్తారముగ దొరకును. ఫలసమృద్ధియు శాకసమృద్ధియు ఈగ్రామమునందువలె నితర గ్రామములో లభింపవు. పిఠాపురమునకు ఆఱుమైళ్ళదూరమున నున్న ఉప్పాడనుండియు, సమీప గ్రామములనుండియు మిక్కిలి సన్ననినేఁత వస్త్రములు పిఠాపురములో విక్రయింపఁబడును. కంచు ఇత్తడి వెండి మున్నగు లోహములతోడి పనులు ఇందు నేర్పుగ చేయఁబడును. పిఠాపురము కంచు చెంబులు ప్రసిద్ధిగాంచినవి. డాక్టరు ఏలినుగారి వైద్యప్రసిద్ధియు పట్టణప్రసిద్ధిని ఖల

పఱుచుచున్నది. మిషను ఆస్పత్రిలో నిరంతరము రెండు నూఱుమంది స్త్రీలు చికిత్సఁబడయుచుందురు. దూరస్థలములనుండియు ఇప్పటి మిషను ఆస్పత్రికి రోగులువచ్చి మిషను మతబోధను సహించుకొనుచు చికిత్సపొందుదురు.

ఇప్పటి పిఠాపుర మహారాజుగారిచే రెండు పురమందిరములు—పురుషులకొకటి, స్త్రీలకొకటియును—రమారమి లక్షరూపాయల వ్యయముతో ఇటీవల నిర్మింపఁబడి పౌరుల యుపయోగార్థము ఏర్పఱుపఁబడినవి. ఇవి విశాలములుగను, విమలముగను, వినోదకరముగను, వివిక్తముగను ఉండుటచే పౌరులకు మహోపకారకములు కాఁగలవు. ఇవి ఈపట్టణమునకు భూషణములై యున్నవి. పుస్తకములు పత్రికలు వినోద సామగ్రియు ఇందు చేర్చబడియున్నది. పిఠాపురమునందలి హైస్కూలులో రమారమి ఏఁబదిమంది పంచమబాలురు చదువుచున్నారు. వీరు అన్ని ఫారములలో నున్నారు. వీరికి శ్రీమహారాజుగారు ఒకసత్రము నేర్పఱిచిరి. బసయును, భోజనమును ఇందు ఉచితముగ ఒసంగఁబడును. ఈవిద్యార్థులకు పుస్తకములు గుడ్డలునుకూడ శ్రీమహారాజుగారు యిచ్చెదరు. వీరికి సదాచారములు అలవడుటకు పెక్కుసాధనములు యేర్పాటుకావింపఁబడెను. రెండువేళల భగవత్ ప్రార్థన, స్నానము, వ్యాయామము మున్నగునవినియామకమయియున్నవి. అవకాశము లున్నయెడల సర్వజనులును—జాతిభేదములేక—ఉత్తమపదవికి రాఁగలరు అనుసత్యము ఈసత్రమున బుజువగుచున్నది. దారిద్ర్యము, దాస్యము, దైన్యములలో నగు సుడులలోఁబడి యెడతెగక నిరంతర గ్రాసవాసోహీనత్వంబులంబొందుచుండుపంచమాదిజాతులయెడ కృపజూపకుండుట నికృష్టత్వముయొక్క పరమావధి కదా.

ఈపంచమబాలురు మహారాజ సత్రమున శుచిగను సౌఖ్యముగను కాలమును గడపుచున్నారు. దేశములోని ధనికులు ఇట్టిసత్కార్యములకుబూనుట దేశము నుద్ధరించుటయగును. పిఠాపురమున మహారాజసత్కారమును బడసి గొప్పవిద్వాంసులు విద్యాదానమును చేయుచున్నారు. వేదాంతశాస్త్ర విశారదు లగు దెంమమూరి నరసింహశాస్త్రిగారు నిరంతరముగ శిష్యులకు వేదాంతగ్రంథములను చెప్పుచు ఆంధ్రదేశమున వేదాంతశాస్త్రమును ప్రవర్ధధారణమును జేయుచున్నారు. తర్కశాస్త్రపారంగతులగు శ్రీపాద లక్ష్మీనరసింహశాస్త్రిగారు, విశిష్టాద్వైత విద్యాసంపన్నులగు రంగాచారిగారును, వ్యాకరణపారదృశ్వులగు వేదుల సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారును వారి వారి యభిమతశాస్త్రములను శిష్యుల కుపదేశించుచుందురు. సాంగయజుశ్శాఖాధ్యాయియు, తర్కవ్యాకరణవేదాంతవేత్తయు వేదార్థ నిరూపణ సమర్థులును నగు నడలి లక్ష్మీనారాయణశాస్త్రిగారు ఈపట్టణమునకొక అమూల్యాలంకారము. సంగీత విద్యా సర్వజ్ఞులగు తుమరాడ సంగమేశ్వరశాస్త్రిగారును మహారాజాదరమును గొని యీపురమున నివసించుచు గాన విద్యావిస్తారమును గావించుచుందురు.

సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటు నిర్మాణమున నియుక్తులగు పండితులు-రమారమి పదుమంది ఉభయభాషాకోవిదులు- ఏతత్పురవాసులుగయున్నారు. ఉరుదు భాషయందున ఆంధ్రభాషయందునుగూడ సరస కవనముచేయు ఉమరలీషా సాహెబుగారును, ప్రఖ్యాతికవియు లోకవ్యాపారసాక్షియగు పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహరావుగారును ఈనగరపు వాస్తవ్యులు.

పిఠాపురము సంస్థానము పురాతన మైనది. ఔదార్యాది సద్గుణములకు తావలంబయినది. ఇప్పటి మహారాజుగారు ఔచిత్యమునెఱింగి సర్వకార్యముల మెలంగుదురు. ఈయన దీనబంధువు. మార్దవము, ఆర్జవము, వివేకము, వైదుష్యమును ఈయనకు మండనములు. ధనసంపత్తితో నీతిసంపత్తి కూడియుంచుట మహాభాగ్యముగదా.

పిఠాపురమునకు మంచినీళ్ళ వసతులు చాలవు. పురమధ్యమున సందులు గొందులునూ మిక్కిలి ఇఱుకుగను అశుచిగను ఉన్నవి. పెద్దవీథి యన్నదియును విశాలముగ లేదు. తిన్నగలేదు. కొంత ద్రవ్యవ్యయముచే ఈలోపములు సవరణ అగును. కొళాయిలు ఏర్పాటుఅయినచో పట్టణమునకు అమితసౌఖ్యము కలుగును. ప్రజాహితైషిణులగు శ్రీమహారాజుగారు పట్టణమునకు ఈభాగ్యము ప్రసాదింపదగుదురు.

ఆరాధనము

మద్దిపట్ల వేంకటరమణయ్య గారు

అడుగఁదలఁచియు మరపుచే నుడుగుచుందు - నెన్నిదినముల నుండియో యేను దల్లి!
చెప్పవచ్చునేనియు నాకుఁ, జెప్పఁగదవె - యెవరో వీ రీవు మిగులఁ బూజించువారు.
పవలు రే యీవు సేవించు పటము లెవరి? - వింత భక్తికి గుఱియైరి యెవరు వీరు?
కర్ణభూషలు శుభదాయకంబులు నగు - వీరి నామంబు లెయ్యవి? వినఁగ వలతు.
అమ్మ! నేటి కీచిత్రపటాళిమ్రోల - మోముపై మోడ్పుఁగేల్వట్టి మోకరింతు?
కన్నులను మూసికొని యేమి కారణమున - నిశ్చలధ్యానలీనవై నిన్నెమఱతు?

మేన నెల్లను బులకలు మేదురముగఁ - గన్నుఁగొలుకుల బాష్పముల్ గడలుకొనఁగ
ఫాలతలమునఁ జెమట ముత్యాలు నిండ - గడియల కొలంది నేటికిఁ గడపె దిచట?

ఎఱిఁగి యెఱుఁగని క్రియలఁ దత్తఱము బెరయఁ - దెలిసి తెలియనిపలుకులం దొలఁకవణఁకు
పలు తలంపుల గరిడియై స్వాంతమమర - మెలఁగెదవు నీవు వేల్పులా తెలుపు తల్లి!"

అనుచు నౌత్సుక్య కలితుఁడై యడిగినట్టి - యాత్మ నందను అజిత సింహాభిధేయుఁ
జేరఁగాఁ దీసి యశవంతసింహు దేవి - యనియె నీరీతి నాతఁ డూఁకొనుచునుండ.

"తండ్రి! నీచిన్ననాఁటి వృత్తాంతమంత - తలఁపునకు వచ్చునే నొడల్ జలదరించు
గుండియల్ తటతటమంచుఁ గొట్టుకొనును - చెమ్మటలు గ్రమ్ముఁ జిత్తమ్ము బమ్మరించు.

మీ పితలు మహారాజులు మేనుబాయ - ఆఫగనుస్థానమున నుండి యంత మేము
సకల సైన్యంబుతో నెకాయెకి కుమార! - ఢిల్లికిని వచ్చినాము కడింది వగను—
దుర్గదాసాది సచివులు తోడుతోన - ఆ యలంఘీరు దర్శనం బాచరించి
విన్నపము సేసి రత్యంత వినయసరణి - నీకు మార్వారుపై నున్న నిండుహక్కు—
ఏమి చెప్పుదు నంత ఢిల్లీశు నాయ - మేను నెలలేని పెళ్లని కూన నిన్నుఁ
దనకు నప్పగింపంగ నుత్తరువు సేసె; ఎంత కఠినమో ఔరంగు హృదయ మకట!
తన జనానా నతండు నిన్ బెనుచునంట - అనుమతింతువేని తురక వగుట కీవు
దాన మిడునంట పెరిఁగి పెద్దైనవెనుక - పైతృకంబైన నీ మారువారు నీకు—

పారతంత్ర్యంబుచేఁ గల్గుబాధ లెల్లఁ - బట్టపవలు లాగునఁ బొడఁగట్టె నాకు;
తాను దన సమస్తంబు భూజానివశము - స్వీయమని యున్న దే బానిసీనికొండు?

చెనఁటి తురకకు నిన్నియ్యఁ జెయ్యిరాక - జరపుచుండిరి మనవారు సాకు చెప్పి;
మేము తప్పించుకొని పోదుమేమొ యనుచు-భవనమునకుఁ జుట్టు నతండు పారయుంచె.
ఎంతచెడ్డ రోజో యది, యెక్కడనేమొ - పది గడెలపాటు ప్రొద్దంత వచ్చిపడియె
నవని యీనిన చందాన యవనసేన - మేము వసియించు మహలు సమీపమునకు—
అంతరంబు సమంబుగా నడుగులిడుచు - వింట నేయి సూర్యులఁ బ్రభవింపఁజేయు
బహువిధాయుధా లూని కాల్బలము వచ్చె-నొకబుజంబు నొకబుజంబు నొరయుచుండ.
టకటక ధ్వను లీనుచుండంగ రథ్య - హేషల కతానఁ బ్రతిశబ్ద మియ్య దిశలు
మోరయార్పులఁ గల్లిముల్ మొరయుచుండ - నల్లనల్ల గుఱ్ఱపు దళం బరుగుదెంచె—
కోటకడనుండి మనమేడ గోడదాఁక - నొక్కట భటప్రవాహంబు పిక్కటిల్లె;
ఆ పవుఁజుదారున కనుజ్ఞయయ్యె నంట - నిన్ను నన్ను బంధువుల బంధించి తేర.
భూరిఘోరమ్ము సామ్రాజ్యపుం బిపాస - తన గొడుగునీడఁ బరభూమి తనరు దనుకఁ
దలఁపఁగూడని తలఁపులం దలఁపఁజేయు - సలుపఁగూడనిచేతలఁ సలుపఁజేయు—
ఋణము తీతెను నాకు నీ కింకననుచు - నక్కున గదించుకొని నిన్ను వెక్కి వెక్కి
యపుడు నే నేడ్చినేడ్చిన కంతు కలదె? - ఇట్టులుందుగు మనుకొంటనే క్షణమ్ము?
కాని రహతూరు ఘోరశిఖామణు లగు - మన చమూనాథులకు నాప్త మంత్రులకును
జీమకాలంత ధైర్యంబు చెదరలేదు - నిన్ను రక్షించుకార్య వినిశ్చయమున—
ఆ విపత్తు దాఁటుట తెలియంగ రాక - తలఁకు నా వీనుల కమృతధార లగుచు
వినఁబడియె నిట్లు పటురోష భీషణములు - పౌరుషాలాపములు రచ్చపట్టునుండి—
'కునుకు పట్టఁగనీక నన్ గుతిలపఱచు - విషమపు సమస్య యీ త్రుటి విడియెఁ జక్క-
నంధకారంబునందు నల్లాడు నాకు - వెలుఁగు గాన్పించె మ్లేచ్ఛుని వెడఁగుఁజేష్ట—
ఏను జచ్చిపోయితి నంచు నెంచినాఁడొ? - లేరని తలంచెనో రహతూరు లెల్ల?
కన్నుగప్పెనో రాజ్యాశ కాక వీఁడు - దండు బంపునే రాజసంతతిని బట్ట?
చూచెదనుగాక యెవఁడు గెల్చునో' యటంచుఁ-దోయదము భంగి నుఱిమెను దుర్గదాసు
బాహులేయుని కెనవచ్చు బల్లిదుండు - దివిజ గురువున కీడైన ధీయుతుండు—
'ఇట్టి సిబ్బంది యుండి రక్షింపలేమె - ప్రభు కుమారుని దుర్మార్గు బారినుండి?
పెంచితిమి మేము లేలిక పెట్టి పోయ - ఋణము నీఁగెదు మేల్కాల మేగుదెంచె—

ధర్మ నిర్వహణంబుకై తనువు విడుట - కాలిచెంగటఁ బెన్నిధిఁగనుట కాదె?
పోదుగా మన తాతతండ్రులు గమించి - ప్రకటముగఁజేసినది రాచబాట మనకు—

దలకమాదారి లోకంబు పొగడురీతి - కందము జయంబొ స్వర్గమో కడిమిమెఱసి'
యని వచించెను సాహసోద్రగుఁ డగుచు - యోధకులభూషణుఁడు రఘునాథభట్టు—

కత్తి చేఁబట్టు నప్పుడే కడకునొత్తె - దేహమందలి ప్రీతిని బాహుజుండు
దాఁచుకొంద మటన్నను దాఁచఁగలమె - ఈశ్వర! యుగాంతపర్యంత మీయొడళ్లు?

శృంఖలలు త్రుంగి స్వేచ్ఛను జెందుఁగాక - మాదు సంతతి యేనియు మాన్యలీల;
తన్మహోన్నత పావనస్థానమునకు - మెట్లగుంగాక మాదు నెమ్మేను లన్ని.'

అనియెఁ జంద్రభానుఁ డరిభయంకరుండు. - 'మొద్దుబాఱి, యే పోరును బొనఁగకునికి
ప్రేలెడును బ్రక్కఁ బెక్కు దినాలనుండి - కైదువులు కేవలంబు సింగారమగుచు.

బయలుఱికి సల్పు నీక ద్విషత్పాటనంబు, - పదును దేఱును దచ్ఛల్యపటలి నొరసి,
పోతరించిన జీబుకు బుద్ధిరాఁగ' - ననియె రణచోరదాస సేనాధిపుండు—

తగవు ధర్మంబు నేయెడఁ దప్పిచనవొ - ఆ యెడను క్షత్రియులు పిల్లులట్టివారు
తగవు ధర్మంబు నేయెడ బెగడు గుడుచు - నాయెడను బ్రేటువడిన సింహములె సుమ్మి.

స్నానసంధ్యాదికము లంత సరగ జరపి, - దేవతార్చావిధానంబు తీర్చి భక్తి,
నసురహర్తకు హరికి సాష్టాంగమెరఁగి, - చెలఁగి తులసీదళంబును సిగను జెర్వి,

హృదయగతుఁడైన హరి నెఱిఁగించుమాడ్కి - నఱుత ప్రేల సాలగ్రామ మవధరించి,
అఖిల దిక్కులఁ బరిమళం బలమికొనఁగఁ - దనువునిండను వీరచందన మలంది.

వెడఁదఱొమ్మునఁ గవచమ్ము బెడఁగు నింపఁ - బసుపుబట్టలు బంగారు మిసలు నెఱపఁ,
గన్నుఁగవ క్షాత్రతేజంబు గడలుకొనఁగ, - సమరదీక్షితు లైన యా శౌర్యధనులు.

చుట్టుఁ బ్రబళియంబు చెలరేఁగు పట్టునందు - హాయిగానుండు వటపత్రశాయి చాయఁ
గిలకిలను నవ్వి యాడు నీకెలని కొకరి-వెంట నొకరు వచ్చిరి బిలబిలను దండ్రి!

దరవికస్వర జలజాతదళము లట్లు - విడిసి విడియని నీ లేఁతప్రేళు లంటి,
ప్రత్తికాయల పగిది నేత్రములు విప్పి - ముగ్ధతను జూచు నీ మ్రోల మోఁకరిల్లించి.

అదియె కడసారి చూపౌట నధిక రక్తి - గట్టిగా నొండొకళ్లను గాఁగిలించి,
ఆయితము చేసి నిల్పిన హయము లెక్కి - వదలి రొక్కుమా ఱా స్వామిభక్తిపరులు.

[సశేషము]

ఆంధ్రలిపి సంస్కారము

పా. ల. నారాయణగారు

మ-రా-రా-శ్రీ, వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిగారికి

అయ్యా, తాము కడచిన నెల "భారతి"లో "ఆంధ్ర లిపి సంస్కారము"ను గురించి వ్రాయించిన వ్యాసము చదివినాను. ఆనందమైనది. అచ్చుల సంకేతములు విడదీసినంతమాత్రముననే అచ్చులో చాలవరకు వ్యయప్రయాసలు తగ్గిపోవును. మీరు సూచించిన మార్పులు చదివిన మీదట నాకు కొన్ని ఆలోచనలు తట్టినవి. అవి ఈ క్రింద రెండు పద్ధతులుగా వ్రాసినాను. ఆలోచింపగోరుతాను. జనానుమోదము వడసి, ఈ సంస్కారము పూర్ణముగనో లేక కొంతభాగమో ఆచరణలోనికి వచ్చువరకు మీరు దీనిని వదలక ప్రచారము చేయుచుందురని నమ్ముచున్నాను.

మొదటిపద్ధతి:—ఇది ఉచ్చారణయందలి ఒక్కొక ధ్వనికి వ్రాతయందుకూడ ఒకే సంకేతముండుట మంచిది. అనేక సంకేతములుండుట మంచిదికాదు, అనునియమము మీద ఆధారపడియున్నది.

(1) మీరు 16 అచ్చులకు 16 సంకేతము లుంచినారు. బాగున్నదికాని, వర్గములయందలి ద్వితీయ చతుర్థ పంచమాక్షరములకును, శకటరేఫ శకార షకారములకును ఈ 18 అక్షరములకు బదులు అదివరలో వచ్చిన అక్షరములే నిలువుగీట్ల సహాయముచే ఈ అక్షరము లేర్పడునట్లు చేసినారు. 35 సంకేతములకు బదులు 18 తగ్గి పదునేడే అయినవి. దీనివలన సంకేతముల సంఖ్యతగ్గి కొంతలాభము కలిగినను ఉచ్చారణయందు ఒకధ్వనిగల అక్షరమునకు వ్రాతయందు రెండేసి సంకేతము లుండుటచేత, అచ్చుకూర్చువారు ఒకధ్వనికి రెండుసార్లు రెండు సంకేతములు ఏరి కూర్చవలసివచ్చినది. కలయికలోగూడ ఇట్లే టైపు కొట్టువారు రెండుసార్లు కొట్టవలసి వచ్చినది. పనిలో సులువు కాలేదు. కాలముకూడ ఎక్కువపట్టును. అందుచే ఒకధ్వనికి ఒకేసంకేత ముండునట్లు చేయుట మంచిది. అట్లు చేసినయెడల అచ్చుల సంకేతములు 16—హల్లులకు 35—అర్ధానుస్వార, పూర్ణానుస్వారవిసర్గలకు 3—మొత్తము 54 సంకేతములు. ఇంతేకాక ముందు ముందు అన్యభాషా పదములుకూడ తెలుగులో చేర్చుకొనవలసిన అవసరము కలుగును. అందుకు ఇప్పుడు కొన్ని అక్షరములు లోటుగానున్నవి. ఉదాహరణము:—bat, father అను ఇంగ్లీషుమాటలలోని a f అను ధ్వనులను తెలుపు ఏ. కార ఫ. కారములు—ఖా. ఇదా, గ. మ్ గీన్ అను ఉర్దూ పదములలోని ఖ. గ. అను ధ్వనులను తెలుపు ఖకార గకారములు మై—అను హిందీపదములోని అనుస్వారహల్లును మై తెలుపు సంకేతమొకటి. ఈ 5 ధ్వనులకు 5 సంకేతములు. మొత్తముమీద 59 సంకేతములు. ఇట్లు చేసిన యెడల, ప్రతి ధ్వనికి ప్రత్యేక సంకేత మొక్కొక్కటే యుండును. ఈ విషయమై నిర్దుష్టముగా నుండును.

ఇక టైపురైటర్ విషయమై—ఇప్పుడు ఇంగ్లీషు టైప్‌రైటర్ మీద 25 పెద్దక్షరములు, 26 చిన్నక్షరములు, అన్నీ 52 అక్షరములున్నవి. తెలుగు టైప్‌రైటర్ మీద 59 ఉండవలసివచ్చును. దానికంటె దీనియందు 7 సంకేతములు ఎక్కువ. అది అంతకష్టముకాదు ఈ పక్షములో ఋౠఌౡలు తీసివేసి వాటిపని ఇతరఅక్షరములవలన సరిపెట్టుకొనవచ్చును. అప్పుడు 55 సంకేతములే యగును. మీరు అకారము ప్రత్యేకము ఉండవలెనన్నారు. దానిపని ✓ (తలకట్టు) చేయుచున్నది గనుక, దాని అవసర ముండదు.

(2) మీరు అచ్చుల చిహ్నములు హల్లుల నెత్తిమీద నుండవలెను, హల్లులు మాత్రము పక్కపక్కనే యుండవలెనని వ్రాసినారు. నెత్తిమీద, కింద అక్షరములుండు పద్ధతి టైపున కెంతమాత్రము పనికిరాదు. ఇంగ్లీషులోవలె అచ్చులు, హల్లులు రెండూకూడా పక్కపక్కనే ఉండవలెను. అప్పుడే బంతిలో అక్షరములెల్ల తీర్చినట్లుండును. అప్పుడే సంస్కరణము వలని సమస్త లాభములు చేకూరును. ఎక్కువస్థల మాక్రమించుకొనునని సంశయింప బనిలేదు. మునుపు నిలువులో ఆక్రమించు

కొన్నేస్థలం ఇప్పుడు అడ్డంలో ఆక్రమించుకుంటుంది. అదీగాక, హెచ్చుస్థలం ఆక్రమించుకొన్నను, ఈ పద్ధతివల్ల కలిగే ఎక్కువలాభములను చూచుకొని, ఈకష్టమును సహించవలసినదే. అన్నీలాభము లెప్పుడూ ఉండవు. పనిచేయుకాలము, పడుశ్రమ కలిసివచ్చునప్పుడు కొంచెము ఎక్కువచోటు ఆక్రమించుకొన్నందువల్ల విచారింపవలసిన పనిలేదు.

(8) మీరు ఋ ౠ ఌ ౡ ఙ ఞ ణ న మ య ల వ ష హ, ఈ 14 అక్షరములకు రూపములలో కొన్ని మార్పులు చూపినారు. మనము రూపములు మార్చే అక్షరములు సాధ్యమయినంతవరకు వెనుకటి అక్షరముల పోలిక నిలుపుతే మంచిది. గనుక, వానికి బదులు వరుసగా ౄ, ౄా, ఌ, ౡా, ఙ, ఞ, ణ, న, మ, య, ల, వ, ష, హా, అని ఉంచుతే కొంచెమెచ్చుతగ్గు మనము ఇదివరలో వాడుకుంటూవున్న సంకేతములే యగును. ఈ తరమువారికి రాబోవుతరములవారికి వెనుకటి గ్రంథములు చదువుటలో కష్టముండదు.

ఇక రెండో పద్ధతి:—ఇది ఒకధ్వనికి అనేక సంకేతములు అంగీకారమయి ఆపద్ధతివలన ఎక్కువలాభ ముంటుందనే పక్షమున సూచించుచున్నాను.

(1) మీరు చెప్పిన నిలువుగీట్లు ఇంకను కొంచెమెక్కువగా వ్యాపింపజేయవచ్చును. ఎట్లనగా, నిలువుగీట్లు హ్రస్వాచ్చులకు తరువాత నుంచి వానిని దీర్ఘాచ్చులను చేయవచ్చును. సాదు హల్లులకు తరువాత నుంచి వత్తుహల్లులుగా చేయవచ్చును. ర,ల,శ,ల తరువాత నుంచి వరుసగా ఱ,ళ,ష. లనుగా చేయవచ్చును.

(2) వర్గములలో మొదటి అక్షరముల తరువాత, 2 అంకెనుగాక, ౫ అంకెనుంచి వర్గములలో 5-వ అక్షరముగా చేయవచ్చును.

(3) నేను కొత్తగా చేర్చవలెనన్న 5 అక్షరములు, ఆయా అక్షరసంకేతముల పక్కను ఒక పూర్ణవిశ్రామ చిహ్నమునుంచి ఏర్పరుచుకొనవచ్చును.

పయిన చెప్పిన మొదటి పద్ధతిప్రకారం అక్షరమాల

17 అచ్చులు—అ ✓, ఆ —, ఇ ౨, ఈ ఠ, ఉ ౨, ఊ ౨ా, ఋ ౄ, ౠ ౄా, ఌ ఌ, ౡ ౡా, ఎ ⇒, ఏ ⇒, ఏ ⇒., ఐ ⇒, ఒ ౧ా, ఓ ౧ో, ఔ ⇒ా.

38 హల్లులు—క కా, ఖ ఖ, ఖ. ఖ., గ గ, గ. గ., ఘ ఘ, ఙ ఙ, చ చ, ఛ ఛ, జ జ, ఝ ఝ, ఞ ఞ, ట ట, ఠ ఠ, డ డ, ఢ ఢ, ణ ణ, త త, థ థ, ద ద, ధ ధ, న న, ప ప, ఫ ఫ, ఫ. ఫ., బ బ, భ భ, మ మ, య య, ర ర, ఱ ఱ., ల ల, ళ ళ, వ వ, శ శ, ష ష, స స, హ హ.

రెండవ పద్ధతిప్రకారం అక్షరమాల

17 అచ్చులు వరుసగా— ✓, ✓।, ౨, ౨।, ౨, ౨।, ౄ, ౄ।, ఌ, ఌ।, ⇒, ⇒।, ⇒।., ఐ, ౧ా, ౧ా।, ⇒ా.

7 కవర్గు—క, క।, క।., గ, గ, గ।., క౫ వరుసగా క, ఖ, ఖ., గ, గ., ఘ, ఙ

5 చవర్గు—చ, చ।, జ, జ।, చ౫ వరుసగా చ, ఛ, జ, ఝ, ఞ.

5 టవర్గు—ట, ట।, డ, డ।, ట౫ వరుసగా ట, ఠ, డ, ఢ, ణ

5 తవర్గు—త, త।, ద, ద।, త౫ వరుసగా త, థ, ద, ధ, న.

6 పవర్గు—ప, ప।, ప।., బ, బ।, ప౫ వరుసగా ప, ఫ, ఫ., బ, భ, మ

10 మిగిలినవి—య, ల, ల్ల, ళ, ళ్ల, వ, శ, శ్శ, స, హ వరుసగా య, ర, అల, ళ, వ, శ, ష, స, హ.

ఈ పద్ధతి ప్రకారం

అచ్చుసంకేతములు 9, హల్లు సంకేతములు 17 నిలువుగీటొకటి. అనుస్వార విసర్గలకు 3, మొత్తం సంకేతములు 30.

మాయావిడంబనము

నాదెళ్ల కృష్ణానందం గారు

సృష్టివైచిత్ర్య మెంత విస్పష్టముగను-గనబడుచున్న గనుచున్నగాని దాని
నిజమెఱింగిన రీతిగా నిముసమైన-నడువడొక్క డిదేమాయనాటకంబొ.
తాను భూమిపయింబుట్టి జ్ఞానమెఱుగు-నాటి కెన్న డెఱుంగని నాతి వచ్చి
యూరుపేరును లేని కుమారుగనగ-వీరు నావారటంచును గేరు నొకడు.
వాయు వశమున గుమిగూడి వారిదములు-చెదిరి నలుదిక్కులకు బారు చెన్నుగాగ
నిట్లువచ్చిన యాల్పుతు లట్లె పూర్వ-సంచితంబున బోవ శోకించు నొకడు.
ఆది తుది లేని కాల వియత్పథమున-లోతు తెలియంగ రాని యాలోక వనధి
మెఱుపుమెఱసిన వ్యవధిలో మేను వాన-చినుకు పరిమాణమని యనుకొన డొకండు.
అమితకాలమునుండి మహాద్భుతముగ-బరిణమించుచు జీవ సంభరిత మగుచు
బ్రళయమొందుచు దోచు ప్రపంచమందు-నేడు బుట్టి యిదెంతను వా డొకండు.
కష్టసుఖములు కోరక కర్మవశత-వచ్చిపోవుట లెఱుగనివా డెవండు
కష్టములు కోరకయెవచ్చు గతిని సుఖము-లొందగా గోరుకొన కూరకుండ డొకడు.
చచ్చువారల గని తాను జత్తుననుచు-దెలిసి తెలియని రీతిగా దిరుగుగాని
చేయి విదుపడు ధనము నార్జించుపట్ల-విసుగుగొన డార్తిగొని యాశు వేడ డొకడు.
మదిని దలచునదొకటి పైమాటయొకటి-చేయగావచ్చు నాటికి జేయుటొకటి
కాని త్రికరణశుద్ధిగా గార్యమొకటి-యిలనుజేసిన ధీరుండు గలుగడొకడు.
ఇన్నిటికి మూలమెల్లర నెఱుకబాపి-వింతవింతగ మార్చుచు వివిధమైన
మమతలను కూర్చునట్టిదే మాయ దీని-దెలిసి తిఱిగెడు వా డాదిదేవు డొకడు.

పునర్విమర్శనములు

౧. సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువు - మచ్చుపదములు

క్రిందటి ఆశ్వయుజమాస 'భారతి'లో నేను వ్రాసిన నిఘంటువు మచ్చుపదముల విమర్శనమును ఖండిస్తూ మ. రా. రా. జయంతి రామయ్యపంతులుగారొక వ్యాసమును వ్రాసినారు. జనులయందు కలుగగల భ్రాంతిని పోగొట్టడమునకు తామా ఖండనమును వ్రాసినారట. ఆభ్రాంతి వీరిఖండనమువల్ల ఎంతవరకు పోతుందో చూడవలసి ఉన్నది.

వారు తమవ్యాసములో నన్ను రెండువిధములుగా అధిక్షేపించినారు: (౧) నేను పండితుడను కానని (౨) నేను గిడుగు రామమూర్తిపంతులుగారి శిష్యుడనని ఈరెండింటివల్లను నాకు ఎట్టి చిన్నతనమున్ను లేదు. నేను పండితుడను కాను. నిత్య విద్యార్థిని. నాఅభిప్రాయములు పొరపాట్లయితే వెర్రివెర్రిగా వాటిని సమర్థించుకొనడమునకు పూనుకోను. అవినిజముగా పొరపాట్లయితే సవరించుకొంటాను. నేను గిడుగు రామమూర్తి పంతులుగారి శిష్యుడ ననిపించుకొన్నందుకు గర్వపడుతున్నాను. ఆంధ్రభాషాపరిశోధనమందు ఆంధ్రదేశమునకు వారు పెట్టినది భిక్ష.

శ్రీరామయ్య పంతులుగారు "పుస్తకము మోయుటకు దేహబలమును, కొనుట కర్థబలమును, చదివియుపయోగించుకొనుటకు బుద్ధిబలమును గలవారి నిమిత్తమే యీనిఘంటు వుద్దేశింపఁబడినది గాని యాబలములు లేనివారికొఱకుఁగాదని చెప్పవలసియున్నది" అని నిఘంటుప్రకటనోద్దేశమును సంక్షేపముగా విశదీకరించి ఆంధ్రులను రక్షించినారు. కాని, వారివాక్యమును కోపసమయములో వ్రాసిఉందురు. పైతమతీర్పును కొంచెము పునర్విచారణమునకు తెత్తురుగాక అని అర్జీ దాఖలు చేసుకొంటున్నాను.

నిఘంటువులో ఎక్కువవిషయమును తక్కువస్థలములో ఎట్లిముడ్చవచ్చునో చూపుతూ నేనుచేసిన సూచనలకు, "ఈమార్గములు మేము యోజింపనివి కావు. యోజించియే మేమవలంబించిన నిఘంటు నిర్మాణపద్ధతి కనుకూలములయిన రీతుల ననుసరించినాము" అని వారు ఖండనము వ్రాసినారు. తక్కిన భాషల శాస్త్రీయనిఘంటుకారుల పద్ధతిని నేను సూచించి ఉంటిని. అది సరియైనది కాదనిన్నీ, తామవలంబించిన పద్ధతియే మేలయినదనిన్నీ వారు సమర్థించుకోవలసి ఉండెను. కాని, ఒక్కదమాయింపుతో ఈవిషయమై నేనుచేసిన విమర్శనభాగమును త్రోసివేసినారు. వారిసయ; మనమేమి చేయగలము?

నేను చేసిన ఆక్షేపములలో అనేకములను విడిచిపెట్టి స్థాలీపులాకన్యాయమనే వ్యాజమున కొన్నిటిని మాత్ర మెత్తుకొని ప్రత్యుత్తరమిచ్చినారు. నేనుకూడా ఆ స్థాలీపులాకన్యాయమునేఅనుసరించివారి ఖండనములోని కొన్ని ముఖ్యవిషయములను మాత్రము విమర్శింప బూనుకొన్నాను. ఎక్కువగావ్రాసి పంతులుగారి ఆగ్రహమునకేల పాత్రుడ కావలెను? "చాలులే చెప్పవచ్చినావ"ని ఏల గద్దించుకోవలెను? అయినా, వారు శోధించిన మెతుకులకంటె ఎక్కువమెతుకులనే పట్టిచూస్తాను.

శ్రీ రామయ్యపంతులుగారు నిఘంటు నిర్మాణపద్ధతి విషయమై ౧౯౧౨వ సం॥రములో వ్రాసినవ్యాసమును, ప్రాచ్యపత్రికకు పంపిన వ్యాసమును నేను చదివియే ఉన్నాను. అందులో వారు గండర్టుగారి మళయాళ నిఘంటువును స్మరించకుండా నేర్పుగా వదలివేసినారనికూడా నాకు తెలుసునుకాని, దాక్షిణాత్య భాషా నిఘంటువులలో నిర్మాణపద్ధతివిషయమున గండ

ర్టుగారి మళయాళ నిఘంటువు అత్యుత్తమమైనది. కాల్డు వెల్ దానిని "that truly scientific dictionary" అని తన కంపేరేటివ్ గ్రామరులో మెచ్చుకొన్నాడు. ఇతరులకు కూడా అది అట్లే కనిపిస్తుంది. కిట్టెలు కన్నడ నిఘంటువుకంటె నిర్మాణ పద్ధతి విషయములో అది మేలయినదని చెప్పవలెను. రామయ్యపంతులుగారు కిట్టెలు నుదాహరించినప్పుడు గండర్టునుకూడా ఉపలక్షణముగా గ్రహించినారనుకొన్నాను. ఎవరయినా అట్లనుకొంటారనుకొంటాను. ఇకమీదనయిన గండర్టు అవలంబించిన విధానములో ఏమైనా మేలున్నదేమో పరిశీలించి నిఘంటు నిర్మాతలు యోజిస్తారని తలుస్తాను. "ఓ! మేము దానిని చూచియే వదలియే పెట్టినా"మంటే ఆమాటకు తిరుగే లేదు.

"ఇచ్చిన సంకేతములు విలక్షణముగా ఉండుట" అనే శీర్షిక క్రింద కొన్ని గ్రంథములనుండి ఉదాహరణములు లేవు అనే ఆక్షేపణకు "ప్రయోగబాహుళ్యముగల చోటను, పద్యోదాహరణ మనావశ్యకమని తోచినచోటను గ్రంథనామము, పద్యసంఖ్యయు మాత్ర మీయఁబడినవని చదువరులు గ్రహింతురుగాక" అని కుండలీకరణము చేసి హెచ్చరించినారు. ఉదాహరణములు లేవని నా యాక్షేపముగాని అంకెలు లేవనికాదు. నిఘంటువులో ఆశ్వాస పద్యసంఖ్యలు నిచ్చు ప్రయోజనములు. ఆయా పుస్తకములను చూచుకొనడమునకు తీరిక లేకకదా నిఘంటువును విప్పడము.?

సంస్కృత శబ్దములవిషయమై "కిట్టెలు, గండర్టుగార్లు తమనిఘంటువులలోనికి అచ్చముగాచేరిన సంస్కృత పదములనే తీసుకొన్నారు" అని నేను వ్రాసిన దానికి "మళయాళ నిఘంటువుమాట యెట్లున్నను కన్నడ నిఘంటువు విషయమయి యీవాక్య మబద్ధము. ఆ నిఘంటువును సక్కగాఁ జూచినవా రట్లనరు. కిట్టలుగారు Monier Williams నిఘంటువులోనున్న పదముల నించుమించుగా నన్నింటిని గ్రహించినారు," అని ప్రత్యుత్తరము వ్రాసినారు. మళయాళ నిఘంటువుమాట యెట్లున్నదో గండర్టుగారివాక్యములనే ఇక్కడ ఉదాహరిస్తాను.

"To determine the amount of *Sanscrit* words to be received into a Malayalam Dictionary has been a task of even greater difficulty. As this Dictionary is *not* intended for the use of *Sanscrit students,* the rule followed in compiling it has been to include only those words and meanings that were found in *bona fide* Malayalam productions; to sift reduce the enormous mass cf mythological and botanical names and synonyms, many of which are confessedly very doubtful; to record merely the principal signification of words confined to poetical usage; and to devote particular attention only to those terms which are generally accepted as fairly 'domiciled' in Malayalam and which have in the course of naturalization received various applications not to be met with in pure Sansckrit (e. g. అధ్యాయం, అవసరం).

"మళయాళనిఘంటువులోనికి సంస్కృతపదములను ఎంతవరకు చేర్చుకొనడము అని నిర్ణయించడము, అంతకంటె (తమిళపదముల నెంతవరకు చేర్చుకొనడము అనేదానికంటె) కష్టమైనది. ఈనిఘంటువు సంస్కృత విద్యార్థుల ఉపయోగముకోసము కాదుగనుక దీనిని నిర్మించడములో ఈక్రిందిసూత్ర మలవలంబింప బడ్డది. అచ్చ మళయాళగ్రంథములలో కనబడే సంస్కృతపదములనే తీసికొనడము; పౌరాణికవిషయములను, వృక్షశాస్త్రవిషయములను (వీటిలో చాలమట్టుకు స్పష్టముగా సందేహాస్పదములు గనుక) వాటిలో ఏవి ముఖ్యములో వాటినే ఉంచి తక్కినవాటిని వదలిపెట్టడము; కేవల పద్యభాషలో వచ్చు సంస్కృతపదముల ప్రధానార్థమును మాత్రమే ఇవ్వడము; మళయాళభాషలో స్థిరవాస మేర్పరచుకొని, అచ్చ సంస్కృతములో లేని అర్థములను పొందిన పదములను గురించి ఎక్కువశ్రద్ధ తీసుకొనడము (ఉదా. అధ్యాయం, అవసరం).

కిట్టెలు తన కన్నడనిఘంటువులో గండర్టుకంటె ఎక్కువ సంస్కృతపదముల నిచ్చినమాట సత్యమే కాని,

"Monier Williams బృహన్నిఘంటువులో నున్న పదముల నించుమించుగా నన్నింటిని గ్రహించినారు" అన్నమాట శుద్ధాబద్ధము. కిట్టెలునిఘంటువులో లేకుండా మానియర్ విలియమ్సు సంస్కృతనిఘంటువులో ఉన్న సంస్కృతపదములు ఎన్నో ఉన్నవి. వాటిపట్టికను ఇచ్చట చేరుస్తే భారతికి కాగితముఖర్చు ఎక్కువ అవుతుందని మానివేస్తున్నాను. ఈ సంస్కృతపదముల విషయమై కిట్టెలు నిఘంటువు పీఠికపుట XL VII లో "but write regard to Samskrita......it is not anticipated that in reading certain Kannada classics the want of a Samskrita Dictionary will not be felt occasionally' సంస్కృత విషయమున మాత్రము కొన్ని కన్నడకావ్యములను చదివేటప్పుడు, అప్పుడప్పుడు సంస్కృతనిఘంటువు అవసరముపడదు అని చెప్పవీలులేదు," అని వ్రాసియున్నాడు. అంటే, కావలసినదానికంటె తక్కువ సంస్కృతపదజాలమునే తీసుకొన్నాడన్నమాట. కాని, నేను కన్నడనిఘంటువును చూడలేదంటారు. కిట్టెలు, గండర్టు, మానియర్ విలియమ్సు వ్రాసిన నిఘంటువులు నిత్యమూ దగ్గర లేకపోతే నాకు తోచనే తోచదు. "ఆంధ్రభాషాస్వరూపమును, దానికిని సంస్కృతమునకును గలసంబంధమును చక్కగా తెలిసికొనియుండవలసిన నారాయణరావుగా రిట్లు వ్రాయుట చిత్రము," అని రామయ్యపంతులుగారు వ్రాసినారు. ఆంధ్రభాషాస్వరూపమును గురించిన్ని, దానికిని సంస్కృతమునకున్ను గల సంబంధమును గురించిన్ని నాకు ఎంతో కొంత తెలుసును. కావ్యభాష ఒక్కదానినిచూచి ఆంధ్రభాషా స్వరూపమును నే నేర్పాటు చేసుకోలేను. కావ్యభాష నాకు ఆంధ్రభాష అంతా కాదు. కావ్యభాష సంకుచితమయినది. మిక్కిలీ మితప్రయోజనము గలది. అది జీవద్భాష కాదు. ఒకరీతిగా అది కృతకభాష. దానిని ప్రబంధకవు లెట్లెట్లో నిలబెట్టడమునకు ప్రయత్నించినారు. అది సర్వాంగసంపూర్ణమైనది కాదు. నాదృష్టికి ఆంధ్రభాషాస్వరూపము మరొక్కరీతిగా కనబడుతున్నది. ఆస్వరూపములో కావ్యభాష ఒక అంగము మాత్రమే. రామయ్యపంతులుగారికి అదే సంపూర్ణస్వరూపముగా కనబడవచ్చును. అందుచేతనే వారు సంస్కృతమున కెక్కువ ప్రాముఖ్యము నిమ్మంటున్నారు.

ఇక వీరు సమర్థించుకొన్న పదముల అర్థము విషయమై కొంచెము ఆలోచించుదాము.

1. అంకవన్నియ—అనే పదము క్రింద త. అంగపడి, అంగపడి, అని నిఘంటుకారులు వ్రాసినదానిలో 'అంగపడి' అని తమిళములో ద్విత్వరహితముగా పదమధ్యమున పరుషాక్షర ముంచవలెనన్ని, పరుషముగా ఉండవలెనంటే దానికి ద్విత్వము నుంచవలెనన్ని, ద్విత్వము రానప్పుడు 'ప' అని వ్రాసినా దానిని 'బ'గా ఉచ్చరించ వలెనన్ని నేను వ్రాసినాను. తమిళభాషా పదముల పరుష సరళాక్షరముల ఉచ్చారణమున కిది మూల సూత్రము. ఈ విధి తెలియకపోతే తమిళ శబ్దములను సరిగా ఉచ్చరించలేము. ఆ భాషలో పరుష సరళాక్షరములకు వ్రాతలో ఒక్కటే గురుతుండడముచేత, రెండింటికిన్ని దానికే వాడుకొని, సందర్భోచితముగా ఉచ్చరించుకోవలెను. ఈసంగతి శ్రీ రామయ్యపంతులుగారికి తెలియనిదికాదు; కాని, ఎట్లయినా తమ నిఘంటువును సమర్థించుకోవలెనని ఏమేమో వ్రాసినారు. మద్రాసువిశ్వవిద్యాలయమువారి తమిళనిఘంటువులో రామయ్య పంతులుగారు వ్రాసినట్లు 'అంకపడి' అని ఇంగ్లీషున వ్రాయలేదు. 'అంకపటి' అని ఉన్నది. దానిలోని 'టి'ని వీరు 'డి'గా చదువడము సరియే. 'డి' అని ఎందుకు చదివినారో అందుకోసమే 'ప'నుకూడా 'బ'గా చదువవలసి ఉండెను. ఆకారణము చేతనే, 'అంకపటి'లోని 'అంక'ను 'అంగ' అని మచ్చుపదములలో సరిగానే ఉదాహరించినా, ఖండనములో తిరిగీ 'అంక'అని వ్రాసినారు. తమిళ నిఘంటువును వ్రాసినవారు అక్షరముల స్వరూపముబట్టియే ఇంగ్లీషున వ్రాసినారుగాని, వాటి ఉచ్చారణమును బట్టి వ్రాయలేదు. మరి ఒక్కసారి మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయ తమిళ నిఘంటువును చూస్తే ఈసంగతి తెలుస్తుంది. ఇంగ్లీషు అక్షరాలతో వ్రాయని తమిళనిఘంటువులలో 'అంకపటి' అనియే ఉంటుంది. దానిని 'అంగబడి'అని చదువుకో

వలెను. ఒక్కప్పుడది 'అంగవడి' అనికూడా అవుతుంది. నిఘంటువులు తమ వాదమునకు సహకారులని రామయ్య పంతులుగా రనుకొన్నారు కాని, ఐనవి కావు. ద్రావిడ భాషావ్యాకరణమును గాని, కాల్డు వెల్లు కంపేరెటివ్ వ్యాకరణమునుగాని చదువుతే 'అంగపడి' అనే ఉచ్చారణము తప్పని తెలుస్తుంది. ద్రావిడభాషా విషయమున వారికి సహాయముచేసినవారు 'అంగపడి' అని వ్రాస్తే, అదితప్పు. చెన్నపట్టణములో కొంతమంది అరవ వారిని 'அங்கபடி' అని వ్రాసి చదువుమనగా అందురును 'అంగబడి' అనే చదివినారు. ఈ 'బ'కారోచ్చారణమును కొందరు తేలికగా వకారమువలె చేస్తారు. 'వ' కారమునకు ప్రత్యేకాక్షర మరవములో ఉన్నది. గనుక 'அங்கவடி' అనిన్ని, బకారమునకు అక్షరము లేదు గనుక 'அங்கபடி' అనిన్ని, నిఘంటువులలో కనబడుతుంది. అయినా 'அங்கபடி' ని 'అంగబడి'అనియే చదువుకోవలెను.

2. అంగలార్చు—దీనికి 'గంతులువేయు' అని వ్యుత్పత్త్యర్థమును వ్రాసి, తరువాత దానినుంచి పుట్టిన ఇతరార్థములను చూపవలసి ఉండెనని నేను సూచించినాను. దీనికి 'అంగ'అనునది మూలపద మని చెప్పినాను. 'అర్చు' అనుదానికి ఆర్పుతోగాని దుఃఖముతోగాని సంబంధము లేదని చెప్పినాను. ఆలంకారికమంటే మూలార్థమునకు భిన్నముగా దానినుండి పుట్టినదని నాఅభిప్రాయము. వ్యుత్పత్త్యర్థమును విస్మరించడము నైఘంటుక పద్ధతికి విరుద్ధము; తామేర్పరచుకొన్న విధానమునకున్ను విరుద్ధము.

3. అంగవించు—దీని అర్థము విషయములో కూడా వ్యుత్పత్త్యర్థమునుచూపెట్టకపోవడమనేదోషము పట్టినది. మొదిపద్యములో అంగవించిరేని' అనిన్ని, క్రిందిపద్యములో కదియకయుండన్' అనిన్ని ఉన్నంతమాత్రముచేత 'అంగవించు' అంటే కదియు అని అర్థము చెప్పడము తగదు. 'మదము గదురఁజేసి, మదమోహమెక్కించి, చూపుఁదీఁగెలందుఁ జుట్టుకొల్పి' మాటలతో అంగవించిరేని అనేమాటను కలిపి చదువుతే 'కదియు' కంటె ఎక్కువ అర్థము వస్తుంది' ఆపద్యమును తిరిగి తామే కొంచెము స్థిమితముగా చదువుకొంటే సందేహము విడిపోతుంది.

4. చేయక, చేయమి—వీటిలో క, మి, అనేవి వ్యతిరేకార్థకప్రత్యయములనిన్ని, అవి పరములైనప్పుడు ధాతువుతుది ఉత్వమునకు అత్వము ఆదేశముగా వస్తుందనిన్ని అర్థము వచ్చే వాక్యమును నిఘంటుకారులు వ్రాసినారు. 'అత్వ మొక్కటే వ్యతిరేకార్థబోధక మని నేను వ్రాసినాను. దాని నాక్షేపిస్తూ 'క, వ' అనేవి ఏమవుత వని రా. పంతులుగారు ప్రశ్న వేసినారు. అవి విశేషములను కల్పించే భావార్థకప్రత్యయములనిన్ని, వ్యతిరేకార్థముతో వాటికి సంబంధము లేదనిన్ని నాసమాధానము. (పేర్) పేర్మి, (కలు) కల్మి, (పో) పోక, మొదలయినవాటిలో క, మి, లు భావార్థక ప్రత్యయములు. వీటికి వ్యతిరేకార్థము లేమ. 'పోక' అనేది వ్యతిరేకక్త్వార్థకముకూడా అవుతుంది. అప్పుడది 'పోవక' అనేదాని సంక్షేపరూపము అట్లే 'రామి' 'రాక' మొదలయినవికూడా సంక్షేపరూపములే. వాటిలో వ్యతిరేకార్థబోధకమయిన 'అ' కారము లీనమయి ఉన్నది. అయితే 'చేయక' అనే వ్యతిరేక వ్యతిరేక భావార్థకరూపమే వ్యతిరేకక్త్వార్థకరూప మెట్లవుతుం దని ప్రశ్న రావచ్చును. వ్యతిరేకక్త్వార్థకరూపముయొక్క తత్త్వమదే అని మా సమాధానము.

5. 'నిల్వరయేని'—అనేదానిలో అకారము అవధారణార్థకమని మామతము. ఇతరస్థలములలో ఇటువంటి సందర్భములలో నన్నయ క్రియలపై అత్వమును అవధారణార్థముననే ఉపయోగించినాడు. ఇచ్చట గణముకుదురక నన్నయ కక్కుర్తి పడినాడని చెప్ప సాహసింపరాదు. సంస్కృతములో ఉన్నదున్నట్లే నన్నయ తెనిగించినాడని చెప్పడమునకున్ను వీలులేదు. రామయ్య పంతులుగారిచ్చిన ఒక్కశ్లోకపాదమును తెనిగించడములోనే నన్నయ ఎన్నిమార్పులు చేసినాడో చూడండి. "నసాసభాయత్రనసంతి సజ్జనాః"అనేదానిని సరిగా తెనిగించవలెనంటే "ఎచ్చట సజ్జనులు లేరో అది సభకాదు" అని వ్రాయవలసి ఉండెను. కాని నన్నయ 'అది సభయే

అని మొదట ప్రశ్నించినాడు. "ప్రియంబెసఁగన్" అని మూలములో లేనిదానిని చేర్చినాడు. 'సంతి' అన్నదానికి 'నిల్వరయేని' అని అన్నాడు. 'సజ్జనాః' అనేపదమునకు 'ఆర్యులు' అన్నారు. ఇది మూలమునకు సరియైన తెలుగుసేత కాదు. అందుచేత 'నిల్వరయేని'అనే దానివల్ల ఒక విశేషార్థమును బోధించడమునకే నన్నయ 'నిల్వరు'అనే క్రియమీద అవధారణార్థక అకారమును చేర్చినాడు కాని, కకృత్రిపోసము కాదు. 'ఆర్యులు లేనిది సభకాదు'అని చెప్పితే సరిపోలేదు. బోడిగా వున్నది.

6. 'అంచుక యించుక'—'ఆడదుగాని మాట లొకయంచుక యించుక వీనులొగ్గిసా, యాడినమాటలెల్ల విను నర్మిలితో—'అని పినవీరన్న పద్యము. దీనికి అభిజ్ఞానశాకుంతలములో మూలము "వాచంనమిశ్రయతి యద్యపి మేవచోభిః, కర్ణం దదాత్యభిముఖం మయి భాష మాణే" అనేది. "అంచుకయించుక" అనేదానికి మూలములో సరియైనపదమేదీ లేదు. అయితే, పినవీరన్న దానిని నిరర్థకముగా కపృత్రిపోసమయిన ఉపయోగించిఉండవలెను, లేదా మూలమునకు మెరుగు తెచ్చుటకైనా ఉపయోగించి ఉండవలెనుకదా. మెరుగుకోసమే వేసినాడని నా యభిప్రాయము. "నాతో కొంచెమైనను మాటలాడదు" చెవులు నిక్కబెట్టుకొని నేనాడినమాటలన్నీ వింటుంది—అని రామయ్యపంతులుగారుచెప్పిన అర్థము విరసముగాను, అస్వారస్యముగాను ఉన్నది. 'అక్కడ కొంచెము ఇక్కడ కొంచెము మాటలాడదు'అని నేను వ్రాయను లేదు, పినవీరన్న అభిప్రాయముకూడా అది కాదు. "ఆడదుగాని మాటలు" అనే దగ్గరవాక్యమును విరుపు చేయవలెను."నాయాడినమాటలెల్ల ఒకయంచుకయించుక వీనులొగ్గిఅర్మిలితోవినున్"అనిఅన్వయముచేసుకోవలెను. మాటతోమాటకలుపదుగాని అక్కడక్కడ(అప్పుడప్పుడు) చెవులొగ్గి నా మాటలను అర్మిలితో వింటుంది—అని చెప్పడములో కాళిదాసుకంటె పినవీరన్న శృంగారాభినయములో రవంత వ్రాసి చూపించినాడు. మాట్లాడకుండా మొద్దువలె మొగమువేసి అదేచూడడము శృంగారచేష్ట కాదు. విననట్టునటించినా అప్పుడప్పుడు మాటలకు చెవులొగ్గడము శృంగార విలాస మవుతుంది. అందుచేత, రామయ్యపంతులుగారి ఖండనము సరియైనది కాదు.

7. "అంగదట్టము, మి. వి. (క. అంగదట్ట)—శరీర ముకప్పు ముదుగుబట్ట—పావడ, గాగర" అని వ్రాసినారు. పైదానిలో "శరీరముకప్పు ముదుగుబట్ట" అనే దానిని వ్యుత్పత్తిగా ఇచ్చినారట. అది అర్థముకాదట. అది వ్యుత్పత్తిఅని తెలుసుకొనడమునకు సంకేత మేమీ ఇవ్వకుండా "ఇదియెంతగట్టి ప్రశ్నయోచదువరు లూహింతురు గాక"అని వ్రాసినది ఎంతగట్టి ఖండనమో ఆచదువరులే ఊహింతురుగాక.

8. తక్కినఖండనముకూడా ఈరీతిగానే ఉన్నది. ఈఖండన ఖండనములతో కాలము వ్యర్థముచేసుకొనడము నాకిష్టములేదు. మాటకు మాట తెగులు, నీటికి నాచు తెగులు. వ్రాసినదానిని సద్భావముతో గ్రహించ నిశ్చయించుకొననివారితో వాదము పెంచుకొనడము వృథాప్రయాసము. "ఇవన్నీ మేము యోజింపనివికావు. అట్లుండవలెను కావుననే అట్లు వ్రాసినాము. దేహబలము, అర్థబలము, బుద్ధిబలము కలవారికే మానిఘంటు వుద్దేశింపబడినది" అను వాదమునకు దిగినవారికి సమాధానము చెప్పడము కష్టము. అయినా, భాషావిషయములు గనుక రెండుసంగతులు మాత్రమువ్రాసి విరమిస్తాను.

9. "ఏనేఁడు లగుదెంచె నర్జునుండేఁగి—యింతకేతెంచు" అనేదానిలో 'అగుదెంచె' అనేదానికి 'ఏనేఁడులయినవి, పూర్తి అయినవి' అని రామయ్యపంతులుగారర్థము చెప్పుమంటూరు. "ఏనేఁడులు కావచ్చినవి—ఇంకా పూర్తి కాలేదు, కొంచెముకాలములో అవుతవి" అని నేనర్థము చెప్పుకోవలె నన్నాను. "కథా సందర్భమున సంస్కృతాంధ్రభారతములు చూచిన తెలియును" అని రామయ్యపంతులుగారు హెచ్చరించినారు. సంస్కృతభారతమును చూడగా, జటాసురవధపర్వము తరువాత—

స సమానీయ తాన్ సర్వాన్
భ్రాతౄన్ నిత్యం బభౌ ద్యుచః;

> ద్రౌపద్యా సహితాః కాలే
> సంస్మరన్ భ్రాతరం జయమ్;
> సమాశ్వస్తాస్తోఽభిగతాః
> శివేన చరతాం వనే;
> కృతోద్దేశాః సబీభత్సుః
> పంచమీ మభితః స్సమామ్.

అనేశ్లోకములు ఉన్నవి. వీటికి తెనుగు ఆంధ్రభారతము లోని పద్యములు. ఇందువల్ల ఏదేండ్లు గతించిన వన్న అర్థము వస్తుందేమో పండితు లూహింతురుగాక. ఇదిగాక తమ అర్థమును సమర్థించుకొనెంచి 'అర్జును డింత కేతెంచున్' అంటే 'ఈపాటికర్జునుడు వచ్చియుండును' అని అర్థము వ్రాసినారు. ఇందులో 'ఇంతకు' అనేదానికి 'ఈపాటికి' అని అర్థముచెప్పడ మొక తప్పు. 'ఇంతలో, కొద్దికాలములో' అని చెప్పవలెను. "ఏతెంచున్" అంటే "వచ్చియుండును" అని అర్థము వ్రాయడము రెండో తప్పు. "వస్తాడు" అని కేవలభవిష్యదర్థమును చెప్పవలెను. ఇంగ్లీషులో "He will come presently" అనే దానికిన్ని, "He would (might have come by this time" అనేదానికిన్ని ఎంత అర్థభేద మున్నదో పై రెండర్థములకున్ను అంత భేద మున్నది. 'ఏతెంచున్' అనేదానికి 'వచ్చియుండును' అనే అర్థము నవీనమైనది. నన్నయ ఆ 'would have come' అనే అర్థములో ఆక్రియారూపమును వాడడు. ఆ అర్థమిప్పుడు మనవ్యవహారములో ఉన్నది. చూడండి. "నీవు వాడిని పిలిచినావా?—లేదు.—అయ్యో, ఎందుకు పిలువలేదు? పిలుస్తే వచ్చునే; పోయి పిలువు, వస్తాడు"—ఇక్కడ "వచ్చును" అంటే "వచ్చి ఉండును" అనే అర్థమున్ను 'వస్తాడు' అంటే కేవలభవిష్యదర్థమున్ను ఉన్నవి. ఇప్పటి వ్యావహారికార్థమును నన్నయవాడిన క్రియారూపమునకు రామయ్యపంతులుగారు ముడిపెట్టినారు.

10. "అంత సరోరుహాప్తు డుదయంబగుదెంచె... సత్వరుడై చనుదెంచె నొక్కనాఁ"—ఇందులో అగుదెంచె అనేది "కడచు గతించు" అనే అర్థమునకు ఉదాహరణము కాదట. 'కలదియగు' అనే అర్థమునకుదాహరణమట. అట్లయినా సూర్యోదయముఅయినదనేకదా అర్థము సూర్యోదయముకాలేదని నేనుచేసిన ఆక్షేపము. 'అగుదెంచెన్' అన్నదానితరువాత 'చనుదెంచెన్' అని రూపములో భూతకాలమును తెలియజేసే క్రియ ఉన్నదానికి వర్తమానార్థమునే చెప్పుకోవలెను. 'సత్వరుడై చనుదెంచుచున్నాడో అన్నట్లుగా సరోరుహాప్తు డుదయింప ప్రారంభిస్తున్నాడు' అని పైదాని కర్థము. ధాతువుపై 'తెంచు' అనుప్రయుక్తమయినప్పుడు దానికి రెండు విధములయిన అర్థభేదములను కలిగిస్తుంది. (1) ధాతువు తెలిపేకార్యము పూర్తికాక కొద్దికాలములో పూర్తి అవుతుందని సూచించడము (2) ధాతువు తెలిపే కార్యము అభిముఖమగుటను సూచించడము అగు, అగుదెంచు—అనేజంట మొదటిదానికి ఉదాహరణము. వీచు, వీతెంచు—అనేజంట రెండోదాని కుదాహరణము. 'అయ్యెన్' అంటే 'అగుదెంచెన్' అనిన్నీ, 'వీచెన్' అంటే 'వీతెంచెన్' అనిన్నీ అర్థము చెప్పకూడదు. 'ఏపాటిభాషాజ్ఞానము కలవారూ (ఇట్టి అర్థమును) 'చెప్పరు' అని నేను వ్రాసినదాని అభిప్రాయమిదే.

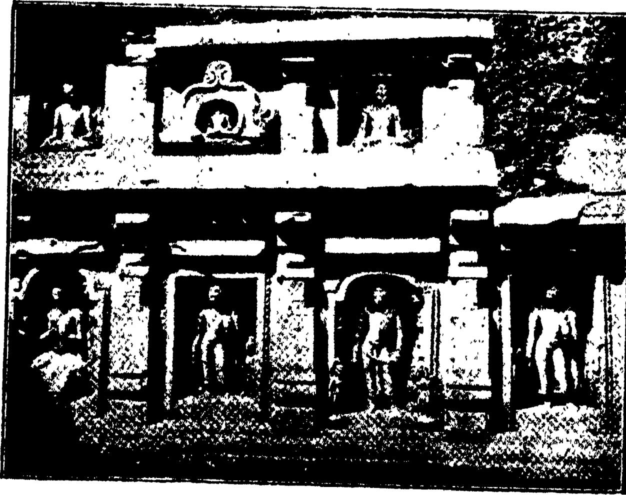
11. పత్రికలో తాము వ్రాసిన వాక్యములలో కర్త అసమాపకక్రియకువేసి దాని సమాపకక్రియ కర్మణ్యర్థములో వ్రాయడమును గురించి నేనుచేసిన ఆక్షేపము నెత్తుకొని, నామీదనేకాకుండా నాగురువుగారయిన రామమూర్తి పంతులుగారి మీదికికూడా ఏదోపెద్ద విషయమును కనిపెట్టినట్లు 'ఇదిగో' అని ససంభ్రమముగా నన్నయ తిక్కనలనుంచి నాలుగుదాహరణముల నిచ్చినారు. నన్నయ తిక్కనల ప్రయోగము లున్నవనుకొన్న వీరిశైలి ఎట్లు నిర్దుష్టమవుతుందో తెలియరాకున్నది. ఏనాటి పలుకుబడి ఆనాటిదే. అది మారినప్పుడు మారినపలుకుబడినే వాడడము భాషాసంప్రదాయము. నన్నయ ప్రయోగ మొకటి తిక్కన ప్రయోగ మొకటి పెద్దనప్రప్రయోగమొకటి, (తరిగొండ) వెంకమ్మప్రయోగమొకటి—ఈరీతిగా వివిధకాలముల ప్రయోగములను గుదిగ్రుచ్చి వ్రాసినది అతుకులబొంత అవుతుందిగాని శైలి అనిపించుకోదు.

అయినా, నన్నయ తిక్కన ప్రయోగములలో కర్త అసమాపకక్రియకు సంబంధించియుండగా సమాపక

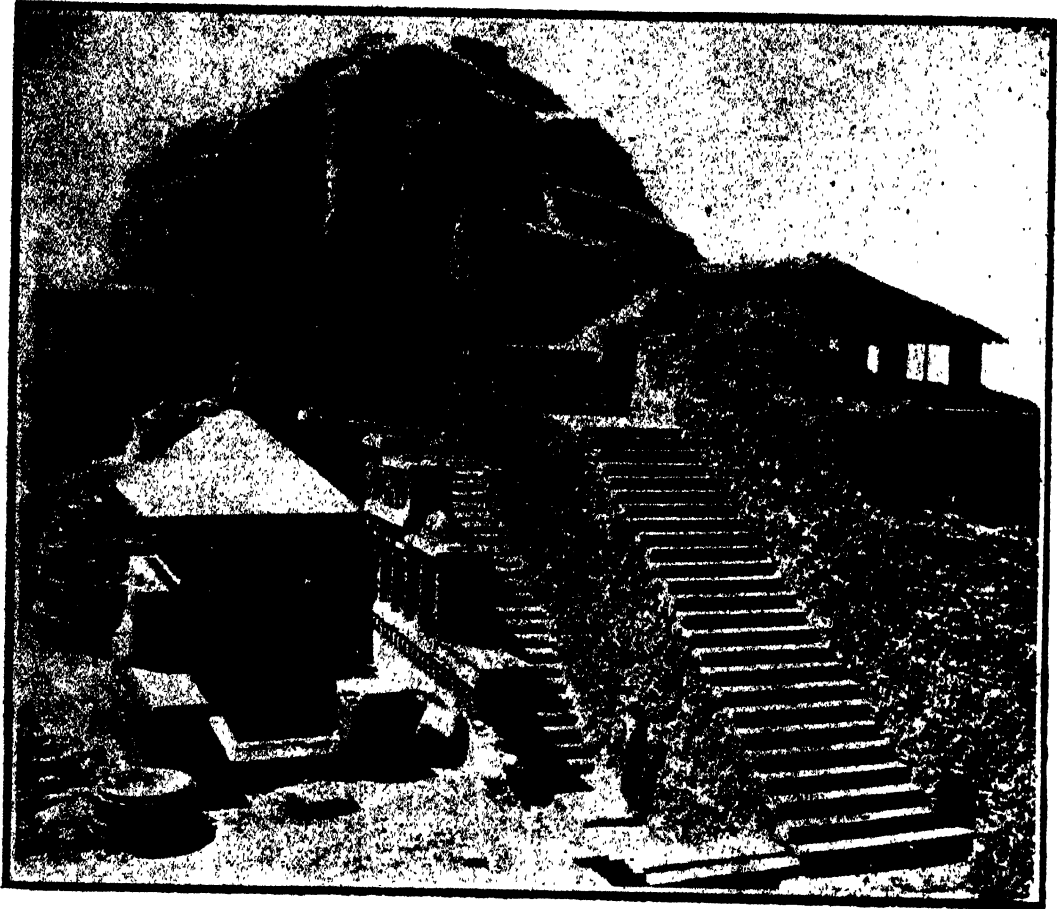
భూగర్భమునుండి క్రొత్తగ వెలువడిన శిల్పచిత్రములు

౧. త్రవ్వబడుచున్న పహారపుర దేవాలయము. బంగాళమున చాల పురాతన మైనది. బంగాలీ కళలకు, చరిత్రమునకు నిది విలువగల విషయములను సమకూర్చుచున్నది.

౨. నాలందాస్తూపముయొక్క అయిదవ పునర్నిర్మాణ సోపానమార్గమున నున్న బుద్ధునియొక్కయు, బోధిసత్త్వులయొక్కయు చిత్రములు. ఇవి గచ్చుతో చేయబడినవి.

3. నాలందాస్తూపముయొక్క అయిదవ పునర్నిర్మాణము.

ఇది క్రీ.శ. ౭వ శతాబ్దమున హ్యూయెన్ త్సాంగ్ వచ్చినపుడు సుప్రసిద్ధవిశ్వవిద్యాలయముగనుండెను.
అది మొదలు ౧౧-వ శతాబ్దమువఱకును పెంపొంది యుండెను.
ఇది ఆఱుమారులు వేర్వేరు సమయములయందు పునర్నిర్మాణమును గాంచినది.
స్తూపముయొక్క అయిదవ పునర్నిర్మాణము ౧౪౦,౦౦౦ ఘన అడుగుల
ఇటుకకట్టడమును త్రవ్వితీయగా నిది కాన్పించినది,

క్రియను కర్మణిప్రయోగముగా ఉన్నదేమో ఆలోచించుదాము. "మొదలి పెక్కుజన్మములఁ బుణ్యకర్మముల్, పరగఁ బెక్కు సేసి పడయఁబడిన యట్టియొలుక" అన్నదానిలో 'చేసి' అనేదానికి కర్త ఏమవుతుంది. 'జనులు' అని చెప్పవలెనంటారు. కాని, ఇది సరికాదు. 'చేసి' అంటే 'చేయడమువల్ల, చేయడముచేత' అని చెప్పుకోవడమే సమంజసమైనట్లు తోస్తుంది. 'చేసి' అనేది 'చేయుటంజేసి' 'వచ్చుటంజేసి' అనునట్టి వాటిలో ఇట్టి అర్థమును కలిగివున్నది. అట్టి అర్థమునే 'పెక్కు సేసి' అనేదానికిన్ని చెప్పుకోవలెనుగాని, నన్నయ ఇట్టి భాషామర్యాదా విరుద్ధమైన ప్రయోగమును చేసినాడని తలంచడము తప్పు.

"తడయక పుట్టిన నాఁడె తల్లిచేఁ దండ్రిచే విడువఁబడితి" అనే ప్రయోగములో 'తడయక' అనేది ఒక అవ్యయము. మిన్నక, ఊరక, వంటిది. 'పుట్టిన నాఁడె తల్లిచేఁ దండ్రిచే తడయక (శీఘ్రముగా) విడువఁబడితి' అని అన్వయమును, అర్థమును చెప్పవలెను.

తక్కిన రెండు ప్రయోగములలోని "తలవట్టి యీడ్వఁబడు" అనేది ఒక నానుడి. (idiom), అది తమ వాక్యరచనకు ప్రయోగముగా ఉపచరిస్తుందనుకోవడము ఉత్తభ్రమ. నీటిలో మునిగిపోతున్నవాడు ప్రక్కను పోతూవున్న గడ్డిపోచనైనా పట్టుకొని కాపాడుకోవలెనను కొంటాడు.

—చిలుకూరి నారాయణరావు.

కోనసీమ గురుశిష్యప్రశంస

పుల్లెల శ్రీరామశాస్త్రి గారు

కనుఁగొనఁ గల్పవృక్షముల కైనడి సత్ప్రభువుల్ గుణోత్తము
ల్దానమును విద్యయ న్ఫలములం ఘటియింపఁగ బాలకీర వా
గ్వినుతులు సెల్ల నెల్లపుడు బెంపలరారుటఁ గోనసీమయే
యన నమలాపురంబు చెలువందు ధరాస్థలి స్వర్గతుల్యమై.

అమలపురం బటంచు జనులంద అనంగను గొంద అందుఁ బెం
పుమివుల నామ్రకామలక భూరుహసంతతి గల్గుతోఁట లిం
పమరుటచేత నామ్రపుర మందురు కాదనరాదు గాని నే
నమలపురంబె యందు నెనయన్ గురుశిష్యుల సత్ప్రవర్తనల్.

మామిడిపండునం దెసఁగు మవ్వపుబీజ మొకండె సత్యమ
ట్లామలకంబునం దలరు నారయవిత్తులు పెక్కులొక్కటన్
బ్రేముడియందు దుష్కపటవృత్తులు నెక్కొని యుండునట్లు ని
ష్కాముల యట్లు చింత లోగిఁ గన్పడుఁ దత్సములుండ్రు శిష్యులున్.

నరుఁడిల నెంత పాటువడినన్ ఘనునిచ్చలు నాశ్రయించినన్
దొఱకును వానిభాగ్యమునఁ దోడెముగాఁగ ఫలంబ దెట్లనన్
గరిపతి మస్తకాంతర వికాసి ఫలంబును బొంద నక్క కే
వెరవునఁ బొల్పడున్ విపినవీథి మృగేంద్రసమీప మబ్బినన్.

మును పల రామలక్ష్మణులు ముగ్ధులు వోలె నటించి గాధిజున్
ఘన భయభక్తులం గొలిచి కాంచిరి శ్రేయము; కల్గఁజేసి రా
మునికిని గౌరవంబు; వరబుద్ధులు శిష్యులు నైజ సద్గుణం
బునఁ గురుఁగొల్చి మేల్వడసి పొల్చుట వంద్యమగుం గదా భువిన్.

వేసముఁగాంచి చెంచనుచుఁ బెల్కుఱ మాటలఁ బల్కి పైపయిన్
రోసముమీఱ ముల్కులను బ్రోవుగనేసి తుదిన్ శరాసమున్
వేసి నిరాయుధుం డగుచుఁ బేర్చి పయింబడుచున్న యన్నరున్
భాసుర సత్కృపన్ మనుచు భర్గుఁడు బాలురనెల్ల నేలుతన్.

సముచిత బోధనంబునను శంకలఁదీర్చి కళావిశేషముల్
క్రమముగఁ దెల్పి సన్మతిని గాలము బుచ్చుచునుండు సద్గురూ
త్తము నిజశిష్యు లాదట ముదంబునఁ గొల్చుట వింతయే ఫల
ద్రుమమును జేరి చిల్కలు రుతుల్ వెలయంగను గొల్చియుండవే.

పాలసులం దొఱంగి తమపాఠములం బఠియించుపొంటెఁ బ్రా
ల్మాలక సుంతయేని నెఱి మానక రోసము నుజ్జగించి స
చ్ఛీలమునన్ సుధీజన విధేయతఁ గాలముద్రోయుచున్న యీ
బాలుర దేవదేవుఁడు కృపామతిఁ బ్రాజ్ఞులఁ జేయుఁగావుతన్.

గురుకులావాసమున, విద్యకుదురుపడిన-యట్లు వేఱొండువిధమున నలరదెందుఁ
గాన శిష్యులు గురులను గలసిమెలసి-తాముతరియించి యితరులఁ దనుప హితము
ఎల్ల సుధీమణులెంచిన-పుల్లెల శ్రీరామశాస్త్రి పొసఁగ నొసంగెన్
సల్లలిత పద్యనవమణు-లుల్లసిలన్ గురులు శిష్యు లుర్వీస్థలిలోన్.

౯. పునర్విమర్శనమునకుఁ బ్రత్యుత్థానము

భారతి ప్రభవ ఫాల్గుణమాస సంచిక యందు శ్రీయుత వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు వ్రాసిన నేపాళచోళగ శబ్దముల మీఁది పునర్విమర్శనమును గూర్చి విని, వాంఛనీయమగు నూతన విషయమేమయిన వ్రాసిరో యను నాసతో, నాపత్రికఁ జూడఁ గొండొక యత్నమొనర్చి, తుదకు దానిం గాంచితిని. కాంచినంత నా మానసము చివుక్కురన నేనెంతయుఁ జింతించితిని. వారు వ్రాసినవ్యాసము కేవలము విమర్శనార్థము కాదనుట స్పష్టము. నిమిత్తాంతరంబులచేత విషయ విమర్శనేతర లాభాసక్తచిత్తులయి వారు వ్రాసిన వ్యాసము నుదాసీనభావంబునఁ జూచి యూరకుంటయే సమంజసమని తోఁచెను. వ్యాసముం జదివిన నెట్టి వారలకయిన, నద్ది విషయ విమర్శనోద్దేశముననే వ్రాసినదికాదనియుఁ, దాము తంజనగరంబునఁ జేసిన మహోద్యమంబును బ్రకటించుటకును, గళాప్రపూర్ణ బ్రహ్మశ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారి ప్రస్తుత దీనావస్థను బాప నాంధ్రజనులకు విజ్ఞాపనము సేయుటకును, విశేషించి, నాకు విమర్శక మర్యాదలను దెలుపుచు నించుక కరుణించుటకును వ్రాసిన యది యని తోఁడకట్టకమానదు. శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారి కీర్తిప్రకటనము నాకత్యంత ప్రియము. శ్రీ వేంకటరాయశాస్త్రిగారి దారిద్ర్యాపనోదనము నాకు మిగుల ముదావహము. అట్లగుటం జేసి శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారివ్యాసమును నేను గాదన నేల? వలయుననిన, నేనుగూడ శ్రీ ప్రభాకర శాస్త్రిగారిని 'పండితకవు'లని యుద్ఘోషించుటయే కాక, చారిత్రకపరిశోధనలయందు దాటి తేఱిన భాషాసేవాధనులని ముక్తకంఠముగఁ బలుక సంసిద్ధుఁడనే యగుదును. ఇట్టి వ్యాసంగమే తమ జీవితముగఁ బడయు శ్రీ ప్రభాకర శాస్త్రిగారి నడిగినఁ జారిత్రక సందేహములు దీఱునుగదా యని, యుద్యోగాంతరముల జీవయాత్రఁ గడపుచుండుటచే శ్రీశాస్త్రిగారికుండు సౌకర్యభాగ్యమునకు నోఁచుకొనని నేను, పెక్కుసారులు విశ్వసించుటయుం గలదు.

ఇంక బ్ర.శ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారి దారిద్ర్యమును గూర్చి యన్ననో; తమ గ్రంథరత్నములచే నాంధ్రభాషామతల్లిని సర్వాలంకారశోభితాంగిగా నొనర్చిన శ్రీశాస్త్రిగారివంటి శేముషీసంపన్నులు నేఁడన్నవస్త్రములకుఁగూడఁ గడవనంతటి దారిద్ర్యములో నుండుటయు, ననేక కూలంకషవ్యాఖ్యానిధానముల నాంధ్రమల్లినాథుండన మనసారస్వతి సుందరాంగికి సమర్పించిన యాపాండిత్యధనుఁడు నేఁ 'డాదరించువాఁడు లేక చీకాకుపడుచున్నాఁడు'యు విని మిగులఁ జింతించుచున్నవాఁడ. అట్టివారిట్టి యవస్థనుండుటఁ జూచియు నౌదాసీన్యము నందినయెడల నాంధ్రమహాజనులు పాయఁగరాని మహాకళంకము నందుదు రనుటకు సందియంబుండదు.

> శాస్త్రోపస్కృతశబ్దసుందరగిరః
> శిష్యప్రదేయాగమా
> విఖ్యాతాః కవయో వసంతి విషయే
> యస్య ప్రభోర్నిర్ధనాః;
> తజ్జాడ్యం వసుధాధిపస్య సుధియ స్త్వ
> ర్థం వినాపీశ్వరాః
> కుత్స్యాస్స్యుః కుపరీక్షకై ర్నమణయో
> యైరర్ఘతః పాతితాః.
>
> (భర్తృహరి)

నేఁటి యాంధ్రమహాశయు లట్టి యపయశంబునకుఁ బాల్పడువారు గారని త్రికరణశుద్ధిగ నమ్ముచున్నాఁడ. శ్రీ వేంకటరాయ శాస్త్రిగారి హృదయశల్యమం బాప సహృదయు లెద్దియయిన నుద్యమంబుఁ జేసి

నచో, సీనామహామహోపాధ్యాయుల శిష్యబృందము లోనొకనిగ నుండనోచుకొనకున్నను, నాకుందగిన విధమున వారి ఛాత్రులతోఁబాటు సాహాయ్యము నొనర్ప సంసిద్ధుఁడనని తెలుప నుత్సహించుచున్నాఁడను.

కాని, శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిగారు, తమ పునర్విమర్శనములో దమ యసాధారణరచనా నైపుణితోఁ బ్రాసంబును గూఢవిద్యగఁ జేసి వ్రాసిన 'వెక్కిరింపుముక్కలు' 'కేలిసేసిరి' లోనగు పదములు నాకు హృదయశల్యంబులయి యపరిమిత వేదన నొసంగుచున్నవి. శ్రీప్రభాకర శాస్త్రిగారు నావాక్యంబుల కన్యాయంబగు నొక్క యర్థముఁ గల్పించి, యా యర్థమే నాకుంగలదనియెంచి, శ్రీవేంకటరాయశాస్త్రిగారిని నేను గేలిసేసితినను నపవాదు నాతలనుమోపిరి. శ్రీవేంకటరాయశాస్త్రిగారినిఁ గేలిసేయు నూహము నాకు మిగుల దవ్వు. ఈనిందను నాపై నారోపించుటచే, నాస్వవిషయము నించుకఁ దడవ వలసి వచ్చినందులకుఁ జింతించుచున్నాఁడను. కాని, కేలిసేయుటయే నాయభిమతమయియుండిన, నాకనువు నొసంగుచు ననేకపద్యవ్యాఖ్యానముల నవకాశబాహుళ్యముగలుగ నీచారిత్రక విషయము నాధారముచేసికొని యా యాయూహను సాధింపఁదలంతును? నే నీవిజయ విలాసవ్యాఖ్యానమునుంగూర్చి నెల్లూరు, బెజవాడ, కాకినాడ, విశాఖపట్టనము, విజయనగరము, బరంపురము లోనగు ప్రధానపట్టనములలో, దినములవరుస, నుపన్యాసము లొనర్చుచుఁ బోవునపుడు, వ్యాఖ్యాన భేదములను, దోషాదోష విమర్శనమును, స్వారస్యాధిక్యనిరూపణమునుగూర్చి తారతమ్యముల నుగ్గడించితినేకాని, యెచ్చట నేని వారినిఁ గేలిసేసిన పాపంబున నొడిగట్టలేదని విశ్వసించుచున్నాఁడను. ఈవిషయంబున నేను ముచ్చటించిన విద్వాంసులగు శ్రీయుతులు గుర్జాడ సుబ్రహ్మణ్యశర్మగారును, వడ్డాది సుబ్బారాయుఁడు గారును, కాశీభట్ట సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారును, మారేపల్లి రామచంద్రకవి గారును, ఆచంట సాంఖ్యాయనశర్మగారును, కేతవరపు వేంకటశాస్త్రిగారును, వఝల చినసీతారామ శాస్త్రిగారును, త్రిపురాన సూర్యప్రసాదరావు దొర గారును నాకట్టి తలంపులేదని చెప్పఁగలరని నమ్మెచున్నాను. వ్యాఖ్యానముల యందలి లోపాలోపములను విమర్శించుటఁ గేలిగా భావించుట సరస విమర్శకుల పద్ధతి కానేరదు. విషయవిమర్శనమున వయసును, సంపదయు, నభిమానమును గణించుట పక్షపాతబుద్ధి యగును. ఈయభిప్రాయమునే నేను బలంబడగ నుపన్యాసావసరంబులయందుచ్చుపడి "శ్రీవేంకటరాయశాస్త్రిగారు తమవ్యాఖ్యానోపోద్ఘాతమునఁ జెప్పిన గొప్పవౌ విద్వన్మిత్రులు దమ్ము గోరియుండుటకును, తాము పరిక్లేశమును వహించి సకల సౌకర్యసంపన్నంబుగ వ్రాయం జేసిన యుద్యమంబునకును, విశేషించి యాపెక్కని గ్రంథమునఁ గవి చూపనెంచిన యందములకును జాలినంత సమగ్రముగ రస నమత్కారాది ప్రకటనము వ్యాఖ్యానమునఁ గానవచ్చుటలేదని నేనీ ప్రయత్నమును జేయుట వారినిఁ దృణీకరించుతలంపునఁ గాదు. శ్రీవేంకటరాయశాస్త్రులవారు చతురమతులే * అయినను, స్ఫురించుటయనున దొక్కరి సొమ్ము కానేరదు. ఎట్టివారికయినఁ బక్కని భావములు స్ఫురింపవచ్చును. ఒక్కనికే యొక్కనాఁడు స్ఫురింపని యర్థ మింకొక్కనాఁడు స్ఫురించుటయుఁ గలదు. ఇట్టి యవకాశముచ్చుట చేత నా వ్యాఖ్యానమునఁ జాత్రి పోషణోద్యమమును, కవి సహజ గుణవర్ణనమును, కాలావస్థా ప్రకటనమును గూడఁ జేయ వలను గలిగెన" దనియే చెప్పుచుంటినిగాని, వారినెన్నఁడును గేలిసేసి యెఱుంగను. వ్యాఖ్యాతల కర్తవ్యముల నుగ్గడించుపట్టున నేను వ్రాసిన వాక్యంబులను నిందాగర్భంబులుగ భావించి, శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిగారు శ్రీవేంకటరాయశాస్త్రిగారి గౌరవమును గాపాడఁబూనినట్లు లింతటి యుద్యమంబు నొనర్చిరి. కాని, లేని మాటను నాపాదించి, వారిగౌరవమును గాపాడునట్లు చేయునట్టి ప్రయత్నంబులు గుణకునివ్వ్యామోహజకము లగుటయేకాక యాత్మాభిప్రాయవ్యాఘాతములుగఁ గూడఁ బరిణమింపఁ

* సుప్రసిద్ధులగు నొక్క పండితకవిపుంగవుండు నావ్యాఖ్యానమునుగూర్చి యిట్లు వ్రాసెను.

"చతురమైనవేంకటరాయశాస్త్రిబుద్ధి, కందనట్టియందములు నీవ్యాఖ్యఁజూపి
చూపినాఁడవు మాకు నీసూక్ష్మబుద్ధి, ఔర! యాంధ్రవిశారదుండగుదువీవు."

గలవు. ఇంతకును, శ్రీ వేంకటరాయశాస్త్రిగారి పాండిత్యౌన్నత్యము లాంధ్రదేశ వాఙ్మయము లందు సుస్థిరంబులయి, యిట్టి సముద్ధరణారంభ సంరంభము నపేక్షింపవను నమ్మకము గలదు.

ఇంకఁ బునర్విమర్శన హేతువులలో మూఁడవది:—నేను వ్రాసిన వ్యాసమును జూచి యాంధ్రమహాజనులు "అబ్బో! ధర్మారావుగారు సత్యాన్వేషణకై యెంత పాటుపడిరో ఎంతకష్టపడి సంపాదించిరో ఆయా భాగములను" అని యనుకొందురేమో యనునది శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారికి మిగుల బాధాకరముగనున్నది. వారికట్టి భయముండు నగత్యమేమియు లేదు. అట్టి యనర్హ ప్రశంసకు నా కర్హతయేని స్వత్వముండిన నద్దాని నీక్షణంబున త్యజించుచున్నాను, నింక శ్రీ శాస్త్రిగారు స్వస్థచిత్తులగుదురుగాక. కాని యొక్కమాట. అదియే యుద్యోగము నదిగాదో జీవితమునునయి తంజావూరికిఁ బోయి యటనుండిన విషయములను—కొమ్ములు దిరిగినవారికి దెలియనివానిని—వ్రాయుటయే మహాకష్టముగ నెంచుచుండిన శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారింటుక విశాలదృష్టి నిటు మాచెదరుగాక. (ఈ స్వవిషయోచ్చారణమును బాఠకమహాశయులు మన్నింపఁగోరెదను.) సారస్వత ప్రసక్తి లేని యుద్యోగంబుల నాంధ్రదేశంబులఁ గాలంబు గడపుచు, భాషాభిమానమాత్రంబున నిట్టి గ్రంథవ్యాఖ్యానరచనోద్యమంబునకుం బూని, యందలి విషయవిజ్ఞానంబున కెంతయో కాలమును, ధనమును వెచ్చించి, పలు గ్రంథములను జెన్నపురసారస్వత సమాజము (మద్రాస్ లిటరరీ సొసయిటీ) నుండియు, మిథిక్ సమాజమునుండియుఁ దెప్పించుకొని చారిత్రక విషయంబుల నెఱుంగుచు, నొకటిరెండు పదముల కర్థము సమన్వయముగాకుండుటచేత లోలోన "నిన్ని విషయముల వాస్తవము నే వ్రాసిన యీ చేమకూరకవి యీ రెండుపదములనుమాత్ర మసత్యము వ్రాయునా?" యను బలీయమగు సందేహములకు లోనై, సరియగు నర్థమొక్కటి యుండవలయునని నిశ్చయించి, దాదాపు మూఁడుమాసములు నేపాళదేశచరిత్రమును దక్షిణహిందూస్థాన చరిత్రమును నాకవకాశ మున్నయంతవట్టు చూచిచూచియుఁ, బెక్కు గ్రంథములు నాకు సులభముగాకుండుటకు వగచియు, విద్యార్థికుల సామీప్యము లేకుండుటకు నాయదృష్టోద్యోగంబుల నిందించియు నుండియుండి, తుదకు నిజమును తెలిసికొనఁగలుగుటకూడఁ గష్టముగఁ బరిగణింపఁదగునని శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారివంటి సరసహృదయులు, భావింపవచ్చును గదా! నాపడిన యవస్థను సత్యాన్వేషణ ప్రయత్నమనక మఱేమి యనవలయునో తెలుంగమి మన్నింపఁదగును. అట్టి ప్రయత్నము బహుకాలము చేసిన యనంతరము వాంఛితార్థము సమకూడెనో నా యదృష్టవశంబున లభించిన దనినఁ బాతకమగునా? కష్టమనిన 'నుదయము నుండి సాయంకాలము దనుక' నెదుటనున్న విషయములను వ్రాయుటయే కాని యితరము గానేరదా? నాకా విషయములు లభించిన నాఁడు నేను బొన్ని థింగాంచిన పేదచందంబున నానందతరంగములఁ దేలుచుంటిననిన వాస్తవంబున కొంచెంతయు దూరముగాదు. చేఁజిక్కిన విషయమంతయు నావ్యాఖ్యానమున రా నవకాశముండదు గదా యని యాపదములనుగూర్చి వ్యాసమును వ్రాసితిని. ఈ నూతన విషయము నాంధ్రులకు దెల్పవలయునని యుత్సహించుటయే కాని, సరస్వతిగారి పేరు దాఁచవలయునను నుద్దేశము నాకొంతయు లేదు. విజయనగరమున 'నాయదృష్టవశమున లభించిన' యీ విషయమును గూర్చి యపరిమితోత్సాహంబుతో వ్రాయుచుండిన యప్పుడు బ్రహ్మశ్రీ గొర్తి సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు లోనగు వారలకు నా గ్రంథమును జూపియు, వారలచేఁ జదివించియు నుంటిని. చెన్నపుర ప్రచురణమగు నీగ్రంథము నిపుడెవ్వరు నెఱుంగ రందురని యనుకొను నంతటి యవివేకము నాకు శ్రీ శాస్త్రిగారు కట్టకుందురుగాక.

తాము తంజావూరాంధ్రరాజుల చరిత్రమును వ్రాసినంతలోనఱకు నాయకులను గుఱించి యేమియు 'గొమ్ములుదిరిగిన' వారికిని దెలియకుండెనేమో? కాని, గజిటీయరులును, మాన్యువలులును, శాసనవ్యాసములును దెప్పించుకొని నా నేర్చిన యంతవట్టు పుష్కరిణీ పత్రికయందుఁ బ్రచురించియుంటిని.

అప్పుడు నాకుఁ దెలియవమకొనిన వీ నేపాళచోళగ శబ్దములే. అయినను శ్రీప్రభాకర శాస్త్రిగారి గ్రంథమునుఁ జూడకుండుట యొక్క మహాలోపముగావచ్చును. కాని సారస్వతేతరోద్యోగంబున నవాంధ్రదేశమందుండు నేను క్షంతవ్యుఁడ నగుదునను ధైర్యంబు గలదు. కాని, యిన్ని పట్టణములలో నాంగ్లాంధ్రసంస్కృతగ్రంథ పరిచితులతో నెందఱితోడనో నేను సంప్రతించియున్నను వారలలో నొక్కరయిన శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిగారి గ్రంథమునుగూర్చి చెప్పకుండుట నెట్లు మన్నింపనగునో తెలియకున్నది. ఇంతకు నొకవేళ నాగ్రంథమే నాకు లభించియుండినను బ్రస్తుతాంశములగు నీ నేపాళచోళగలను గూర్చి యందేమియు నిదమిత్థమని యుండుటఁ గానము. శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిగారి కప్పటి కాపదములు బోధపడ లేదనియే వారపుడు నిపుడును స్పష్టముగ వ్రాసిరి. ఇట్టి పరిస్థితులందు శ్రీశాస్త్రిగారీ సందర్భమున 'నాపితికా' 'మాగ్రంథములు' లోనగు విశేషార్థద్యోతకముల వ్రాయు నగత్యము మృగ్యముగదా.

శ్రీవేంకటరాయశాస్త్రిగారి వ్యాఖ్యలోఁ జారిత్రకవిషయములు సరిగ లేవనియు నందువలన మరల వ్యాఖ్యానము వ్రాసితిననియు నేను దమతోఁ జెప్పినట్లు శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిగారు వ్రాసిరి. వారు నామాటలను దప్ప వినియుందురు. నావ్యాఖ్యానమునకుఁ గారణ మీ చారిత్రకవిషయమే కాదు. ఒక్కని గ్రంథమగు విజయవిలాసమునకుఁ జక్కని వ్యాఖ్య యాంధ్రంబున లేదు. చమత్కారము, భావప్రకటనము, రసపాత్రాది పోషణము, కవిస్వభావగుణములు లోనగునవి నాకుఁ బ్రధానములు. చారిత్రకవిషయములఁగూడఁ జదువవలసి వచ్చెను. అందు వ్యాఖ్యానమున కనవసరమగు విషయములను బహిష్కరించి, భారతీ పత్రికలయందుఁ బ్రచురించితిని. శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిగారు 'చారిత్రకవిషయముల నెట్లు సాధించిరో చూడఁగల'మని నన్ను తాడించినందుల కెంతయు సంతోషించుచున్నవాఁడ. చారిత్రకముననే కాక భావాది సర్వవిషయములను నిట్టి విమర్శనమే నాకు వాంఛితమును సమంజసమును. అట్టి విమర్శనము కొఱకే, నావ్యాఖ్యానమును వ్రాసినపిమ్మట నేనంతియో ధనవ్యయమునకోర్చి యాయాపట్టనముల సభలఁ జేసి పండితులయెదుట నాయభిప్రాయములను బెట్టి వారి విమర్శనము నపేక్షించియుంటి. అట్టి విషయవిమర్శనము లేకదా భాషాసేవ కుపకరించునవియు, వానిని వ్రాయువారికి యశస్కరములునునగు. కావున శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిగారి తర్జనమును మహదనుగ్రహముగ భావించి నా తల నిడుకొనియున్నాను. వారొనర్పఁబోవు విమర్శనమువలన నాచేమకూరవాని గ్రంథమునందలి యందములింక నాంధ్రవాఙ్మయంబునఁ బ్రకటితములగునుగాతమని యాంధ్ర సరస్వతినిఁ బ్రార్థించుచున్నాఁడను.

నేను శ్రీవేంకటరాయశాస్త్రిగారి నధిక్షేపించితినని నిష్కారణముగ భావించి, నేను విమర్శకమర్యాదను మీఱితినని నన్ను నిందించిన శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిగారు తమ 'పునర్విమర్శనము'నందుఁ జూపిన విమర్శకమర్యాదావిధానము లాంధ్రమహాశయుల కందఱకును సంతతసంస్మరణీయములయి యుండకపోవని విశ్వసించుచున్నాఁడను. అపనిందాకారణంబునఁ 'జపము విడిచి లొట్టలలోఁ బడ'వలసివచ్చి, పాఠకుల కాలమును, భారతీపత్రికాధిపుల వ్యాసస్థలమునుగూడ నొకింత వ్యయమొనరించినందులకు క్షమింపఁ బ్రార్థింతును.

—తాపీ ధర్మారావు.

మాకందము

గర్భాం అప్పారావు గారు, బి. ఏ.

ప్రకృతి సౌందర్యలక్ష్మి తపఃఫలో త్త-మంబవు సకలోత్కృష్టతమంబు నీదు
జన్మ మిలను మాకందమా! సకల జన మ-నోహరంబు నీ యాకృతి; నుతికి నెక్కఁ
దగిన నీ యంతరంగ మార్ద్రత వహించు-కుముద నిభ శిరీష కుసుమ కోమలములు
ప్రణుత రాగ సంభరితముల్ పల్లవములు-తార నవనీత సమములు కోరకములు
అమృత సమరస సంపూరితములు ఫలము - లెట్టి పున్నెమొ నీది? నీపుట్టు నేల
కటికి జానేల; రానేల క్ష్మారుహా వ-తంసమా! నీకు నింత మార్దవగుణంబు?

తఱుచుగా శీతవాతపోతములచేత - నలరు నీవిటపచ్ఛాయలందు నిలిచి
నందగోపాలబాలుఁ డానందమతిని - మురళి కరపల్లవమ్ములఁ బూని యోష్ఠ
పల్లవములఁ గల్గించిన వర మృదు రమ-ణీయ గానామృత తరంగిణీ తరంగ
డోలికలఁ గదు నీ విటపాలి యూగి - పల్లవించెనో యేమొ! నీఫలములట్టి
గానరస గర్భితము లేమొ! కానలేము; - అరయ నాగానమునఁ దన్మయత్వ మొంది
నీవు నిలువెల్ల నార్ద్రమై నెగడితేమొ! - కాక భవదీయ పల్లవ ఖాదియైన
పరభృతమ్మున కెట్లబ్బె పరమగాన - మాధురీ మహిమ రసాలమా! వచింపు
అతిథి సత్కారమునఁ గూడ నధికగుణము - నీకుఁ దగియుండు చూతావనీరుహాంబ.
ఎండలో నీవు నిల్చియు నెండవస్సి - సొమ్మసిలియున్న పాంథునిఁ జూచి తావ
కీన కరపల్లవమ్ముల వానిఁ జీరి - నిలువ నీడ నొసంగెదు నియతిఁ బూని;
తిరుగుబోతు మిళిందమున్ దరికిఁ జేర్చి - రాగమును గూర్తు వీవు మరంద మొసఁగి
శీతల ప్రదేశము వీడి చేరవచ్చు - కోయిలను నాదరింతువు కూర్మి చూపి;
చేరి ఫలభంగము లొనర్చు చిలుక నలుక-నవలఁ ద్రోయవు సరసత్వ మగుపఱచెదు;
కర్మఫలము వాంఛింపక కార్యములను-జేయుదువు కాన మానవుల్ జేరఁదీసి
నీకు సహకారిఁ జేయకు నీతిదప్పి - యుండుఁ దానెంత పురుషోత్తముండె యైన
పాఱఁదోలు ద్విజ తతుల; ఫలముఁజూపెఁ-కోరి ధనము రాఁబట్టు నీపేరు చెప్పి
కాన సహకారమా! సహకారియేల?-మఱువకుము సహకారమా! మఱువవద్దు
ఆయురారోగ్య సంపద లలరునీకుఁ-వందనంబు మాకందమా! వందనంబు.

3. విమర్శ విమర్శము

ఆంధ్రవిశారద తాపీ ధర్మారావు నాయుఁడు గారు సారంగధరచరిత్రమును, దానికి శ్రీ వేంకటరాయ శాస్త్రిగారు వ్రాసిన టిప్పణిని ఉద్దేశించి, కడచిన భారతిలోఁ బ్రకటించిన వ్యాసమును జూచితిని. ధర్మారావుగా రందు వ్యాఖ్యానించిన సారంగధరచరిత్ర పద్యమునకు శాస్త్రిలుగారి టిప్పణి లఘువుగా నాయాయర్థ విశేషములను దెలుపునదిగనే కలదు. కాని "ఉప్పునైనట్టి చక్కెరలప్పలీడె" అనుచో ముఖ్యార్థమందు, "ఉప్పునైనట్టి అనుదానికి "గొప్ప" అని అర్థము వ్రాయుట ప్రమాదికమే. కాని దానిఁ దప్పుగాఁ జెప్పుచు ధర్మారావుగారు స్వయముగ వ్రాసిన టీకగూడఁ దప్పుగా నున్నదని చెప్పవలసివచ్చినందుకుఁ జింతిలుచున్నాను. ధర్మారావుగారిట్లు వ్రాసిరి. "నా యూహము చక్కెరలప్పలనిన చక్కెరవేసి చేసిన యప్పములు; అతిరసముల బోలు భక్ష్య విశేషములు" అని. ఈటీక సరిగాదని నాయూహము. కైకొన్న వస్తువు కానరాకయుఁగూడ నుండునట్లు వ్రేళ్లు దగ్గఱించి ముడిచి మూసిపట్టిన హస్తమునకు గుప్పిలియనియు, తత్పరిమాణపు వస్తువునకు గుప్పెఁడు అనియు, అట్టిదే మూయకుండఁ బట్టిన హస్తమునకుఁ బుడిసిలి యనియుఁ దత్పరిమాణపు వస్తువునకుఁ బుడిసెఁడనియు, చేయి బోరగించినను పట్టిన వస్తువు క్రింద బడకుండునట్లు వ్రేళ్లతోఁ గమియఁబట్టిన హస్తమునకు పట్టు అనియు, తత్పరిమాణపు వస్తువునకు పట్టెఁడుఅనియు, కైకొన్న వస్తువు చేయి బోరగించినఁ గ్రిందఁబడునట్లు వ్రేళ్ల నంటఁ జాచి పట్టిన హస్తమునకుఁ జేర యనియు, తత్పరిమాణపుఁ బదార్థమునకుఁ జేరెఁడు అనియు, చేతిని బోరగించునపుడు కైకొన్న వస్తువు క్రిందఁబడునట్లు వ్రేళ్లించుక గొప్పవాటిగా వంచి విరియఁదెఱచి చాచిపట్టిన హస్తమునకు లప్పయనియు, తత్పరిమాణపు వస్తువునకు, లప్పెఁడు అనియుఁ జెల్లు. లప్పతోఁగొను వస్తువు పొడిపొడిగాఁ బిండిగాగాని ద్రవముగాఁగాని యున్నచో విడఁదెఱచి చాచి పట్టిన వ్రేళ్ల సందుననుండి జాఱిపోవును గాన, యది ముద్దగా నొక్కి యుండునదిగా నుండవలెను. ఆధారాధేయములకు అభేదోపచారముచే, గుప్పిలి, పుడిసిలి, పట్టు, చేర, లప్ప, పదములు తత్పరిమాణపు వస్తువులకుఁగూడ వాచకము లగును. ఇట్లు చూడఁగా ప్రస్తుతపద్యమున, చక్కెరలప్ప లనగా చక్కెర ప్రధానద్రవ్యముగా నుంచి (ఉప్పిచేయునది గాన చక్కెరమాత్రమే యగునేని ద్రవించిపోవును) ముద్ద పదనుగాఁ జేసిన మధుర భోజ్యపు లప్పపరిమాణము లని యర్థమగును. ప్రకరణ సాహచర్యాదులను బట్టి యింత యర్థమిక్కడ పుట్టుచున్నది గాని లప్పలను పదమునకు చేతి లప్పపట్టు, తత్పరిమాణపు వస్తువని యర్థమేకాని అప్పములనికాని యతిరసములఁ బోలు భక్ష్యములని కాని యర్థము లేదు. చక్కెరలు + అప్పలు అని భేదమేని యదిసరిగాదు.

"మంచు లప్పల మించు మండెంగ ముడుపులు"

అని శృంగార నైషధమునఁ గలదు.

ఇక్కడ మంచుతోఁజేసిన లప్పలను భక్ష్యవిశేషములని యర్థముకాదు.

మండెఁగలు లప్పపరిమాణము గల మంచుముద్దలవలె నున్నవనియే యర్థము. "లప్పలతోడఁ గ్రొంజెరుగు లక్ష్మణవజ్ఝలయింట నూకకున్" అని క్రీడాభిరామప్రయోగము. క్రొత్త (పులియని—కమ్మని) పెరుగు లప్పలతో నక్కడ వడ్డింతురని యర్థము. 'కస్తురిలప్పలు' అన్నప్పుడుగూడ కస్తూరి ప్రధానద్రవ్యముగా నుంచినట్లు తయారుచేసిన లప్ప పరిమాణముగలపరిమళద్రవ్యపు ముద్దలనియే యర్థము. వాఁడు లప్పెఁడుజున్ను తిన్నాఁడు. ఆవు లప్పెఁడుపేఁడ వేసినది. ఇత్యాదివ్యవహార మిప్పుడును గలదు: శబ్దరత్నాకరకారాదులీ లప్పపదమునకు, ఔపచారికముగా 'రాశి' యని యర్థము వ్రాసిరి. తెలుఁగున నుండి యింగ్లీషుభాష పుట్టిన దనువాదము వారికీపదము కొంత యుపకరించును. 'లప్ప'నుండియే (లంప్)

Lump అను పదము పుట్టినదని వారు పరిగణింప వచ్చును గదా.

మానవమాత్రునకుఁ బ్రమాదములు కలుగకపోవుట యసాధారణము. కాని యవి కలుగుటలో తరతమ భావము లుండును. "పుటకు డెబ్బదిపదార్లెంటు తోటు కులుఁడు వారు వీరును నోకతీరునారు గారు" అన్నట్లు వేంకటరాయశాస్త్రులుగారు మొదలగు ప్రతిభానిధులకుఁ బ్రమాదము లసాధారణముగా అల్పముగాఁ గల్గుచుండును. అస్మదాదు లడుగడుగునకు నధికముగాఁ గల్గుచుండును. క్లిష్ట విషయమును స్పష్టముగా క్లుప్తముగా చక్కఁగా సంప్రదాయశుద్ధముగా వ్యాఖ్యానించుటలో నేఁటి తెలుఁగువారిలో శాస్త్రులుగా రగ్రగణ్యులని నా నమ్మకము. ఆంధ్రదేశమున నిజముగా వా రభినవ మల్లినాథులే. అట్లయినను వారి వ్యాఖ్యానగ్రంథములందుఁ గూడ నందందుఁ గొన్ని ప్రమాదములు దొరలకపోలేదు.

శృంగారనైషధము తుదిపట్టున చంద్ర వర్ణన పద్యము,

మ. ఉడువీక్షీ హరినీలరత్నమయ పా
త్రోత్సంగభాగంబునన్
గడు గారామునరేన్ ఖుసాంకునకు నం
కచ్ఛాయయన్ కమ్మనూఁ
బిడితోఁ గూడి సుధాంశుబింబమును స
ర్పిఃపాయసాహారమున్
గుడుపం బెట్టెనొ బంతి కూర్లకును జా
కోరంబు లేపారఁగాన్.

అను శాస్త్రులవారి సవ్యాఖ్యాన ముద్రణమునఁ గలదు. 'నూఁబిడి' సర్పిః 'పాయస' పదములు అర్థసంగతికై శాస్త్రులుగారు సంస్కరించి చేర్చినవి. తక్కినపాఠము పారంపర్యాగతము, తాళపత్ర దృష్టమును చకోరపక్షులు తర్వాత తాము బంతిని భుజించుటకై ముందుగా సున్మ్రఘునకు ఆకాశమను నింద్రనీలపుఁ బళ్ళెరమున, కళంకమను పిడికెఁడు కమ్మనూవులతోఁ గూడిన చంద్రబింబమను నే యభిఘరించిన పరమాన్నమును, గుడుపఁ బెట్టెనా యేమి! అని పద్యార్థము. శాస్త్రులుగా రీపద్యవ్యాఖ్యానము నుపలబ్ధపాఠముఁ బట్టి యెంత సారస్యము సాధింపనగునో యంత సారస్యమును సాధించి హృద్యాతిహృద్యముగా రచించిరి! ఆనంద ముద్రణాలయము వారి కొఱకై బ్రహ్మశ్రీ కేతవరపు వెంకటశాస్త్రిగారు రచించిన వ్యాఖ్యానమున నీపద్యమున కర్థముఁ గొంచెమించుమించుగా వెంకటరాయశాస్త్రులుగారు వ్యాఖ్యానించినట్లే యున్నది. అందుఁ గొన్ని పాఠభేదము లున్నవి. "కడుగారామునరేన్" అని వెంకటరాయశాస్త్రులుగారి పాఠముండఁగా, 'కడుగారామునరే' అని వెంకటశాస్త్రులుగారి పాఠము. ఈవిందును "రేన్=రాత్రియందుఁ", బెట్టినట్లు వీరి వ్యాఖ్యావిశేషము. మఱియు, "నంజ నూటిడితోఁ గూడ–నేయింబాయస" అని వీరి పాఠములు. నూవులపిండితోఁ జేసిన భక్ష్యవిశేషమని దాని టీక. తక్కినదెల్ల వేంకటరాయశాస్త్రిగారి వ్యాఖ్యానమునుబోలియే కలదు. కాని పయి రెండు గ్రంథములు ముద్రితములయిన తరువాతఁ బ్రాఁత వ్రాఁతప్రతులఁ బరిశీలింపఁగాఁ బయిపద్యమున కిట్లు ప్రశస్తపాఠము దొరకెను.

మ. ఉడువీక్షీ హరినీలరత్నమయ పా
త్రోత్సంగభాగంబునన్
గడుగారామున రే ఖుసాంకునకు నం
కచ్ఛాయయన్ కమ్మనూ
టిడితోఁ గూడి సుధాంశుబింబమును నే
యిం బాయసాహారమున్
గుడుపం బెట్టెనొ బంతినూళ్లకును జా
కోరంబు లే నేరఁగాన్.

ఇదిగదా శ్రీనాథునిపాఠము! ఇంగు, విందువెట్టి నగపక్షులయిన చకోరములు గాక రే=స్త్రీయగు నిశాదేవి! గొప్పవారిని విందునకుఁ బిలిచి, ప్రశస్తపదార్థముల నారగింపఁ బెట్టునప్పు డాపదార్థముల స్వారస్య మెఱిఁగిన వారిని తమకును విందారగింప వచ్చిన వారికిని పరిచితుల నితరులను గూడ సహపంక్తి భోజనమునకుఁ బిలుచుట కలదు. అవిధమున నిక్కడ చకోరములు బంతికుడుపునకై వచ్చినవి. 'గారామునరే' 'చాకోరంబు లే నేరఁగాన్' అను ప్రశస్త పాఠములు దొరకక

పోవుటచే వెంకటరాయశాస్త్రిలుగారికిని 'గారాముగరే' యనుపాఠము దొరకినను, 'చాకోరంబు లే లేరఁగాఁ' అనుపాఠము దొరకక పోవుటచే వెంకటశాస్త్రిలుగారికిని నీపూర్వార్థమును గుర్తింపఁ గుదురదయ్యెను. నూటిడి, యనుచో నూవులతోఁ జేసిన యిడి యని యర్థము. ఇడి యను భక్ష్యమును శ్రీనాథుఁడు కాశీఖండమునఁ బేర్కొన్నాఁడు.

మఱియు,

గీ. మిసిమి గల పుల్లఁ జెరుగుతో మిళితములగు
నావ పచ్చళ్లు చవిమూచి రాదరమునఁ
జుబ్బుమని మూర్థములు దాఁకి యెఱ్ఱఁదనము
పొగలు వెడలింప నాసికా పుటములందు.

దీనికి వేంకటరాయశాస్త్రిలవారు "ఆవ పచ్చళ్లు (కర్త) చుబ్బుమని నసాళమంటి, ముకుఁ జెమురలందు, ఎఱ్ఱఁదనమును, బొగలను, వెడలించుచున్నవి అనియర్థము వచ్చునట్లు వ్యాఖ్యానించిరి.

కేతవరపు వెంకటశాస్త్రిగారును ఇట్లే వ్రాసిరి. పద్యపాఠము పైవిధముననున్నప్పు డింకొక విధముగా నర్థమేర్పడ నేరదు గదా! కాని యిక్కడ ప్రశస్తమయిన పాఠమొకటి గలదు

గీ. మిసిమి గల పుల్లఁ జెరుగుతో మిళితములగు
నావ పచ్చళ్లు చవిచూచి రాదరమునఁ
జుబ్బుమని మూర్థములు దాఁకి యెఱ్ఱఁదనము
పొగలు వెడలింప నాసికాపుటము లందు.

ఇందు, పద్యము పూర్వార్థమొక వాక్యము. ఉత్తరార్థము వేఱొకవాక్యము. ఈపాఠమును బట్టి చూడఁగా మూర్థములు దాఁకినది యావపచ్చళ్లుగాక, ఎఱ్ఱఁదనము= కారపుగాటు, అగుచున్నది. ఎఱ్ఱఁదనము నసాళమంటి ముకుఁ జెమురలందు పొగలు వెడలించినది, అని ఉత్తరార్థము టీక.

సాధు పాఠములు గల తాళపత్ర ప్రతుల సాహాయ్యము చాలినంత లేకపోవుటచే నిట్టి సరసార్థములు కొన్ని పఠువారి వ్యాఖ్యానములందుఁ బొందుపడక పోవల సెను. మఱియు, ఆముక్తమాల్యదా వ్యాఖ్యానమున—

ఉ. ఎన్నిసుఁగూర్తు నన్నవిను
మేమును దాల్చిన మాల్యమిచ్చున
ప్పిన్నది రంగమందయిన
పెండిలి సెప్పుము మున్ను గొంటి నే
వ న్నన దండ యొక్క మగ
వాఁ డిడ నేను దెలుంగురాయఁడఁ
కన్నడరాయ! యక్కొడువ
గప్పు ప్రియాపరిభుక్త భాక్కడఁక.

అనుపద్యమున మున్ను గొంటి నేవన్నన దండ యొక్క మగవాఁడిడ నేను దెలుంగురాయఁడఁ అనుదానికి "పూర్వము నేను కృష్ణావతారమందు సుదాముఁడను మాలాకారు డీయఁగా పూలదండను మగవాని చేతినుండి కొన వలసివచ్చెనుగదా యని మనస్సులో నేవగించుచు కయి కొంటిని"అని శాస్త్రిలవా రర్థము వ్రాసిరి.ఆముక్తమాల్యద కుఁ బ్రాచీనవ్యాఖ్య లనేకము లున్నవి అన్నింటను నిట్లే యర్థము గలదు. కాని యిక్కడ శ్రీకాకుళపుఁ దెలుంగు రాయనికథ (స్థలమాహాత్మ్యమునఁ గలదు.) యను సంధేయము. ఆ స్వామి యర్చకుఁడగు వైఖానసుఁడు రాజుగారు స్వామి కైంకర్యముకై పంపెడు పూదండలెల్లఁ దన లంజె కిచ్చుచుండువాఁడట! ఇది విని రాజొకనాఁడు పరీక్షింప స్వామిదర్శనమునకు వచ్చెను. అర్చకుఁడు లంజె కొప్పున నున్న పూదండను గొనివచ్చి స్వామి కలంకరించి, తత్ప్రసాదముగా రాజు కొసఁగెను. రాజు గొనిపోయి పరిశీలింపఁగా నందు నిడుపైన తలవెంట్రుకొ లగపడెను. రాజ ర్చకు నడిగెను. అతఁడు స్వామికి వెంట్రుకలు గలవనెను. రాజుపరిశోధించెను.భక్తత్రాణపరాయణుఁడగు స్వామికి మర్నాడు రాజు చూడవచ్చునప్పటికి వెంట్రుకలు మొలచియుండెను. నల్లపల్లి సంస్థానమునఁ బ్రఖ్యాతములుగా రెండు పుణ్యక్షేత్రములు గలవు. పెదకల్లేపల్లి, శ్రీకాకుళము, అనునవి. చల్లపల్లి జమీందారులు వాని ధర్మకర్తలు. బోడివాఁడు, బొచ్చువాఁడు, (నాగేశ్వర స్వామి, ఆంధ్రనాయకస్వామి.) తమ యిలువేల్పులని యా సంస్థానమున పూర్వులు పలుకుచుండెడివారట! స్థానికమయిన యీగాథ యెల్లరకు నెల్లడిగాఁ దెలియఁదగినది గాదు. నే నక్కడివాఁడ నగు

టచ్చే నెటిఁగియుంటిని. ఇది చెప్పనందుకు ప్రాచీన వ్యాఖ్యాతలపైఁగాని, శాస్త్రులవారిపైఁ గాని దోషము గట్టఁదగునా? ప్రాచీన వ్యాఖ్యాతల తప్పుల నెన్నింటినో శాస్త్రులవారు తమ యాముక్తమాల్యద వ్యాఖ్యలో సంస్కరించిరి. అయినను జరాభారముచేతను, ఆ యా వ్యాఖ్యాతల మీఁది నమ్మకము చేతను నక్కడక్కడ సంస్కరింపవలసినవానిఁ గొన్నింటిని శాస్త్రులవారు విడిచిరి.

"పసలేదు నిలరోరి పాతకులారని దేవాయుధంబులు బూవువారు" (7 ఆశ్వా) అను చరణమునఁ బ్రాచీన వ్యాఖ్యాతలు, దేవాయుధము లనఁగా యజ్ఞోపకరణములని వ్రాసిరి. శాస్త్రులుగారు దానిని గ్రహించిరి ముద్రణమయిన తర్వాత దేవాయుధము లనఁగా—తిట్లు, శాపనార్థములు, అని యర్థమగుట గుర్తింపఁబడెను. ఇట్టి వక్కడక్కడ కలవు.

విజయవిలాసమునకు ధర్మారావు నాయఁడుగారిదివఱకే సంపూర్ణవ్యాఖ్య రచియించి పెక్కుపట్టణములందుఁ దద్విశేషముల నుపన్యసించిరట. కాని, యాగ్రంథమునకు శాస్త్రులవారు రచించిన టిప్పణిలో దొరలిన ప్రమాదముల నిక్కడఁ బేర్కొనకుండెదను. ఏలన ధర్మారావుగారిచే నుపన్యస్తముల నేనెఱుఁగను. నేను దెలుపునవి వారు గుర్తించినవి కావచ్చును. క్రొత్తవి కావచ్చును. వారు గుర్తించినవో, మేము వెల్లడించినవే పేర్కొనెననుటకేని గుర్తింపనిచోఁ గ్రొత్తగా నఁదెచ్చినట్లగుటకేని, కారణమగ్గలును. సారంగధర చరిత్ర వ్యాఖ్యను ధర్మారావుగారింకను నుపన్యసింపలేదు గాన దానింగూర్చి పేర్కొనవచ్చునుగదా!

శ్రీశాస్త్రులవారు విజయవిలాస సారంగధరచరిత్రములకు టిప్పణులను తమయొద్దఁ బనిచేయుచున్న యొక గ్రంథకర్త, అప్పయపంతులుగారి ప్రాఁతటీకననుసరించి వ్రాసికొనివచ్చి యిచ్చిన లఘుటీకను సరిపఱచి రచించిరట! అట్లు సరిపఱచుటలో నాలఘుటీకలోని ప్రమాదములు కొన్ని యపరిశీలితములుగా నట్టేనిలువఁబడియుండునని శాస్త్రులవారు నాతోననిరి. అది యట్లే యైయుండును. పెలనఁగా, ఉప్పనైనట్టి—అనుపదమునకు గొప్ప—అని జూలూరి అప్పయపంతులుగారి టీకలో నుండఁగా (అట్లున్నట్లు ధర్మారావుగారు వ్రాసిరి.) శాస్త్రులుగారి టిప్పణిలోఁగూడ నదే కలదు. శాస్త్రులుగారు స్వయము ఇట్లు వ్రాయుదురని నేను నమ్మఁజాలనయ్యెదను.

క. పలపుసటు, వావులానహి
పలుకు లసత్యము ×.........
తలదడపి బాసఁజేసిన
జలజాక్షుల నమ్మరాదు సారంగధరా!

అని శాస్త్రులవారి సారంగధరచరిత్ర ముద్రణలో పద్యమున్నది. తలదడపి=స్నానముచేసి అని టిప్పణిలో నున్నది. ఇట్టి పద్యము సుమతి శతకమునఁ గూడఁగలదు. ఇందు 'తలదడవి' అను పాఠముండవలెను. ఇట్టి ప్రమాదములింకను గొన్ని సారంగధర చరిత్ర టిప్పణిలో గలవు.

శాస్త్రులవా రింతకు ముందే యిట్టివానిని లెక్కింటి నాకళించి యుంచిరి. పునర్ముద్రణమున సరిపఱుపఁ దలఁచియుండిరి. వారు కడు వృద్ధులగుటచేతను, ఇప్పటి స్థితిలో వారింతలో పునర్ముద్రణాలు సాగింపఁజాలకుండుటచేతను, ఆయా సంస్కారముల నిప్పుడు ప్రత్యేకముగా నొకచోట ముద్రించి వెల్లడింపనున్నారు. అందును బొందక ప్రమాదము లింకను అన్యులకు గోచరింపవచ్చును. వాఙ్మయాభ్యున్నతియుక్తై సద్విమర్శనము సల్పు తలఁపుతో నట్టివానిని వెల్లడించువారికి సహృదయులు కృతజ్ఞులై యుందురు.

ఆక్షేపింపను గూడఁ గూడని పట్టున శాస్త్రులుగారి నధిక్షేపించి నందుకును నిజముగాఁ దమ కపూర్వవిషయముల నొసఁగిన యాకరములను బేర్కొనక పోయినందుకును ధర్మారావుగారి చోళగనేపాళీల విమర్శనమునకు నేను బదులు వ్రాయవలసెనుగాని కడచిన భారతిలో సారంగధరచరిత్ర పద్యమునుగూర్చి మర్యాదను దప్పక యుక్తముగా వారు చేసిన విమర్శము వంటివిమర్శమునకు నేను కడు జిజ్ఞాసువునై యుందును.

ఇక సారంగధరచరిత్ర వ్రాఁతప్రతినిగూర్చి వారు వ్రాసినదానిఁ గూర్చి యించుక:—

సారంగధరచరిత్ర పీఠికను గూర్చి మా మిత్రులగు శ్రీ సోమశేఖరశర్మ ప్రభృతులకు ధర్మారావుగారి విమర్శము రాకకుఁ గొన్ని నెలల ముందే నేను విన్నవించుకొని యుంటిని. శాస్త్రులవారును తత్పీఠికా విషయ సాంకర్యము నాకళించియున్నారు.

ధర్మారావుగారి దగ్గఱనున్న తాళపత్త్ర ప్రతి నింతవఱ కింకను తెఱచిచూడఁ గుదురకున్నచో నొక్కతూరి నాకుఁగూడఁజూపఁ దగుదురు. నాకందలి విషయ లక్ష్యము లేదు, గాని సులువుగా దానిని విడఁబఱచి, చదువఁ దగునట్లు చేయఁగల్గుదు నేమో! అట్టివానిని గొన్నింటిని సవిపఱిచి చదువఁ గల్గితిని గాన తెలుపుచున్నాను.

—వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి.

ఆరోగ్యము

వేమూరి సీతారామశాస్త్రి గారు

ధనమున్నఁ గా, గృహమున్నఁ, బుత్త్రులు కళత్రంబున్న, సామ్రాజ్య శో
భనమున్నఁ గా, మది కేదిలేక యుదయింపం బోదు మోదమ్ము; సా
ధన జాతమ్ము లవమ్ములేకయును నిత్యస్ఫూర్జితానందతో
యనిధిం దేల్పఁగఁజాలు నెయ్యదియె యారోగ్యభాగ్యం బనన్.

జడిమన్ మాన్చును; బూన్చు సంతసము; నుత్సాహమ్ముఁ గల్పించు; మై
వడఁకుం దీర్చును; గూర్చు ధైర్యము; మనోవైక్లబ్యముం బాపు; మూ
దము గేయించు నశేష కార్యముల; నీ యారోగ్యమేల్మి నానేల? పె
ల్లడరంజేయుఁ బరబ్రహమ్ముఁ; గనుఁడీ యారోగ్య సౌభాగ్యముల్.

ప్రాతఃస్నానము, ధౌతవస్త్రధృతి, శుభ్ర స్వచ్ఛనాహారముల్
స్వాతంత్ర్యమ్ముఁ, బురాణగోష్ఠియు, సుధీ సాంగత్యమున్ బ్రహ్మచ
ర్యాతాత్పర్యము, శౌచనిష్ఠ, నయవిద్యాసక్తి, సంతృప్తియున్
భ్రాతల్! హేతులు సుండనామయతకీరల్ శ్రద్ధ నూహింపుఁడీ.

కామము క్రోధమున్ మొదలుగాఁగల యాంతర శత్రుకోటి కిం
తే మొనయంగఁ దావిడక యోయెడ కామెడఁ దృప్తి శాంతియున్
బ్రేమయు నార్జవంబు, ఋతనిష్ఠయుఁ బూనుఁడు దానఁజేసి చి
త్తామయముం దొలంగి సతతామల సౌఖ్యముఁ గాంతురో జనుల్.

శ్రుతులు, స్మృతుల్ పురాణములు శోధనచేయఁగ ధర్మకర్మ ప
ద్ధతు లెవి యేవి కన్పడెడుఁ దన్నికలమ్ము ననామయత్వ సం
స్థితికిఁ బ్రధానసూత్రమయి దీప్తివహించు; యథావకాశ మా
హిత కృతు లాచరింపుఁడిదె యేల? భజింతురు పెక్కుభద్రముల్.

జాబుల వ్రాత

టి. శివశంకరం గారు

ప్రపంచ నాగరక సంసర్గముచే మనదేశమందలి విజ్ఞానావధి సర్వతోముఖముల విస్తరిల్లుచుండుట విచారపరులకు తోచకపోదు. దేశాటనము, పండితభాషణము, రాజసభాప్రవేశము విజ్ఞానవ్యాప్తికి సాధనములనంటి మనపూర్వీకులు గ్రహించిన విషయము. రైళ్లు, మోటారుబండ్లు, యిదివరకే కొలదికిమించి తోడుపడుచుండెడివి. వీనితోపాటు ఆకాశవిమానముల పర్యటనము వ్యాపించుచుండుట మరియొక యాశ్చర్యము. రూటర్ తంతిసంస్థచే వేలకొలది మైళ్ల దూరములో జరుగు పండితసంభాషణమును గూర్చి మరుసటి దినమో, అథవా, మూడవదినమో మనమున్నచోట వార్తాపత్రికలయందు చదువగలుగుట పాతసంగతి. (Wireless Sets) "వయర్ లెస్ సెట్స్" అనుపేరితో తంత్రీరహిత యంత్రములు కొన్ని బయలుదేరుచున్నవి. వీనిమూలమున అమెరికా, ఆస్ట్రేలియావంటి దూరదేశములయందు జరుగు సంగతిన్నిఉపన్యాసములను, అక్షణమే విని యానందించుచున్నాము. ఈయంత్రములు కలకత్తా బొంబాయివంటి గొప్పనగరములయందు వాడుకలో నున్నవి. కొలది కాలములోనే పల్లెటూళ్లకు సహితము వ్యాపించును. "టెలివిజన్" (Tele-Vision) అను మరియొక యంత్రము కనిపెట్టబడనున్నది. దీనిచే సంజయుడు భారతయుద్ధమును దూరమునుండి చూడగలిగినట్లు దేశాంతరముల జరుగు సంగతులు సమక్షముప్పుడప్పుడే గోచరమగును, రాజసభలయందలి చర్యలు, వాదప్రతివాదములు, దినపత్రికల మూలమున తెలిసికొనుచున్నాము. ఇట్టి పరిస్థితులకు తగినట్లు వస్తుప్రపంచమును, భావప్రపంచమును, మన కనులయెదుట క్షణక్షణమును విస్తరించుచున్నది. ఇట్లు విస్తరించుకొలది ఆలోచనాసరణి, భావవ్యక్తియు, కొత్తదోవల నెతకును. ఇట్టి యత్నమందు కొత్తకొత్తభావములు జనించుకొలది దేశభాషల పదసంచయమందేకాక వాక్యరచనయందును వికల్పము లేర్పడును. ఇట్లున్నను వచనశైలియందు అతిశయోక్తివంటి యలంకారములకు గాని, కఠినమగు సంస్కృత దీర్ఘసమాసములకుగాని అవకాశము కాదు. లలితమగు చిన్నపదములతో కూర్చబడియయిన వాక్యముల మూలమున గొప్పసంగతులు సుబోధకమగునట్లు భాషాశైలి తనంతట తాను కుదురుచు వచనరచనకు క్రొత్తయాదర్శముల చూపుచున్నది. ఇట్టి నూతనశైలి దేశభాషలయందు నెలకొనుట శ్లాఘ్యము.

విదేశ నాగరక సంసర్గముచే పైవివరించినతీరున దేశభాషా వాఙ్మయము వివిధమైన మార్గముల మార్పు జెందుచున్నది. ఒక్క యంశమునందు మాత్రము ఇంకను మార్పు కలుగలేదు. ఆంగ్లేయ వాఙ్మయమునందు జాబులు వ్రాయు శైలికి గరిమయే లేదు. విజ్ఞానవ్యాప్తికి జాబుల వ్రాత మరియొక సాధనమను రహస్యము మనమింకను కనుగొనలేదు. వార్తాపత్రికల వ్రాతలవలె గాక గ్రంథస్థములగు వ్రాతలవలె గాక, ఒకరికొకరు వ్రాసుకొను జాబులయందు జీవకళయు మనస్సునకు విందుగొల్పు లాలిత్యమును మంచి విజ్ఞాన వినోదముల నాపాదింపవచ్చును. ఆంగ్లేయులు యీచతురతకు పుట్టినిల్లనొప్పుదురు. మనదేశమందు ఒక వారము ఇంగ్లాండుకు పోస్టు చేయబడు యిట్టి లలితములైన జాబులసంఖ్య లక్షకు తక్కువ యుండదు. వీనిని సివిల్ సర్వీస్ ఉద్యోగస్థులు, ఆర్మీ ఆఫీసరులు, మిషనరీలు, వర్తకులు, ప్రయాణీకులును వ్రాయుచుందురు. ఇట్టి జాబులు వారమున కనీసము లక్షవంతున ఒక్క సంవత్సరములో విజ్ఞానవ్యాప్తి కెంతటి సాధనమగునో చదువరు లూహింపవచ్చును. ఇట్టి జాబులు వ్రాయు పద్ధతి మనదేశమందు నెలకొనుపట్ల విజ్ఞానాభివృద్ధికి గొప్ప సహకారముగ నుండును. బడి విడిచినపిమ్మట పెద్దపెరిగిన స్త్రీపురుషుల విజ్ఞానమును (Adult and Female Education) వ్యాపింప చేయుటకు ఇంత

కన్న సామాన్యసాధనము వేరొకటి యుండదు. మనలో హితోపదేశమును వ్రాసిన విష్ణుశర్మ కథల జెప్పి వివేకమును బోధించెనో, యాపని యాంగ్లేయులు జాబులు వ్రాసి చేయుదురు. గొప్పవారు వ్రాసిన జాబులు సేకరించుటయు, వాని మూలమున వారి జీవితములు వ్రాసికొనుటయు వారియందాచారమై యున్నది. మోర్లీ (Morley) ప్రభువు 'Reflections' అను పేరితో హిందూదేశమును గూర్చి వైస్రాయిగా నున్న మింటో ప్రభువునకు అప్పటప్పుడు వ్రాసినట్టి జాబులు పుస్తకరూపమున ప్రచురింపబడి యున్నవి. రాజనీతిని బోధించుటకు యిట్టి వ్రాతల విలువ యపారము. రైట్ ఆనరబిల్ శ్రీనివాసశాస్త్రిగారు గోఖ్లేయొక్క జీవితచరిత్రమును యిట్లే వ్రాయ బూని యున్నారు. అయితే అది ఆంగ్లభాషయందే వ్రాయబడు నున్నది. ఆంధ్రభాష యందు జాబుల వ్రాతకు ప్రత్యేకమైన శైలి భాషాభిమానులు ఇంకను నెల కొల్పవలసి యున్నది.

ఇప్పటి పరిస్థితుల యందు విద్యార్జన మునకై బాలురును, విత్తనమునకయి పెద్దవారును పెరవూళుల యందు ఎక్కువగ వాసము చేయుచున్నారు. ఆకారణముచే మిత్ర బంధువర్గములకు వ్రాయవలసిన యవకాశము లెక్కువగ నున్నవి. విద్యార్థులు తమ తండ్రులకు వ్రాయు జాబులలో నూటికి తొంబది వంతున పైకము పంపమని తగాదాలతో యుండునే గాని, తమ జీవితమెట్లు? సహపాఠులమైత్రి ఎట్టిది? యుపాధ్యాయుల సౌజన్యమేమి? తాము నేర్చుచుండు విజ్ఞానపు తెరవేది వీనిని గూర్చి యేమియు వ్రాయరు. చెల్లెలకు కొడుకు గలిగెనపుడు అభినందించి వ్రాయుటెట్లో కళాశాల విద్యార్థికి కూడ తెలిసియుండుట యపురూపము. దుఃఖములు సంభవించినపుడు, ఓదార్చి ధైర్యమొసగునట్టి వ్రాత బడిలో మాకు నేర్పలేదందురు. తమ తలిదండ్రులు పలుమార్లు శక్తికిమించిన త్యాగముతో బిడ్డను చదివించుటకు పడరాని కడగండ్లు పడుచున్నను విద్యార్థులు వారమున కొక్కతూరి యైనను తమ పెద్దలకు నెమ్మది నిచ్చుమాట వ్రాయుదురా అని సందేహము. ఒక్కొక్క విద్యార్థియు వారమున కొకతూరి తన యింటికి తల్లికో చెల్లెలికో జాబు వ్రాయుచున్నాడను కొందము. ఒక్కొక్క జాబునందును తాను నేర్చుచుండు కొత్తవిషయములను చిన్నమాటలతో వివరించి వ్రాయునను కొందము. సముదాయమున యిట్టివ్రాత ఒక్క సంవత్సరమునకు విజ్ఞానము నేమాత్రము వ్యాపింప జేయునో యూహింప వచ్చును. ఈప్రయోజనము యొక్క పరిమాణమింత యని గ్రహింతు మేని, యీయుద్యమము విలువ యూహింపనగు. మచ్చునకై యొక మనోదాహరణము యీక్రింద వ్రాయబడి యున్నది. ఇది యొక కళాశాల విద్యార్థి తన చెల్లెలికి వ్రాసిన ట్లూహింప బడినది.

చేయూరు

ఫాల్గుణ శుద్ధనవమి

జానకి,

ఈజాబును నిన్న సాయంత్రమే వ్రాయ మొదలుపెట్టి ముగియకమునుపే నాసహపాఠులతో పాఠములు చదువ వెళ్ళవలసి వచ్చినది. మేమందరము నిన్న క్రికెట్ ఆటకు పోయి యుంటిమి. మాయాట యుత్సాహమున యింటికి మరలు వరకు శ్రమయే తోచలేదు. నేనొక్కడే 150 రన్లు చేసితిని. మా యాటను చూచుటకు అనేకులు వచ్చి యుండిరి. అమ్మయును నీవును వచ్చిచూడ లేదే యని పలుమార్లు మనస్సుకు తోచినది.

రేపుసాయంత్రము మాయుపాధ్యాయులు కొందరును నాక్లాసులో చదువు నామిత్రులును కలసి ప్రక్కనున్న ఇంద్రగిరియను కొండనెక్కి విహరింప దలచుకొన్నాము. ఆకొండయొక్క యెత్తు అక్కడి శీతోష్ణ స్థితి కొలుచుటకు మాకళాశాలలో యంత్రమున్నది. వానిని తీసికొని పోవుచున్నాము. నేను ఊరికి వచ్చినప్పుడు సమక్షము నీకాచిత్రము వివరించి చెప్పెదను. నేను ఊరినుండి వచ్చినప్పుడు అమ్మయు నీవును చేసి యిచ్చిన చక్కిలములలో సుమారు 20 వరకు మిగిలి యుండెను. దానిని నాస్నేహితులు యిపుడే తినివేయ చూచిరి కాని నేను దానికి సమ్మతించ లేను. రేపటి ప్రయాణమునకై యెత్తిపెట్టి యున్నాము.

చిన్నిబాలి (పనికత్తె కొడుకు) బడికిపోవుచున్నాడోశీ నీవే స్వయముగ వానికి పద్యములు చెప్పించుచుంటివే. ఎన్ని పద్యములను నేర్పినావు? వానికై కట్టె గుఱ్ఱము నొకటి కొని పెట్టి యున్నాను. వచ్చునపుడు తెచ్చెదను. అమ్మను నిన్ను చూచి ఏండ్లే గడచినట్టున్నది. ఉగాది పండుగ వరకు సెలవు దొఱకదు.

ఇందులో నాయనగారికి వేరేజాబు వ్రాసి యున్నాను. అలసట తీరి నెమ్మదిగా కూర్చున్నప్పుడు వారిచేతికిమ్ము. అమ్మకు నానమస్కారములు చెప్పుము.

ఇట్లు మీ అన్న,
రమణ.

హెచ్చరిక

తుమ్మల సీతారామమూర్తి చౌదరి గారు

ఎంతటివాఁడవోయి నిను నేమనవచ్చు నఖండకీర్తి యా
శాంతములన్నిటింపఁగ మహామహిమం దనరారినట్టి స
త్సంతతిలో జనించి యవిచారమతిన్ నగుఁబాటు చెయ్దముల్
పొంతలకేగుచుంటి విది పోలినకార్య మఁటయ్య, సోదరా!

చెల్లరె! సర్వదేశముల జీవధనంబులఁ ధారవోసి య
ెల్లరు స్వేచ్ఛకై పెనఁగు నీసమయంబున దాస్యవృత్తిచే
నుల్లము పల్లవింపఁ గడునుబ్బుచు నీవిధి నెంచకుంటి నీ
తల్లియవస్థఁ బాపవలదా? తలదాచెదవేల, సోదరా!

ఖద్దరుగట్టి బీదలకు గంజినిబోయుఁడు, భారతార్థికా
పద్దశ దీనఁబాయు"నని పల్కెడు గాంధిమహాత్ము బోధకున్
దిద్దెదు పంగనామమును "దేలికయున్నెఱనీటులేని యీ
మొద్దులఁ దాల్చుటె"ట్లనుచు మూర్ఖుఁడవైతి గదయ్య, సోదరా!

"మాలలనంటరాదు కసుమాలపుజాతి" యటంచు వారి నీ
లీల బహిష్కరించి మతిలేక "దురాత్ములు దక్షిణాఫ్రికా
నేలెడువారు హైందవుల నెంతయు నీచులఁగా గణింతు"రం
చేల విచారమందెద విసీ! నిను నేమనువాఁడ సోదరా!

స్వార్థపరాయణుండవయి స్థానికసంఘములందుఁ జేరి సూ
త్రార్థము మార్చి దానికి నపార్థము సూపుచు రచ్చకెక్కి స
ర్వార్థము ధారవోసి పురుషార్థము లెవ్వియు లేక లేకివై
వ్యర్థుఁడవై చరింతు విదియా? మగపాడి యఁటన్న సోదరా!

మీసము దువ్వుచుం బగఱ మీసరమంతయుఁ దూల "నాత్మ సం
త్రాసము వీడి మీ జనని దాస్యముఁ బాపఁగ రం"డఁటంచు ప
న్యాస పరంపరం గురియు దంతియ కాని యొకింత చేయ వీ
వేసముఁజూచి లోకమున విజ్ఞులు మెత్తురఁటయ్య సోదరా!

"మనము మహమ్మదీయులును మచ్చరముల్ విడనాడి కూడి నె
మ్మనముల భేదభావముల మాని చరించుట మే"లఁటంచు నీ
వనయము హెచ్చరించి యిసుమంత వివేకము లేక యింట నీ
యనుజులతోడఁ బోరెద వహో! యిది నింద్యముగాదె? సోదరా!

నీతిని జాతినిన్మఱచి నీవణుమాత్రము సిగ్గులేక, ప్ర
ఖ్యాతి నడంచి బుద్ధిబలకాయబలంబుల రూపుమాపి నీ
చేతికిఁ జిప్పనిచ్చు మధుసేవకు లోఁబడి రచ్చలందు "మా
తాతలు సోమపీథు" లని దర్పములాడెదవేల సోదరా! (సశేషము)

తాళీవని

పెనుమర్తి వేంకటరత్నము గారు

ఈ సమున్నత తాళభూమిరుహమ్ము-లే యుగాల నాటివో? యిపు డనూన
నిశ్చలాస్పంద ముకుళిత నేత్రములను-తలచుచున్నవి! యుగయుగమ్ముల చరిత్ర!
జనన దేశమునుండి నిశ్చలతపొందు;-పూర్వలౌల్యమ్ము విస్మృతి పొందినట్టి
జీవులో యేమొ? గాలి వీచినను గాని-పలుకనే పల్క వీ రహః ప్రణయమేమొ!
ఈ యుగయుగాంత జీవు లెన్నెన్ని మార్లు-ఆశలను బెంచుకొనిరో! దిగంతములకు
ప్రాకలేని యాసల తలపై ధరించి-ఇల నిలంబడు శీతోష్ణములు సహించి!

౪ ఒకసుందరమైన రజతకరండముమీద రజతమయ బోధివృక్షము. కరండమునకు నలువైపుల నాలుగుబుద్ధ విగ్రహములు చెక్కబడినవి. ఒక్కొక్క విగ్రహముకడ నొక్కొక శిష్యునిచిత్రముకలదు. శాసన లేఖనము కొంతపాళీ, కొంత పయ్యూర్భాషలయందుకలదు. ఈకరండె ముండిన స్తూపము క్రీ.శ. 6,7 నకు చెందినది.

౫. ధేనుకాసురవధ, పహారిపుర దేవాలయ పీఠభాగముననున్న శిలాచిత్రము. ఈచిత్రముల యలంకార వైఖరి సుందరముగా నున్నది. పయ్యూర్భాషయం దున్న శాసన మొకటి యిందు చెక్కబడియున్నది.

౬. నాలందాయొద్ద త్రవ్వితీసిన పెక్కు సుందరలోహవిగ్రహములలోనొకటి. ఈవిగ్రహము అష్టాదశభుజయగు తారాదేవిది. ఇంపలిపనితనము, విగ్రహవిన్యాసము అందముగానుండి ప్రాచీనకాలపు చిత్రకారులసామర్థ్యమును చాటుచున్నది.

౭. బుద్ధవిగ్రహము. నీగ్రోవానియాకారమున నున్నది. ఇదిపురాతనప్రోమునగరమునరజతకరండము(చూ. చి౧.)లోదొరకినది. ఆకారము ఇదివరకు దొరకిన విగ్రహములకంటె భిన్నమైనదిగ నున్నది.

౮. రాధాకృష్ణవిగ్రహములు—పహారపుర దేవాలయపీఠభాగమున చెక్కబడిన ఉబ్బెత్తు చిత్రములలో నొకటి

1. తండ్రి వైదికుడు. కొడుకు వైదికుడు. వేదము, సంస్కృతము చదువుచున్నాడు. 2. తండ్రి వైదికుడు. కొడుకు చదువుటకై చెన్నపురికిపోవ నున్నాడు. 3. సొమ్ముకై తండ్రికి ఉత్తరము వ్రాయుచున్నాడు కొడుకు. 4. తండ్రి: నా ఇనాములను అమ్మవలసినదేనా? తల్లి: తప్పకుండా; కుఱ్ఱవాడు బి. ఏ. ప్యాసు కావలెను. 5. అర్థమంతయు వ్యర్థమైనది. 6. చివరకు బి. ఏ. అయినాడు. 7. వెళ్ళిపో: ఉద్యోగం లేదు, సద్యోగం లేదు. 8. వైదికుడగుకొడు కిపుడు పెద్ద అయినాడు. అతని ఇల్లు; అతని పొలము; అతని పుస్తకములు; అతని పశువులు; అతని పిల్లడు; ఆహా! ఆనందమయ జీవనము! 9. పొలము లేదు; ఇల్లు లేదు; పని లేదు; తలితండ్రులు ముదుసళ్లు; తిండికే లేదు. కట్టా! కడగండ్ల జీవనము.

భారతదేశము వ్యవసాయప్రధానమైనది. గ్రామములవంక మరలుడు!!

చిత్రకారుడు: కంచి శివరామమూర్తిగారు.

అమానుల్లాఖాన్ రాజు—విద్యాభివృద్ధి

ప్రస్తుత ఆఫ్గనిస్థానపురాజు విద్యావిషయమున చేసిన సేవనుగూర్చి 'దిఎడ్యుకేషనల్ ఔట్లుక్' పత్రికయందు వి. బి. మెట్టాగారు వ్రాయుచున్నారు:

1919 సం॥లో అమానుల్లాఖాను సింహాసన మధిష్ఠించినపుడు ఆఫ్గనిస్థానమున విద్య చాలా వెనుకబడిన స్థితియందుండెను. మసీదు బడులలో ముల్లాలు (మహమ్మదీయ పురోహితులు) బాలురకు వ్రాత, చదువు, లెక్కలు, కొరానును బోధించుచుండిరి. ఆధునికవిద్య కొరకు 1910 సం॥లో కీ. శే. అమీరుహబీబుల్లాఖాను స్థాపించిన యొక కళాశాలయుండెను. ఈకళాశాలలో భారతదేశ విశ్వవిద్యాలయములలో, విద్యాభ్యాసమొనరించిన భారతీయోపాధ్యాయులు గణితశాస్త్రము, ప్రకృతిశాస్త్రము, ఇస్లాము మతచరిత్ర బోధించువారు. ఈరాజుగారి తల్లి 1912 సం॥లో కాబూలునం దొక విద్యాలయమును పెట్టించెను; అందు బాలికలకు ప్రాథమికవిద్య యొసంగబడుచుండెను. అప్పటిదా దేశములో నేటియు కళా, శిల్ప, పరిశ్రమల విద్యాలయములు లేకుండెను.

ఇప్పటి రాజుగారు దేశమందరును తమతమ బిడ్డలను పాఠశాలలకు పంపింపవలసినదని కోరుచు ప్రకటనపత్రికలను ప్రతిపట్టణములోను, గ్రామములోను అంటించిరి. ప్రభుత్వోద్యోగులందరును తమ బిడ్డలను పాఠశాలలకు పంపితీరవలెనని ఆజ్ఞాపింపబడిరి; వారట్లు కావింపనిచో వారికి జరిమానా విధింపబడుటయో లేక ఉద్యోగమునుండి తొలగింపబడుటయో జరుగునని ప్రకటింపబడినది. అన్ని పట్టణములలో ప్రాథమికవిద్యాలయములు స్థాపింపబడినవి. కాబూలునందు మరిరెండు మాధ్యమికపాఠశాలలు స్థాపింపబడినవి; అందు ఒకదానిలో ఉపాధ్యాయులు ఫ్రెంచివారు. మరొకదానిలో జర్మనీవారు. ప్రాథమికవిద్యయు, మాధ్యమికవిద్యయుగూడ ఉచితముగనే బోధింపబడుచున్నవి.

ఈరాజుగారు స్త్రీవిద్యగూర్చి చాలపాటుపడిరి. కాబూలులోనున్న బాలికాపాఠశాలయందు తానురాజ్యాధిపత్యమునకు రాకపూర్వము 300 మందియే విద్యార్థు లుండినచోట నేడు 2,500 మంది యున్నారు. ఇతర పట్టణములలోకూడ బాలికాపాఠశాలలు స్థాపింపబడినవి. రాజకుటుంబములోని కొందరు నారీమణులును, గొప్పకుటుంబములవారి కుమార్తెలు కొందరును ప్రభుత్వవ్యయముపై విద్యకొఱకు విదేశాలకు పంపబడిరి.

ప్రకృతిసిద్ధమగు స్వరూపములను ప్రతిబింబించుటను కురాను గ్రంథము నిషేధించుట వాస్తవమైనను, ఈరాజు కాబూలులోను, యితరపట్టణములలోను శిల్పకళాశాలలను స్థాపించెను. అందు సాధారణ, వర్ణ, చిత్రరచనము, శిల్పవిద్య నేర్పబడుచున్నవి. కాబూలునం దొక పురాణవస్తుప్రదర్శన, శిల్పవిద్యాప్రదర్శన, శాల నెలకొల్పబడెను.

ఇప్పటికింకను ఆఫ్గనిస్థానములో సాంకేతికవిద్యాశాలలు (కార్మికవిద్యలను నేర్పునవి) లేవు, కాని ప్రభుత్వమువారి కర్మాగారములోనికి వెళ్లి వివిధవస్తువు లెట్లు

తయారు చేయబడుచున్నవో చూచుటకు ప్రజల కవకాశము గలదు. గనుల పరిశ్రమ, ధాతుశోధనము, (లోహ) విద్యుత్ యంత్రగతిశాస్త్రము నభ్యసించుటకు చాలామంది విద్యార్థులను ప్రభుత్వమువారు యూరపు అమెరికాలకు పంపిరి. కాబూలునందు ఒకజాతీయ విశ్వవిద్యాలయమును సంస్థాపించుట కిపుడు ఆఫ్గను ప్రభుత్వము వా రాలోచించుచున్నారు.

నూతనచారిత్రకపరిశోధనలు

ఈమధ్య బీహారు జిల్లాలోని నలందాలోను, రాజషాహిజిల్లాలోని పహర్‌పూరులోను బయల్పడిన మధ్యకాలములోని రెండు సుప్రసిద్ధమగు కట్టడములచే నాటి బౌద్ధమతపరిస్థితులు కొన్ని తెలియుచున్నవి.

జీ. ఏ. పేజిగారు గొప్ప స్తూపము నొకదానిని భూమిలోనుండి త్రవ్వి కనిపెట్టిరి. ఈపని నిర్వహించుటయందు వీరు మిక్కిలి నిపుణతను జూపిరి. దీనికి తూర్పుభాగమున నొక విశాలమగు తరుపంక్తియు, బారుతీరిన మఠములును పశ్చిమమునకూడ నిదేమాదిరి శిథిలమఠములును కలవు. ఇవన్నియు మొత్తమున నెనిమిది. ఇయ్యవి 7-12 శతాబ్దములమధ్య నెన్నియోసారులు తిరిగి కట్టబడినవి. అంతియేకాక ఒకదానిపై నొకటిగ దాదాపు తొమ్మిది కట్టడముల కట్టినట్లుకూడ నిదర్శనము కలదు. హ్యూయన్‌త్సాంగ్ తాను నలందాలో చూచిన మఠములు నాలుగంతస్తులు ఎత్తున నున్నవని వ్రాసియున్నాడు. ఇయ్యవి పరశురామప్రీతియై యుండును. ఇంపట్టి చిహ్నములు కాన్పించుచున్నవి.

ఇందులో విలువగల వస్తువులేకాక, రాగి, కంచుతో చేయబడిన 8, 9 శతాబ్దములనాటి విగ్రహములు కలవు. అవియు నాటి శిల్పకళలను స్పష్టపరచుచున్నవి. వీటిలో హిందూదేవతల విగ్రహములు పెక్కుకలవు. వీటిచే బ్రాహ్మణమత మెంతవరకు బౌద్ధమతము నాక్రమించినదో విదితమగుచున్నది. చిత్రములు కొన్ని యీ సంచికయందు గలవు.

[౧౯౨౯ సం ఏప్రిలు ౧౭వ తేది టైమ్సు ఆఫ్ ఇండియానుండి.]

అమెరికా, ఇంగ్లాండుదేశములకు యుద్ధమా?

చార్లెస్. సి. ప్లంకెట్ అను నొక అమెరికను ఉపసేనాపతి న్యూయార్కు పట్టణమున నొక విందు సందర్భమున నిట్లు నుడివినాడట.

"నాచరిత్రజ్ఞానము సరియైనదైనచో, యుద్ధమునకు మనము నేడున్నంత సమీపముగ మున్నెన్నడు నుండలేదని నేను చెప్పగలను. ఏలయన, మనము నేడు వర్తకవ్యవహారమున పోటీపద్ధతి నవలంబించి ఇతరజాతులను మూలకు ద్రోసివైచుచున్నాము. ఇట్టి విధానము యుద్ధము గల్పించుట తప్పదు.

"మీరు మీ వర్తకపు సామానులతో సముద్రముపై సంపూర్ణాధికారము వహించుటకు పోటీ చేయుచున్నంతకాలము, యుద్ధమువంకకు బోవుచున్నారన్న మాటయే. మీ రీగదిలో గూరుచుండుట యెంతసత్యమో యిదియు నంత సత్యమే. మనము నేడవలంబించుచున్న మార్గమునే యనుసరించుచుందుమేని యుద్ధము తప్పదు.

"గ్రేటుబ్రిటనుతోనే కానిండు, లేక మరి యే యితరజాతితోనైన గానిండు, మనకు యుద్ధము సంఘటించుచున్నది"

ఇంతటితో సభ నిలిచిపోయెనట. తరువాత "మీ యభిప్రాయము గ్రేటుబ్రిటనుతో యుద్ధము సంభవించుననియా?" యని యడుగ నాయన వెంటనే స్పష్టముగ నిట్లు చెప్పెనట. "అవును, గ్రేటుబ్రిటను అనియే నా యభిప్రాయము. కాకున్న నష్టపడిన మరి యేయితరజాతియైన గావచ్చును. ఆరంభముననే గ్రేటుబ్రిటను యుద్ధమునకు దిగకున్నను ముందుకు నేదియో యొకచిన్న దేశమును ద్రోసి, మెల్లగ దాను దానివెనుక జేరును."

ప్లంకెటుగారు ప్రకటించిన యీయభిప్రాయము లండను న్యూయార్కులలోని రాజకీయ రంగములలో చాల సంక్షోభమును గలిగించినదట. నానాజాతిసమితి సార్థకమగుటకు మార్గ మిదియే కాబోలు!

భారతదేశమున స్త్రీవిద్యయొక్క యాదర్శము.

ఆర్. కృష్ణాబాయి, బి.ఏ., యల్.టి. గారు, 'బ్రాహ్మణేతరయువక (Non-brahmin Youth) పత్రిక'లో భారతదేశమున స్త్రీవిద్య యొక్క యాదర్శములనుగురించి వ్రాయుచు నిట్లు నుడువుచున్నారు.

"నష్టమైన విజ్ఞానమును, కళను, మతమును మరల నుద్ధరించి, భారతీయ వనితల వ్యక్తిత్వమును గాపాడుటయే నిజముగ నిప్పుడు కావలసినది. కావున విజ్ఞాన మూలముగ మనసునకు శిక్షణ నొసంగి, యాత్మజ్ఞానముచే దాను పరిపూర్ణత్వమునందు నట్లు చేయుటయే యిప్పుడనుసరణీయమగు బోధనపద్ధతి. వందలకొలది యేండ్లు మనవారి నిరాదరమునకు బాత్రమై భారతీయ వనితాత్వమదృశ్యమై యున్నను విదేశీగుల దండయాత్రలు తుపానులవలె నొకదానివెనుక నొకటిగ నార్యావర్తమును ముంచివైచి యెన్నియో మార్పులకు లోబరచినను భారతీయ వనితాత్వముయొక్క పునాదిరాయి యట్లే నిశ్చలముగ జెక్కుచెదరక నిలిచియున్నది. మన యాడువాండ్రును గూడ మగవారి కార్యవిధానమునే యనుసరించి వారితో బోటీచేయకుండుటయే దీనికి గారణము. ఆడుది నేటి యీస్వాతంత్ర్యసమానత్వములను నభిప్రాయములచే బరవశయై, స్వదేశపు భావిసౌభాగ్యము, భావ్యభివృద్ధియు, దనచేతనున్న వన్న యంశమును మరచిపోవునేని అది చాల శోచనీయమగు విషయము. సంసారమునకు బయట నిర్వర్తింపవగు కార్యము లాడుదానికి లేవని నాయభిప్రాయముకాదు. ప్రపంచ మంతయు నామె కార్యరంగమే. ఆమె ప్రత్యేకోత్సాహమునకు లక్ష్యమగు కార్యరంగ మేదయినను, స్త్రీ తనవ్యక్తిత్వము గోల్పోయి, జీవితమును నిష్ఫలమొనర్పకుండుగాక. మనము మరియొక జాతి ననుకరింపకుండుముగాక. మననాగరకత పురాతనమైనది. మనపూర్వ చరిత్ర కీర్తిమయము. మన పూర్వ చరిత్రమునకు మనము గర్వింపవలసినదే. అట్టి గర్వమునకే యాలవాలమగు భవిష్యత్తునే మనము గోరుదుము. మన భవిష్యద్యశస్సు నేటి మన గృహములపై నాధారపడి యుండును.

తమ గృహకార్యముల జక్కబెట్టుటకై కొందఱ బానిసల సృష్టించి, తమ బిడ్డలకు స్తన్యమిచ్చుటయన్న నేమో యెరుగని వనితా రత్నములు పైవాక్యముల శ్రద్ధతో గమనింతురుగాక.

సంపూర్ణ మద్యపాన బహిష్కార మసాధ్యమా ?

సారాయమును కొద్దికొద్దిగ బుచ్చుకొన్నను నష్టమే కలుగునని వ్రాయుచు డాక్టరు కోర్టనీ. సి.వీక్సు. యమ్. ఆర్. సి. యస్., యల్.ఆర్.సి.పి., గారిట్లు వ్రాయుచున్నారు.

"మద్యపానము ఆరోగ్యవంతమగు జీవితమునకున్నటికిని దోడ్పడజాలదని, ఉన్న వ్యాధుల విషయమునగూడ నది యిదివరకు ననుకొన్నంత యావశ్యకము కాదనియు వైద్యులు సంపూర్ణముగ గుర్తించినారు. ఏబది వత్సరములకు బూర్వము లండను నగరమున మితపాన వైద్యశాల (Temperance Hospital) స్థాపింపబడినప్పుడు ఒక వైద్యపత్రిక "భగవంతుడే రోగులను రక్షించుగాక" యని నుడువగలిగెను. అప్పుడు సారాయము సాయములేక రోగముల మాన్పుట యసంగత మని పించెను. ఐనను నాడు మొదల్కొని యావైద్యాలయమున 50,000 రోగులు చికిత్సనందియున్నారు. వీరిలో 190 మందికి మాత్రమే వైద్యభాగముగ సారాయ ముపయోగింపబడినది. 1875 వ సం॥మున రాయల్ విక్టోరియా ఇన్‌ఫర్మరీ (న్యూ కాజిల్ ఆన్ టైన్) అను ఆసుపత్రి సగటున ప్రతిరోగికిని 2 షి. పె. 9 ల. మద్యపదార్థములను వాడియుండెను. 1925 సం॥న సారాయము అప్పటి

కన్న నాలుగున్నరరెట్లు వెల యెక్కువైనను, సగటున రోగి ఒక్కంటికి 6½ పెన్నీల విలువగలిగిన దిమ్మాత్రమే యుపయోగింపబడినది. నలుబది యేండ్లకు బూర్వము వెస్టరన్ ఇన్‌ఫర్మరీ (గ్లాస్గో) అను ఆసుపత్రిలో సగటున ప్రతిరోగికిని 104 డ్రాముల సారాయ మొసంగబడెను. పోయినయేట ప్రతిరోగికిని సగటున వాడినది మూడు డ్రాములే.

"ఈ క్రిందియంకెలు ఇప్పుడే స్టాకుహోం విశ్వవిద్యాలయములోని వైద్యశాస్త్ర పండితునివద్దనుండి నాకందినవి. 1900-వ సంవత్సరమున స్టాకుహోం ఆసుపత్రిలో 3,984 రోగులకు 40,000 ఔన్సుల సారాయ ముపయోగింపబడెను. 1926 సం॥లో 5334 రోగులకు 3500 ఔన్సులు వాడబడినవి. అనగా: ఒక్కొక్క రోగికి 96 డ్రాములనుండి, యించుమించుగ నాలుగు డ్రాములకు తగ్గినదన్నమాట.

"వైద్యప్రపంచములో విశేషమగు నీమార్పునకు గారణమేమి? సారాయము శరీరనిర్మాణమునకు గాని శరీరపోషణమునకుగాని యుపయోగింపదు. పరిమితముగ గొన్ని తీవ్రవ్యాధులసంసర్గమున, నాహారముగ నది యుపయోగపడవచ్చును. కాని మత్తువస్తువుగనుండి ముఖ్యములగు నితరవ్యాపారములకు అది కలుగజేయునష్టము, దానివలన గలుగు లాభములకన్న నెంతయో యధికము. ఈసంగతిని వైద్యులు అనుభవపూర్వకముగను, ఆచరణమూలకముగను గనిపెట్టుటయే వైమార్పునకు గారణము. రాజకీయవైద్యకళాశాలకు (Royal college of Physicians) అధ్యక్షులయిన సర్ హంఫ్రీరోలెస్టన్‌గారు నుడివినట్లు దానిప్రభావము లాభములకన్న అపాయములనే యెక్కువగ గలుగజేయుచున్నది."

"హృదయమునకు, మెదడునకు, నితర ముఖ్యవ్యవహారములకును, సారాయము, అభివృద్ధికరమను ప్రాతతలంపు సాధారణప్రజలలో నింకను ఊగులాడుచున్నను వివేకశాలురగు వైద్యులు దానిని విడిచిపెట్టినారు. సారాయము ముఖ్యముగ మత్తుపదార్థము. అలవాటునుబట్టియు మామూలు వాడుకనుబట్టియు, సాధారణభాషలో 'ప్రోత్సాహకరము' అనుమాట యిప్పటికిని గన్పించుచున్నను, అది మత్తుపదార్థమనియే అన్ని గ్రంథములలోను అంగీకరింపబడినది. మత్తుపదార్థమగుటచే సారాయము, మెదడుయొక్క ఉన్నత ముఖ్యభాగములను- వేనిమూలమున మనస్సునకు వివేకయుతమగు నిర్ణయమును విచక్షణకు నిగ్రహమును సమకూరుచున్నవో, వేనిని బెంపొందించుకొనుట కఠినతమమగు కార్యమో- యట్టి యున్నతముఖ్యభాగములనే జడములుగ, వికలములుగజేసి స్తంభింప జేసివైచుచున్నది.

మద్యపానము దైనికాహారములో నొకభాగముగ గల పాశ్చాత్యదేశమునందు దానివిషయమున నిట్టియభిప్రాయము ప్రబలియున్నకాలమున, మద్యపానము విధిసిద్ధముగ గల మన దేశములో సంపూర్ణనిషేధ మసాధ్యమని బ్రిటిషుప్రభుత్వ చెప్పుటలో గలరహస్యము జదువరులు బాగుగ గుర్తింతురుగాక.

ఇంగ్లండుదేశమున జర్మనీపరిపాలనము

హెచ్. డబ్ల్యు. నెవిన్సన్ అనునాయన, కొన్ని యేండ్లకు బూర్వము "నార్తు అమెరికన్ రివ్యూ" అను పత్రికలో 'బానిసతనమున' (Under the Yoke) అను వ్యాసమునందు ఇంగ్లండుదేశము జర్మనీవారికి వశమైనట్లుగ భావించి, యట్టి దాస్యమున ఇంగ్లండుదుర్దశ యీక్రిందివిధముగనుండునని వర్ణించినాడు.

"జర్మను రాజప్రతినిధుల యధికారము క్రింద ఇంగ్లండు నాలుగుభాగములుగ విభజింపబడును. స్కాట్లండు, వేల్సు, ఐర్లండుదేశములలో జర్మను రాజప్రతినిధు లుందురు. జిల్లా యధికారులుగనుండి పన్నులను వసూలుచేయుచు, పోలీసుశాఖ నిర్వహించుటకు జర్మనులు నియమింపబడుదురు. ప్రభుత్వ నియమితులయిన

కొలువుండి బ్రిటిషు జమీందారులతోడను, సేవకులతోడను గూడుకొనిన జర్మనుసభ యొకటి ప్రతిరాష్ట్రమును బరిపాలించును. సేనాధిపతి, కోశాధికారి మున్నగు ముఖ్యపదవు లన్నియు జర్మనులతో నిండియుండ, నెల్లప్పుడును జర్మనులే యధికసంఖ్యాకులుగ గల యొకసంఘములో గూర్చుండి యొకజర్మనురాజప్రతినిధి వింఢ్సరు, బకింగుహాం రాజభవనములలో సభల జరుపును. తమ పరిపాలకులయొక్క యాధ్యాత్మికశ్రేయస్సును గోరుచు, నింగ్లీషువారు ల్యూథరన్ దేవాలయములను (Latheran Churches) పోషింపవలసి యుండును. లండను మున్నగు నగరములకు లార్డుమేయరులుగ జర్మను లుందురు. జర్మనుభాషయే దేశమందంతట రాజకీయ భాషగ నుండును. న్యాయస్థానములలో దుబాసీలుండిన నుందురుగాక. ప్రభుత్వపరీక్ష లన్నియు జర్మనుభాషలో జరుపబడును. ప్రభుత్వమున గొప్ప గొప్ప యుద్యోగముల వహించువారు చదువుకొనుటకై జర్మనీకి పోవలసి యుండును.

"ప్రధానములగు వార్తాపత్రిక లన్నియు జర్మనుభాషలో బ్రకటింపబడును. టైమ్సు మున్నగు విద్రోహపు బత్రికలపై కట్టుదిట్టమగు కాపలా యుంచబడును. జర్మను ప్రభుత్వమును విమర్శించిన, నది రాజద్రోహము గును. ఇంగ్లీషుపత్రిక లన్నియు నిర్బంధింపబడును. ఇంగ్లీషుపత్రికాసంపాదకు లందరును దుర్భరములగు జరీమానాలకు గాని, తీవ్రములగు కారాగారశిక్షలకుగాని పాల్పడవలసియుండును. ఇంగ్లీషువక్తలెల్లరు, కారణము చూపబడకయే, విచారణలేకయే ఆరన్కేస్ (Ornkeys) ప్రాంతములకు దేశాంతరవాసమునకు బంపబడుదురు. మిల్టను, వర్డ్సువర్తు, బర్కు, మిల్, మోర్లీప్రభువు, మున్నగు స్వాతంత్ర్యారాధకుల గ్రంథములన్నియు నిషేధింపబడును. షిల్లర్, హైనె, కారల్ మార్క్సు, మున్నగు జర్మను లేఖకుల గ్రంథములు కూడ నిషేధింపబడును.

"రైలుబండ్లలో నింగ్లీషువారు రెండవమూడవ తరగతుల బండ్లలోనే ప్రయాణము చేయవలయును. మొదటి తరగతిలో బ్రయాణముచేసిన, జర్మనువారి యౌద్ధత్యము నకు లోబడవలసినదే. బహుశః ఏజర్మను అధికారియో వచ్చి వాండ్రను క్రిందికి లాగివైచును. ప్రభుత్వభవనము లన్నియు జర్మనుపద్ధతిని నిర్మింపబడును. ఇంగ్లండులోని దుకాణము లన్నియు జర్మనువస్తువులలో మునిగిపోవు నట్లుచేయు నొక వర్తకపు విధానముచే ఇంగ్లండుదేశపు బరిశ్రమ లన్నియు నణచివైవబడును. ఇంగ్లండునకు గల నైపుణ్య మంతయు మాయమైపోవును.

"ఆయుధధారణము నిషేధింపబడును. స్కాట్లండు, పశ్చిమోత్తరరాష్ట్రములలోని సామాన్యప్రజ లందరును జర్మనుఅధికారులక్రిందనున్న దేశీయసైన్యములో చేరునట్లు ప్రోత్సహింపబడుదురు. ఏ బ్రిటిషు అధికారియు లెఫ్టినెంటు పదవికన్న పైకిబోగూడదు. ముఖ్యపదవులన్నియు జర్మనులకై ప్రత్యేకించి యుంచబడును. స్వయంసేవకదళములు రాజద్రోహపు సంఘములుగ బరిగణింపబడును. జర్మనులు కొందరు లీస్టరు షైరులోనికి నక్కలను వేటాడుచు బోయినప్పుడు ప్రజలు పవిత్రమగు నాజంతువు వధింపబడుట కడ్డువచ్చిరేని గ్రామస్థులగు ప్రధానులు కొందరు ఉరిదీయబడుదురు. అట్లురిదీయునప్పుడు కొందరు కొరడాదెబ్బలను దినవలసి యుండును.

"మనకు జర్మనుప్రభువు దేవుడు
మమ్ము మగావుత నెప్పుడున్,
మన విదేశప్రభువు చిరజీ
వనముతో నలరారుతన్."

అనుచు జాతీయగీత మారంభ మగును.

"బ్రిటనుతల్లీ పరిపాలింపుము" (Rule Britannia) అనుపాట రాజద్రోహముగ నెంచబడును.

"ఈటన్, హారో మున్నగు ప్రభుత్వవిద్యాలయము లన్నియు, ఆక్స్ఫర్డు కేంబ్రిడ్జి కళాశాలల భవనములతో సహా మూసివైచి, జర్మనులు వానిని సైనికస్థానములుగ మార్చెదరు. విద్యార్థులు పట్టణములలోని తమ బసలకుబోయి, యైశ్వర్యము విషయమున నందరి నిదివరకుకన్న నెక్కువ సమానముగ నొకరితో నొకరు తులదూగుచుందురు.

"జర్మనుభాష యంత యందమైన భాష కాదు. ఐన, నదియొక లోకవాఙ్మయమే. ప్రభుత్వవ్యవహారము

లన్నిటిలోను, వ్రాతకును, సంభాషణమునకును జర్మను భాషనే యుపయోగించునట్లు ఇంగ్లీషువారు నిర్బంధింపబడుదురు. జర్మను సారస్వతమును గూర్చియు,జర్మను చరిత్రమునుగూర్చియు వారు కొంత నేర్చుకొందురు. తెల్లరొట్టెకన్న నెక్కుడు ఇష్టమైన నల్లరొట్టెను దినుటగూడ వారు నేర్చెదరు. సరే-జర్మనుసామ్రాజ్య సంరక్షణమునకును, తమ దేశమునవున్న జర్మను సైన్యములకును, దమ తీరములకు గావలియున్న యుద్ధనావలకును, ఇంగ్లీషు వారందరు దుర్భరముగ ఖర్చుల భరింపవలసియుండుననుట వేరుగ జెప్పనక్కరలేదు."

పై వర్ణనమును జదివినవారి కెల్లరకు నేటి మన భారతదేశముయొక్క దురవస్థ స్పష్టముగ గోచరించును. నేవిన్సనుగారు గూడ దీనిని వ్రాయునప్పుడు హిందూదేశమునే యుద్దేశించి యుండవచ్చును. ఐనను నేడు పండ్లుతోముకొనుట మొదలుకొని పరమేశ్వరు నారాధించుటవరకు సర్వవిధముల నాంగ్లేయుల ననుకరించుటకే భారతీయులు తమ శక్తిసామర్థ్యముల వినియోగించుచున్నారు. రాజకీయముగ, సాంఘికముగ, నార్థికముగ, విద్యావిషయికముగ నేవంకజూచినను భారతీయులు పాశ్చాత్యులకడ బానిసతనమునకే పరువిడుచున్నారు. ఎంతశోచనీయము! ఎంత యవమానకరము!!

ఆధునిక భారతీయగ్రంథములు

పండిత దివాన్‌చంద్ శర్మ యం.ఏ. గారిట్లు వ్రాయుచున్నారు:

నే నన్నివిధముల పుస్తకాలయములను చూచితిని. దీనిచే, భారతీయులకు సరియగు విజ్ఞానాహారము సంగబడుటలేదని నిశ్చయించుకొనవలసి వచ్చినది. విద్వాంసులగు కొలదిమందినిగూర్చి నేను చెప్పుటలేదు. తెలియనివారిని, తెలిసియు దెలియనివారిని మాత్రమే మనసున నుంచికొని నేనీమాట చెప్పుచున్నాను. వీరు చదువున దేమి?—సంక్షోభకరములు, భావోద్రేకజనకములు నగు కథలు; నీచోద్దేశములను, తుచ్ఛాశయములను వర్ణించుకల్పితపద్యములు; అసత్యములతో నిండిన జీవితచరిత్రలు, గ్రంథకర్త మతమునకే యొక్కువ శ్రేష్ఠత్వము నిచ్చునట్టియు, మానవస్వభావములోని యౌదార్యము నుద్దేశింపక, యందలి ద్వేషమును, నీచతమము లగు దురాశలను బురికొల్పునట్టియు గ్రంథములు. ఇట్టి యహితకరమగు విజ్ఞానాహారమును గ్రోలుటచే, భారతీయు లనుభవించెడి శోచనీయము లగు ఫలితము లెల్లరకు సువిదితములే.

దీనికంతకు కారణమేమి? మొదటికారణము: మన సాధారణసారస్వతము అసహజమయినది. అది విదేశీయము. దానిని గొనివచ్చి మనదేశమున నాటవలయునని మనము ప్రయత్నించుచున్నాము. చాలవరకది నిస్సారమగు ననుకరణము. అన్యవాఙ్మయముల యనుకరణము. తుదకు దీనిఫలిత మేమగుచున్నదనగా;ఒకవిధమైన యసహజత్వము, ప్రత్యేకత్వము, దాని నావహించుకొనుచున్నవి. అందుచే నది చాలినంత లోతుగ బారుకొనిపోజాలకున్నది. రెండవకారణము: మన సాధారణసారస్వతమున ఉదారాశయత్వము లేదు. భావౌన్నత్యము కానరాదు. భావసూచనములో నిగ్రహము తక్కువ. మోటుగ, నసభ్యముగనుండును. మనయీ సారస్వతము స్వప్రయోజనమునకు సత్యమును, స్వాభిప్రాయములకు భావతీక్ష్ణతను, రంజకత్వమునకు సరళత్వమును బలియిడుచున్నది. మనసాధారణభాష, పామరజనులందరిచేతను జదువబడుభాష సంపూర్ణముగ యసహజమైపోవుటయే తుదకు దీని యనివార్యమగు ఫలితము. ఈసారస్వతముతో భారతీయుల స్థితిగతులు ప్రతిబింబించుటలేదు. ఇందు భారతీయుల జీవితములు వర్ణింపబడుటలేదు. కుటీరములలో నివసించుచు, పొలములలోను, గనులలోను పనిజేయుచు బొట్టబోసికొను భారతీయ ప్రజలను మన యీ సారస్వతము మరచిపోవుచున్నది. అందుచే ప్రస్తుతము మనకు గావలసినది మనభాషయొక్క

పునరుద్ధారణము. భారతీయగ్రంథకర్తలు స్వదేశీయుల యభిప్రాయములతో, వారిజీవితముతో నెక్కుడు పరిచయము గలిగించు వొందురుగాక. జీవితము నున్నదన్నట్లు పరీక్షించి తెలిసికొని, తమశక్తికొలంది దానిని వర్ణింతురుగాక. ఈవిధముగ, భారతీయులకు తేజము గలిగించు భావములను వారిని కార్యదక్షులనొనర్చు నాశయములను, వారి నెదుర్కొను సమస్యలను, వారి నవమానితులజేయు దౌర్బల్యములను వారి నుద్ధరించు నాదర్శములను, వారి నణగద్రొక్కు లోటుపాటులను, మనగ్రంథములలో వర్ణించుటకు దగు ప్రయత్నముల గావింపబలయును.

విదేశములలోని భారతీయులు

ఏప్రిల్ మాసపు 'ఇండియన్ రివ్యూ' పత్రికలో విదేశములయందలి భారతీయుల సంఖ్య యీక్రిందివిధమున వివరింపబడినది.

దేశముపేరు	భారతీయుల జనసంఖ్య	జనాభా తీసికొబడిన సంవత్సరము
(బ్రిటిషుసామ్రాజ్యములో)		
సింహళము	820000	1926
బ్రిటిషుమలయా	660000	,,
హాంకాంగు	2555	1911
మారిషస్(Mauritius)	264527	1921
సిచెల్లీస్	332	1911
జిబ్రాల్టర్	50	1920
నైగేరియా	100	1920
కెన్యా	26759	1926
ఉగాండా	5604 (ఆసియా వారు)	1921
నయాసాలాండ్	515	1921
జాంజిబార్	12841	1921
టాంగనయికా	9411	1921
జమెకా	18401	
ట్రినిడాడ్	121420	1921
బ్రిటిష్‌గయానా	124938	1921
ఫిజీద్వీపములు	60634	1921
బసుటోలాండ్	179	1911
స్వాజీలాండ్	7	1911
ఉత్తరరొడీషియా	56 (ఆసియా వారు)	1921
దక్షిణరొడీషియా	1250 ,,	1921
కనడా	1200	1920
ఆస్ట్రేలియా	2000	1922
న్యూజీలాండు	606	1921
నెటాల్	141336	1921
ట్రాన్స్‌వాల్	161 13 45	1921
కేప్ కాలనీ	339 6498	1921
ఆరంజ్ ఫ్రీస్టేటు	100	1921
బ్రిటిషుసామ్రాజ్యములో మొత్తము	2294724	
(ఇతర దేశములు)		
అమెరికాసంయుక్త రాష్ట్రములు	3175 (ఆసియా వారు)	1910
మడగాస్కర్	5272 ,,	1917
రియూనియన్	2194	1921
డచ్ ఈస్టిండీస్ (సే)	50000 భారతీయులు	..
సురినాం	34957	1920
మొజాంబిక్	1100 (ఆసియా వారు, అర్ధజాతుల వారు)	తెలియదు
పెర్షియా	3827	1922
ఇతర దేశములలో మొత్తము	100525	

మొత్తముపై విదేశము లన్నిటిలోనుగల భారతీయులసంఖ్య 2395249.

నేటినవలలు—కల్పనానిగ్రహము

బుక్ మన్ (Bookman) పత్రికలో డీన్ ఇంజిగారు నేటి నవలలనుగూర్చి యిట్లు వ్రాయుచున్నారు:—

నేడు నవలలకుగల పలుకుబడి చాల నపాయకరమని నానిశ్చితాభిప్రాయము. దాని రచనలో నిగ్రహము లేక పోవుటకాదు దీనికి కారణము. అనిగ్రహమును నే నంతగ లెక్కసేయను. మానవస్వభావమును నీచముగ జిత్రించుట నది పెంపొందించుచున్నది. ఇదియే పై యనర్థమునకు కారణము. కీర్తిదాయకము, హితకరమునగు నింగ్లీషు నవలల సాంప్రదాయమునకు మరలవలయునని నేను హృదయపూర్తిగ వాంఛించెదను. చిత్రకారుని వలెనే గ్రంథకారుడును సునిశ్చితమగు నొక యాదర్శము కలిగి యుండవలయును. బొమ్మలో చిత్రింపబడరాని నీచతరములగు వస్తువులు కొన్ని కలవు. మానవునిస్వభావమునను, జీవితసంఘటనములలోను గూడనట్లే కలవు. గొప్ప కల్పనాశక్తిగల లేఖకుడు, ప్రాపంచికజీవనము యొక్క ప్రయోజనమును తత్వమును ఉచితభావమున నరయగలవాడై యుండవలయును. అతిమానుషములగు సంఘటనములను, ప్రయోజనములేని తత్వహీనములను సమున్నతమొనర్చి యాతడు చిత్రింపవలయును. తమసారమునంతను, తమశాశ్వతత్వమునంతను జీవితసంఘటనములో ప్రతిబింబింపజేసెడి శాశ్వతప్రయోజనములగు సౌమనస్యమును, సత్యమును, సౌందర్యమును గ్రంథరచయిత అరయజాలడేని యతడు వ్రాత మానివైచిన మంచిది. ఏలయన ఇంక మనకు నేర్పదగిన దేమియును నతనివద్ద లేదు. ఏవి యువకుల హృదయముల నిప్పటికిని ప్రదీప్తములగావించుచున్నవో, యేవి సకలహృదయమగు నేటి మానవబృందము పునరుద్ధరింపబడుటకు అనన్యసాధనభూతములై యున్నవో యట్టి యాశాప్రేమవిశ్వాసములను గ్రంథరచయిత హేయములగు ననుభవముల జిత్రించి, విధ్వస్తములుగ నొనర్చివైచుచున్నాడు. "లక్ష్యము లేనిచోట ప్రజలు నశింతురు." తనదేశమును సోదరప్రజలను ప్రేమించుచున్నానని చెప్పుకొనువాడు, ఇట్టి లక్ష్యమునుండి యువకులనెడ బాపునేని యది నీచమగు మాయయని చెప్పనగును.

కవి

కాశీ వ్యాసాచార్యులుగారు

పసిడి మిసిమించు తారకావళుల తోడ-నంచితమగు సువర్ణప్రపంచమందుఁ
బుట్టి తనరారి సత్కవి పుంగవుండు-మంచిచెడ్డల తారతమ్యంబెఱింగి
చావుబ్రతుకులలో రహస్యంబుఁ దెలిసి-తాను దానన నెవ్వండో తరచి చూచి
నిరసనగుణంబునే చూచు నిరసనమునఁ;-బ్రేమయందుననే నిజ ప్రేమఁ గొలుపు
ద్వేషభావంబు మీఁదనే ద్వేషమూను-చిన్మయాత్ముని సృష్టి విచిత్రమెల్ల
తెరచిపెట్టిన పొత్తంబు కరణి యతని-కనుల చెంగట విశదంబుగాఁ గనఁబడు;
అతఁడు జనుల కలభ్యమైనట్టి కీర్తి-రాజమార్గంబు పైని వర్తనము సతముఁ
జేయుచుండుఁ బ్రతిధ్వనించెడి సుగతుల-కాంతి మయ కనక పత్ర పుంఖములతోడ
నలరు తన్మహనీయ నూహాశుగములు - సర్వలక్ష్యైక గాములై పర్వుచుండు.

(టెన్నిసన్ కవి యాంగ్ల పద్యమునుండి)

గ్రం ములు

మహాభారతయుద్ధము

ఈనాటకము రాయల్ సైజున 96 పుటలను గలిగి యున్నది. గ్రంథకర్తగారు కవిరాజ శ్రీపాద కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిలుగారు; వెల రు 1-0-0. వలయువారు గ్రంథకర్తగారి పేర రాజమహేంద్రవరమునకు వ్రాసిన బడయగలరు.

శ్రీమన్మహాభారతాంధ్రీకరణ దీక్షితులగు గ్రంథకర్తగారిని నేడు క్రొత్తగ నాంధ్రలోకమునకు బరిచితుల గావింప నక్కఱలేదు. శాస్త్రిగారు, అవతారికలో వ్రాసినట్లు "భారతమంతయు నొక్కరేయి బ్రదర్శించుట కర్హమగునట్లు ముఖ్యవిషయములను విడువక" సరసముగ నీమహాభారత యుద్ధనాటకమును రచించినారు. మహాభారతము బోలుకథను, సంపూర్ణముగ నొక్కనాటి ప్రదర్శనమున కనుకూలముగ, రచించుట కష్టసాధ్యము. కావుననే వారికి 'రంగములు పెట్టుట యిష్టముగాకున్నను అట్లుచేయక తప్పినదికాదు.' శాస్త్రిగారి శైలి చిక్కదనమునకు వారి శ్రీకృష్ణభారతమే సాక్షి.

(ప్ర.రం.)

ప్రాచీన హిందూదేశ రాజ్యాంగచరిత్రము

ఈగ్రంథము సాహిత్యవిశారద కోన వెంకటరాయ శర్మగారిచే రచియింపబడినది. డెమ్మిసైజున 110 పుటలు గలిగియున్నది. వెల రు 0-12-0 వలయువారు గ్రంథకర్తగారి పేర పశ్చిమగోదావరిజిల్లా ఏలూరుకు వ్రాసి తెప్పించుకొనవచ్చును.

మనపూర్వులు సింహాసనస్థు డగు నేలికయొక్క నిరంకుశప్రభుత్వమునే కాని నిజమగు ప్రజాప్రభుత్వము నెన్నడు ననుభవించియుండలేదనియు, ప్రజాప్రభుత్వధర్మముల నీనాటికి భారతదేశమున దామః నెలకొల్పితిమనియు దరచుగ నాంగ్లేయులు మనల బరిహసించుచుందురు. శర్మగారీగ్రంథమున నీవాదము బూటకమనియు, మనదేశమునగూడ ప్రజాప్రభుత్వ ముండెననియు, సోదాహరణముగ నిరూపింపగలిగిరి.

గ్రామనిర్మాణము, ప్రభుత్వకార్యములు, మంత్రులు, సైన్యవ్యవస్థ, నాగరకము, ప్రభుత్వాదాయము, రాజు, శాసనసభలు, అనుశీరి కలతోడి యెనిమిది ప్రకరణములలో చాణుక్యుడు మున్నగు భారతీయ ప్రముఖుల యొక్కయు, హుయానుత్సాంగు మొదలగు నైదేశిక ప్రముఖులయొక్కయు గ్రంథములనుండి, యనేకచారిత్రకవిషయములను సమకూర్చి వేదకాలము మొదల్కొని, మసులుపరిపాలన మంతమొందువరకు, హిందూదేశమున నములులో నుండిన ప్రభుత్వవిధానములును, తేటతెల్లములగు మాటలతో గ్రంథకర్తగారు వివరించియున్నారు.

ఆయాయంశముల బ్రోవోనర్చి కూర్చుటలో నచ్చటచ్చట కొంచెము వరుస తప్పినది. రాబోవుకూర్పులో గ్రంథకర్తగారీలోటు దీర్తురుగాక.

మొత్తముపై గ్రంథము మిగుల నుపయోగకారిగ నున్నది.

(ప్ర. రం.)

'ఇంటా - బయటా'

ఇది సుప్రసిద్ధ కవీంద్రుడగు రవీంద్రనాథ టాగూరుగారి బంగాళీనవలకు ఆంధ్రీకరణము. ఆంగ్లమున Home and Abroad అనే నవల. శోభనాదేవి, కొరుమూరి వైకుంఠరావుగార్లనువదించిరి. కవికులచంద్రుడగు మహాకవి వ్రాసిన యీ 426 పుటల గ్రంథమును గూర్చి చర్చించుటకుగాని, వానియందిమిడియుండు భావములను విశదీకరించుటకుగాని యీ కొంచెము స్థలమున సాధ్యముకాదు.

ఈ గ్రంథము సాంఘిక రాజకీయ సమస్యలనాధారముచేసుకొనియున్న యొక చక్కని నవల. ఇందుముఖ్యపాత్రలు ముగ్గురు. ఒకభార్య, భర్త, వారి స్నేహితుడొకడు. ఈ కథయందు నీముగ్గురువ్యక్తులు తమతమ అవస్థలనుండి వేరువేరుగా చెప్పినది, కలిపియల్లినది.

ఇంటను, బయటను, దేశములోను, ప్రపంచములోను, గృహావిషయములందును, బాహ్యసంఘమునందును మానవవ్యక్తికి-స్త్రీకిగాని, పురుషునకుగాని ఉండవలసిన స్వేచ్ఛ, నిజమైనట్టి, స్వచ్ఛమైనట్టి స్వేచ్ఛయొక్క ఆవశ్యకతను మూలవిషయముగా గొని వ్రాయబడిన దీనవల.

ఈస్వాతంత్ర్య సంపాదనేచ్ఛతో లోకమున వ్యవహరించునపుడు వ్యక్తికి కలుగుకష్టనష్టములు, జయాపజయములును తెలియజేయు కథ యీనవలలోని వస్తువు.

దేశముయొక్క స్వాతంత్ర్య సంపాదనములో దౌర్జన్యము జబర్దస్తీపద్ధతులు అవలంబించుట యెంతమాత్రము పనికిరాదనియు; స్వాతంత్రేచ్ఛ ప్రజలలో పూర్ణముగా కలుగజేసి, తగు ధర్మనుగుణశాంతియుత మార్గముల స్వాతంత్ర్యము సంపాదింపవలెననియు నట్టిదే స్థాపితముగా నుండగలదనియు, సత్యధర్మములకు విరుద్ధమైగాని న్యాయపథమునుండి తొలగినదిగాని యైనట్టి మార్గమున సంపాదింపబడు స్వాతంత్ర్యము మన కక్కరలేదనియు నిందు కవి బోధించుచున్నాడు.

కేవలావేశపూరితులై, అత్యుత్సాహముతో బలవంతముగా ప్రజలను దేశభక్తిపూరితులను జేయుట, స్వదేశీదీక్షితులనుజేయుట, యీకవికి అయిష్టములగు విషయములు. కేవల మొక దేశమునకేగాక యావత్ప్రపంచమునకు కావలసిన స్వేచ్ఛాస్వాతంత్ర్యములకై మానవజాతి పాటుపడవలెననియు నీకథవలన సూచితమగుచున్నది.

కథ యతి మనోహరమై, యింపుగా నున్నది. పాఠకులయందు మంచి భావదీప్తిని కలుగజేయగలదు. చక్కని ఉన్నతమైన భావములకు సముద్రముగదా రవీంద్రుని రచన!

భాషాంతరీకరణము అతి సరళముగాను, స్వేచ్ఛగాను, సహజముగ నున్నది. చక్కని యింపైన వాడుక భాష యుపయోగింపబడినది. టాగూరుగారి భావముల కేమాత్రమును నష్టము కలిగియుండలేదనియే చెప్పవచ్చును.

ఇది విశ్వభారతీగ్రంథమాల ఏజన్సీ 223 తిరువత్తూరుహైరోడ్, తండియార్‌పేట, మద్రాస్‌వారిచే ప్రచురింపబడినది. ఇందు టాగూర్‌గారి పట మొకటి ముందు చేర్చబడియున్నది. క్రౌన్ 16 సైజు; 426 పుటలు మంచి కాగితముపై చక్కని యచ్చు; మంచి బైండు. వెల 3-0-0.

జ. బ్ర.

'పోష్టాఫీసు'

ఇది రవీంద్రకవీంద్రుని నాటకమునకు కొరుమూరి వైకుంఠరావుగారి యాంధ్రీకరణము.

ఇందు ప్రధానపాత్ర మొకబాలుడు. అతడు మనుష్యుడు ప్రయోగించుశిక్షలు, కట్టుబాట్లవల్ల లోపలనున్న జీవనావేగము పూర్తిగా చల్లారనివాడు. జిజ్ఞాసుహృదయుడు, అనురాగపూర్ణుడు. అతని చిన్నతనపు అకల్మషపుచేష్టలు, కోరికలు, భావములవలన అట్టివాని నభివృద్ధిపొందించుకొనిన, మనుష్యుని జీవనపూర్ణవికాసమెట్లుండగలదో కవి చూపించుచున్నాడు. కథ అతి సులువైనదిగాను, సాధారణమైనదిగాను కన్పడుచున్నను ఇందలి భావములు కడునుత్తమమైనవి.

మనుష్యజీవనము ఆవేదనవలన, ముక్తజీవనపథగామిగా యెట్లగుటకు యత్నించునో కవి యందు తెలియబరచుచున్నాడు.

బాలుని ముద్దులొల్కు పదములు యింపుగొలుపు చుండును. భాష సరళమై, ఆనందము నొడగూర్చుచున్నది.

ఇందు కథాసందర్భమగు నొకపటమున్నది. క్రౌన్ 16 సైజు; 84 పుటలు. వెల 0-10-0. విశ్వభారతీ గ్రంథమాల యేజన్సీ 323 తిరువత్తూరు హైరోడ్, తండియార్పేట, మద్రాసు. —జ. బ్ర.

'స్టిల్‌మాండ్ మేజస్ట్రేట్'

ఇది బెల్జియమ్‌దేశపు కవి, మారిస్ మేటర్‌లింక్ ఫ్రెంచిభాషలో వ్రాసిన 'బర్గోమాస్ట్రెద స్టిల్‌మాండ్' అనే నాటకానికి తెలుగు. ఈకవి 1911 సంవత్సరంలో నాటకరచనకు నోబెల్ ప్రైజ్ అనే బహుమానము పొందినవాడు.

ప్రకాశకుడు: కారుమూరి వైకుంఠరావుగారు.

ఇందలికథ: బెల్జియమ్ దేశముపైకి జర్మనులు ఆక్రమించుకొనుటకు వచ్చి, యుద్ధముచేయుటకు, దేశపు గ్రామములను లోబరుచుకొనుటకు, పన్నిన యొక యధర్మపు పన్నాగము. విశ్వాసపాత్రుడును, అమాయకుడును, సత్యవంతుడు నగు నొకతోటమాలి, తమ జర్మను సేనలోని యొక యుద్యోగిని చంపెనను నొక యబద్ధపు నేరము పెట్టి యతనికి మరణశిక్ష విధింపవచ్చిన జర్మన్ మేజర్ లెఫ్టినెంటుల దౌర్జన్యమును సహింపనేరక, ఆతోటమాలి యజమానుడు, నేరముచేసినది తననౌకరు కాదన్నందుదును, అతనికి ఘోరశిక్ష విధించుటకును నిరసించినందుకు నాతనికి పెద్దమొత్తము జరిమానాగను, దేశము నాక్రమించుకొన్నందుకు తమకు చెల్లింపవలసినపన్ను కొంతమొత్తమును, తోటమాలికి ప్రాణదానము చేయవలసిన యెడ నతనిబదులు నీ తోటయధికారి (ఒక మేజస్ట్రేటు) నే దండనకు పాలొనర్చుటయు. ఈమేజస్ట్రేటుకు స్వయం అల్లుడైన యొకజర్మనుడుకూడ నాసైన్యములో ముఖ్యోద్యోగిగా నుండియు, అతడును యీదౌర్జన్యమునందును అధర్మమునందును తోడ్పడి మామగారి కేవిధముగను తోడ్పడక పోవుటయేగాక మామగారినికూడ నధర్మమునకు మెడలు వంచ ప్రయత్నించును. మామగారు, మేజస్ట్రేటు ధర్మపరుడు, న్యాయమూర్తి. అతడు అమాయకుడగు తననౌకరు ప్రాణముకొఱకు తనప్రాణము నర్పించును. అతనితో బాటతని కొడుకును కూతురును కూడ నీయధర్మమునకు తమ నిరసనము తెల్పుచు నాతనితో పాటు ప్రాణములర్పింప సిద్ధమగుదురు.

ఈకథయందు స్వార్థపరుల విచక్షణలేని యన్యాయప్రవర్తనలును; స్వార్థరహితుల, ధర్మకాంక్షాపరుల న్యాయైకవర్తనయు, పరోపకారనిరతియు చక్కగా చూపింపబడినవి.

వాడుకభాషలో సుబోధకముగా వ్రాయబడినది. కథలో విశేషము లేకపోయినను భావము లుత్తమమైనవి. 147 పుటలు. పుస్తకము మొదట మేటర్‌లింక్ కవి ఫోటోగ్రాఫ్ పటమొకటి చేర్చబడియున్నది. వెల రు 1-0-0. విశ్వభారతీ ఏజన్సీ, 323 తిరువత్తూరు హైరోడ్డు, తండియార్పేట, మద్రాస్. —జ. బ్ర.

'స్వాతంత్ర్యలక్షణము'

ఇది సుప్రసిద్ధ ఐరిషుస్వాతంత్ర్యవాదియగు టెరెన్సుమేక్స్వినీగారి 'ప్రిన్సిపిల్స్ ఆఫ్ ఫ్రీడమ్' అను ఆంగ్ల గ్రంథమునకు శ్రీవోగేటి వేంకటసుబ్బయ్యశాస్త్రి బి.ఏ., గారి యనువాదము. మెక్స్వినీగారు స్వాతంత్ర్యసమరమున తన ప్రాణముల నర్పించిన సంగతి మన మెన్నటికిని మరువజాలనిది. ఐరిషుదేశస్వాతంత్ర్యాందోళన దౌర్జన్యసహితమై యుండినను, స్వాతంత్ర్యేచ్ఛ యడుగున నుండు నుద్దేశములు భారతదేశస్థులవానితో నేకీభావమును పొందియే యున్నవి. ఉత్కృష్టధర్మావలంబనచేగాక ఆశ్చర్యకరమగు త్యాగము సాధ్యముకాదని యిందు ధృవమగుచున్నది!

శాంతియుతమైనట్టియు, ధర్మసంయుతమైనట్టియు నన్నివిధముల మార్గములచేతను దేశస్వరాజ్యమును సంపాదింప బూనుకొన్న భారతీయులకు గాంధీమహాత్ముడు బోధించు ధర్మసూత్రము లీగ్రంథమందును గానవగును. స్వాతంత్ర్యముయొక్క ముఖ్యావశ్యకతను, నిజమైన స్వాతంత్ర్యస్వరూపమును, నిందు మెక్స్వినీగారతిస్పష్టముగ విశదీకరించిరి. మెక్స్వినీగారి యీయుత్తమగ్రంథము దేశస్వాతంత్ర్యాభిలాషు లెల్లరకు నుపయోగకరముగ నుండగలదు.

ఇందు స్వాతంత్ర్యతత్త్వము; ఆంగ్లేయసామ్రాజ్యమునుండి విడిపోవుట; ధర్మబలము; మిత్రులు-శత్రువులు; బలము-దానిరహస్యము; కర్మయోగము; భక్తి; వీరపత్ని; పొలిమేర; సారస్వతము-స్వాతంత్ర్యము, మతము; మానసికస్వాతంత్ర్యము; సైనికవ్యవస్థ; సామ్రాజ్యము; యుద్ధము-ఆక్షేపణలు; మొదలగు విషయములుచర్చింపబడినవి.

'మనకు స్వాతంత్ర్యము ఆడంబరమునకై గాని, యిరుగుపొరుగు రాజ్యములవలె పరాక్రమవంతుల మగుటకుగాని, మనస్థితి పొగడుకొనుటకుగాని కాదు. ఇంత కన్న గొప్పకారణములు మనలను పురికొల్పుచున్నవి. అవి యాధ్యాత్మికములు. స్వాతంత్ర్యమునకై మన యంతరాత్మలు పరితపించుచున్నవి. ఆత్మస్వాతంత్ర్యమునకై ప్రయత్నింపని వ్యక్తిగాని, జాతిగాని కలుగబోదు' అని మెక్స్వినీగారు వ్రాసినది పుస్తకప్రవేశమునందు ముద్రింపబడియున్నది. టెరెన్సుమెక్స్వినీగారి ఛాయాచిత్రమొకటి గూడ నిందు దొలుత చేర్చబడియున్నది.

అనువాదము సులభశైలిలో నున్నది. ఈగ్రంథము ప్రతియాంధ్రుడును చదువదగినది.

సైజు క్రౌను 16. పుటలు 248. వెల 1 మాత్రమే. వలయువారు:—నోగోటి వెంకటసుబ్బయ్య శాస్త్రిగారు, బి. ఏ., సహాయసంపాదకులు, ఆంధ్రపత్రికా కార్యాలయము, మద్రాసు అని వ్రాయవలయును.

తులసీరామాయణము '

మహాభక్తుడును, కవియు, విరాగియునైయుండిన గోస్వామి తులసీదాస కృత హిందీపద్యరామాయణమును మాతృకగా గొని తెనుగున రచియింపబడిన నిర్వచనకావ్యమిది. ఇదివరకు బాలకాండమును, అయోధ్యాకాండమున ప్రథమభాగమును వచ్చినవి ఇది అయోధ్యాకాండమున రెండవభాగము, పాదుకా పట్టాభిషేకము. గ్రంథకర్త భాగవతుల నృసింహశర్మగారు హిందీరామాయణము లోని భక్తిరసమును పూర్తిగా నిందు దెచ్చుటకు మిక్కిలి పాటుబడుట ప్రశంసార్హము. విఖ్యాతమగు రామునికథగల గ్రంథమునుగూర్చి చెప్పుట కేమున్నది? పద్యము లతిచక్కని పాకములోనుండి, హాయినిచ్చుచున్నవి.

ఈగ్రంథము వేగుఁజుక్క గ్రంథమాల—27-వ ప్రచురము. 121 పుటలుగలది. వెల రూపాయి. భాగవతుల నరసింహశర్మగారు, 'వేగుఁజుక్కగ్రంథమాల' పూడిపెద్దివా , బరంపురం (గంజాం) అని వ్రాసిన బడయగలరు.

—జ. బ్ర.

The Vizagapatam Medical College Magazine.

ఇది యర్థసంవత్సరమున కొకసారి ప్రకటింపబడు పత్రిక. మొదటిసంపుటము, ప్రథమసంచిక ఫిబ్రవరిలో ప్రకటింపబడినది మాకుచేరినది. ఇది విశాఖపట్నం వైద్యకళాశాలవిద్యార్థిసంఘమువారిచే స్థాపింపబడినది. ఈశ్వర మార్తాండశాస్త్రిగారు సంపాదకులు. ఆంధ్రవిశ్వకళాపరిషత్తు ఉపాధ్యక్షులగు రామలింగారెడ్డిగారి తొలిపలుకుతో నారంభమయి ఉన్నతవైద్యవిద్య యభ్యసించుచున్నవారు, ఉత్తీర్ణులైనవారు, వ్రాసిన యనేక వ్యాసములు వైద్యముగూర్చియు, శస్త్రచికిత్సను గూర్చియు నున్నవి. వైద్యసంబంధమగు వార్తలు, విశేషములు, సంపాదకీయవ్యాఖ్యావళి, వైద్యవిద్యాలయ విషయములు, వ్యాయామవిద్యాసంఘవిశేషములు మొదలగునవి గలవు. డాక్టర్ సర్ పి. సి. రే గారు వారివిద్యాలయమున ప్రాచీన హిందూరసాయనశాస్త్రము-వైద్యమును గూర్చి యొసంగిన యుపన్యాసపురిపోర్టు నిందు జేర్చబడినది. 'వినోదములు' ఒకపుట చేర్చబడియున్నది. 'పొగాకు దురలవాటు'నుగూర్చి ప్రొఫెసరుడిక్సనుగారొసంగిన యుపన్యాససార మిందు పొందుపరుపబడినది. 'భారతి'యందు గతసంచికలో ప్రకటింపబడిన 'పొగాకువలని దోషములు' దీనిలోనిదే. వైద్యమందు ప్రవేశము లేని యితరులందరును కూడ చదువదగునది. 'The Confusing factor' అను మార్తాండశాస్త్రిగారి వ్యాసము ఆలోచనను పురికొల్పునట్టిది.

ఇందు మద్రాసు గవర్నరు, సర్ పి. సి. రేగారు మొదలగువారిచిత్రములు కొన్నియు నున్నవి. మొత్తము

క్రౌను ⅛ సైజు 115 పుటలుగలది. విద్యార్థులకు చందా సం॥ రు 2-0-0. —జ. బ్ర.

కృతజ్ఞత అను కిళాంబి రామానుజాచార్య నిర్యాణతారావళి

గ్రంథకర్త శ్రీయుత భోగరాజు నారాయణ మూర్తిగారు. ధారాళమైన శైలిలో తమ యాచార్యుని యందు గలభక్తి, శ్రద్ధలు పద్యరూపమున వెలిబుచ్చిరి. తమ యభివృద్ధికి హేతుభూతుండైన పండితోత్తముని నిర్యాణముచే కలిగిన హృదయావేదనము స్పష్టముగ వెలి పుచ్చిరి. దీనివెల 0-1-0. విజయనగర గంధర్వమహల్ వారిచే ప్రచురితము. —కో. నా.

పుష్పాంజలి

గ్రంథకర్త: చేబ్రోలు సూరన్నగారు. అంజలీ గ్రంథపరంపర ౧ టవ ప్రచురణము. క్రౌను 16 సైజు 50 పుటలు. వెల 0-8-0

ఈఖండకావ్యముల సంపుటము తేలికగను హృద్య ముగను నుండు గీతములచే వెలయుచున్నది. పూర్ణముగ ఛందోబద్ధమగు కవిత్వము కాకపోయినను పద్దెములు కర్ణపేయములుగ నున్నవి. విశేషభాగము భగవద్గుణాను వర్ణనము. భక్తిరసప్రధానము. ఇందు ఉపాసనాదికములు మృదుతరములు. రవీంద్రకవీంద్రుని "సత్యకాము"డనుకథ కనువాదము చక్కగ నున్నది. మొత్తమున నీగ్రంథము సరసము. —కో. నా.

గీతాశ్రయము

శ్రీయుత ఇక్కుర్తి తిరుపతి రాయడుగారిచే రచియింపఁబడినది. క్రౌను 16 సైజున 25 పుటలగ్రంథ ము. ఇందలి గీతములు సులభశైలిని వ్రాయఁబడినవి. పాఠశాలలయందలి విద్యార్థులయుపయోగమునే గ్రంథ కర్తగా రాసించినను దైవచింతనమగుట, భక్తులకందఱ కును నుపయోగము. ఇది శతకసాంప్రదాయ మనుసరించి "అట్టి జగదేకమూర్తి నేనాశ్రయింతు"నను మకుటముతో పద్యములన్నియు గూర్పబడినవి. —కో. నా.

గండికోట

శ్రీ బాలభారతీ గ్రంథనిలయమువారి యనుబంధ గ్రంథమాలయం దిది మొదటిది. కృతికర్త: శ్రీయుత జే. సుబ్బయ్యగారు. కడపజిల్లాలోని గండికోట పూర్వ వైభవమును స్మరించుచు వ్రాసిన గీతమాలిక. సరళమగు శైలిని చదువరుల మనమాకర్షించుచున్నది. ఈగ్రంథము కర్నూలు జిల్లాలోని చాగలమఱ్ఱి గ్రామమున పై గ్రంథ నిలయమువారికడ 0-4-0 లకు దొరకును. —కో. నా.

విభవ సిద్ధాంతపంచాంగము

శ్రీయుత జవ్వాజి సుబ్బారాయగుప్త సిద్ధాంతి గారు గుణించినది. డెమ్మి 1/8 సైజు 68 పుటలు గలవు. జ్యోతిషవిషయములు కొన్ని చేర్పబడినవి. వలయువారు వాసవీ గ్రంథనిలయము బేస్తవారపేట అని వ్రాయ వలెను. — కో. నా.

ఓంకారలింగశతకము

శ్రీయుత బళ్ల. వెంకన్నగారిచే రచియింపబడిన శతకము. భగవంతుని విషయమగు పద్యములు బాగుగనే యున్నవి. దీనివెల 0-2-0. వలయువారు బళ్ల వెంకన్న అండ్ సన్ బుక్కు-సెల్లర్ కాకినాడ అని వ్రాయవలెను. —కో. నా.

నళిని

ఇది గంధర్వగ్రంథమాలయందలి ప్రథమసారిక. గ్రంథకర్తలు శ్రీయుత వేంకట కాళిదాసకవులు. ప్రేమ యొక్క బలీయతను చూపుచు ప్రకృతివర్ణనలతో నల రారుచున్న యొక్కచిన్నకథ. శైలి మృదువుగ నున్నది. గ్రంథకర్తలు చక్కగ కథను నిర్వహించి పాఠకుల కానందము కలిగించినారు. దీనివెల 0-8-0. చందాదారు లకు 0-4-0. —కో. నా.

ప్రేమజాబులు (మొదటిభాగము)

గ్రంథకర్త శ్రీయుత అయినాపురపు సుందర రామయ్యగారు. డెమ్మిసైజు 100 పుటల గ్రంథము. వెల

0-12-0. దీనిలో భార్యాభర్తలు వ్రాసికొనులేఖలు మెండుగ నున్నవి. కొన్ని ప్రశ్న పద్యములుకూడ గలవు. లేఖలన్నియు పద్యరూపముననే యున్నవి. ఎవరియం దెవరి కేవిధముగ ప్రేమకలుగవలెనో యది కలిగింపఁ జేయుట కియ్యది వ్రాసినట్లు గ్రంథకర్తగారు వ్రాసి యుండిరి. కాని యీయుద్దేశ్యము పద్యరూపమున నున్న జాబులకంటె వచనరూపముననున్న సర్వసామాన్యముగ నర్థమగుటచే నెక్కువగ సఫలమయ్యెడిదేమో. ఎటులైనను పద్యములుకూడ మిక్కిలి సులభశైలిలో వ్రాయఁబడియుండుటచే వచనమువలెనే యర్థము కావచ్చును. గ్రంథకర్త ప్రయత్నము ప్రశంసనీయము. —కో. నా.

నిర్మలానందము

గ్రంథకర్త, శ్రీయుత బులుసు. వెంకటరమణయ్యగారు. డెమ్మిసైజున 63 పుటల నాటకము. వెల 0-8-0. ఈగ్రంథమున కైవల్యము కేవలము యత్యాశ్రమమువలననే గాక గృహస్థాశ్రమమువలనఁ గూడఁ గలుగ వచ్చుననియు, నిశ్చలధ్యానమే ముక్తిమార్గమనియు బోధించునటుల కథ కల్పింపఁబడినది. ప్రదర్శనమునకంటె పఠనమున కిది మిగుల నుపయోగకారి యని తలఁచెదను. కపటయోగుల మాయానటనము, ఉత్తమసతీధర్మములు లెస్సగ చిత్రింపబడినవి. ప్రస్తుతము విద్యార్థియగు నీయువకుని కవిత్వము, భావ్యభివృద్ధి సూచకముగ నున్నది. —కో. నా.

పంచరత్నములు

దేవరకొండ జగన్నాథరావు గారు, యం. ఏ.

ఆఁడువేషంబు గైకొని యాడు నటుఁడు-పురుషుఁ డగుఁగాని యాఁడుదై పరఁగు టెట్లు
కచ కుచాదులు దోలఁగించి కాంచునంతఁ-బురుషరూపంబు నిక్కమై పొలుచు నచట.

అట్లె జగదాకృతిని దోఁచు నాత్మ యెప్డు-డాత్మయే కాని యన్యమై యమర దెందు
కడఁగి నామరూపంబులు గడకుఁ ద్రోచి-కాంచ నంతయు నాత్మయై కానఁబడును.

కఱ్ఱయేనుఁగు రంగులఁ గ్రాలుచున్న-దారువే కాని యేనుఁగై తనర దెందు
బాలు రదిచూచి గజమని భ్రాంతిఁగొన్న-పెద్దవారికి దారువై వెలయు నదియె.

కల్ల జగ మిది సత్యమై కానుపింపఁ-గల్లయగుఁగాని సత్యంబు గాకయుండు
మూఢజనములు నిజమని మోహమంద-ఘన వివేకులు మిథ్యగాఁ గాంతు రెపుడు.

తాను దేహాదిక మటంచుఁ దలఁచునతఁడు-మూఢుఁ డగువాని కెన్నఁడు ముక్తిలేదు.
సచ్చిదానంద రూపంబు జ్ఞాని యెపుడు-తానుగా నెంచి ముక్తుఁడై తనరుచుండు.

Edited and Published by K. NAGESWARA RAO, at the Andhra Patrika Press, No.7, Thambu Chetty Street, G.T.

విషయానుక్రమణిక

దీపారాధన—శ్రీ శివశంకరశాస్త్రిగారు ౮౩౩-౮౩౬

దుఃఖధోరణి—అడవి శంకరరావు గారు ౮౩౬

హర్షనైషధము-శృంగారనైషధము—అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు ౮౩౮-౮౪౩

సుల్తాను మహమ్మదు—చింతా శంకరదీక్షితులు గారు ౮౪౪-౮౪౫

రాముఁడు, రామాయణము—కవికొండల వెంకటసత్యనారాయణమూర్తి గారు ౮౪౭-౮౫౫

రామసేవ, హనుమంతుడు—పొన్నలూరి సూర్యనారాయణశర్మ గారు ౮౫౫-౮౫౮

అరవమునందలి ழ అను వింతయక్కరము తెలుగునగలదా?—కాశీభట్ట బ్రహ్మయ్య శాస్త్రిగారు ౮౫౯-౮౬౦

కవిప్రబోధము—మం. వెంకటశర్మగారు ౮౬౧-౮౬౨

ధనవంతునికే గౌరవము—నాదెళ్ల వెంకట్రావు గారు ౮౬౨

విశ్వభారతీగ్రంథమాల—పారనంది జగన్నాథస్వామి గారు ... ౮౬౩-౮౬౭

కవి—అభినవస్వర్గము—సన్నిధానం సూర్యనారాయణశాస్త్రి గారు ... ౮౬౬-౮౬౮

ఖన—మండ నరసింహం గారు ౮౬౯-౮౮౨

భక్తునిభావనాప్రవాహము—తిరుక్కోవలూరు మహాస్వాములు శ్రీకుమార ఆదివరాహాచార్యులు గారు ౮౮౩-౮౮౭

సదాచారుఁడు—శతావధాని వేలూరి శివరామశాస్త్రి గారు ... ౮౮౬-౮౯౪

మగనలాలు మృతినిగూర్చి మహాత్ముని విచారము—ముడుంబ నరసింహాచార్యులు గారు ౮౯౪-౮౯౫

ముద్దుకృష్ణ—పాయసం వెంకటశివుడు గారు ౮౯౭-౯౦౬

ద్రోణుని కౌటిల్యము—నన్నాప్రగడ పూర్ణచంద్రరావు గారు ... ౯౦౮-౯౦౯

శాంతి—శ్రీమతి సి. లక్ష్మి గారు ౯౧౦-౯౨౩

కృష్ణయ్య—కోటమర్తి నాగేశ్వరశర్మ గారు ౯౨౩

ఔరంగజేబు-వింతచరిత్రాంశములు—శ్రీమతి పులవర్తి కమలావతీదేవి గారు ౯౨౪-౯౨౫

కాశమా!—శ్రీమతి న్యా. వేం. విజయలక్ష్మమ్మ గారు ౯౨౭

సముద్రగుప్తశాసనము, కళింగచరిత్రము—బుర్రా శేషగిరిరావు గారు ౯౨౬-౯౩౨

[illegible] యోగానందకవి గారు ౯౩౨

ప్రాచీనాంధ్ర శాసనములు—వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి గారు ... ౯౩౩-౯౪౯

లక్ష్మీపూజ—శ్రీమతి [illegible]శ్వరి గారు ౯౫౦-౯౫౧

మజ్జిగనుబోలు మందేది ముజ్జగమున—పురాణం సూర్యనారాయణతీర్థులుగారు ౯౫౨-౯౬౨

ప్రభాతగానము—శ్రీ. శ్రీ. ౯౬౨

అర్ధాంగి—లింగం వీరభద్రయ్యచౌదరి గారు ౯౬౩-౯౬౬

మనస—మ్రామునూరు నాగభూషణరావు గారు ౯౬౬

ఏది మంచివయసు?—నిడమర్తి సత్యనారాయణమూర్తి గారు ... ౯౬౭-౯౬౯

జన్మభూమి—చావలి సుబ్బారాయుడు గారు ౯౭౦

నష్టోపి వసుంధరా—తిలక శిష్యుడు ౯౭౦-౯౭౪

ఒక్కపాట—ప్రతివాది భయంకరం రంగాచార్యులు గారు ౯౭౫

కలగూరగంప—సాగాకు దుర్గుణములు; ఈడెన్ దేశమున స్త్రీలు; నీతివాక్యాలు; పాపమా, పుణ్యమా?; స్వరాజ్యోద్యమము; భావి యుద్ధమున భారతీయుల కర్తవ్యము; వృద్ధగుణలనిత్యార్థికలాభములు; గ్రీష్మములో ఒకరాత్రి, బిరుదుల మహిమలు (చిత్రములు); భారతదేశమునపత్రికానిర్వహణము; ఉరితీయుట శిక్షయగునా?; విద్యయొక్క ప్రాచీనాదర్శము; స్మరసురంతము (చిత్రము); అమెరికాఖండమునందలి పట్టణములు-విద్యావిషయిక న్యాయము; భారత దేశమున విదేశీయప్రభుత్వము; తెల్ల సేనలఖర్చు; ప్రపంచమున నన్నిటి కంటె గొప్పహోటలు; ఇంగ్లీషా? హిందీయా?; తెలుగుపత్రికలు; నేటి ఆంధ్రులు-ఆంగ్ల భాషాపిశాచము; రాజకీయవిషయిక ప్రధానవ్యాస లేఖకుడు; భారతదేశపు రవాణా సమస్యలు; కీర్తిశేషులు: మహా మహోపాధ్యాయ పండిత యం. లక్ష్మణసూరిగారు; పుదుకోట్టమహారాజావారు, బ్రహ్మశ్రీ నోరి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి గారు ౯౭౬-౯౯౫

ఆకాశప్రభుత్వము—వారణాశి సూర్యనారాయణ శాస్త్రి గారు ... ౯౯౫

భారతీయ మహిళామండలి ౯౯౬

విమర్శనలు ౯౯౭-౧౦౦౦

సాభిప్రాయవిశేషములు ౧౦౦౧-౧౦౦౭

చిత్రములు

త్రివర్ణచిత్రములు:—శ్రీ వేణుగోపాలుడు; విరహిణి రాధ;

ఏకవర్ణచిత్రములు:—బర్మా వెండిపని చిత్రములు ౮; ఆకస్మికచాయాచిత్రములు ౫; ఇతరచిత్రములును.

శ్రీ వేణుగోపాలుడు

చిత్రకారుడు: యస్. గోపాలరావుగారు, కాకినాడ.